

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΠΑΝΤΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ βιβλίον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου «Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ ὡραιότερα προϊόντα ὁλοκλήρου τῆς πατερικῆς σοφίας καὶ εὐλαβείας.

Ἐγράφη τὸ 374. Ἐδημοσιεύθη ὅμως περὶ τὰ τέλη τοῦ 377, ἐπειδὴ ὁ ἱερὸς Πατὴρ τὸ ἔθεσεν ὑπὸ τὴν κρίσιν τῶν ἐπισκόπων τῆς ἀρκετὰ ἐκτεταμένης μητροπολιτικῆς του περιφερείας. Κατὰ ρητὴν μαρτυρίαν τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ «Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» ἔτυχε τῆς ἐγκρίσεως καὶ προσυπεγράφη ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἐπαρχιῶν Καππαδοκίας, Πόντου καὶ Ἀρμενίας, ποὺ ἀνεγνώριζαν τότε τὸν Ἐπίσκοπον Καισαρείας ὡς ἔξαρχόν των.

Ἄπειροι εἶναι αἱ μαρτυρίαι τῶν μεταγενεστέρων Πατέρων διὰ τὸ βιβλίον αὐτό. Τὸ ἐξυμνοῦν καὶ τὸ συνιστοῦν. Ἀποτελοῦν τρανὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἔτυχε τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἔγινεν ἐντρύφημα τῶν φιλομαθῶν τέκνων της. Ἐκτενῆ ἀποσπάσματά του ἔχουν εἰσέλθει εἰς τὰς κανονικὰς συλλογάς, θεωρηθέντα ἀνέκαθεν διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν ὡς κατευθύνσεις ὁδηγητικαί, π.χ. τὰ περὶ τοῦ κύρους τῆς ἀγράφου παραδόσεως.

Τὸ «περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» ἐγράφη ὑπὸ τὰς ἀκολούθους συνθήκας:

Ἀνέκαθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπῆρχόν τινες θαυμάζοντες τὴν ἔξωθεν σοφίαν καὶ ζητοῦντες νὰ γίνεται προσαρμογὴ ὡς πρὸς αὐτὴν εἴτε χάριν κατανοήσεως καὶ ἑρμηνείας τῶν θείων ἀληθειῶν, εἴτε χάριν ποιμαντικῶν σκοπῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς τάσεως αὐτῆς ἦτο ἡ δημιουργία πολλῶν αἱρέσεων.

Μία ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ Ἀρειανοί. Κύριον αὐτῶν γνώρισμα ἦτο, ὅτι ἦσαν πολὺ ὀρθολογισταὶ καὶ ἔκριναν τὰ πάντα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατηγοριῶν τῆς λογικῆς τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. Περιεφρόνουν τάς τε παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς φορείς των ἁγίους Πατέρας. Δέν ἐζήτουν ἁπλῶς νὰ κατανοήσουν τὴν παραδοθεῖσαν πίστιν. Τὴν ἔκρινον. Οὕτω κατήντησαν νὰ ἀναζητοῦν πίστιν καὶ δὴ νὰ τὴν ἀναζητοῦν περισσότερον φιλοσοφικῶς καὶ λογικῶς, παρὰ διὰ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν θείαν ἀποκάλυψιν.

Βάσει λοιπὸν τῶν λογικῶν αὐτῶν κατηγοριῶν ἐχαρακτήρισαν τὸν μὲν Υἱὸν ὡς «ὄργανον», τὸ δὲ Πνεῦμα ὡς «τόπον» τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία ἔλεγεν ὅτι διὰ πᾶσαν ἐνέργειαν παντὸς προσώπου ἀπαιτοῦνται ἀπαραιτήτως α) ὄργανον ἐνεργείας καὶ β) τόπος ἐνεργείας. Τὴν διδασκαλίαν τους αὐτὴν οἱ Ἀρειανοὶ εἰσήγαγον καὶ εἰς τὴν λατρευτικὴν ζωήν, υἱοθετήσαντες τὴν ἑξῆς μορφὴν τῆς λεγομένης μικρᾶς δοξολογίας· «Δόξα τῷ Πατρὶ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι». Ἡ δοξολογία αὐτὴ δὲν εἶναι καθ' αὑτὴν αἱρετική. Αἱρετικὸν εἶναι τὸ νόημα ποὺ τῆς ἀπέδιδον. Ἀξίαν δὲν ἔχουν τόσον τὰ λόγια, ὅσον τὸ φρόνημα.

Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἀντιδρῶν, ἐχρησιμοποίησεν ἄλλον τύπον, μὴ ἐπιδεχόμενον παρερμηνείαν. Τότε οἱ Ἀρειανοὶ Πνευματομάχοι τὸν κατηγόρησαν ὡς... νεωτεριστήν! Ἡ κατηγορία αὐτή, ἐπειδὴ νεωτερισμὸς σημαίνει «ἀλλοίωσις» τῶν δογμάτων, δηλ. τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἐθεωρήθη ἀπὸ τὸν ἅγιον Βασίλειον φοβερωτάτη. Τὴν ἀντέκρουσε μὲ τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον. Μὲ αὐτὸ ἀποδεικνύει, ποῖοι εἶναι πράγματι οἱ νεωτερισταὶ καὶ διαστρεβλωταὶ τῶν δογμάτων. Εἰς αὐτὸ καθίσταται σαφές, ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ὁμόθρονον, ὁμόδοξον, ὁμότιμον μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, δύναμις κυρία τοῦ ἁγιασμοῦ, καὶ συνεπῶς ὁμοούσιον μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Σήμερον τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀρνοῦνται κυρίως οἱ «μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβᾶ». Ὁ ἀρχηγός τους Κάρολος Ρῶσσελ ἐξεκίνησε ἀπὸ τὰς ἀπόψεις τῶν παμβαβυλωνιστῶν μοντερνιστῶν θρησκειολόγων θεολόγων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Παρ' ὅτι αἱ προϋποθέσεις τους εἶναι πολὺ διαφορετικαί, ἡ μελέτη τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, πείθει ὅτι δὲν εἶναι καθόλου βιβλικαί, ἀλλὰ μία ἀήθης κακοποίησις τῆς θείας ἀποκαλύψεως, διὰ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς ξεπερασμένας πλέον θεωρίας τῶν μοντερνιστῶν παμβαβυλωνιστῶν θρησκειολόγων καὶ ὄχι χριστιανῶν.

Παλαιότερον ὁ Ἔρασμος διετύπωσε μίαν «ὑποψίαν», ὅτι τὸ βιβλίον δὲν εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου γνήσιον. Σήμερον ἡ «ὑποψία» τοῦ Ἐράσμου θεωρεῖται γελοία. Οὐδεὶς πλέον τὴν προσέχει.

Ἡ διάρθωσις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἑξῆς:

Α' Εἰσαγωγὴ κεφ. Α' — Θ'.

Β' Τὸ ἀχώριστον τῶν θείων Προσώπων κεφ. Ι' — ΙΣΤ'.

Γ' Ἡ ἑνότης τῆς θείας φύσεως κεφ. ΙΖ' — ΙΗ'.

Δ' Ἡ μία δοξολογία κεφ. ΙΘ' — ΚΔ'.

Ε' Διατί ἡ ἁγία Τριὰς ἔχει μίαν δοξολογίαν κεφ. ΚΕ' — ΚΘ'.

ΣΤ' Συμπέρασμα κεφ. Λ'.

Ἀρχιμ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΚΑΛΑΜΑΡΑΣ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀμφιλόχιον, Ἐπίσκοπον Ἰκονίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Προοίμιον· ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐρευνᾷ κανεὶς ἀκόμη καὶ τὰ σημεῖα τῆς θεολογίας[1] ποὺ θεωρεῖ ὡς τὰ πιὸ ἀσήμαντα.

1. Φίλτατε καὶ τιμιώτατε ἀδελφέ μου Ἀμφιλόχιε,[2] σὲ ἐπαινῶ διὰ τὴν φιλομάθειαν καὶ τὴν ἐργατικότητά

---

1. Θεολογία εἶναι τὸ «μυστήριον τῆς ἁγίας Τριάδος», ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἐντεῦθεν εἰς τὸ δοξαστικὸν τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πατέρων, ὑμνοῦνται οὗτοι διότι «Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου μίαν οὐσίαν ἐδογμάτισαν καὶ φύσιν· καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεολογίας τρανῶς παρέδωκαν τῇ Ἐκκλησίᾳ».

2. Ὁ ἅγιος Ἀμφιλόχιος (+394), μητροπολίτης Ἰκονίου, ὑπῆρξεν εἷς τῶν στενωτέρων φίλων καὶ συνεργατῶν τοῦ Μεγ. Βασιλείου. Εἶναι εἷς τῶν μεγάλων Καππαδοκῶν ἁγίων Πατέρων.

σου. Καί, ὀφείλω νά τό ὁμολογήσω, εὐχαριστοῦμαι ὑπερβολικά ἀπό τόν ἐπιστημονικόν καί νηφάλιον τρόπον μέ τόν ὁποῖον σκέπτεσαι, διότι χάρις εἰς αὐτόν ἔχεις προσανατολισθῆ πρός τήν ἄποψιν ὅτι, ἀπό ὅ,τι συνηθίζομεν νά χρησιμοποιοῦμεν διά τόν Θεόν εἰς ὁποιανδήποτε περίστασιν κατά τήν ὁμιλίαν μας, δέν πρέπει νά ἀφήνωμεν ἀδιερεύνητον οὔτε μίαν λέξιν. Μέ αὐτό μοῦ δίδεις πράγματι τήν ἐντύπωσιν, πώς — ἀφοῦ ἤκουσες μέ προσοχήν τήν παραίνεσιν τοῦ Κυρίου « πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει καί ὁ ζητῶν εὑρίσκει»,[3] — εἶσαι, χάρις εἰς τήν γλυκύτητα μέ τήν ὁποίαν ζητεῖς, ἱκανός νά κάμῃς ἀκόμη καί τόν πιό διστακτικόν ἄνθρωπον πρόθυμον νά σοῦ δώσῃ αὐτό πού ζητεῖς. Περισσότερον ὅμως ἀπό ὅλα σέ θαυμάζω, διότι δέν προβάλλεις τά ἐρωτήματά σου, ὅπως ἡ πλειονότης τῶν συγχρόνων μας, διά νά διαπιστώσῃς τά φρονήματά μου, ἀλλά, ὡς εἶμαι εἰς θέσιν νά τό βεβαιώσω, διά νά εὕρῃς τήν ἀλήθειαν. Διότι, ὅσον δι' ἀνθρώπους πού — τοὐλάχιστον ἐπί τοῦ παρόντος — δέν κάνουν ἄλλην δουλειάν ἀπό τό νά κρυφακούουν καί νά προβάλλουν ἐρωτήματα, μεγάλη ἀφθονία! Καί εἶναι δυσχερέστατον νά συναντήσῃ κανείς ἀκόμη καί μίαν φιλομαθῆ ψυχήν, πού νά ἀναζητῇ τήν ἀλήθειαν, διά νά θεραπευθῇ ἀπό τήν ἄγνοιάν της!

Καί πράγματι. Τά ἐρωτήματα τῶν περισσοτέρων, ἐκείνων δηλαδή πού προβάλλουν τά διάφορα ἐρωτήματα, ὄχι διά νά ἀποκομίσουν ἀπό αὐτά κάποιαν ὠφέλειαν, ἀλλά διά νά μπορέσουν — εἰς περίπτωσιν πού θά διαπιστώσουν, ὅτι αἱ ἀπαντήσεις μου δέν συμπίπτουν μέ αὐτάς πού οἱ ἴδιοι θά ἤθελον — νά δείξουν εἰς τόν κόσμον ὅτι ἔχουν δικαίαν ἀφορμήν εἰς τήν πολεμικήν τους ἐναντίον μου, ἔχουν καί αὐτά, ὅπως ἀκριβῶς καί ἡ παγίς τῶν θηρευτῶν καί ἡ ἐνέδρα ἐκείνων πού διεξάγουν πόλεμον, καλλιτεχνικά κρυμμένον μέσα τους τόν δόλον.

---

3. Ματθ. 7, 8

2. Ἂν λοιπὸν ἀκόμη καὶ «ἀνοήτῳ ἐπερωτήσαντι σοφία λογισθήσεται»,[4] τί ἀξίαν πρέπει νὰ σκεφθῶμεν ὅτι θὰ ἔχῃ αὐτὸς ποὺ ἀκροᾶται μὲ σύνεσιν, ἀφοῦ αὐτὸν ὁ προφήτης τὸν παραλληλίζει μὲ τὸν «θαυμαστὸν σύμβουλον»;[5] Κατ' ἐμὲ τοὐλάχιστον ἐπιβάλλεται, τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ὄχι μόνον νὰ τὸν θεωροῦμεν ἄξιον τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης μας, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν προωθοῦμεν πρὸς τὰ ἐμπρός, μὲ τὸ νὰ συμμεριζώμεθα τὸν ζῆλόν του καὶ νὰ τὸν βοηθοῦμεν μὲ ὅλην μας τὴν δύναμιν εἰς τὸν ἀγῶνα του διὰ τὴν πορείαν του πρὸς τὴν τελειότητα. Καὶ πράγματι. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος τὴν διδασκαλίαν τῶν θεολόγων[6] δὲν τὴν ἀκούῃ ὡς νὰ ἐπρόκειτο διὰ κάποιο πάρεργον, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ νόημα ποὺ εἶναι κρυμμένον εἰς κάθε λέξιν καὶ κάθε συλλαβήν, τότε πλέον αὐτὸς δὲν εἶναι ἕνα παθητικὸν στοιχεῖον εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὀρθοδοξίας,[7] ἀλλὰ ἕνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ γνωρίζουν, ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς κλήσεώς μας, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀποστολή μας εἶναι νὰ γίνωμεν, εἰς τὸ μέτρον βεβαίως ποὺ αὐτὸ εἶναι δυνατὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅμοιοι μὲ τὸν Θεόν.[8] Ὅμως, ἡ ὁμοίωσις εἶναι ἀδύνατος ἄνευ τῆς γνώσεως·[9] ἡ γνῶσις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διδασκαλίας· μέσον τῆς διδασκαλίας εἶναι ὁ λόγος· καὶ μέρη τοῦ λόγου εἶναι αἱ συλλαβαὶ καὶ αἱ λέξεις. Ἡ ἐμβάθυνσις συνεπῶς εἰς τὸ νόημα τῶν συλλαβῶν δὲν εἶναι ἐκτὸς τοῦ θέματός μας.Πάντως παρ' ὅτι τὰ προβαλλόμενα ἐρωτήματα, ὡς ἄλλωστε θὰ τὸ ἐφαντάζετο κανείς, εἶναι ἄνευ σπουδαιότητος, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο καὶ νὰ παραθεωροῦνται. Ἀντιθέτως, ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια εὐ-

---

4. Παροιμ. 17, 28.
5. Πρβλ. Ἡσ. 3, 3.
6. Ἐνταῦθα θεολόγοι ὀνομάζονται οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, οἱ κατ' ἐξοχὴν θεολόγοι.
7. Εἰς τὸ κείμενον «εὐσέβεια». Ἡ εὐσέβεια ταυτίζεται μὲ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Αἱρετικὸς «εὐσεβὴς» εἶναι σχῆμα ὀξύμωρον. Ἡ αἵρεσις εἶναι πάντοτε ἀσέβεια καὶ ἐλάχιστα διαφέρει τῆς ἀθεΐας. Κατὰ τοὺς Πατέρας μάλιστα, αἵρεσις καὶ ἀθεΐα ταυτίζονται.
8. Σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ θέωσις, ἡ ὁμοίωσις μὲ τὸν Θεόν.
9. Δηλ. χωρὶς προηγουμένως νὰ γνωρίσῃ τις τὸν Θεόν. Ὁμοίωσις, θεωρία, καὶ θέωσις εἶναι αἱ ὕψισται βαθμίδες τῆς πορείας πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν τελειότητα.

ρίσκεται πολὺ δυσκόλως, ὀφείλομεν νὰ τὰ ἐξετάζωμεν ἀπὸ ὅλας τὰς πλευράς των. Διότι ἂν ἡ κατανόησις τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως, ὅπως καὶ αἱ τέχναι, αὐξάνῃ, ὅταν προστίθεται εἰς αὐτὴν κάθε φορὰν ἀπὸ ὀλίγον, τότε ἀσφαλῶς δὲν θὰ πρέπῃ νὰ περιφρονοῦμεν τίποτε ἀπὸ αὐτὰ ποὺ συμβάλλουν εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ κανεὶς τὴν γνῶσιν.[10] Καὶ εἶναι αὐτονόητον, ὅτι ἂν κανεὶς παραθεωρήσῃ τὰ πρῶτα στοιχεῖα[10α] ὡς ἀσήμαντα, οὐδέποτε θὰ φθάσῃ εἰς τὴν σοφίαν τῶν τελείων.

Τὸ «ναὶ» καὶ τὸ «ὄχι» εἶναι δύο μικραὶ λέξεις. Καὶ ὅμως, πολλάκις εἰς τὰς δύο αὐτὰς μικρὰς λέξεις ἐμπερικλείονται, τὸ πιὸ δυνατὸν[11] ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθά, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ χειρότερη μορφὴ τῆς κακίας, τὸ ψεῦδος.[12] Ἀλλὰ διατί ἐπιμένω εἰς αὐτά; Πολλάκις μέχρι τώρα συνέβη, ὅτι, ἐπειδὴ κάποιος ἔκαμε ἕνα μόνον νεῦμα καταφατικόν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐβασανίζετο χάριν τοῦ Χριστοῦ , ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἐθεωρήθη, ὅτι μὲ αὐτὸ ἀνταπεκρίθη εἰς ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως. Ἂν λοιπὸν ὄντως ἔχουν ἔτσι τὰ πράγματα, τότε ποία ἀπὸ τὰς λέξεις τῶν «θεολόγων» εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ τόσον ἀσήμαντος, ὥστε, εἴτε τὴν θεωρήσῃ κανεὶς ὅτι ἔχει καλῶς εἴτε ὄχι, νὰ μὴ δίδῃ μεγάλην ὤθησιν εἰς τὸ ἓν ἀπὸ τὰ δύο; Ἂν λοιπὸν οὔτε «ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία»[13] δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ ἀτονήσῃ, ἀπὸ ὅσα γράφει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι δι' ἡμᾶς ἀκίνδυνον νὰ ἀδιαφοροῦμεν, ἔστω καὶ διὰ τὰ σμικρότατα, κατὰ τὴν γνώμην μας, πράγματα;

Πάντως αὐταὶ αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας τόσον ἐπιμόνως ζητεῖς νὰ διευκρινήσωμεν, εἶναι ἐν ταὐτῷ καὶ μικραὶ

---

10. Πόσον συνεχῶς ἀπαραίτητος εἶναι ἡ μελέτη τῶν πηγῶν τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως!

10α. Πρῶτα στοιχεῖα εἶναι αἱ βασικαὶ γνώσεις περί τινος πράγματος, ὄχι τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου.

11. Πρβλ. Α΄ Ἔσδρα 4, 35 - 41.

12. Πρβλ. Σοφ. Σειρὰχ 20, 24.

13. Πρβλ. Ματθ. 5, 18.

καὶ μεγάλαι· μικραὶ μέν, ἂν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα ποὺ χρειάζεται κανείς, διὰ νὰ τὰς προφέρῃ, — καὶ ἴσως δι᾽ αὐτὸ θεωροῦνται καὶ ἄξιαι καταφρονήσεως —, ἀλλὰ καὶ μεγάλαι, ἂν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν σπουδαιότητα ἐκείνων ποὺ ὑποδηλοῦν κάτι ἀνάλογον μὲ τὴν παραβολὴν τοῦ κόκκου συνάπεως,[14] ποὺ εἶναι μὲν τὸ πιὸ μικρὸ ἀπὸ τὰ σπέρματα τῶν φρυγάνων, ἀλλά, ἂν τύχῃ καταλλήλου περιποιήσεως, ἀναβλαστάνει μέχρις ἕνα ἀρκετὰ μεγάλο ὕψος, διότι τότε ἡ δύναμις ποὺ εἶναι μέσα του συσπειρωμένη ἁπλώνεται.

Ἀλλὰ ἂν κανεὶς βλέπων, — διὰ νὰ ἐκφρασθῶ ψαλμικῶς — τὴν ἀδολεσχίαν μου[15] γύρω ἀπὸ τὰς συλλαβὰς γελᾷ, ἂς προσπαθήσῃ νὰ τὸ καταλάβῃ ὅτι μὲ αὐτὸ θὰ δρέψῃ ἕνα δυσάρεστον καρπόν, ὅτι δηλαδὴ θὰ καταντήσῃ ὁ ἴδιος γελοῖος· ἡμεῖς πάντως δὲν θὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ἔρευνάν μας, οὔτε ἀπὸ τοὺς ὀνειδισμοὺς τῶν ἀνθρώπων θὰ καμφθῶμεν, οὔτε ἀπὸ τὰ ἐξευτελιστικὰ δι᾽ ἡμᾶς λόγια τους θὰ νικηθῶμεν.[16]

Καὶ λοιπὸν ἀπέχω τόσον πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ «ἐπαισχυνθῶ»[17] τὰς λέξεις αὐτάς, ἐπειδὴ εἶναι μικραί, ὥστε, ἂν κατώρθωνα νὰ εἰσχωρήσω εἰς ἕνα πολλοστημόριον τῆς σημασίας των, θὰ συνέχαιρον τὸν ἑαυτόν μου ὅτι ἠξιώθη μεγάλων χαρισμάτων. Καὶ θὰ ὑπεστήριζα, ὅτι ἔτσι διὰ τὸν ἀδελφόν μου, ποὺ ἀπασχολεῖται μὲ τὸ ἴδιο ζήτημα μὲ ἡμᾶς, προέκυψε μεγάλο κέρδος.

Ἐπειδὴ λοιπὸν διαπιστώνω, ὅτι εἰς τὰς μικρὰς αὐτὰς λέξεις κρύπτεται ἕνα μεγάλο ἀγώνισμα, δὲν ἀποφεύγω τὸν κόπον, ἐπειδὴ ἐλπίζω εἰς τὴν ἀνταμοιβὴν ἀπὸ τὸν Θεόν. Πιστεύω, ὅτι τὸ σύγγραμμά μου αὐτὸ θὰ ἀποβῇ πολὺ καρποφόρον καὶ ὅτι ὅσοι τὸ διαβάζουν θὰ ἀποκομίζουν παντοτεινὴν ὠφέλειαν.

Δι᾽ αὐτὸ λοιπόν, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος θὰ προχωρήσω πλέον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοήματος τῶν λέξεων αὐτῶν. Πρὶν ὅμως εἰσέλθω εἰς τὸ θέμα μου, θὰ ἀναφερθῶ δι᾽ ὀλίγον εἰς τὴν αἰτίαν, ποὺ προεκάλεσε τὸ πρόβλημά μας.

3. Ἐνῷ λοιπὸν μέχρι τώρα προσηυχόμην μαζὶ μὲ τὸν λαὸν καὶ ἀνέπεμπα εἰς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τὴν δοξολογίαν καὶ κατὰ τοὺς δύο (παραδοθέντας) τρόπους,

---

14. Πρβλ. Μαρκ. 4, 30 - 32.
15. Πρβλ. Ψαλμ. 118, 15, 23, 27, 48, 78.
16. Πολλάκις οἱ αἱρετικοὶ γελοῦν μὲ τὰ δόγματα τῆς Ὀρθοδοξίας. Αὐτὸ συμβαίνει, διότι ὡς λέγει ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος, «ψυχικὸς ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι καὶ οὐ δύναται γνῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται».
17. Πρβλ. Β´ Τιμ. 1, 8.

δηλ. πότε μὲν «μετὰ τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ», πότε δὲ «διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι», μερικοὶ ἀπὸ τοὺς παρευρισκομένους μὲ κατηγόρησαν διατεινόμενοι ὅτι εἶχα χρησιμοποιήσει ἐκφράσεις ποὺ ὄχι μόνον ἐξένιζαν ἀλλὰ καὶ εὑρίσκοντο εἰς πλήρη μεταξύ των ἀντίφασιν. Κατὰ πρῶτον ὅμως καὶ κύριον λόγον θὰ ἔπρεπε σὰν χάριν τῆς ὠφελείας των, ἔστω καὶ ἂν αὐτοὶ εὑρίσκοντο εἰς τελείως ἀνίατον πνευματικὴν κατάστασιν, νὰ ἀπήτεις, προκειμένου νὰ στερεωθοῦν εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ὅσοι ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν μαζί τους, νὰ διατυπωθῇ ἡ διδασκαλία περὶ τῆς θείας δυνάμεως ποὺ κρύπτεται πίσω ἀπὸ τὰς συλλαβὰς αὐτὰς μὲ σαφήνειαν.

Ἂς ἀναπτύξωμεν λοιπὸν τὰ ἀνωτέρω — εἰς ὅσον βαθμὸν τουλάχιστον εἶναι αὐτὸ δυνατὸν — διὰ ὀλίγων, ἀφοῦ θέσωμεν ὡς βάσιν μίαν γενικὴν ἀρχὴν κοινῶς ἀποδεκτήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ποῖα ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς παρατηρήσεως τῶν αἱρετικῶν διὰ τὰς συλλαβάς.

4. Ἡ μικρολογία τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν γύρω ἀπὸ τὰς λέξεις καὶ τὰς συλλαβὰς δὲν εἶναι ὡς θὰ ἐνόμιζε κανεὶς κάτι τὸ ἁπλοῦν, οὔτε θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα μικρὸν κακόν. Ἀντιθέτως κρύπτει μίαν βαθεῖαν καὶ συνεσκιασμένην ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς Ὀρθοδοξίας.[1]

Ἀγωνίζονται νὰ δείξουν ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν εἶναι ὁμοιόμορφος, ἔτσι δὴ νομίζουν, πὼς τάχα θὰ εὕρουν ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ τὴν ποθητήν τους ἀπόδειξιν, ὅτι τὰ Τρία Πρόσωπα ἔχουν ποίαν τινὰ παραλλαγὴν[2] καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν.

Πράγματι ἔχουν εἰς τὴν διάθεσίν των κάποιο παλαιὸν σόφισμα, τὸ ὁποῖον ἐσοφίσθη ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἱρέσεως αὐτῆς, ὁ Ἀέτιος.[3] Αὐτὸς ἔγραψεν εἰς κάποιαν ἀπὸ

1. Ἡ Ὀρθόδοξος Πίστις δὲν ἐπιδέχεται τροποποιήσεις ἢ προσαρμογὰς οὔτε καὶ [illegible] ἐν [illegible] μόνον μεταβολὴν ἀποτελοῦν, ἀλλὰ [illegible] συνεσκιασμένας ἐπιβουλὰς κατὰ τῆς Ὀρθοδοξίας, καὶ [illegible]

2. Ἡ Ὀρθοδοξία δὲν εἶναι προσκεκολλημένη εἰς λέξεις καὶ τόπους ἀλλὰ εἰς τὴν οὐσίαν.

3. Ὁ Ἀέτιος καὶ ὁ μαθητής του Εὐνόμιος ἦσαν οἱ πρωτοστάται.

τάς ἐπιστολάς του· «Τά ἀνόμοια κατά τήν οὐσίαν, χρησιμοποιοῦνται καί εἰς τήν ἔκφρασιν κατά τρόπον ἀνόμοιον» καί τἀνάπαλιν «δι' ὅσα ὁμιλοῦμεν ἀνομοίως, αὐτά εἶναι ἀνόμοια καί κατά τήν οὐσίαν». Καί εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας αὐτῶν τῶν λόγων του φέρει τόν ἀπόστολον ὅστις λέγει· «Εἷς Θεός καί Πατήρ, ἐξ οὗ τά πάντα καί εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός δι' οὗ τά πάντα»[4]. Καί συμπεραίνει· «Ὅποιαν σχέσιν ἔχουν μεταξύ των αἱ δύο αὐταί ἐκφράσεις, αὐτήν πρέπει νά ἔχουν καί αἱ οὐσίαι τάς ὁποίας ὑποδηλοῦν. Ἀλλά τό «δι' οὗ» εἶναι ἀνόμοιον πρός τό «ἐξ οὗ»· ἄρα καί ὁ Υἱός εἶναι ἀνόμοιος πρός τόν Πατέρα»!

Εἰς αὐτήν λοιπόν τήν ἀρρωστημένην λογικήν στηρίζεται καί ἡ φλυαρία τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν γύρω ἀπό τάς περί ὧν ὁ λόγος λέξεις. Ἐντεῦθεν εἰς μέν τόν Θεόν Πατέρα ὡσάν κάποιο ἐξαιρετικό μερίδιον ἀπονέμουν τό «ἐξ οὗ», εἰς δέ τόν Υἱόν καί Θεόν ἀπέκλεισαν τό «δι' οὗ» καί εἰς τό ἅγιον Πνεῦμα τό «ἐν ᾧ». Καί λέγουν ὅτι ἡ χρῆσις τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν δέν ἀλλάζει[4a]. Σκοπός τους εἶναι, ὡς εἴπομεν καί ἀνωτέρω, νά ἀποδείξουν, ὅτι μέ τόν διάφορον ἑκάστοτε τρόπον τῆς ἐκφράσεως τῶν θείων ὀνομάτων ταυτοχρόνως δηλοῦται καί ἡ διαφορά τῆς οὐσίας[5]. Πάντως ὅμως δέν κατώρθωσαν νά ἐπιτύχουν νά μή καταλάβωμεν ὅτι μέ τήν λεπτολόγον ἀπασχόλησιν των γύρω ἀπό αὐτάς τάς λέξεις προσπαθοῦν νά διατηρήσουν τό κῦρος τῆς αἱρετικῆς[6] των διδασκαλίας. Ἐπιμένουν λοιπόν ὅτι τό μέν «ἐξ οὗ» δηλοῖ τόν δημιουργόν, τό δέ «δι' οὗ» τόν ὑπουργόν ἤ ὄργανον[7], ἐνῶ τό «ἐν ᾧ» δηλοῖ ἤ χρόνον ἤ τόπον. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι, ὅτι ὁ μέν τῶν ἁπάντων δημιουργός[8] δέν θεωρεῖται ἀπό αὐτούς κα-

---

τῆς ἐκφράσεως τῶν «ἀνομοίων» [illegible] ὁ Υἱός εἶναι ἀντικειμενικῶς ἀνόμοιος πρός τόν Πατέρα. Ἐξ αὐτῶν προῆλθον οἱ πνευματομάχοι.

4. Α' Κορ. 8, 6.

4α. Δηλ. δέν χρησιμοποιοῦνται δι' ἄλλα Πρόσωπα. Π.χ. ἡ ἐξ οὗ ἀνήκει μόνον εἰς τόν Πατέρα, δέν ἐπιτρέπεται νά χρησιμοποιῆται διά τόν Υἱόν κ.ο.κ.

5. Οἱ Ἀρειανοί (ἀνόμοιοι καί πνευματομάχοι) μέ βάσιν τήν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν ἔκαμαν πρός ἕνα θεολογικῶς ἐντελῶς ἀπαράδεκτον «νομιναλισμόν».

6. Ἰδού καί πάλιν ἡ συνήθης τακτική τῶν αἱρετικῶν. Πιάνονται ἀπό λεξίδια τῆς Γραφῆς καί τά [illegible], διά τό ὅτι [illegible] ἡ Γραφή καί διαστρέφεται [illegible] τό πνεῦμά της. Διά τοῦτο [illegible] εἰς τούς ἀστηρίκτους [illegible].

7. Ὄργανον ὠνόμαζε τόν Λόγον ὁ Ἑβραῖος φιλόσοφος Φίλων! (Περί Χερουβείμ, κεφ. 35).

8. Ἐννοεῖται· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Οἱ ἀνόμοιοι ἐδίδασκον, ὅτι δημιουργός εἶναι ὁ Θεός Πατήρ.

θολου ἀξ ος περισσοτερου σεβασμοῦ ἀπο ὅ τι ἓν ὄργανον το δε ἅγιον Πνεῦμα διδει την ἐντυπωσιν ὅτι δεν προσφερει εἰς τα ὄντα τιποτε περισσοτερον απο ὅ,τι συνεισφερει εἰς την ὕπαρξιν των ὁ τοπος και ὁ χρονος.[4]

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ἐφαρμογη των κανονων τῆς λογικῆς[1] εἰς τας περι ὧν ὁ λόγος ἐκφράσεις προερχεται ἀπο την ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν.

5 Εἰς τας ψευδεῖς αυτας ἀποψεις κατα κυριον λογον τους παρεσυρεν ἡ παρατηρησις τῶν Ἑλληνων φιλοσοφων που κατένειμαν την χρῆσιν των «ἐξ οὗ» καὶ «δι οὗ» εἰς πραγματα διαφορετικα κατα την ουσιαν των. Ἔτσι φρονουν και αυτοι ὅτι το μεν «ἐξ οὗ» δηλοῖ την υλην ἐνῶ το «δι οὗ» δηλοῖ το ὄργανον ἢ γενικωτερον την ὑπηρεσιαν. Κυριως ὅμως — διοτι τι με ἐμποδιζει, ἀφοῦ ἔχω ἀσχοληθῆ με ὁλοκληρον την διδασκαλιαν των[2] (τῶν φιλοσοφων) να ἀποδειξω μὲ ὀλίγα λόγια, ὅτι οἱ ἄνθρωποι αυτοι (οι πνευματομαχοι) και με αυτους δεν συμφωνοῦν και ἔχουν παυσει να ἔχουν καθε εἶδους σχέσιν μὲ τὴν ἀλήθειαν — αυτοι που ενδιατριβουν εἰς την ματαιαν φιλοσοφιαν, ἐπειδη ἐπι τῇ βασει αυτης ἐξηγουν με πολλους τροπους την φυσιν του αιτιου και το διακρινουν εἰς αυτα που δηλονουν ισχυριζονται ὅτι ἄλλα μεν αἴτια εἶναι «προκαταρκτικα» ἄλλα δε «συνεργα» ἢ «συναίτια», καὶ ἄλλα ἐπέχουν την θεσιν τῶν «ὧν οὐκ ἄνευ».

Ἔτσι λοιπον δια το καθενα ἀπο αυτα καθοριζουν καὶ ἕνα ἰδιαιτερον τρόπον ἐκφορᾶς του (διατυπωσεως του) Με ἄλλον τρόπον, λεγουν, δηλοῦται ὁ δημιουργός,

---

9 Κατα την φιλοσοφιαν (λογικην) τα περιστατικα τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς ὄντος εἶναι ὁ χωρος και ὁ χρόνος. Τα περιστατικα αὐτα δεν προσφέρουν τιποτε εις την ὑπαρξιν ἑνὸς ὄντος. Δεχόμενοι κάτι τὸ ἀνάλογον καὶ διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, εἶναι ὡς νὰ διακηρυττουν ὅτι τοῦτο δὲν προσφέρει εἰς τὰ ὄντα τίποτα!

1 Ἡ καθ' ἡμᾶς «λογικη» ἐκαλεῖτο τότε τεχνολογια. Ἐν πολλοῖς τὰ λογικὰ συμπεράσματα εἶναι ἀντίθετα ἀποδεδειγμένα με τὸν λόγον του Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ μὲν Παρθένος ἀπορεῖ πῶς θὰ γεννήσῃ, ἀκούσασα ὅτι θὰ ἐκτέκῃ, ὁ δὲ μέγας Παῦλος συνιστᾷ νὰ μὴ ὑποτάσσωμεν τὴν πίστιν εἰς τὴν λογικὴν ἀλλὰ νὰ αἰχμαλωτίζωμεν τὴν λογικὴν εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

2 Κατὰ τὸ πρῶτον του νεότητος ἐξ ὅθεν φιλόσοφοι ὅπως γενικῶς οἱ μὴ κατευθυνόμενοι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ μὴ πνευματοφόροι.

3 Πόσον βαθυτάτην γνῶσιν πρέπει νὰ εἶχεν ὁ Μ. Βασίλειος τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, διὰ νὰ μὴ διστάζῃ νὰ λέγῃ τὰ λόγια αὐτά.

καὶ με ἄλλον τὸ ὄργανον. Καὶ εἰς μὲν τὸν δημιουργὸν νομίζουν ὅτι ἁρμόζει τὸ «ὑφ' οὗ», εἰς δὲ τὸ ὄργανον ἀφοῦ εἰς τὴν καθημερινήν μας ὁμιλίαν λέγομεν «διὰ σκεπάρνου» ἢ «διὰ τοῦ τρυπανιοῦ» ἢ τῶν λοιπῶν, τὸ «δι' οὗ». Ὡσαύτως καὶ προκειμένου διὰ τὸ «ἐξ οὗ» ἐκεῖνοι (οἱ φιλόσοφοι) τὸ θεωροῦν, ὅτι ἐκφράζει τὴν ὕλην. Καὶ πράγματι λέγομεν τὸ ἔπιπλον αὐτὸ εἶναι «ἐκ» ξύλου. Τὸ δὲ «καθ' ὃ» δηλοῖ τὸ σχέδιον, ποὺ ὁ τεχνίτης ἢ ἔχει εἰς τὸν νοῦν του ἢ τὸ ἔχει ἐνώπιόν του ὡς «μοντέλο». Πράγματι, Ὁ τεχνίτης θὰ μπορέσῃ νὰ κάνῃ ἔργον ἐκεῖνο ποὺ συνέλαβε μὲ τὴν φαντασίαν του ἢ ἂν τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ ζωγραφίσῃ τρόπον τινὰ προηγουμένως εἰς τὴν διάνοιάν του ἢ ἂν κυττάζῃ ἕνα «μοντέλο» ποὺ εὑρίσκεται πλέον ἐνώπιόν του καὶ κατευθύνῃ τὰς ἐνεργείας του εἰς τὸ νὰ κατασκευάσῃ κάτι ὅμοιον μὲ ἐκεῖνο.

Τὸ «δι' ὃ» τὸ θέλουν νὰ ἁρμόζῃ εἰς τὸν σκοπόν, ἀφοῦ ὡς λέγομεν τὸ βάθρον (ἡ καρέκλα) ἔχει κατασκευασθῆ «διὰ» νὰ χρησιμοποιῆται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Τέλος τὸ «ἐν ᾧ» λέγουν, ὅτι δηλοῖ ἢ χρόνον ἢ τόπον. Π.χ. πότε ἔγινεν αὐτό; «ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ». Καὶ ποῦ; «ἐν τῷδε τῷ τόπῳ». Ἀλλ' ἔστω καὶ ἂν αὐτὰ (ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος) δὲν προσθέτουν τίποτε εἰς αὐτὸ ποὺ γίνεται, ὅμως χωρὶς αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ τίποτε! Διὰ νὰ προβῇ κανεὶς εἰς μίαν ἐνέργειαν, ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τόπον καὶ χρόνον[3α].

Ἰδοὺ λοιπόν. Ὄχι μόνον ἔμαθαν ταῦτα καὶ ἐθαύμασαν τὰς παρατηρήσεις ποὺ γίνονται μὲ βάσιν τὴν ματαιόλογον «κενὴν ἀπάτην»[4] (φιλοσοφίαν), ἀλλὰ καὶ προσπαθοῦν νὰ τὰ μεταφέρουν καὶ τὰ ἐφαρμόσουν καὶ εἰς τὴν ἁπλῆν καὶ ἔξω πάσης λογικῆς ἀποδείξεως («ἀτεχνολόγητον») διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὁ σκοπός τους εἶναι νὰ ὑποβιβάσουν μὲν τὸν Θεὸν Λόγον, νὰ ἀθετήσουν δὲ ἐντελῶς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ποῖοι; Αὐτοί, ποὺ δὲν ἐδίστασαν τὴν ἔκφρασιν αὐτήν, ποὺ οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι τὴν ἐχρησιμοποιοῦν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον προκειμένου περὶ ἀψύχων ἐργαλείων ἢ διὰ δούλους καὶ ἐντελῶς ταπεινοὺς ὑπηρέτας, ἐννοῶ τὴν ἔκφρασιν «δι' οὗ», νὰ τὴν μεταφέρουν εἰς τὸν Δεσπότην τῶν ὅλων, χωρὶς καθόλου νὰ ἐντραποῦν, ποὺ χριστιανοὶ αὐτοί, ἀποδίδουν εἰς τὸν Δημιουργὸν τῆς κτίσεως[5] ἔκφρασιν ποὺ ἁρμόζει εἰς τὸ σφυρὶ καὶ τὸ πριόνι!

3α. Ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω (Στρ. [illegible] Β' ἀριθ. 9) ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος εἶναι [illegible].

4. Βλέπε Κολ. 2, 8 [illegible], ἐνταῦθα κυρίως ἐννοεῖται ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία.

5. Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν Δημιουργὸς εἶναι ὁ Υἱός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ χρῆσις τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν εἰς τὴν Γραφὴν γίνεται χωρὶς νὰ ἀκολουθῆται σταθερῶς κάποιος κανών

6. Ὁμολογοῦμεν ὅτι τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς πολλάκις χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ λόγος τῆς ἀληθείας· ἐπ' οὐδενὶ ὅμως λόγῳ παραχωροῦμεν, ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ Πνεύματος ἔχει καταστῇ δούλη τῆς σμικροπρεπείας τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων.[1] Ἀντιθέτως πιστεύομεν, ὅτι αἱ ἐκφράσεις αὐταὶ ἀναλόγως μὲ τὴν ἀνάγκην τοῦ λόγου ἐναλλάσσονται, διὰ νὰ διατυπώσουν ἔτσι καλλίτερον τὸ νόημα. Ἔτσι λοιπόν, τὸ «ἐξ οὗ» δὲν δηλοῖ ἀπαραιτήτως τὴν ὕλην ὅπως φαντάζονται αὐτοί. Ἀντιθέτως μάλιστα εἶναι συνηθέστερον εἰς τὴν Γραφὴν νὰ χρησιμοποιῇ τὴν ἔκφρασιν αὐτὴν προκειμένου περὶ τῆς πρώτης αἰτίας,[2] ὡς π.χ. εἰς τὸ «ἐξ ἑνὸς Θεοῦ, ἐξ οὗ τὰ πάντα»[3] καὶ «τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ».[4] Ὁπωσδήποτε ὅμως τὴν ἔκφρασιν αὐτὴν ὁ λόγος τῆς ἀληθείας πολλάκις τὴν χρησιμοποιεῖ καὶ προκειμένου περὶ τῆς ὕλης, ὡς π.χ. ὅταν λέγῃ «ποιήσεις τὴν κιβωτὸν ἐκ ξύλων ἀσήπτων»[5] καὶ «ποιήσεις τὴν λυχνίαν ἐκ χρυσίου καθαροῦ»[6] καὶ «ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς, χοϊκός»[7] καὶ «ἐκ πηλοῦ διήρτησαι (ἐπλάσθης) σύ, ὡς κἀγώ».[8]

Ἀλλ' οἱ ἴδιοι, διὰ νὰ δείξουν ὅπως εἴπομεν ἀνωτέρω, τὴν διαφορὰν τῆς οὐσίας,[9] ἐνομοθέτησαν (!) ὅτι ἡ ἔκφρασις αὐτὴ ἁρμόζει μόνον εἰς τὸν Πατέρα. Ἔτσι λοι-

---

1. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Πνεύματος ... τῆς σμικροπρεπείας τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων. [illegible] ... τὸ Πνεῦμα ... τὴν θεοποιεῖ τὸ Πνεῦμα ... [illegible]
2. Πρόκειται [illegible] ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους ὁ Θεός, ἡ πρώτη αἰτία.
3. Α' Κορ. 8, 6.
4. Α' Κορ. 11, 12.
5. Γεν. 6, 14.
6. Ἐξοδ. 25, 31.
7. Α' Κορ. 15, 47.
8. Ἰὼβ 33, 6.
9. Δεν ἐδέχοντο ὅτι ἡ Τριὰς ἦτο ὁμοούσιος. Ἀντιθέτως ἐδίδασκον, ὅτι τὰ Τρία Πρόσωπα ἦσαν διάφορα ἔχοντα [illegible], καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἶχον οὐσίαν ὑποδεεστέραν τῆς τοῦ Πατρός.

πον ἂν καὶ ἐδανείσθησαν τὰς βασικὰς ἀρχὰς τῆς «θέσεως» των ἀπὸ τοὺς ἔξωθεν (ἕλληνας εἰδωλολάτρας) φιλοσόφους, ἐν τούτοις δὲν ἠκολούθησαν μετ' ἀκριβείας τὰς ἀρχάς των ἀλλὰ εἰς μὲν τὸν Υἱὸν συμφώνως πρὸς τὰ ὅσα εἶχον ἐκεῖνοι καθορίσει, ἔδωκαν τὸν χαρακτηρισμὸν «ὀργάνου», εἰς δὲ τὸ Πνεῦμα τὸν χαρακτηρισμὸν «τόπος». Καὶ πράγματι λέγουν «ἐν Πνεύματι». Καὶ πάλιν λέγουν «διὰ Υἱοῦ». Εἰς τὸν Θεὸν ὅμως ἀποδίδουν τὴν ἔκφρασιν «ἐξ οὗ», διότι εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ἀκολουθοῦν τοὺς μὴ χριστιανούς, ἀλλὰ ὡς διατείνονται, καταφεύγουν εἰς τὰς ἀποστολικὰς διατυπώσεις[10] καθὼς ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω «Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»[11] καὶ «Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ»[12].

Ἀλλὰ ποῖον εἶναι τὸ συμπέρασμά τους ἀπὸ τὴν τεχνολογίαν[13] αὐτήν; Ἄλλη εἶναι ἡ οὐσία τοῦ αἰτίου, ἄλλη τοῦ ὀργάνου καὶ ἄλλη τοῦ τόπου[14] συνεπῶς κατὰ τὴν οὐσίαν Του ὁ Υἱὸς πρέπει νὰ εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ ὄργανον (ἐργαλεῖον) ἀπὸ τὸν τεχνίτην. Ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα πρέπει νὰ εἶναι τόσον διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν κατὰ τὴν οὐσίαν, ὅσον ὁ τόπος ἢ ὁ χρόνος εἶναι κάτι ποὺ δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν οὐσίαν τῶν ὀργάνων ἢ ἐκείνων ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Τὸ «δι' οὗ» λέγεται καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Πατρὸς ὁμοίως καὶ τὸ «ἐξ οὗ» λέγεται καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος.

7. Ὅπως λοιπὸν γνωρίζετε, ἡ διδασκαλία τους εἶναι αὐτὴ διὰ τὴν ὁποίαν ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Ὡς εἴχομεν σκοπὸν θὰ καταστήσωμεν σαφές, ὅτι οὔτε ὁ Πατὴρ ἐκράτησε διὰ τὸν ἑαυτόν Του τὸ «ἐξ οὗ» καὶ «ἐπέταξεν» εἰς τὸν Υἱὸν τὸ «δι' οὗ», οὔτε πάλιν ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν δέχεται νὰ μετέχῃ τὸ Πνεῦμα,— συμφώνως πρὸς τοὺς θεολογικοὺς «ἀφορισμούς»[1] των — εἰς τὰς ἐκφράσεις

10. Ὡς ὅλοι οἱ αἱρετικοί [illegible] παρερμηνευμένας ῥήσεις τῆς Γραφῆς [illegible] τὰς δοξασίας των.
11. Α' Κορ. 1, 30.
12. Α' Κορ. 11, 12.
13. Τεχνολογία [illegible] ἐδῶ ὀνομάζεται [illegible] φιλοσοφικοθεολογικὸν οἰκοδόμημα εἰς τὸ ὁποῖον [illegible] ἡ λογική.
14. [illegible] ὁ Πατὴρ ἐργάτης(?) — ὁ Υἱὸς [illegible] Πνεῦμα. Τὸ Πνεῦμα εἶναι ὁ τόπος, ὅπου ὁ Πατὴρ ἐργάζεται μὲ ἐργαλεῖον τὸν Υἱόν.
1. Ἀφορισμοὶ λέγονται σύντομοι προτάσεις [illegible] συνθήματα, ποὺ ἐκφράζουν τὰς βασικὰς ἀρχὰς ἑνὸς φιλοσόφου.

αὐτάς «ἐξ οὗ» καὶ «δι' οὗ» ἐπειδὴ ἔτσι ὁρίζει ἡ παράδοξος αὐτὴ κατανόηση τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν.

«Εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα.»[2] Αἱ δύο ἐκφράσεις αὐταὶ δὲν εἶναι ἑρμηνεία ἑνὸς ποὺ θέλει νὰ προβῇ εἰς διαιρέσεις τρόπων ἐκφράσεως, ἀλλὰ ἑνὸς ποὺ θέλει νὰ διακρίνῃ τὰς ὑποστάσεις. Ὁ ἀπόστολος δὲν ὡμίλησεν ἔτσι, διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν διαφοράν, ἀλλὰ διὰ νὰ δείξῃ ὅτι αἱ ἔννοιαι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι ἀσύγχυτοι. Ὅτι δὲ αἱ δύο αὐταὶ ἐκφράσεις δὲν εἶναι ἀντίθετοι μεταξύ τους καὶ δὲν κάνουν τὰς «φύσεις» (πρόσωπα) εἰς τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται νὰ ἔρχωνται εἰς σύγκρουσιν πρὸς ἄλληλα ὡσὰν νὰ εἶναι πλέον ὡρισμένοι πρὸς συμπλοκὴν μάχης μὲ τοὺς ἀντιπάλους, γίνεται φανερὸν τοῦτο ἀπὸ τὸ ἑξῆς. Ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ἀπέδωκε καὶ τὰς δύο αὐτὰς ἐκφράσεις εἰς τὸ ἴδιο ἀντικείμενο, ἀφοῦ εἶπεν «ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.»[4] Καὶ κάθε ἄνθρωπος ποὺ ἔχει ἔστω καὶ ὀλίγην προσοχὴν εἰς τὸ νόημα ποὺ θέλει νὰ ἐκφράσῃ ἡ ὡς ἄνω φράσις, θὰ παραδεχθῇ ὅτι αὐτὴ προδήλως ἀναφέρεται εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Χριστόν, καθ' ὅτι ὁ ἀπόστολος, ἀφοῦ προέταξεν ἀπὸ τὴν προφητείαν τοῦ Ἠσαΐου τὰ λόγια «τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο»[5] προσέθεσεν «ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.»[6] Ὅτι δὲ αὐτὰ τὰ εἶπεν ὁ προφήτης διὰ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν δημιουργὸν πάσης τῆς κτίσεως, εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ἀντιληφθῇ κανεὶς ἀπὸ τὰ ἀκολουθοῦντα. «Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; Τίς ἔστησε τὰ ὄρη ἐν σταθμῷ καὶ τὰς νάπας ἐν ζυγῷ; Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;»[7] Πάντως ἐδῶ τὸ «τίς» δὲν δηλοῖ τὸ ἐντελῶς ἀδύνατον, ἀλλὰ τὸ σπάνιον, ὡς καὶ εἰς τὸ «Τίς ἀναστήσεταί μοι ἐπὶ πονηρευομένους;»[8] καὶ «τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωήν;»[9] καὶ «τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος Κυρίου;»[10]

---

2. Α΄ Κορ. 8, 6.
3. Μὲ [illegible] ἐκφράσεις [illegible] ὁ Μ. Βασίλειος [illegible] ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς νὰ [illegible] ἀλλὰ [illegible] διότι ἡ [illegible] ὁ Πατὴρ δὲν εἶναι [illegible] νὰ συγχυθῇ μὲ [illegible] τοῦ Υἱοῦ διότι τὰ πρόσωπα εἶναι τελείως διακεκριμένα ἀσύγχυτα.
4. Ρωμ. 11, 36.
5. Ρωμ. 11, 34.
6. Ρωμ. 11, 36.
7. Ἠσ. 40, 13.
8. Ψαλμ. 93, 16.
9. Ψαλμ. 33, 13.
10. Ψαλμ. 23, 3.

Έτσι καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ «τίς ὁ εἰδὼς νοῦν Κυρίου καὶ τῆς βουλῆς αὐτοῦ [illegible]»[11]. Ἀλλὰ ὁ «Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δεικνύει αὐτῷ»[12]. Αὐτὸς (ὁ Υἱός) εἶναι [illegible] τὴν γῆν καὶ τὴν κρατεῖ εἰς τὸ χέρι [illegible] τὰ [illegible] εἰς τάξιν ὥστε νὰ ἀποτελοῦν ἕνα διάκοσμον[13] [illegible] καὶ διὰ τὰ ὄρη τὴν ἰσορροπίαν των καὶ διὰ τὰ ὕδατα τὰ μέτρα των, καὶ διὰ πᾶν ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὸν κόσμον τὴν θέσιν του. Που βαστάζει [illegible] ὁλόκληρον τὸν [illegible] μὲ ἕν μικρὸν μέρος τῆς Δυνάμεώς Του, τὸ ὁποῖον μέρος ὁ προφητικὸς λόγος εἰκονικῶς τὸ ὠνόμασε «σπιθαμήν». Συνεπῶς δικαίως ὁ Ἀπόστολος εἶπε, ὡς συμπέρασμα του, τὸ «ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα»[14]. Πράγματι «ἐξ αὐτοῦ» προέρχεται σύμφωνα πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἡ [illegible] τῆς [illegible] τῶν ὄντων. «Δι' αὐτοῦ» δίδεται εἰς ὅλα ἡ [illegible] τους διάρκεια καὶ ἡ [illegible] τους συντήρησις [illegible] ἐδημιούργησε τὰ πάντα καὶ εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν ἑκάστοτε [illegible] παρέχει τὰ πρὸς σωτηρίαν. Δι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ «εἰς αὐτὸν» εἶναι ἐστραμμένα τὰ σύμπαντα καὶ μὲ ἕνα ἀσυγκράτητον πόθον καὶ μίαν [illegible] ἀποβλέπουν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν καὶ χορηγὸν τῆς ζωῆς των, κατὰ τὸ γεγραμμένο «οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι»[15] καὶ πάλιν «πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι»[16] καὶ «ἀνοίγεις σὺ τὴν χεῖρα σου καὶ ἐμπιπλᾷς πᾶν ζῷον εὐδοκίας»[17].

8. Ἀλλ' ἂν τυχὸν προβάλλουν ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς ὀρθότητος τῆς ὡς ἄνω ἑρμηνείας μας, ποία δικαιολογία θὰ τοὺς γλυτώσῃ νὰ μὴ περιπέσουν εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν ἑαυτόν τους καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ὁλοφάνερον; Διότι ἂν δὲν παραδεχθοῦν ὅτι αἱ τρεῖς αὗται ἐκφράσεις ἔχουν λεχθῆ διὰ τὸν Κύριον, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ τὰς ἀποδώσουν εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα. Ἀλλὰ κατόπιν τούτου προδήλως θὰ καταπέσῃ ἡ βασική τους ἀρχή, ἀφοῦ διαπιστώνεται ὅτι ὄχι μόνον τὸ «ἐξ οὗ», ἀλλὰ καὶ τὸ «δι' οὗ» ἀναφέρεται εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα. Καὶ ἂν μὲν αὐτὸ τὸ «δι' οὗ» δὲν σημαίνῃ τίποτε τὸ ταπεινόν, τότε πῶς αὐτοὶ τὸ ἀπονέμουν ὡς ὑποδεέστερον εἰς τὸν Υἱόν; Ἂν ὅμως εἶναι ὁπωσδήποτε δηλωτικὸν διακονίας, ἂς

---

11. Ἡσ. 40, 13.
12. Ἰωάν. 5, 20.
13. [illegible] ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον [illegible] Ἐντεῦθεν καὶ [illegible] κόσμος ἡ διάκοσμος.
14. Ρωμ. 11, 36.
15. Ψαλμ. 144, 15.
16. Ψαλμ. 103, 27.
17. Ψαλμ. 144, 16.

μᾶς ἀπαντήσουν «Ὁ Θεὸς τῆς δόξης» καὶ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ, τίνος ἄρχοντος εἶναι ὑπηρέτης. Ἔτσι λοιπὸν αὐτοὶ μὲν ἐπιτρέπουν ὁ ἴδιος τὰς ἀπόψεις των, ἐνῷ ἀντιθέτως τὸ ἰσχυρὸν τῶν ἰδικῶν μας θέσεων διαπιστώνεται ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, καθ' ὅσον ἂν θεωρηθῇ ὀρθὸν ὅτι ὁ λόγος εἶναι περὶ τοῦ Υἱοῦ, θὰ ἀποδεχθῇ ὅτι τὸ «ἐξ οὗ» προσιδιάζει εἰς τὸν Υἱόν, καὶ ἂν ἐπιμένῃ κανεὶς νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἔκφρασιν αὐτὴν τοῦ προφήτου εἰς τὸν Πατέρα, τότε πάλιν θὰ πρέπῃ νὰ παραδεχθῇ ὅτι ἡ ἔκφρασις «δι' οὗ» ἁρμόζει καὶ εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα[18]· καὶ ἐπομένως θὰ ἔχουν καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἐκφράσεις τὴν αὐτὴν ἀξίαν, ἀφοῦ θὰ ἔχουν καὶ αἱ δύο ἐξ ἴσου χρησιμοποιηθῇ πρόκειμενον περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρός. Καὶ ἔτσι λοιπὸν θὰ καταφανῇ ὅτι αἱ ἐκφράσεις αὐταὶ εἶναι ὁμότιμοι[18α] μεταξύ των, ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἔχουν χρησιμοποιηθῇ δι' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα μας.

9. Ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν ἐπιστολήν του πρὸς τοὺς Ἐφεσίους λέγει: «Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλή, Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται»[19]. Καὶ πάλιν εἰς τὴν πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολὴν ἐλέχθη πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν τὴν γνῶσιν τοῦ Μονογενοῦς ὅτι: «Ὁ κρατῶν τὴν κεφαλήν, τουτέστι τὸν Χριστόν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ»[20]. Πάντως ὅτι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστός, τὸ ἔχομεν μάθει καὶ ἀπὸ ἄλλα χωρία, ἀφοῦ ὁ Ἀπόστολος λέγει: «Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ»[20α]. Καὶ «ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν»[21]. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος λέγει: «Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν»[22]. Καὶ ἐν γένει ὅταν κάποιος διεξέρχεται τὰς γραφὰς φιλοπόνως θὰ διαπιστώσῃ ὅτι ἡ ἔκφρασις «ἐξ οὗ» χρησιμοποιεῖται κα-

18. Εἰς τὸ κείμενον ἁπλῶς «Θεός», [illegible] ὁ Πατήρ, ὡς ἀρχὴ καὶ [illegible] τῶν ἄλλων Προσώπων καὶ [illegible] καὶ ἄναρχος.

18α. Ὁμότιμα εἶναι [illegible] νὰ εἶναι τὰ ἰσόθρονα καὶ ὁμόθρονα. Ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Ἅγιον Βασίλειον ὡς ταυτόσημος μὲ τὸν «ὁμοούσιος».

19. Ἐφ. 4, 15 - 16.
20. Κολ. 2, 19.
20α. Ἐφ. 1, 22.
21. Ἰωάν. 1, 16.
22. Ἰωάν. 16, 14.

τὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους, ἀφοῦ μάλιστα ἀκόμη καὶ ὁ Κύριος λέγει «Ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἐξ ἐμοῦ»[23].

Ἀλλὰ παρετηρήσαμεν ὅτι τὸ «ἐξ οὗ» ἀπαντᾷ εἰς πολλὰ σημεῖα ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. «Ὁ γὰρ σπείρων, γράφει, εἰς τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον»[24]. Καὶ ὁ Ἰωάννης λέγει «Ἐκ τούτου γινώσκομεν ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἔδωκεν ἡμῖν»[25]. Καὶ ὁ Ἄγγελος «Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου»[26]. Καὶ ὁ Κύριος λέγει «Τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος Πνεῦμά ἐστιν»[27]. Ὅσον λοιπὸν ἀφορᾷ τὸ ζήτημα αὐτό, ἔχει ὡς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν.

10. Τώρα ὅμως πρέπει νὰ καταστήσωμεν σαφές, ὅτι ἡ Γραφὴ τὴν ἔκφρασιν «δι' οὗ» τὴν χρησιμοποιεῖ ἐξ ἴσου καὶ διὰ τὸν Πατέρα καὶ διὰ τὸν Υἱὸν καὶ διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ προκειμένου μὲν περὶ τοῦ Υἱοῦ ἀσφαλῶς παρέλκει νὰ προσκομίσωμεν μαρτυρίας, ἀφοῦ αὐτὸ ὄχι μόνον εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια ἐπιχειρήματα ποὺ χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων. Ἡμεῖς ὅμως θὰ δείξωμεν ὅτι τὸ «δι' οὗ» ἔχει χρησιμοποιηθῆ καὶ διὰ τὸν Πατέρα. «Πιστός, λέγει, ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ»[28]. Καὶ «Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ»[29]. Καὶ πάλιν «Ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ»[30]. Καὶ «Ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρός»[31]. Καὶ ὁ Ἠσαΐας λέγει «Οὐαὶ οἱ βαθέως βουλὴν ποιοῦντες καὶ οὐ διὰ Κυρίου»[32]. Ἀλλὰ εἶναι (ἐξ ἴσου) δυνατὸν νὰ παραθέσωμεν πολλὰς μαρτυρίας χρησιμοποιήσεως τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς καὶ προκειμένου περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Π.χ. «Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος»[33]. Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον «Τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος ἁγίου»[34]. Καὶ πάλιν «Ὧ

---

23. Λουκ. 8, 46.
24. Γαλ. 6, 8.
25. Ἰωάν. 3, 24.
26. Ματθ. 1, 20.
27. Ἰωάν. 3, 6.
28. Α' Κορ. 1, 9.
29. Β' Κορ. 1, 1.
30. Γαλ. 4, 7.
31. Ρωμ. 6, 4.
32. Ἠσ. 29, 15.
33. Α' Κορ. 2, 10.
34. Β' Τιμ. 1, 14.

μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας»[35]

11. Ἀλλὰ τὰ ἴδια δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τὴν πρόθεσιν «ἐν», ὅτι δηλαδὴ ἡ Γραφὴ ἔχει ἀποδεχθῆ τὴν χρῆσιν της ἀκόμη καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρός, ὡς π.χ. εἰς μὲν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην λέγει· «Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσωμεν δύναμιν»[36] Καὶ «Ἐν σοὶ ἡ ὕμνησίς μου διὰ παντός»[37] Καὶ πάλιν «Ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσομαι»[38] Εἰς δὲ τὸν Παῦλον· «Ἐν τῷ Θεῷ λέγει, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι»[39] Καὶ «Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων ἐν Θεῷ Πατρί»[40] Καὶ «Εἰ δήποτε εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς»[41] Καὶ «Καυχᾶσαι, λέγει, ἐν Θεῷ»[42] Καὶ ἄλλα πολλά, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι εὔκολον οὔτε νὰ τὰ ἀπαριθμήσῃ κανείς. Ἡμεῖς πάντως δὲν κάνομεν ἐπίδειξιν τοῦ πλήθους τῶν μαρτυριῶν[43] ἀλλ᾽ ἁπλῶς ἐλέγχομεν τὰς βασικάς των ἀρχὰς ὅτι δὲν εἶναι ὀρθαί. Ὅθεν καὶ ἐγὼ ἀφοῦ τὸ ξεύρετε, δὲν θὰ ἀπασχοληθῶ νὰ σᾶς δείξω ὅτι ἡ ἔκφρασις αὐτὴ ἔχει χρησιμοποιηθῆ καὶ διὰ τὸν Κύριον καὶ διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖον νὰ εἴπω, ὅτι διὰ τὸν νοήμονα ἀναγνώστην εἶναι ἀρκετὴ ἀπόδειξις τοῦ σφαλεροῦ τῶν προτάσεών τους, ἡ ἀπόδειξις ποὺ δημιουργεῖται αὐτομάτως ἀπὸ τὸ ἀντίθετον. Δηλαδὴ ἂν ἡ διαφορὰ τῆς ἐκφράσεως[44] ἔδειχνεν, ὅτι σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα λέγουν αὐτοί, εἶναι παρηλλαγμένη (διάφορος) καὶ ἡ οὐσία, τότε ἂς τοὺς πείσῃ ἡ ταυτότης τῶν ἐκφράσεων νὰ ὁμολογήσουν ἔστω καὶ τώρα ὅτι ἡ οὐσία τῶν Προσώπων εἶναι ἀπαράλλακτος.

12. Ὅμως, ὁσάκις πρόκειται περὶ τῆς «θεολογίας»,[45] ἡ

---

35. Α´ Κορ. 12, 8.
36. Ψαλμ. 107, 14.
37. Ψαλμ. 70, 6.
38. Ψαλμ. 88, 17.
39. Ἐφ. 3, 9.
40. Β´ Θεσσ. 1, 1.
41. Ρωμ. 1, 10.
42. Ρωμ. 2, 17.
43. Συνήθεια [illegible] τῶν αἱρετικῶν ([illegible] κλπ.) εἶναι ἕνα κατὰ [illegible] τους, μὲ [illegible] καὶ [illegible], χωρὶς νὰ γνωρίζουν οὔτε τί λέγουν οὔτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται.
44. Οἱ Ἀρειανοὶ πνευματομάχοι ἔλεγον· ἀφοῦ διὰ τὸν Πατέρα χρησιμοποιεῖται ἡ πρόθεσις «ἐκ» [illegible] διὰ τὸν Υἱὸν ἡ «διὰ» [illegible] τὸ ὄργανον, διὰ τὸ Πνεῦμα ἡ «ἐν» [illegible], σημαίνει ὅτι ἡ οὐσία τῶν Τριῶν Προσώπων εἶναι διάφορος. Ὁ Μ. Βασίλειος, ἀντιστρέφων τὸ ἐπιχείρημα λέγει· ἀφοῦ διὰ τὸν Πατέρα χρησιμοποιοῦνται καὶ αἱ προθέσεις «διὰ» καὶ «ἐν», ἡ ταυτότης τῶν ἐκφράσεων δηλοῖ ὅτι καὶ ἡ οὐσία τῶν Προσώπων εἶναι ἀπαράλλακτος [illegible].
45. Θεολογία εἶναι ἡ διδασκαλία διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἁγίας Τριά-

χρῆσις τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν ὄχι μόνον ἐναλλάσσεται, ἀλλὰ καὶ πολλάκις συμβαίνει νὰ λαμβάνῃ ἡ μία τὴν θέσιν τῆς ἄλλης ὁτιδήποτε καὶ ἂν δηλοῦται ὑπ' αὐτῶν, καθ' ὅσον πολλάκις συμβαίνει νὰ ἀπαιτῇ ἡ μία μὲ τὴν σημασίαν τῆς ἄλλης. Π.χ. Ὁ Ἀδὰμ λέγει «ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ»[46] τὰ λόγια του αὐτὰ εἶναι ταυτόσημα μὲ τὸ «ἐκ τοῦ Θεοῦ». Καὶ ἀλλαχοῦ: «Ὅσα ἐνετείλατο Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ προστάγματος Κυρίου»[47] Καὶ πάλιν «Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστιν;»[48] Ὁ Ἰωσὴφ δηλαδὴ συνομιλῶν περὶ τῶν ἐνυπνίων μὲ τοὺς συνδεσμώτας του, ἐνῷ εἶπε καὶ αὐτὸς σαφῶς «διὰ τοῦ Θεοῦ» ἀντὶ νὰ εἴπῃ «ἐκ τοῦ Θεοῦ». Καὶ τἀνάπαλιν. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐχρησιμοποίησε τὴν πρόθεσιν «ἐξ οὗ» ἀντὶ τῆς «δι' οὗ», π.χ. ὅταν εἶπε «Γενόμενος ἐκ γυναικός»,[49] ἀντὶ τοῦ «διὰ γυναικός». Πράγματι. Εἰς ἄλλο σημεῖον μᾶς ἔκαμε σαφῆ διάκρισιν ἐπ' αὐτοῦ ἀφοῦ λέγει ὅτι εἰς μὲν τὴν γυναῖκα ἁρμόζει ἡ ἔκφρασις «ἔχει γεννηθῆ ἐκ τοῦ ἀνδρός», ἐνῶ εἰς τὸν ἄνδρα ἡ «διὰ τῆς γυναικός». Τὴν διάκρισιν αὐτὴν ἔκαμε μὲ τὰ λόγια του «Ὥσπερ γυνὴ ἐξ ἀνδρός, οὕτως ἀνὴρ διὰ γυναικός».[50] Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ ἔκφρασις αὐτὴ χρησιμοποιεῖται καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ διορθώσῃ τὸ σφάλμα μερικῶν πεπλανημένων οἱ ὁποῖοι φαντάζονται ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου εἶναι πνευματικόν, ἐπροτίμησε τὴν ἐμφαντικωτέραν ἔκφρασιν, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ θεοφόρος σὰρξ ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον φύραμα, καὶ ὄχι διότι ὡς θὰ ἤθελε νὰ φαντασθῇ κανεὶς ἦλθεν εἰς ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτόν, ἀλλὰ διὰ νὰ καταστήσῃ σαφὲς ὅτι αἱ δύο ἐκφράσεις πολὺ εὐκόλως παραχωροῦν ἡ μία τὴν θέσιν της εἰς τὴν ἄλλην. Πράγματι. Τὸ μὲν «διὰ γυναικὸς» θὰ ὑπεδήλωνε ὅτι ἡ σημασία τῆς γεννήσεως εἶναι παροδική[51] (ὡς νὰ διῆλθεν ἁπλῶς διὰ τῆς γυναικός) ἐνῶ τὸ «ἐκ τῆς γυναικὸς» δηλοῖ ταυτοχρόνως καὶ μάλιστα μεθ' ἱκανῆς ἐμφάσεως, τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας τοῦ γεννηθέντος πρὸς τὴν γεννήσασαν.

θος (Βλ. καὶ Κ. Σκουτέρη, Η ἔννοια τῶν ὅρων Θεολογία, θεολογεῖν, θεολόγος κατ' [illegible] Ἀθῆναι [illegible]). Η θεολογία [illegible] δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν πρὸς [illegible] τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας [illegible].

46 Γεν. 4, 1. Τὰ λόγια εἶναι τῆς Εὔας, ὄχι τοῦ Ἀδάμ.
47 [illegible] 8, 21.
48 Γεν. 40, 8.
49 Γαλ. 4, 4.
50 Α' Κορ. 11, 12.
51 Δηλ. ὡς νὰ διῆλθεν ἁπλῶς διὰ τῆς γυναικός, ὡς διέρχεται τὸ

Ἀφοῦ λοιπὸν ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα ἔχει καθορισθῆ τὸ ὅτι πρέπει νὰ χρησιμοποιῆται κυρίως τὸ «δι' οὗ», γίνεται χρῆσις — διὰ τὰ ἴδια πράγματα — καὶ τοῦ «ἐξ οὗ», πῶς δικαιολογεῖται τὸ ὅτι αὐτοὶ διακρίνουν τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς τελείως τὴν μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλην μὲ τὸ ἀποτέλεσμα νὰ συκοφαντῆται ἔτσι ἡ Χριστιανικὴ Πίστις,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ἀπάντησις εἰς ἐκείνους ποὺ διδάσκουν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὄχι «μετὰ τοῦ Πατρός» ἀλλὰ «μετὰ τὸν Πατέρα». Εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἐκτίθενται καὶ τὰ περὶ τῆς ὁμοτιμίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

13. Αὐτοὶ ὅμως ἀφοῦ τὴν διδασκαλίαν τους αὐτὴν τὴν ὑποστηρίζουν μὲ τόσην δεξιοτεχνίαν καὶ μὲ τόσην κακοήθειαν, δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ καταφύγουν οὔτε εἰς τὴν λόγῳ ἀγνοίας συγγνώμην[1]. Αὐτὸ ἰσχύει βεβαίως δι' ὅλους, ὅσοι στρέφονται ἐναντίον ἡμῶν χωρὶς προσχήματα· καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ἀναπέμπομεν τὴν δοξολογίαν εἰς τὸν Μονογενῆ «μετὰ τοῦ Πατρός», καὶ δὲν χωρίζομεν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Υἱόν. Ἐντεῦθεν μᾶς ἀποκαλοῦν «νεωτεριστάς», «καινοτόμους», «ἐπινοητὰς νέων ὅρων»[2] καὶ τί ἀπὸ ὅσα προκαλοῦν ὄνειδος δὲν μᾶς προσάπτουν. Ὅμως ἀπέχω τόσον πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ στενοχωροῦμαι διὰ τὰς λοιδορίας των, ὥστε ἂν ἡ ψυχική τους βλάβη δὲν σᾶς[3] προκαλεῖ λύπην καὶ ὀδύνην ἀδιάλειπτον, δὲν θὰ ἐδίσταζα νὰ εἴπω ὅτι τοὺς χρεωστῶ καὶ εὐγνωμοσύνην διὰ τὰς κακολογίας των, ἐπειδὴ εἶναι δι' ἐμὲ πρόξενοι μακαρισμοῦ· ἀφοῦ ὡς λέγει ὁ Κύριος «μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς ἕνεκεν ἐμοῦ»[4].

Ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα ἀγανακτοῦν ἐναντίον μου, εἶναι τὰ ἑξῆς — Λέγουν· Ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι «μετὰ

δέως διὰ τοῦ [illegible]. Τὸ [illegible] τῆς [illegible], [illegible] ἐδίδασκον διάφοροι αἱρετικοί (γνωστικοί, δοκῆται κλπ.)

1. Μερικὰ ἁμαρτήματα συγχωροῦνται μόνον ἂν ὀφείλονται εἰς ἄγνοιαν.

2. Ὅπως ἡ θρασύτης τῶν αἱρετικῶν. Ὁ Μ. Βασίλειος ἐπαναλαμβάνει πολλάκις ὅτι [illegible] (Ἐπιστολὴ 175, 9?) τὴν πίστιν του παρέλαβεν ὄχι ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν γιαγιά του (βλ. Ἐπιστολὰς [illegible]).

3. Δηλ. [illegible] καὶ τοὺς λοιποὺς ἀναγνώστας του. Πόση ἡ ἀγάπη καὶ [illegible] τοῦ Μεγάλου Βασιλείου! [illegible] μακαρισμοῦ ἐπειδὴ ἡ ἀπώλεια τῶν ὑβριζόντων ἐλυπεῖ τοὺς ἀδελφούς του.

4. Ματθ. 5, 11.

τοῦ Πατρός», ἀλλὰ «μετὰ τὸν Πατέρα». Ἐντεῦθεν λογικὸν καὶ πρέπον εἶναι νὰ ἀναπέμπωμεν εἰς τὸν Πατέρα τὴν δόξαν δι᾽ Αὐτοῦ (τοῦ Υἱοῦ), ἀλλὰ ὄχι «μετ᾽ Αὐτοῦ». Διότι πράγματι τὸ «μετ᾽ Αὐτοῦ» δηλοῖ τὴν ἰσοτιμίαν (τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα), ἐνῷ ἀντιθέτως τὸ «δι᾽ οὗ» σημαίνει τὸν ὑπηρέτην. Ἀκόμη λέγουν δὲν πρέπει, νὰ τάσσωμεν τὸ Πνεῦμα «σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ», ἀλλὰ ὑπὸ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα· δὲν «συντάσσεται» (δὲν εἶναι ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον) ἀλλὰ ὑποτάσσεται[5] (δηλ. εἶναι ὑποδεέστερον)· δὲν συναριθμεῖται μὲ αὐτούς, ἀλλὰ ὑπαριθμεῖται[6] (ἀνήκει εἰς ἄλλην κατηγορίαν καὶ ὡς τοιοῦτον ἀριθμεῖται ὑπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, δηλ. μαζὶ μὲ ὄντα κατώτερα ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν).

Μὲ κάτι τέτοια σοφίσματα καὶ λογοπαίγνια[7] διαστρέφουν τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀνεπιτήδευτον τῆς πίστεως. Συνεπῶς ποίας συγγνώμης θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀξιωθοῦν λόγῳ δῆθεν ἀπειρίας αὐτοί, οἱ ὁποῖοι οὔτε τοὺς ἄλλους δὲν ἀφήνουν ἀνεπηρεάστους ἀπὸ τὴν φιλοπραγμοσύνην των;

14. Ἡμεῖς πάντως κατὰ πρῶτον θὰ τοὺς ὑποβάλωμεν τὸ ἐρώτημα· πῶς τὸ ἐννοοῦν τὸ ὅτι «ὁ Υἱὸς εἶναι μετὰ τὸν Πατέρα»; μήπως ὡς χρονικῶς (ἐξ ἐπόψεως ἡλικίας) νεώτερον, μήπως ὡς πρὸς τὴν τάξιν ἢ ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν; Ἀλλὰ ἐξ ἐπόψεως μὲν χρόνου, δὲν φαντάζομαι ὅτι θὰ ὑπάρχῃ κανεὶς τόσον ἀνόητος, ὥστε νὰ λέγῃ ὅτι ἔρχεται χρονικῶς δεύτερος ὁ «ποιητὴς τῶν αἰώνων»[8], ἀφοῦ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα μεσολαβεῖ εἰς τὴν συνάφειαν[9] τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ἔτσι, δὲν ἁρμόζει νὰ ὀνομάζωμεν τὸν Υἱὸν νεώτερον ἀπὸ τὸν Πατέρα μὲ τὴν σημασίαν ποὺ ἔχουν αἱ λέξεις αὐταὶ προκειμένου περὶ ἀνθρώπων (Τὰ θεῖα Πρόσωπα δὲν διαφέρουν χρονικῶς), ὄχι μόνον ἐπειδὴ νοοῦνται ὅτι ἐξ ἐπόψεως χρονικῆς σχέσεως[10] εἶναι πάντοτε συνάλ-

---

5. Οἱ Ἀρειανοὶ πότε ἐδίδασκον ὅτι εἰς τὸν Πατέρα ὑποτάσσεται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα (Σύνοδος Σιρμίου 351) καὶ πότε μόνον τὸ Πνεῦμα (Ἡμιαρειανοί).

6. Ἡ συναρίθμησις καὶ ἡ ὑπαρίθμησις ἀποτελοῦν ὅρους ὀφειλομένους εἰς τὴν [illegible] Ὁ ἅγιος Βασίλειος τοὺς ὅρους αὐτοὺς δὲν [illegible].

7. Ὁ H. Dörries φρονεῖ ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ μεταφρασθῇ περίπου ὡς «φράσεις καὶ [illegible]».

8. Ἑβρ. 1, 2.

9. Ἐπειδὴ οἱ Ἀρειανοὶ ἦσαν πολὺ ὀρθολογισταὶ καὶ ἐπηρεάζοντο πολὺ ἀπὸ τὰς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ διαστήματος τινὸς μεσολαβοῦντος μεταξὺ δύο ὄντων, τονίζεται ἐνταῦθα ἡ ἀπόλυτος ἑνότης τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

10. Χρονικὴ σχέσις λέγεται ἡ σχέσις δύο ὄντων θεωρουμένη ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ χρόνου.

λήλοις (συνύπαρχα) ἀλλὰ καὶ ὅτι χρονικῶς μεταγενέστερα λέγονται ἐκεῖνα που ἔχουν μικροτέραν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ «νῦν» καὶ πάλιν, προγενέστερα λέγονται ὅσα ἀπέχουν ἀπὸ τὸ «νῦν» περισσότερον. Π.χ. τὰ ἐπὶ Νῶε γενόμενα εἶναι προγενέστερα τῶν Σοδομιτικῶν, διότι εὑρίσκονται εἰς μεγαλυτέραν ἀπὸ τὸ «νῦν» ἀπόστασιν καὶ πάλιν αὐτὰ εἶναι μεταγενέστερα ἀπὸ ἐκεῖνα ἀφοῦ εἶναι φανερὸν τοὐλάχιστον κατ' ἐμέ, ὅτι εἶναι πολὺ πλησιέστερα πρὸς τὸ «νῦν».

Πῶς μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀσεβὲς φρόνημα τὸ νὰ θέλῃ κανεὶς νὰ μετρήσῃ τὴν ὕπαρξιν (τὸ εἶναι) τῆς Ζωῆς τῆς ὑπερεχούσης ὅλον τὸν χρόνον καὶ ὅλους τοὺς αἰῶνας μὲ βάσιν τὴν ἀπόστασίν της ἀπὸ τὸ «νῦν» δὲν θὰ εἶναι καὶ ἀπόδειξις ὅτι οὗτος ὑπερέβη κάθε εἶδος ἀνοησίας; Μήπως νομίζουν πως, ὅπως λέγεται ὅτι τὰ ὄντα τὰ γινόμενα καὶ φθειρόμενα, εἶναι τὰ μὲν προγενέστερα τὰ δὲ ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑπερέχει[12] μετρούμενος καὶ συγκρινόμενος μὲ τὸν πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχοντα Υἱὸν Θεοῦ. Ἀλλ' ὅμως ἡ ὡς πρὸς τὸν χρόνον (τὰ ἄνω) ὑπεροχὴ τοῦ Πατρὸς μένει ἀνεξερεύνητος, ἀφοῦ «ἁπαξαπλῶς» τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἐκ τοῦ Πατρὸς δὲν δύναται νὰ τὴν ὑπερβῇ χρονικῶς οὔτε ἐνθύμησις οὔτε συλλογισμός ἀφοῦ ὁ Ἰωάννης μὲ «δύο» λέξεις του ἐπέτυχε νὰ περιορίσῃ τὴν διάνοιάν μας ἐντὸς σαφῶς καθωρισμένων ὁρίων μὲ τὸ νὰ εἴπῃ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»[13] Καὶ τὸ μὲν «ἦν» εἶναι διὰ τὴν διάνοιάν μας κάτι ποὺ τὴν ὁδηγεῖ εἰς ἀδιέξοδον, τὸ δὲ «ἀρχὴ» εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸ ὑπερβῇ ἀκόμη καὶ ἡ φαντασία. Διότι ὅσην δήποτε ἀναδρομὴν καὶ ἂν κάμῃς πρὸς τὰ ἄνω (τὸ παρελθόν), δὲν θὰ κατορθώσῃς νὰ ὑπερβῇς τὸ «ἦν» καὶ ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἐντείνῃς τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας σου νὰ ἴδῃς τί ὑπῆρχε πρὸ τοῦ Υἱοῦ, δὲν θὰ δυνηθῇς νὰ προχωρήσῃς «πιὸ πέρα» ἀπὸ Αὐτόν. Συνεπῶς βάσει τῶν ὅσων εἴπομεν εὐσεβὲς εἶναι νὰ σκεπτώμεθα, ὅτι ὁ Υἱὸς ὑπάρχει πάντοτε ταυτοχρόνως μὲ τὸν Πατέρα.

15. Ἂν πάλιν τὸ «μετὰ τὸν Πατέρα» τὸ ἐννοοῦν ὡς κάποιαν ἐν σχέσει πρὸς τὸν Πατέρα κατάβασιν τοῦ Υἱοῦ εἰς κάποιον τόπον χαμηλότερον, ὥστε ὁ μὲν Πατὴρ νὰ κάθηται ὑπεράνω, ὁ δὲ Υἱὸς νὰ ἔχῃ ἀπὸ τότε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἀπωθηθῆ πρὸς τὰ κάτω, ἂς μᾶς τὸ εἴπουν καθαρὰ καὶ τότε ἡμεῖς θὰ σιωπήσωμεν, ἀφοῦ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὁμο-

11. Δηλ. ἡ παροῦσα στιγμή.
12. Τὸ ῥῆμα τοῦ ἁγ. Βασιλείου εἶναι: Ἐπιτρέπεται κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ κτίσματα νὰ καταλήγωμεν εἰς συμπεράσματα διὰ τὸν Κτίστην.
13. Ἰωάν. 1, 1.

λογίαι τους τὰ αὐτονόητα πλέον συμπεράσματα τῆς θέσεώς τους θὰ ἔχουν καὶ τὸ ἀπαράδεκτον. Πράγματι, ὅσο δὲν παραδέχονται ὅτι ὁ Πατὴρ ὁ ἐπὶ τὰ πάντα, δὲν διατηροῦν συνέπειαν οὔτε εἰς τοὺς συλλογισμούς των,[14] ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ σκέψις τῶν ὑγιαινόντων περὶ τὴν πίστιν πιστεύει ὅτι ὁ Θεὸς πληροῖ τὰ πάντα. Καὶ δὲν ἐνθυμοῦνται ὅτι ὁ προφήτης λέγει «ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει»[15] αὐτοὶ ποὺ διαιροῦν τὸν κόσμον καὶ διδάσκουν τὸ ἄνω εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸ κάτω εἰς τὸν Υἱόν. Ἀλλὰ — διὰ νὰ σταματήσω πλέον τὸν ἔλεγχον τῆς ἀμαθείας ἐκείνων οἱ ὁποῖοι καθορίζουν διὰ τὰς ἀσωμάτους φύσεις συγκεκριμένον τόπον — τί εἴδους παρηγορίαν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ εἰς τὴν τόσον ἀναίσχυντον μάχην καὶ ἀντίθεσιν των πρὸς τὰς Γραφὰς τὸ «κάθου ἐκ δεξιῶν μου»[16] καὶ τὸ «ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ»;[17] Διότι τὸ δεξιὸν δὲν δηλοῖ τάξιν κατωτέραν, ὡς διδάσκουν αὐτοί, ἀλλὰ τὴν σχέσιν κατὰ τὸ πρός τι, τὸ ἴσον μὲ αὐτόν, ἀφοῦ τὸ δεξιὸν δὲν λαμβάνεται μὲ σημασίαν σωματικήν, — διότι τότε θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ προκειμένου περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ κάτι τὸ ἀριστερόν, — ἀλλὰ ἁπλῶς τὸ ῥητὸν αὐτὸ μὲ τὸ τίμιον ὄνομα τῆς προσεδρείας[18] δηλοῖ τὴν μεγαλειότητα τῆς ἐκ μέρους τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν τιμῆς.

Ἀπομένει λοιπόν, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αὐτοὶ ἔχουν τὴν γνώμην πὼς μὲ τὴν φράσιν αὐτήν,[19] δηλοῦται τὸ ὑποδεέστερον τῆς ἀξίας τοῦ Υἱοῦ ἔναντι τοῦ Πατρός. Ἂς μάθουν ὅμως, ὅτι ὁ Χριστὸς ὀνομάζεται «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία»[20] καὶ «εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου»[21] καὶ «ἀπαύγασμα τῆς δόξης»[22] καὶ ὅτι «τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός»[23] μὲ τὸ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς Αὐτὸν ὁλόκληρον τὸν Ἑαυτόν Του.[24] Διὰ τὰς μαρτυρίας λοιπὸν

---

14. Μὲ ἄλλα λόγια: «Ἄλλα λέγειν τὴν μίαν φορὰν καὶ ἄλλα τὴν ἄλλην ἴδιόν [illegible]». Ἀθανάσιος εἰς τὸ ἔργον του περὶ τῶν Συνόδων Ἀριμίνου καὶ Σελευκείας.
15. Ψαλμ. 138, 8.
16. Ψαλμ. 109, 1.
17. Ἑβρ. 1, 3.
18. Προσεδρεία λέγεται τὸ ὅτι ὁ Υἱὸς κάθηται ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός, καὶ ἔχει ἐν αὐτῷ [illegible] τὸν Θεόν.
19. Ἡ φράσις αὐτὴ εἶναι «διὰ τοῦ Υἱοῦ».
20. Α΄ Κορ. 1, 24.
21. Κολ. 1, 15.
22. Ἑβρ. 1, 3.
23. Ἰωάν. 11, 9.
24. Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς λέγεται «σφραγὶς ἰσότυπος (τοῦ Πατρός) ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς τὸν Πατέρα» (Θεία Λειτουργία Μ. Βασιλείου).

αὐτάς καὶ τὰς ἄλλας ὅσαι [illegible] εἶς οὖσαι με αὐτάς, ἀπαντοῦν εἰς ὅλην τὴν Γραφήν, τί ἐκ τ[illegible] θα εἴπωμεν; ὅτι εἶναι [illegible] ὅτι ὡς [illegible] ζητωκ[illegible] γα[25] διακηρύττουν τὴν μειονεκτικότητα τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὸ ἴσον τῆς δόξης Αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ἀλλ᾽ ἂς ἀκούσουν καὶ τὸν ἴδιον τὸν Κύριον, ὅστις σαφῶς μαρτυρεῖ ὅτι ἡ δόξα Του εἶναι τῆς αὐτῆς ἀξίας μὲ τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς μὲ τὸ [illegible] «ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα»[26] καὶ πάλιν «ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός»[27] καὶ «ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα»[28] καὶ «ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν Αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός»[29] καὶ «ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός»[30]. Αὐτοὶ ὅμως, χωρὶς νὰ [illegible] τίποτε ἀπὸ αὐτά, ἀποδίδουν εἰς τὸν Υἱὸν τὴν θέσιν τὴν [illegible] ὁρισμένην διὰ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ. Καθ᾽ ὅσον ἡ [illegible] ἡ ἁρμόζουσα [illegible] τὸν Υἱὸν εἶναι ὁ κόλπος (ἡ ἀγκάλη) τοῦ Πατρός, ἐνῶ ἡ [illegible] τῶν ὑποποδίου ἁρμόζει εἰς ἐκείνους[31] ποὺ θα ὑποχρεωθοῦν νὰ Τὸν προσκυνήσουν.

Πάντως ἡμεῖς ἐπειδὴ ἔχομεν σκοπὸν νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ ἄλλα θέματα, ἠσχολήθημεν μὲ τὰς μαρτυρίας αὐτὰς ἐπιτροχάδην. Σὺ ὅμως ἔχεις τὴν δυνατότητα ἀφοῦ συγκεντρώσῃς μὲ ἄνεσιν τὰς ἀποδείξεις νὰ ἴδῃς καὶ ὡς τὸ ὕψος τῆς δόξης καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεως τοῦ Μονογενοῦς, παρ᾽ ὅτι διὰ τὸν μὴ προκατειλημμένον ἀναγνώστην οὔτε αὐτὰ εἶναι μικρά — ἐκτὸς ἂν κάνεις ἐννοῇ τὸ «δεξιὸν» καὶ τὸν «κόλπον» κατὰ τρόπον τόσον σαρκικὸν καὶ ταπεινὸν ὥστε νὰ καταντᾷ νὰ περιορίζῃ τὸν Θεὸν εἰς ἕνα τόπον καὶ νὰ φαντάζεται δι᾽ Αὐτὸν σχῆμα καὶ τύπον καὶ θέσιν σωματικήν, πράγματα τὰ ὁποῖα πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀπείρου καὶ ἀσωμάτου καὶ ἂς παραβλέψωμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ταπεινὴ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἀντίληψις ἐφαρμόζεται σχεδὸν ἐξ ἴσου καὶ εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸν Υἱόν. Συνεπῶς ὅποιος ἀσχολεῖται μὲ τὰς διδασκαλίας[32] αὐτὰς δεν ὑποδι

---

25 [illegible]

26 Ἰωάν. 14, 9.

27 Μάρκ. 8, 38.

28 Ἰωάν. 5, 23.

29 Ἰωάν. 1, 14.

30 Ἰωάν. 1, 18.

31 [illegible] τοῦ Πνεύματος [illegible] 2, 10-11 [illegible] Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός.

32 Δηλ. [illegible] καὶ τὰς στερεώσῃ καὶ

βάζει τὴν ἀξίαν τοῦ Υἱοῦ ἄλλα (ἀπαρουσίαστα) κερδίζει διὰ τοῦ ἐλαττώματος [illegible] τὸ κρίμα τῆς βλασφημίας κατὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅπως εἰς ὅσα [illegible] νὰ βλασφημήσῃ τὸν Υἱὸν εἴτε τὸ θέλει εἴτε ὄχι [illegible] μετατοπίζοντα πρὸς τὸν Πατέρα.[33] Διότι ὅπως εἰς τὸν Πατέρα ἀπονέμει τὴν ἄνω (ὑψηλοτέραν) θέσιν, ἵνα φανερώσῃ ἔτσι τὴν ὑπεροχήν Του καὶ λέγει ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς κάθεται ὑπὸ τὸν Πατέρα [illegible] τὸν συλλογισμὸν τοῦτον αὐτῶν [illegible], ὅλα τὰ [illegible] χαρακτηριστικὰ τῶν σωμάτων. Ἀλλ' ἂν [illegible] ἐξ αὐτῶν εἶναι [illegible] καὶ [illegible] φρενοβλαβείας διανοητικῶς [illegible] τῶν [illegible] καὶ εἶναι εὐσεβεῖς ([illegible]) [illegible] καὶ δὲν δοξάζουν ὁμοίως μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸν κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς δόξης καὶ τὸ ἀξίωμα [illegible] Αὐτοῦ ἠνωμένον (Υἱόν), (καὶ αὐτὰ) ἐκεῖνοι ποὺ ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ Αὐτὸν ὅτι «ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα».[34]

Τί ὅμως νὰ εἴπωμεν; Ποίαν ἐξήγησιν αὐτοὶ [illegible] θὰ ἔχωμεν εἰς τὸ φοβερὸν καὶ κοινὸν δι' ὁλόκληρον τὴν κτίσιν δικαστήριον, ἀφοῦ ὁ Κύριος ἐπαγγέλλεται σαφῶς ὅτι θὰ ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός,[35] καὶ ὁ Στέφανος εἶδεν «τὸν Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ»[36] καὶ ὁ Παῦλος διεκήρυξεν ἐν Πνεύματι περὶ τοῦ Χριστοῦ ὅτι «ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ»[37] καὶ ὁ Πατὴρ λέγει «κάθου ἐκ δεξιῶν μου»[38] καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μαρτυρεῖ ὅτι «ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ»,[39] ἡμεῖς τολμῶμεν νὰ καταβιβάζωμεν κάπου κατωτέρα ἀπὸ τὴν σχέσιν ἰσότητος τὸν Σύνθρονον καὶ Ὁμότιμον; Ἔχω λοιπὸν τὴν γνώμην ὅτι τὸ μὲν ὅτι «ἵσταται» ἢ «κάθεται» δηλοῖ τὸ σταθερὸν καὶ ἀπολύτως ἄτρεπτον τῆς οὐσίας Του, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Βαρούχ, διὰ νὰ δείξῃ τὸν ἀκίνητον καὶ ἀμετάβλητον τρόπον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, εἶπε τὸ «σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα»,[40] ἐνῷ ἡ δεξιὰ χώρα δηλοῖ τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ ἀξιώματος.

διάθεσιν [illegible] οἱ [illegible], βλασφημοῦντες φανερῶς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ [illegible] ὁποῖα ἁμαρτήματα [illegible], ἀφοῦ ἡ βλασφημία τοῦ Πνεύματος, οὐδέποτε θὰ συγχωρηθῇ.

33 Ἰωάν. 5, 23.
34 Ἰωάν. 5, 23.
35 Μάρκ. 8, 38.
36 Πράξ. 7, 55.
37 Ρωμ. 8, 34.
38 Ψαλμ. 109, 1.
39 Ἑβρ. 1, 3.
40 Βαρούχ 3, 3.

Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ ἀποστερῇ κανεὶς τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὴν συμμετοχήν Του εἰς τὴν δοξολογίαν, ἐπειδὴ δῆθεν Τοῦ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ταχθῇ εἰς ὑποδεεστέραν τιμητικὴν θέσιν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ἀπάντησις εἰς ἐκείνους ποὺ λέγουν, προκειμένου περὶ τοῦ Υἱοῦ, δὲν πρέπει νὰ λέγωμεν τὸ «μεθ' οὗ», ἀλλὰ τὸ «δι' οὗ».

16. Ἀλλὰ οἱ αἱρετικοὶ λέγουν: Εἶναι ἐντελῶς ξένον καὶ ἀσυνήθιστον νὰ λέγωμεν τὸ «μετ' Αὐτοῦ». Ἀντιθέτως τὸ «δι' Αὐτοῦ» ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶναι ἐκεῖνο ποὺ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο ταιριάζει εἰς τὸ λεκτικὸν τῆς Γραφῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔχει ἀποβῇ συνηθέστατον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἀδελφότητος[1].

Τί λοιπὸν θὰ ἀπαντήσωμεν ἡμεῖς εἰς αὐτά; Θὰ ἀπαντήσωμεν: «Μακάρια τὰ ὦτα» ποὺ δὲν σᾶς ἤκουσαν[2] καὶ αἱ καρδίαι ποὺ διεφυλάχθησαν ἄτρωτοι ἀπὸ τὰ λόγια σας[3].

Πρὸς σᾶς ὅμως τοὺς φιλοχρίστους τονίζω ὅτι ἡ Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ καὶ τὰς δύο αὐτὰς ἐκφράσεις. Δὲν παραμερίζει καμμίαν ἀπὸ τὰς δύο ὡς δῆθεν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἄλλην. Καὶ ὄντως δὲν εἶναι· ἀφοῦ ὅταν μὲν ἀποβλέπωμεν εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀξιώματός Του, διακηρύττομεν ὅτι «πρέπει νὰ δοξολογῆται ὁμοῦ μετὰ τοῦ Πατρός», ὅταν δὲ ἀναλογιζώμεθα τὴν εἰς ἡμᾶς χορήγησιν τῶν ἀγαθῶν ἢ τὴν «προσαγωγήν»[4] μας καὶ «οἰκείωσιν»[5] μας πρὸς τὸν Θεόν, τότε ὁμολογοῦμεν ὅτι τὸ χάρισμα αὐτὸ δίδεται «δι' Αὐτοῦ» καὶ «ἐν Αὐτῷ». Συνεπῶς ἡ μὲν μία ἔκφρασις[6], ἡ «μεθ' οὗ», εἶναι ἡ ἔκφρασις ποὺ

---

1. Ἀδελφότης, ἐδῶ ὀνομάζεται ὁλόκληρος ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία.
2. Πρβλ. Ματθ. 13, 16 καὶ Λουκ. 10, 23.
3. Πόσον ὁ Μέγας Βασίλειος ἐθεώρει [illegible] τὴν ἀνάγνωσιν ἢ ἀκρόασιν [illegible].
4. Πρβλ. Ἐφ. 2, 18 καὶ Ἐφ. 3, 12.
5. [illegible] πρὸς τὸν Θεὸν [illegible] Βλ. Κεφ. Η'.
6. [illegible]

προσιδιάζει εἰς ὅσους δοξολογοῦν, ἐνῷ ἡ ἄλλη, ἡ «δι' οὗ», ἁρμόζει κυρίως εἰς ὅσους εὐχαριστοῦν.

Ὁπωσδήποτε ὅμως εἶναι ψεῦδος τὸ ὅτι (δῆθεν) ἡ ἔκφρασις «μεθ' οὗ» ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ἀπαράδεκτος καὶ νὰ μὴ χρησιμοποιῆται ἀπὸ τοὺς εὐλαβεῖς. Διότι ὅσοι, χάρις εἰς τὴν σταθερότητα τοῦ χαρακτῆρος των ἐπροτίμησαν ἀπὸ τοὺς νεωτερισμοὺς τὴν σεβασμίαν ἀρχαιότητα καὶ διεφύλαξαν τὴν Παράδοσιν τῶν Πατέρων ἀπαραποίητον, αὐτοὶ εἴτε εἰς χωριὰ εἴτε εἰς τὰς πόλεις χρησιμοποιοῦν τὴν ἔκφρασιν αὐτήν. Ἀντιθέτως ὅσοι αἰσθάνονται κόρον διὰ κάθε τι τὸ συνηθισμένον καὶ καταδικάζουν τὰ παλαιὰ μὲ ὑπεροψίαν ὡς «ἀπηρχαιωμένα», αὐτοὶ ἀποδέχονται τόσον εὐκόλως τὰς καινοτομίας ὅσον, προκειμένου περὶ ἐνδυμάτων, προτιμοῦν οἱ κομψευόμενοι τὰ ἔξαλλα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα[7].

Κατ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπον μπορεῖ κανεὶς νὰ διαπιστώσῃ ὅτι ἀκόμη καὶ τώρα ἡ ὁμιλία τῶν ἀγροτῶν εἶναι ἀρχαιοπρεπής, ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ ὁμιλία τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος «λογοτεχνῶν», που «ἔχουν τριβῆ» (!) εἰς τὰς συζητήσεις, ἔχει στιγματισθῆ ἀπὸ τὴν «νέαν» (!) σοφίαν[8].

Συνεπῶς αὐτὸ που ἔλεγον οἱ Πατέρες μας, τὸ λέγομεν καὶ ἡμεῖς ὅτι δηλαδὴ ἡ δόξα εἶναι κοινὴ εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ διὰ τοῦτο ἀναπέμπομεν τὴν δόξαν εἰς τὸν Πατέρα «μετὰ τοῦ Υἱοῦ».

Ἀλλὰ δὲν μᾶς ἀρκεῖ τὸ ὅτι ἡ Παράδοσις εἶναι τῶν Πατέρων. Καὶ ὅμως ἐκεῖνοι ἐνεβάθυναν εἰς τὰ νοήματα τῆς Γραφῆς[9] ἀφοῦ τὰς βασικὰς ἀρχάς των ἔλαβον ἀπὸ τὰς μαρτυρίας που σᾶς παρέθεσα πρὶν ἀπὸ ὀλίγον ἀπὸ τὴν Γραφήν.

Καὶ πράγματι Τὸ «ἀπαύγασμα» κατανοεῖται μόνον ἂν κατανοήσῃ κανεὶς τὴν «δόξαν» καὶ ἡ «εἰκών», ὅταν κατανοήσῃ τὸ «ἀρχέτυπον». Καὶ συνεπῶς ὁ Υἱὸς κατανοεῖται, ὅταν Τὸν βλέπωμεν «σὺν τῷ Πατρί»[10].

Χωρισμὸν δὲν ἐπιδέχεται οὔτε ἡ λογικὴ ἀκολουθία τῶν ὀνομάτων! Πόσον μᾶλλον ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων!

---

7. Ἀσφαλῶς οἱ μοντερνισταὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν δὲν χρειάζονται ἄλλο περισσότερον ἀνηλεὲς μαστίγωμα.

8. Νομίζει κανεὶς ὅτι ὁ Μέγας Βασίλειος ὁμιλεῖ διὰ τοὺς «στοχαστὰς» τῆς ἐποχῆς μας! Ὅλα τὰ ἔργα εἶναι τὰ ἴδια καὶ οἱ ἄνθρωποι πάντοτε ἴδιοι.

9. Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων εἶναι πάντοτε ἡ καλλιτέρα ἀνάπτυξις τῆς Γραφῆς.

10. Πρβλ. Ἑβρ. 1, 3 καὶ Ρωμ. 8, 29. Β΄ Κορ. 4, 4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Μὲ πόσους τρόπους ἑρμηνεύεται τὸ «δι' οὗ» καὶ μὲ ποίαν σημασίαν εἶναι καταλληλότερον τὸ «μεθ' οὗ». Παρεμπιπτόντως δέ, πῶς ὁ Υἱὸς λαμβάνει ἐντολὴν καὶ πῶς ἀποστέλλεται.

17. Λοιπόν, ὅταν ὁ Ἀπόστολος εὐχαριστῇ «τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ»[1] καὶ ὅταν πάλιν λέγῃ ὅτι «δι' αὐτοῦ ἔλαβε τὴν χάριν καὶ τὴν ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι»[2], ἢ ὅτι «δι' αὐτοῦ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ᾗ ἑστήκαμεν»[3], καὶ ... μᾶς παρουσιάζει τὰς πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσίας. Ἐκεῖνος ... τὴν χάριν τῶν ἀγαθῶν Του ἀπὸ τὸν Πατέρα εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' ἐπίσης δὲ μᾶς προσάγει πρὸς τὸν Πατέρα «δι' Ἑαυτοῦ»[4]. Καὶ πράγματι ὅταν λέγῃ «δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολήν»[5], μᾶς καθιστᾷ σαφὲς ὅτι τὰ ἀγαθὰ χορηγοῦνται ἀπὸ ἐκεῖ (ἀπὸ τὸν Πατέρα), καὶ πάλιν, ὅταν λέγῃ «δι' οὗ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν»[6], φανερώνει τὴν ἐκδοχήν μας ... καὶ οἰκείωσίν μας πρὸς τὸν Θεὸν ποὺ ἐπραγματοποιήθη διὰ τοῦ Χριστοῦ.

Ἆρά γε ἡ ἀναγνώρισις ὅτι ἡ χάρις ἐνεργεῖται εἰς ἡμᾶς ἀπ' Αὐτοῦ ἀποτελεῖ μείωσιν τῆς δόξης Του; Ἢ μᾶλλον ... πολλὰς περιστροφάς, ἡ διήγησις τῶν εὐεργεσιῶν Του πρέπει νὰ ἀποτελῇ θέμα δοξολογίας ... Καὶ ἀκριβῶς δι' αὐτὸ βλέπομεν ὅτι ἡ Γραφὴ δὲν μᾶς ... λόγους περὶ τοῦ Κυρίου μὲ ἕν μόνον ὄνομα, οὔτε μόνον μὲ τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα ποὺ εἶναι δηλωτικὰ μόνον τῆς θεότητός Του καὶ τοῦ μεγαλείου Του, ἀλλὰ ἄλλοτε μὲν τὴν βλέπομεν νὰ χρησιμοποιῇ ὀνόματα ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν οὐσίαν ἀφοῦ ξεύρει νὰ ὁμιλῇ διὰ τοῦ Υἱοῦ «τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα»[7] καὶ νὰ Τὸν ὀνομάζῃ «Υἱὸν ἀληθινόν»[8] καὶ «μονογενῆ Θεόν»[9] καὶ «δύναμιν Θεοῦ»[10] καὶ «Σοφίαν»[11] καὶ

1. Ρωμ. 1, 8.
2. Ρωμ. 1, 5.
3. Ρωμ. 5, 2.
4. Ἐφ. 2.
5. Ρωμ. 1, 5.
6. Ρωμ. 5, 2.
7. Φιλ. 2, 9.
8. Πρβλ. Α' Ἰω. 5, 20.
9. Ἰωάν. 1, 18.
10. Α' Κορ. 1, 24.
11. Ἐφ. 3.

«Λόγον»[12] ἄλλοτε δὲ πάλιν λόγῳ τῶν ποικίλων τρόπων με τους ὁποίους μᾶς χορηγεῖ τὴν χάριν τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν «πολυποίκιλον σοφίαν αὐτοῦ»[13] λόγῳ τοῦ πλούτου τῆς ἀγαθότητός Του παρέχει εἰς ὅσους την ζητοῦν. Τὸν ὑποδηλοῖ μὲ μυρίας ἄλλας προσηγορίας καὶ ἔτσι ἄλλο-
ὑποδηλοῖ μὲ μυρίας ἄλλας προσηγορίας καὶ ἔτσι ἄλλο-
«βασιλέα» καὶ ἄλλοτε τον «ἰατρόν» «νυμφίον», «ὁδόν» «θύραν» «πηγήν» «ἄρτον» «ἀξίνην» καὶ «πέτραν». Αὐτὰ ὅμως δὲν δηλοῦν τὴν οὐσίαν Του ἀλλὰ ὡς εἶπον τὸ πολυποίκιλον τῶν ἐνεργειῶν Του που λόγῳ τῆς εὐσπλαγχνίας Του προς το πλάσμα Του την χορηγεῖ ἀναλόγως πρὸς τὰς ἰδιαιτέρας ἀνάγκας ἑκάστου εἰς ὅσους Τὸν παρακαλοῦν. Ἔτσι πχ ἐκείνους μὲν ποὺ προσέφυγον εἰς τὴν διαποίμανσιν Του καὶ χάρις εἰς τὴν ἀνεξικακίαν των ἐπέτυχον να εἶναι ἐλεήμονες καὶ εὔσπλαγχνοι τους ὀνομάζει «πρόβατα» καὶ διακηρύττει ὅτι διὰ τοὺς τοιαύτης φύσεως ἀνθρώπους Αὐτὸς εἶναι «ποιμήν», ἀφοῦ αὐτὰ ἀκούουν τὴν ἰδικήν Του φωνὴν καὶ δεν προσέχουν τὰς διδασκαλίας που ξένοι ζοῦν. «Τὰ πρόβατα τὰ ἐμά, λέγει, τῆς φωνῆς μου ἀκούει»[13α].

Διὰ ἐκείνους που ἔχουν ἤδη σημειώσει πρόοδον ἀλλὰ καὶ ἔχουν ἀνάγκην να τους καθοδηγήσῃ εἰς τὸν Νόμον Του εἶναι «βασιλεύς».

Ἀλλὰ εἶναι καὶ «θύρα» ἀφοῦ ἐκείνους που χάρις εἰς τὴν πίστιν τους εἰς Αὐτὸν ἤδη ὁδηγοῦνται πρὸς τὸ ἄβαθον τῆς (θείας) γνώσεως[13β] τους ὁδηγεῖ μὲ τὴν ὀρθότητα τῶν προσταγμάτων Του να πράττουν πράξεις σπουδαίας καὶ τους ἐπαναφέρει πάλιν με ἀσφάλειαν εἰς τὴν αὐλὴν Του. Διὰ τοῦτο καὶ λέγει «Δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, καὶ εἰσελεύσεται καὶ ἐξελεύσεται καὶ νομὴν εὑρήσει»[14].

Ἀκόμη ὁ Χριστὸς ὀνομάζεται «Πέτρα» ἐπειδὴ διὰ τοὺς πιστοὺς εἶναι τὸ φυλακτήριον τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἀ-

12. Ἰωάν. 1, 1, Ἀποκ. 19, 13.
13. Ἐφ. 3, 10.
13α. Ἰωάν. 10, 27. Τὰ πρόβατα τοῦ Χριστοῦ ἀκούουν τὴν φωνήν Του [illegible] Ἐκκλησία, κάθε διδασκαλία [illegible] Δὲν εἶναι [illegible] Ἐκκλησίας, οὔτε [illegible] παράδοσις, οὔτε τοῦ Χριστοῦ [illegible] Ἀπατεῶνες [illegible] χριστός ἐστιν, ὅπως λέγει ὁ Κύριος.
13β. [illegible] λέγεται ὁ [illegible] πράξεως καὶ θεωρίας [illegible] οἱ Καππαδόκαι [illegible] Γρηγόριος [illegible] εἶναι ὁ ὕψιστος βαθμὸς τελειώσεως, ἡ θέωσις.
14. Ἰωάν. 10, 9.

θραυστον και άρραγες περισσότερον άπό καθε είδους όχυρωμα.

Προκειμένου λοιπόν διά τα άνωτέρω, όταν δηλαδή όνομάζεται «θύρα» και «όδός» το δι' Αυτού άποτελεί την πιο κατάλληλον και περισσότερον άνταποκρινομένην είς τα πράγματα έκφρασιν.

Όμως ως Θεός και Υιός έχει την δοξολογίαν μετά του Πατρός και συν τω Πατρί, άφου «ίνα ώστε «έν τω όνοματι Ίησού πάν γόνυ κάμψει έπουρανίων και έπιγείων και καταχθονίων και πάσα γλώσσα έξομολογήσεται ότι Κύριος Ίησούς Χριστός εις δόξαν Θεού Πατρός» [16].

Έντευθεν και ήμεϊς χρησιμοποιούμεν και τάς δυο αυτάς έκφράσεις. Με την μίαν δείχνομεν το άξίωμά Του. Με την άλλην την χάριν Του προς ήμάς.

18. Πράγματι Καθε είδους βοήθεια προς τάς ψυχάς δίδεται «δι' Αυτού» και δια καθε έκδήλωσιν του ένδιαφέροντός Του δι' ήμας έχει έπινοηθεί και έν ίδιαίτερον όνομα. Έτσι λοιπόν όταν μεν προκειται νά «παραστήση Έαυτώ» ως παρθένον άγνην την ψυχήν την άμωμον, που δεν έχει σπίλον ή ρυτίδα όνομάζεται «νυμφίος» όταν δε την εύρισκη κακοποιημένην άπό τα κακόβουλα πληγματα του διαβόλου και άσθενούσαν βαρέως λόγω των άμαρτιών την θεραπεύει, όνομάζεται «ίατρός».

Αρά γε όντως ή τοιαυτη μεριμνά Του δι' ήμας καταβιβάζει τάς σκέψεις είς ταπεινότητα δια Αυτον σ[illegible] Μήπως άντιθέτως μάς προκαλεί έκπληξιν ένώπιον της μεγάλης δυνάμεως καί έν ταύτω φιλανθρωπίας του Σωτήρος μας. Και μάλιστα άφου κατεδέχθη νά συμμετάσχη είς τάς άσθενείας μας και ευδόκησε νά συγκαταβή πρός την άσθενή φύσιν μας [17]. Καθ' όσον μάλιστα, ούτε ό ούρανός, ούτε ή γή, ούτε τα έκτεταμένα πελάγη ούτε τά ύδρόβια και τά χερσαία ζώα και τά φυτά ούτε οί άστέρες καί αί έποχαί και ή πλουσιωτάτη διακόσμησις του σύμπαντος [illegible] τοσον πολύ την ύπεροχήν της δυνάμεώς Του, όσον το ότι ό Θεός ό άχώρητος παν-

---

15. Φιλ. 2, 10 - 11.
16. Πρβλ. Έφ. 5, 27.
17. Ή μεγαλυτέρα έκδήλωσις τής δυνάμεως τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἐνανθρώπησις [illegible] ἐγνώσθη ἐν τῇ σαρκὶ τοῦ Χριστοῦ [illegible] (431) [illegible] μαρτυρίας τῶν Πατέρων ὑπὲρ τῆς ὑποστατικῆς ἑνώσεως.

17α. Πρβλ. Ἀριστοτέλους, Μετὰ τὰ Φυσικὰ Α. 5, 986.

τι, χάρις εἰς τὴν σάρκα Του κατώρθωσε νὰ συμπλακῇ μὲ τὸν θάνατον διὰ νὰ χαρίσῃ εἰς ἡμᾶς μὲ τὸ ἰδικόν Του πάθος τὴν ἀπάθειαν.

Καὶ ὅταν ὁ Ἀπόστολος λέγῃ «ἐν πᾶσι τούτοις ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς»[18] μὲ τὰ λόγια αὐτὰ δὲν μᾶς ὑποβάλλει ἁπλῶς τὴν ἰδέαν ὅτι Αὐτὸς μᾶς παρέχει κάποιαν ταπεινὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι Αὐτὸς μᾶς χορηγεῖ τὴν βοήθειαν Του, ποὺ ἐνεργεῖται «ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος Αὐτοῦ»[19]. Καὶ πράγματι ἀφοῦ Αὐτὸς ἔδεσε τὸν ἰσχυρὸν[20] διήρπασε τὰς ἀποσκευάς του, δηλαδὴ ἡμᾶς, τοὺς ὁποίους (ὁ «ἰσχυρός») πονηρογνώμως ἐχρησιμοποίει ὡς ὄργανα διὰ πᾶσαν πονηρὰν ἐνέργειάν του, καὶ μᾶς ἔκαμε «σκεύη εὔχρηστα» εἰς τὸν Δεσπότην Θεόν, βεβαίως (ὄχι ὅλους, ἀλλὰ) ἐκείνους (μόνον ἀπὸ ἡμᾶς) ποὺ χάρις εἰς τὴν προθυμίαν μας νὰ πράττωμεν τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἡμῖν εἴμεθα «κατηρτισμένοι εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν»[21].

Ἔτσι, ἀφοῦ μετέστημεν «ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί»[22] δι' Αὐτοῦ «ἐσχήκαμεν τὴν προσαγωγὴν ... πρὸς τὸν Πατέρα»[23]. Ἂς μὴ κάνωμεν λοιπὸν τὴν σκέψιν ὅτι ἡ δι' Υἱοῦ οἰκονομία εἶναι κάποια ἀναγκαστικὴ ὑπηρεσία προσφερομένη ὑπ' Αὐτοῦ λόγῳ τῆς ἰδιότητός Του ὡς ἑνὸς ταπεινοῦ δούλου, ἀλλὰ ἡ ἑκούσια φροντίς Του, ποὺ ἀπὸ ἀγαθότητα καὶ εὐσπλαγχνίαν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὡς ἀντικείμενον της ἔχει τὸ πλάσμα Του. Μόνον τότε θὰ ἐξακολουθήσωμεν νὰ εἴμεθα Ὀρθόδοξοι, ἂν ὄχι μόνον μαρτυροῦμεν ὅτι ἡ δύναμίς Του εἰς ὅλα ὅσα γίνονται εἶναι τελεία, ἀλλὰ καὶ δὲν κάνωμεν καμμίαν ἀπολύτως διάκρισιν μεταξὺ τοῦ θελήματος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ θελήματος τοῦ Πατρός.

Οὕτω λοιπόν, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ Κύριος ὀνομάζεται «ὁδός» ἀναβιβαζόμεθα πρὸς κάποιαν ὑψηλοτέραν ἔννοιαν καὶ ὄχι καταβιβαζόμεθα πρὸς τὴν σημασίαν ποὺ προχείρως μᾶς ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν. Καὶ πράγματι· τὴν προκοπήν μας πρὸς τὴν τελειότητα ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης καὶ τὸν φωτισμόν, ὅταν ἔχωμεν συνέπειαν καὶ τάξιν, τὴν ὀνομάζομεν «ὁδόν», ἐπειδὴ πάντοτε ἐπιθυμοῦμεν νὰ προχωροῦ-

18 Ρωμ. 8, 37
19 Ἐφ. 6, 10
20 Πρβλ. Ματθ. 12, 29
21 Β' Τιμ. 2, 21, 2, 81
23 Ἐφ. 2, 18
22 Κολ. 1, 12

μὲν πρὸς τὰ ἔμπροσ καὶ νὰ ἐπεκτεινώμεθα πρὸς ἐκεῖνα ποὺ εὑρίσκονται ἔμπροσ μας καὶ δὲν τὰ ἔχομεν ἀκόμη ἀποκτήσει, μέχρις ὅτου κατορθώσωμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ «μακάριον τέλος», δηλαδὴ τὴν κατανόησιν[23] τοῦ Θεοῦ ποὺ ὁ Κύριος χαρίζει διʼ Ἑαυτοῦ εἰς τοὺς πιστεύοντας εἰς Αὐτόν. Καὶ ὁ Κύριος μας εἶναι ὄντως ἀγαθὴ ὁδὸς καὶ μάλιστα χωρὶς παραπλανητικὰ μονοπάτια, ἀφοῦ ὁ Ἴδιος μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς τὸ «ὄντως ἀγαθὸν», τὸν Πατέρα· ἀφοῦ λέγει «οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ διʼ ἐμοῦ»[24]. Αὐτὴ λοιπὸν περίπου εἶναι ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἄνοδός μας πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα.

19. Ἀλλὰ θὰ πρέπῃ νὰ εἴπωμεν πάλιν εὐθὺς ἀμέσως πῶς εἶναι ἡ εἰς ἡμᾶς χορήγησις τῶν ἀγαθῶν «ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διʼ Αὐτοῦ (τοῦ Υἱοῦ)». ἀφοῦ ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ κάθε τι ποὺ ὑπάρχει εἰς τὴν κτίσιν εἴτε αὐτὴν τὴν «ὁρωμένην» εἴτε τὴν «νοουμένην», ἔχει ἀνάγκην διὰ νὰ ἐξασφαλίσθῃ νὰ ὑπάρχῃ τῆς ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ προνοίας, ὁ δημιουργὸς Λόγος, ὁ μονογενὴς Θεός, ἂν καὶ εἰς ἕκαστον δίδῃ βοήθειαν ἀναλόγως πρὸς τὸ μέτρον τῆς ἀνάγκης του, εἰς ὅλους παρέχει ἀκριβῶς ἐπειδὴ οἱ εὐεργετούμενοι εἶναι πολλοί, ποικίλας μὲν καὶ παντοδαπὰς δωρεὰς τῶν ἀγαθῶν Του, ἀλλὰ πάντοτε εἰς τὸ κατάλληλον διὰ τὸν καθένα μέτρον, καὶ ἀναλόγως μὲ τὸ πόσον ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν χρείαν του. Π[illegible] φωτίζει ἐκείνους ποὺ κατέχονται ἀπὸ τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας, διʼ ὃ καὶ εἶναι «τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν»[25]. Κρίνει καὶ δίδει εἰς τὸν καθένα τὴν ἀνταμοιβὴν ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων του, διʼ ὃ καὶ εἶναι «ὁ δίκαιος κριτής», ἀφοῦ μάλιστα «ὁ Πατὴρ οὐ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ»[26]. Ἀνιστᾷ ἀπὸ τὴν πτῶσιν τοὺς ἐκείνους ποὺ ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς πνευματικῆς ζωῆς κατωλίσθησαν εἰς τὴν ἁμαρτίαν, διʼ ὃ καὶ ὀνομάζεται «ἀνάστασις». Πράττει δὲ τὰ πάντα ἐνεργῶν ἑκάστοτε εἴτε διὰ τῆς παντοδυνάμου ἐπαφῆς Του εἴτε μὲ τὸ πανάγαθον θέλημά Του. Ποιμαίνει. Φωτίζει. Τρέφει. Ὁδηγεῖ. Ἰατρεύει. Ἀνιστᾷ. Δίδει οὐσίαν καὶ ὕπαρξιν εἰς τὰ μὴ ὄντα, καὶ διατηρεῖ εἰς τὴν ὕπαρξιν τὰ δημιουργήματά Του.

---

23. Κατανόησις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ [illegible] τοῦ Θεοῦ. Κατανοῶ ἐνταῦθα δὲν [illegible] Ἰησοῦς Χριστός. Διʼ [illegible] ἡμᾶς [illegible] ἔργον Του.
24. Ἰωάν. 14, 6.
25. Ἰωάν. 1, 9.
26. Ἰωάν. 5, 22.

Ἔτσι τα ἀγαθά τα ὁποῖα χορηγοῦνται εἰς ἡμᾶς ἀπό τον Θεόν ἔρχονται εἰς ἡμᾶς διά τοῦ Υἱοῦ, ὁ ὁποῖος πραγματοποιεῖ την [illegible] τους εἰς κάθε ἄνθρωπον με ταχύτητα μεγαλυτέραν ἀπό ὅτι θα ἦτο δυνατόν να φθάσῃ ἡ διάνοιά μας. Πράγματι. Οὔτε αἱ ἀστραπαί, οὔτε ἡ ταχύτης τοῦ φωτός διά μέσου τοῦ ἀέρος, δεν εἶναι τόσον ταχεῖαι. Οὔτε αἱ τόσον ὀξεῖαι ῥοπαί τῶν ὀφθαλμῶν. Οὔτε αἱ κινήσεις αὐτῆς ταύτης τῆς σκέψεώς μας. Το καθένα ἀπό αὐτά ἐν συγκρίσει με την ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ὑπολείπεται ὡς πρός την ταχύτητα περισσότερον ἀπό ὅσον ὑστεροῦν, ὡς πρός την κίνησιν, τα ζῶα που θεωροῦνται ὡς τα πλέον βραδυκίνητα ἔναντι [illegible] μέτρον συγκρίσεως [illegible] ἤ τους ἀνέμους, ἤ την περιστροφήν τῶν οὐρανίων [illegible], ἀλλά [illegible] τοῦ νοῦ μας. Και πράγματι ποῖον ἐξ ἄλλου χρονικόν διάστημα θα ἐχρειάζετο ὁ φέρων τα πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως Αὐτοῦ,[27] που δεν ἐνεργεῖ ὡς ἡμεῖς σωματικῶς και δεν χρειάζεται χειρωνακτικήν ἐργασίαν προκειμένου να κάμῃ [illegible] ὅλα Του τα δημιουργήματα [illegible] εἰς το θέλημα Του, που δεν [illegible] (γέννησιν) ἀπό [illegible]. Ὡς ἄλλωστε λέγει ἡ Ἰουδίθ «ἐνόησας καί παρέστησαν σοι πάντα ὅσα ἐνόησας».[28]

Πάντως ὅμως διά να μή συμβῇ καί καμμίαν φοράν παρασυρθῶμεν ἀπό το μέγεθος τῶν ἐνεργειῶν Του να φαντασθῶμεν ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἄναρχος,[29] [illegible] λέγει ἡ Αὐτοζωή, «Ἐγώ ζῶ διά τον Πατέρα».[30] Και ἡ Δύναμις τοῦ Θεοῦ λέγει «οὐ δύναται ὁ Υἱός ποιεῖν ἀφ' Ἑαυτοῦ οὐδέν».[31] Καί ἡ ἀπόλυτος Σοφία «ἐντολήν ἔλαβον τί εἴπω καί τί λαλήσω».[32] Με ὅλα αὐτά μᾶς ὁδηγεῖ εἰς την σοφίαν τοῦ Πατρός και ἀποδίδει εἰς Αὐτόν ὅλα τὰ θαυμάσια τῆς δημιουργίας, διά να γνωρίσωμεν ἡμεῖς τον Πατέρα δι' Αὐτοῦ. Καί πράγματι Τόν Πατέρα δεν Τόν διακρίνομεν ἀπό τον Υἱόν λόγῳ διαφορᾶς τῶν ἔργων Τους, ἐπειδή δηλαδή δῆθεν μᾶς δείχνει

27. Ἑβρ. 1, 3.
28. Ἰουδίθ 9, 5.
29. [illegible] θεότητος εἶναι [illegible] ὁ Πατήρ [illegible] καί [illegible] τῶν ἔργων [illegible] να εἶναι [illegible] με Αὐτόν Πρόσωπα.
30. Ἰωάν. 6, 57.
31. Ἰωάν. 5, 19.
32. Ἰωάν. 12, 49.

κάποιαν ἀποκλειστικῶς εἰς Αὐτὸν προσιδιάζουσαν καὶ ξεχωριστὴν ἐνέργειαν, ἀφοῦ «ὅ,τι βλέπει τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ»[32]· ἀλλὰ δρέπει Οὗτος, ὁ Πατὴρ τὸν θαυμασμόν μας διὰ τὰ δημιουργήματά Του, χάρις εἰς τὸ ὅτι ὁ Μονογενὴς ἀπέδωσε τὴν δόξαν εἰς Αὐτόν· ποὺ ἀγάλλεται ὄχι μόνον διὰ τὸ μεγαλεῖον τῶν δημιουργημάτων Του ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν «ποιητήν» τους, (τὸν Υἱόν Του), καὶ δοξάζεται ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀποκτοῦν ἐπίγνωσιν ὅτι Αὐτὸς εἶναι ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ «δι' Οὗ τὰ πάντα καὶ δι' Ὃν τὰ πάντα»[33]. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος λέγει «τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν»[34] ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας ἀνάγεται εἰς Αὐτὸν (τὸν Πατέρα) «καὶ τὰ σὰ ἐμά»[35] ἐπειδὴ ἀπὸ ἐκεῖ (ἀπὸ τὸν Πατέρα) ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας μεταβιβάζεται εἰς Αὐτὸν (τὸν Υἱόν) ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν χρειάζεται οὔτε βοήθειαν εἰς τὰς ἐνεργείας Του οὔτε εἰδικὴν ἄδειαν δι' ἕκαστον ἔργον Του ἀφοῦ ὁ Πατὴρ ἐνεπιστεύθη εἰς Αὐτὸν τὴν ἐκτέλεσιν ὅλων τῶν ἔργων Του.

Τοῦτο βεβαίως, δηλ. ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἔργων, εἶναι ἔργον ὑπηρετικὸν («λειτουργικόν») καὶ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα Αὐτοῦ (τοῦ Υἱοῦ) ὡς Θεοῦ. Ὅμως ἐπειδὴ ὁ Λόγος «ἀπέλαμψεν» ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι πλήρης τῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς «ποιεῖ πάντα» «ὁμοίως»[36] ὡς καὶ ὁ γεννήσας Αὐτὸν Πατήρ. Καὶ πράγματι Ἂν εἶναι ἀπαραλλάκτως ὅμοιος μὲ τὸν Πατέρα κατὰ τὴν οὐσίαν, θὰ πρέπῃ νὰ εἶναι ἀπαραλλάκτως ὅμοιος μὲ Αὐτὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν δύναμιν. Καὶ πάλιν ὅσων ἡ δύναμις εἶναι ἴση ἴση ἀσφαλῶς εἶναι καὶ ἡ ἐνέργεια. Καὶ ὄντως Ὁ Χριστὸς εἶναι «Θεοῦ Δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία»[37]. Ἔτσι λοιπὸν λέγεται «πάντα δι' Αὐτοῦ ἐγένετο»[37a] καὶ «πάντα δι' Αὐτοῦ καὶ εἰς Αὐτὸν ἔκτισται»[37b] ὄχι διότι δῆθεν Αὐτὸς ὡς ὄργανον ἢ ὡς δοῦλος ἐκπληροῖ κάποιαν ἐργασίαν ὑπηρετικήν, ἀλλὰ ἀκριβῶς διότι ἐκτελεῖ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ὡς δημιουργός.

20. Ὅταν λοιπὸν λέγῃ «ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλά-

---

32 Ἰωάν. 5, 19
33 Ἑβρ. 2, 10
34 Ἰωάν. 17, 10.
35 Ἔ. ἀ.
36 Ἰωάν. 5, 19
37 Α' Κορ. 1, 24
37a Ἰωάν. 1, 3
37b Κολ. 1, 16

λησα» καὶ «καθὼς εἴρηκέ μοι ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ»[38] καὶ «ὁ λόγος ὃν ἀκούετε οὐκ ἔστιν ἐμὸς ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με»[39] καὶ ἐπίσης «καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ Πατὴρ οὕτω ποιῶ»[40], τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς δὲν τὰς χρησιμοποιεῖ ἐπειδὴ τάχα ὁ Υἱὸς εἶναι χωρὶς εἰδικὴν Του προαίρεσιν καὶ χωρὶς εἰδικήν Του διάθεσιν, οὔτε διότι τάχα ἀναμένει νὰ Τοῦ δοθῇ μὲ κάποιο σύνθημα ἡ ἄδεια νὰ ἀρχίσῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ φανερώσῃ ὅτι ἡ ἰδική Του γνώμη εἶναι ἡνωμένη μὲ τὴν γνώμην τοῦ Πατρὸς κατὰ τρόπον ἀχώριστον. Συνεπῶς πρέπει καὶ τὴν ὡς «ἐντολὴν» χαρακτηριζομένην νὰ μὴ τὴν ἐκλαμβάνωμεν ὡς κάποιον λόγον προστακτικὸν ποὺ ἐξαγγέλλεται μὲ τὰ φωνητικὰ ὄργανα καὶ ὡς ὁποῖος καθορίζει εἰς τὸν Υἱὸν ὡς εἰς ὑπήκοον τί πρέπει νὰ κάμῃ, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐννοῶμεν ὅτι ὅπως ἡ ἀντικατόπτρισις κάποιας μορφῆς εἰς τὸν καθρέπτην, ἔτσι καὶ ἡ μετάδοσις τοῦ θελήματος μεταβιβάζεται ἀπὸ τὸν Πατέρα εἰς τὸν Υἱὸν κατὰ τρόπον θεοπρεπῆ, χωρὶς δηλαδὴ νὰ ἀπαιτῆται πρὸς τοῦτο κάποιο χρονικὸν διάστημα, ἀφοῦ «ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δείκνυσιν Αὐτῷ»[41]. Ἔτσι λοιπόν, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι ὅλα τοῦ Υἱοῦ, ὄχι ἐπειδὴ παρέχονται εἰς Αὐτὸν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ἔχει ὅλα ταυτοχρόνως. Πράγματι. Πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν διὰ μὲν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἰσχύῃ ὅτι ὅποιος ἐδιδάχθη μίαν τέχνην εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν καὶ διὰ τῆς μακροχρονίου ἀσκήσεως τῆς ἔχει βαθέως μέσα του ἐρριζωμένον τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας της, δύναται ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐνεργῇ ἑκάστοτε μόνος του ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σταθερῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης ταύτης ποὺ ἔχουν πλέον ἐναποτεθῆ ἐντός του, ἀντιθέτως δὲ ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ, ὁ δημιουργὸς πάσης τῆς κτίσεως, ὁ πάντοτε τέλειος, ὁ ἀδιδάκτως σοφός, ἡ Δύναμις τοῦ Θεοῦ, Αὐτὸς «ἐν ᾯ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως εἰσιν ἀπόκρυφοι»[42], νὰ ἔχῃ ἀνάγκην ἑνὸς ἐπιστάτου εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐνεργείας Του διὰ νὰ Τοῦ καθορίζῃ ἑκάστοτε τὸν τρόπον καὶ τὸ μέτρον τῶν ἐνεργειῶν Του.

Ἀπὸ ὅ,τι τουλάχιστον συμπεραίνω, σιγὰ – σιγά, τόσον μάταια πράγματα ποὺ συλλογίζεσαι θὰ καταντήσῃς νὰ ἀνοίξῃς καὶ σχολεῖον καὶ τότε θὰ μᾶς εἴπῃς ὅτι ὁ μὲν (Πατὴρ) κάθηται εἰς τὴν ἕδραν ὡς διδασκα-

38 Ἰωάν. 12, 49 - 50.
39 Ἰωάν. 14, 24.
40. Ἰωάν. 14, 31.
41. Ἰωάν. 5, 20.
42. Κολ. 2, 3.

λος ὁ δὲ (Υἱός) ἵσταται ἐνωπιόν Του ὡς ἀμαθὴς τις μαθητής, καὶ ὅτι ἔτσι μὲ τὴν βαθμιαίαν αὔξησιν τῆς διδασκαλίας σὺν τῷ χρόνῳ θὰ ἐκμάθη τὴν σοφίαν καὶ θὰ προχωρήση πρὸς τὴν τελειότητα! Ὅμως ἀπὸ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἂν δεῖξῃς ὅτι ἔχεις τὴν ἱκανότητα νὰ παρακολουθῇς εἰς τοὺς συλλογισμούς σου τὴν λογικήν τους ἀκολουθίαν (τὰ αὐτονόητα συμπεράσματα των), θὰ διαπιστώσης ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς θὰ πρέπη πάντοτε νὰ διδάσκεται χωρὶς ποτὲ νὰ κατορθώση νὰ φθάση εἰς τὸ τέλειον, ἀφοῦ ἡ μὲν σοφία τοῦ Πατρὸς εἶναι ἄπειρος, εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ φθάση κανεὶς εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀπείρου.

Συνεπῶς ὁποῖος δὲν παραδέχεται ὅτι ὁ Υἱὸς ἔχει τὰ πάντα ἐξ ἀρχῆς, οὐδέποτε θὰ πρέπη νὰ παραδεχθῇ ὅτι καὶ θὰ φθάση Οὗτος ποτὲ εἰς τὴν τελειότητα. Ὅμως, τουλάχιστον ἐγώ, ἐντρέπομαι διὰ τοὺς ταπεινοὺς αὐτοὺς συλλογισμούς μου, εἰς τοὺς ὁποίους κατήντησα βάσει τῆς λογικῆς ἀκολουθίας τῶν διαφόρων συμπερασμάτων.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν καὶ πάλιν εἰς ἕνα ὑψηλὸν ἐπίπεδον συζητήσεως.

21. «Ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα»[43] δηλαδή, ὄχι τὰ προσωπικὰ χαρακτηριστικά Του ἢ τὴν μορφήν Του, ἀφοῦ ἡ θεία φύσις εἶναι ξένη πρὸς κάθε εἴδους σύνθεσιν, ἀλλὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ θελήματός Του, ποὺ ἐπειδὴ εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῆς οὐσίας, δηλ. ὅμοιον καὶ ἴσον ἢ μᾶλλον τὸ αὐτὸ μὲ τὴν οὐσίαν, βλέπομεν ὅτι ὑπάρχει εἰς ἴσον βαθμὸν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Τί ἄρά γε σημαίνει τὸ «γενόμενος ὑπήκοος»,[44] καὶ τὸ «ὑπὲρ πάντων ἡμῶν παρέδωκεν Αὐτόν»;[45] Σημαίνει ὅτι, τὸ ὅτι ἐνεργεῖ ἀπὸ ἀγαθότητα ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, ἀποτελεῖ μίαν δωρεὰν τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν. Πάντως σὺ ὀφείλεις νὰ λαμβάνης ὑπ' ὄψιν σου καὶ τὰ ἑξῆς «Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ Νόμου»[46] καὶ «ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν».[47] Ἀκόμη ὀφείλεις νὰ προσέχης σχολαστικῶς τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, διότι, ἀφοῦ προηγουμένως μᾶς ἐδίδαξε τί εἶναι ὁ Πατήρ, τότε ἔρχεται ἡ σειρὰ νὰ χρησιμοποιήση διὰ τὸν Ἑαυτόν Του λόγια ποὺ

---

43. Ἰωάν. 14, 9.
44. Φιλ. 2, 8.
45. Ῥωμ. 8, 32.
46. Γαλ. 3, 13.
47. Ῥωμ. 5, 8.

δεικνύουν, ὅτι εἶναι Αὐθέντης καὶ Δεσπότης, ἀφοῦ λέγει «θέλω, καθαρίσθητι»[48] καὶ «σιώπα, πεφίμωσο»[49] καὶ «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν»[50] καὶ «τὸ ἄλαλον καὶ κωφὸν δαιμόνιον, ἐγώ σοι ἐπιτάσσω»[51] καὶ πολλὰ ἄλλα ἀνάλογα διὰ νὰ δυνηθῶμεν ἔτσι ἀπὸ ἄλλα μὲν χωρία νὰ γνωρίσωμεν, ποῖος εἶναι ὁ Δεσπότης μας καὶ ὁ Δημιουργός μας, ἀπὸ ἄλλα δὲ νὰ διδαχθῶμεν, ποῖος εἶναι ὁ Πατὴρ τοῦ Δεσπότου καὶ Δημιουργοῦ μας.

Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ ὅλα τὰ χωρία ἀποδεικνύεται ἀληθινὸς ὁ λόγος, ὅτι ὁ Πατὴρ δημιουργεῖ διὰ τοῦ Υἱοῦ, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ δηλοῦται, ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ Πατρὸς εἶναι ἀτελής[52] καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃ τοῦτο ὡς λογικὴν συνέπειαν ὅτι δῆθεν ἡ ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἄκαρπος· ἀντιθέτως μᾶς δεικνύει ὅτι τὸ θέλημά Τους εἶναι ἡνωμένον, δηλαδὴ ἕν.

Συνεπῶς ἡ ἔκφρασις «δι' Οὗ» ἀποτελεῖ (ἔμμεσον) ἀναγνώρισιν τοῦ ποῖος εἶναι ἡ πρώτη αἰτία, δὲν χρησιμοποιεῖται διὰ νὰ δηλωθῇ ὅτι ὁ ἄμεσος αἴτιος τῆς δημιουργίας εἶναι ὑποδεέστερος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Ἔννοιαι - ὁρισμοὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν Γραφῶν.

22. Ἂς ἴδωμεν λοιπὸν τώρα ποῖαι εἶναι αἱ βάσεις καὶ μας ἔννοιαι περὶ τοῦ Πνεύματος, δηλ. καὶ ἐκεῖναι, ποὺ περισυνελέγησαν ἀπὸ τὰς ἁγίας Γραφὰς ὑπ' ἐμοῦ, καὶ ἐκεῖναι ποὺ περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ὡς κληρονομία ἀπὸ τὴν ἄγραφον Παράδοσιν τῶν Πατέρων.

Καὶ πρῶτον ἐρωτῶ· ποῖος θὰ ἀκούσῃ τὰ ὀνόματα ποὺ ἀποδίδονται εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, χωρὶς νὰ διεγερθῇ ἡ ψυχή του καὶ νὰ ὑψώσῃ τὴν σκέψιν του πρὸς τὸ ὑπέρτατον Ὂν ποὺ ὀνομάζεται «Πνεῦμα Θεοῦ»,[1] «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται»,[2]

---

48. Ματθ. 8, 3.
49. Μάρκ. 4, 39.
50. Ματθ. 5, 22.
51. Μάρκ. 9, 25.
52. Δηλ. τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐπιδέχεται τελειοποίησιν καὶ συμπλήρωσιν διὰ τῆς ἐνεργείας ἄλλου τινός, περισσότερον δυνατοῦ, σοφοῦ, ἁγίου.
1. Ματθ. 3, 16. 12, 28.
2. Ἰωάν. 15, 26.

«Πνεῦμα εὐθές»,[3] «Πνεῦμα ἡγεμονικόν»,[4] «Πνεῦμα ἅγιον»[5] ὡς εἶναι τὸ κύριον καὶ μοναδικὸν εἰς Αὐτὸ προσιδιάζον Ὄνομά Του· καὶ τοῦτο μάλιστα εἶναι τὸ ὄνομα ποὺ ἐκφράζει κάτι ἀσώματον καὶ ἀπολύτως ἄυλον καὶ ἀμερές.[6]

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος, ὅταν ἐδίδασκεν ἐκείνην ποὺ ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ Θεὸς λατρεύεται εἰς ὡρισμένον μόνον τόπον, πὼς τὰ ἀσώματα δὲν περιορίζονται εἰς ἕνα τόπον, εἶπε· «Πνεῦμα ὁ Θεός».[7] Συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκούσῃ κανεὶς τὴν λέξιν Πνεῦμα καὶ νὰ σχηματίσῃ εἰς τὴν σκέψιν του τὴν ἔννοιαν μιᾶς οὐσίας περιγραπτῆς ἢ ὑποκειμένης εἰς τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ἤ, διὰ νὰ μὴ πολυλογῶ, ὁμοίας μὲ τὰ δημιουργήματα· ἀντιθέτως εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προχωρήσῃ μὲ τὴν σκέψιν του πρὸς τὸ Ὕψιστον Ὂν καὶ νὰ φαντασθῇ ὅτι Αὐτὸ εἶναι μία οὐσία νοερά, ἀπέραντος ὡς πρὸς τὴν δύναμιν, ἀπεριόριστος ὡς πρὸς τὸ μέγεθος, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθῇ οὔτε μὲ τὸν χρόνον οὔτε μὲ τοὺς αἰῶνας, καὶ εἶναι ὡς πρὸς τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχει ἀνεξάντλητος. Καὶ ὅσα ὄντα ἀναζητοῦν τὸν ἁγιασμὸν στρέφονται ὅλα πρὸς Αὐτό. Αὐτὸ ἐπιθυμοῦν ὅλα τὰ ὄντα ποὺ ζοῦν κατ' ἀρετήν, διότι μὲ τὴν ἐπίπνοιάν Του τρόπον τινὰ ἀρδευόμενα καὶ βοηθούμενα, ὅλα νὰ φθάσουν τὸ καθένα εἰς τὸν ἴδικόν του καὶ σύμφωνον μὲ τὴν φύσιν του σκοπόν. Τελειοποιεῖ τὰ ἄλλα. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι εἰς τίποτε ἐλλιπές. Δὲν ζῇ λαμβάνον τὴν δύναμιν τῆς ζωῆς Του ἀπὸ κάπου ἀλλοῦ («ἐπισκευαστῶς»), ἀλλὰ Αὐτὸ εἶναι ὁ χορηγὸς τῆς ζωῆς. Δὲν ἐπιδέχεται προσθήκην καὶ δὲν αὐξάνει, ἀλλ' εἶναι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πλῆρες. Εἶναι αὐθύπαρκτον καὶ πανταχοῦ παρόν. Εἶναι ἡ αἰτία ποὺ προξενεῖ τὸν ἁγιασμόν. Τὸ νοητὸν Φῶς ποὺ μὲ τὰ χαρίσματά Του («δι' ἑαυτοῦ») δίδει εἰς κάθε λογικὴν δύναμιν κάτι ποὺ τῆς καθιστᾷ τὰ πράγματα τρόπον τινὰ καταφανῆ, ὥστε νὰ ὁδηγῆται πλέον αὐτὴ εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας. Ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν Του εἶναι ἀπρόσιτον· δύναται ὅμως νὰ ἀποκτηθῇ ὡς πρὸς τὰς ἀγαθοποιοὺς ἐνεργείας Του. Ὡς ἐκ τῆς δυνάμεώς Του πληροῖ τὰ πάντα, ὅμως μεθεκτὸν εἶναι μόνον διὰ τοὺς ἀξίους. Καὶ ὅλοι οἱ ἄξιοι δὲν μετέχουν εἰς Αὐτὸ μὲ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, ἀλλὰ Αὐτὸ μόνον Του δίδει εἰς τὸν

---

3 Ψαλμ. 50, 12.
4 Ψαλμ. 50, 14.
5 Ψαλμ. 50, 13.
6 Δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μέλη ἢ μέρη. Ἡ οὐσία του δὲν διακρίνεται εἰς ἀνωτέρας καὶ κατωτέρας ποιότητας.
7. Ἰωάν. 4, 24.

καθένα τὴν ἐνέργειάν Του ἀναλόγως πρὸς τὴν πίστιν του. Ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν Του εἶναι ἁπλοῦν, ὡς πρὸς τὰς ἐνεργείας Του ποικίλον. Ὁλόκληρον εἶναι παρὸν εἰς κάθε ἄξιον καὶ ὁλόκληρον εἶναι παντοῦ παρόν. Διανέμεται ἀπαθῶς καὶ μετέχεται ὁλοσχερῶς[8] ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἡλιακὴ ἀκτίς, τῆς ὁποίας ἡ τερπνότης εἰς ἐκεῖνον ποὺ τὴν ἀπολαμβάνει φαίνεται ὡς νὰ εἶναι μόνον εἰς αὐτὸν παροῦσα, ἐνῶ αὐτὴ ταυτοχρόνως λάμπει ἐπάνω εἰς ὁλόκληρον τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ εἶναι διαχυμένη εἰς ὅλον τὸν ἀέρα. Ἔτσι ἀκριβῶς καὶ τὸ Πνεῦμα· ἐνῶ εἰς τὸν καθένα ἀπὸ ὅσους εἶναι ἄξιοι νὰ Το δεχθοῦν εὑρίσκεται ἔτσι ὡς νὰ ἦτο παρὸν μόνον εἰς αὐτόν, εἰς ὅλους ἐπιδαψιλεύει ὁλόκληρον καὶ χωρὶς καμμίαν διακοπὴν τὴν χάριν Του. Τὰ ὄντα ποὺ μετέχουν εἰς Αὐτό, Το ἀπολαμβάνουν εἰς ὅσον βαθμὸν αὐτὰ τὰ ἴδια εἶναι ἄξια νὰ Το ἀπολαύσουν, ὄχι εἰς ὅσον βαθμὸν θὰ ἠδύνατο Ἐκεῖνο (νὰ τοὺς δώσῃ μέθεξιν τοῦ Ἑαυτοῦ Του).

23. Προσοικείωσις τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ψυχὴν δὲν εἶναι μία τοπικὴ προσέγγισις — διότι πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ πλησιάσῃ κανεὶς σωματικῶς τὸ ἀσώματον; — ἀλλὰ ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὰ πάθη, ποὺ προκαλούμενα εἰς τὴν ψυχὴν λόγῳ τῆς ἀγάπης μας πρὸς τὴν σάρκα μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὴν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ φιλικὴν πρὸς ἡμᾶς σχέσιν. Ἂν λοιπὸν κανεὶς καθαρθῇ ἀπὸ τὴν ἀσχημίαν, ποὺ μὲ τὰς ἁμαρτίας του ἀπέκτησε, καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ φυσικόν του κάλλος καὶ διὰ τῆς καθάρσεως ξαναδώσῃ εἰς τὸν ἑαυτόν, ὡς εἰς κάποιαν βασιλικὴν εἰκόνα, τὴν παλαιάν της ὄψιν (τὸ ἀρχαῖον κάλλος), μόνον ἔτσι θὰ καταστῇ εἰς αὐτὸν δυνατὸν νὰ προσεγγίσῃ τὸν Παράκλητον. Καὶ ἂν Αὐτὸς ὁ Παράκλητος, ὡς ἄλλος ἥλιος, εὕρῃ τὸ ὄμμα σου κεκαθαρμένον, θὰ σοῦ δείξῃ «ἐν Ἑαυτῷ» «τὴν Εἰκόνα τοῦ Ἀοράτου»[9]. Μαζὶ δὲ μὲ τὸ μακάριον αὐτὸ θέαμα τῆς Εἰκόνος θὰ ἴδῃς καὶ τὸ ἄρρητον ἀρχέτυπον[10] κάλλος.

---

8. Ὁλοσχερῶς λέγεται ὅτι μετέχεται τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον διότι ὁ [illegible] ὁλόκληρον [illegible] τῆς μεθέξεως [illegible] τῶν ἐνεργειῶν Του [illegible].

9. [illegible] Υἱόν, Χριστόν, [illegible] Εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἀοράτου, εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν [illegible] ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, διὰ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Πνεύματος [illegible] «Κύριον» τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν [illegible] ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ.

10. [illegible] «ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα», [illegible] Πνεῦμα [illegible] καὶ τὸν Πατέρα [illegible] εἶναι τὸ «ἄρρητον [illegible] κάλλος» [illegible] καὶ ἀπαυγάσματα τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Ὁ Πατὴρ εἶναι τὸ ἀρχέτυ-

Δι' Αὐτοῦ (τοῦ Πνεύματος) πραγματοποιεῖται ἡ ἀνάβασις τῶν καρδιῶν, ἡ χειραγωγία τῶν ἀσθενούντων, ἡ τελείωσις ὅσων προκόπτουν εἰς ἀρετήν. Αὐτὸ καταυγάζει ὅσους ἔχουν καθαρθῆ ἀπὸ κάθε κηλῖδα. Αὐτό, ὅταν ἔρχωνται εἰς κοινωνίαν μὲ τὸν Ἑαυτόν Του, τοὺς μεταβάλλει εἰς πνευματικούς. Καὶ ὅπως τὰ λαμπερὰ καὶ διαφανῆ σώματα, ὅταν προσπέση εἰς αὐτὰ κάποια ἀκτίς, ὄχι μόνον τὰ ἴδια γίνονται κατάλαμπρα, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτὰ διαχέεται ἕνα ἄλλο ἀπαύγασμα φωτός, ἔτσι καὶ αἱ πνευματοφόροι ψυχαί, ὅταν καταυγασθοῦν ἀπὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὄχι μόνον αἱ ἴδιαι γίνονται πνευματικαί, ἀλλὰ καὶ ἀφήνουν νὰ διοχετεύεται ἀπ' αὐτὰς ἡ χάρις καὶ εἰς ἄλλους. Δι' αὐτὸ παρατηρεῖται (ἐκ μέρους τῶν πνευματοφόρων) πρόγνωσις τῶν μελλόντων, κατανόησις μυστηρίων, κατάληψις τῆς κεκρυμμένης θείας σοφίας, διανομὴ χαρισμάτων, οὐράνιος τρόπος ζωῆς, τὸ ὅτι ἀποτελοῦν μὲ τοὺς ἀγγέλους ἕνα σῶμα, ἡ ἀτελεύτητος εὐφροσύνη τους, ἡ διαρκὴς παραμονή τους πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁμοίωσίς τους πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τέλος τὸ ὑπέρτατον ἀπὸ ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιθυμήση ἄνθρωπος, ἡ θέωσις.

Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι, διὰ νὰ περιορισθῶμεν ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν εἰς ὀλίγα, αἱ ἀπόψεις περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰς ἠρύσθημεν δὲ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Πνεύματος γύρω ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ἀξίωμά Του ὡς καὶ τὰς ἐνεργείας Του. Τώρα ὅμως πρέπει νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τοὺς θιασώτας τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀντιλογίας καὶ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι αἱ ἀντιρρήσεις ποὺ μᾶς προβάλλουν ἀρυόμενοι αὐτὰς ἀπὸ τὴν «ψευδώνυμον γνῶσιν»,[1] εἶναι ἀβάσιμοι.

του. Ὁ Υἱὸς εἶναι ἡ εἰκὼν ἢ ἀπαράλλακτος εἰκών, τὸ ἀκριβὲς ἀντίγραφον, τοῦ ἀρχετύπου.

1) Α΄ Τιμ. 6, 20. [illegible] κατεδίκαζον καὶ τοὺς [illegible] καὶ τοὺς [illegible] [illegible] ἀρχάς, [illegible] ἀπὸ [illegible] ἀλλὰ ἀπὸ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ἀντὶ [illegible] μὲ τὴν μόνην ἀληθινὴν γνῶσιν, ποὺ προσφέρει ἡ θεία ἀποκάλυψις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Ἀπάντησις εἰς ἐκείνους πού διδάσκουν ὅτι δέν πρέπει νά συντάσσωμεν τό ἅγιον Πνεῦμα μέ τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν.

24. Λέγουν ὅτι τό ἅγιον Πνεῦμα δέν πρέπει νά συντάσσεται μέ τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν, ἀφοῦ εἶναι διαφορετικόν ἀπό αὐτούς ὡς πρός τήν οὐσίαν καί ὑποδεέστερον ὡς πρός τό ἀξίωμα.

Ὁμέσον εἶναι νά ἀπαντήσωμεν εἰς αὐτούς μέ τά λόγια τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἤ ἀνθρώποις». Διότι, ἄν ὁ Κύριος κατά τήν παράδοσιν τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος διέταξε τούς Μαθητάς Του νά βαπτίζουν πάντα τά ἔθνη «εἰς τό Ὄνομα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», χωρίς νά ἀπαξιοῖ νά θεωρῆται κοινωνός μέ Αὐτό, καί αὐτοί κατ' ἀντίθεσιν πρός αὐτά ἰσχυρίζονται ὅτι δέν πρέπει νά τό «συντάσσωμεν» μέ τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν, πῶς θά εἶναι εἰς ἡμᾶς δυνατόν νά μή συμπεράνωμεν ὅτι αὐτοί ἀντιστρατεύονται εἰς τήν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ καί δή κατά τρόπον ἐξόφθαλμον.

Διότι ἄν μέν τυχόν ἔχουν τήν γνώμην, ὅτι ἡ τοιαύτη σύνταξις δέν δηλοῖ σχέσιν ἑνώσεως, ἄς μᾶς εἴπουν, ἀφ' ἑνός μέν τί πρέπει νά νομίζωμεν ὅτι δηλοῖ τοῦτο, καί ἀφ' ἑτέρου ποῖον ἄλλον τρόπον συναφείας θεωροῦν περισσότερον κατάλληλον. Καί ἄν ἀκόμη λοιπόν ὁ Κύριος δέν συνῆψε τό Πνεῦμα μέ τόν Ἑαυτόν Του καί τόν Πατέρα ὅταν παρέδιδε τό βάπτισμα, τότε ἄς μή κατηγοροῦν οὔτε ἡμᾶς, ὅτι αὐτό τό ἐκάμομεν ἡμεῖς, διότι ἡμεῖς οὔτε πιστεύομεν οὔτε διδάσκομεν κάτι τό διαφορετικόν. Ἀλλά ἄν ὄντως ἐκεῖ τό Πνεῦμα συνήφθη μέ τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν καί φαντάζομαι δέν ὑπάρχει ἄνθρωπος τόσον ἀδιάντροπος ὥστε νά ἰσχυρισθῇ κάτι τό ἀντίθετον, τότε ἄς μή κατηγοροῦν ἡμᾶς, ἀφοῦ ἁπλῶς ἡμεῖς ἀκολουθοῦμεν, ὅσα διδάσκει ἡ Γραφή.

25. Ἀλλά ἀσφαλῶς τά σχέδια τῆς ἐναντίον μου πολεμικῆς ἔχουν ὀργανωθῆ καλῶς, αἱ σκέψεις ὅλων τους ἔχουν ἐνταθῆ νά μηχανεύωνται κάτι ἐναντίον μου καί αἱ γλῶσσαι ἀνθρώπων βλασφήμων τοξεύουν πρός

1. Πράξ. 5, 29
2. Ματθ. 28, 19
3. Ἐκεῖ δηλαδή εἰς τήν φράσιν διά τῆς ὁποίας τελεσιουργεῖται τό βάπτισμα.

ἐμὲ καὶ μὲ πλήττουν μὲ περισσοτέραν μανίαν ἀπὸ ὅ,τι τότε ἐκτύπων μὲ τοὺς λίθους οἱ Χριστομάχοι τὸν Στέφανον. Ἄς μὴ λησμονοῦν ὅμως ὅτι ἡ πολεμική τους ἔχει ἁπλῶς ὡς πρόσχημα ἐμέ· ἐνῷ ὁ ἀληθινὸς στόχος τῶν ἐνεργειῶν τους εἶναι τὸ «Ὕψος»[4] (δηλ. τὸ δόγμα τῆς ἁγίας Τριάδος).

Ὥστε φαινομενικῶς μόνον ἐτοιμάζουν τὰς μηχανορραφίας καὶ δολοπλοκίας των ἐναντίον μου καὶ προσκαλοῦν ὁ εἷς τὸν ἄλλον νὰ ἔλθῃ εἰς ἐνίσχυσιν μὲ ὅσην ὁ καθένας τους διαθέτει πεῖραν ἢ δύναμιν. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καταπολεμοῦν εἶναι ἡ πίστις. Κοινὸς σκοπὸς ὅλων τῶν ἀντιπάλων μου καὶ ἐχθρῶν τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας εἶναι νὰ κατακρημνίσουν τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ ἀφοῦ τὴν ἐξευτελίσουν, νὰ ἀφανίσουν τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν[5]. Αἴτιος εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὡσὰν αὐτοὶ νὰ ἦσαν οἱ «καλῆς πίστεως» χρεωφειλέται τοῦ Εὐαγγελίου ἀδιακόπως συνεχῶς νὰ τοὺς παρουσιάσωμεν ἀποδείξεις ἀπὸ τὰς Γραφὰς καὶ περιφρονοῦν τὴν ἄγραφον μαρτυρίαν τῶν Πατέρων ὡς νὰ μὴ εἶχε καμμίαν ἀξίαν.

Ἀλλ᾽ ὅτι καὶ ἂν γίνῃ δὲν θὰ ἀφήσωμεν νὰ ζημιωθῇ ἡ ἀλήθεια οὔτε θὰ προδώσωμεν ἀπὸ δειλίαν τὴν συμμαχίαν μας. Διότι, ἂν ὁ μὲν Κύριος παρέδωκε τὴν «συνταξιν» τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὡς δόγμα ἀναγκαῖον καὶ σωτήριον, αὐτοὶ δὲ δὲν ἔχουν τὴν ἰδίαν μὲ Αὐτὸν γνώμην, ἀλλὰ ἐπιμένουν νὰ διαιροῦν καὶ διασποῦν τὴν ἁγίαν Τριάδα καὶ νὰ μετατάσσουν τὸ Πνεῦμα εἰς τὰ λειτουργικὰ πνεύματα πῶς τότε δὲν θὰ εἶναι ἀληθινὸν ὅτι αὐτοὶ θεωροῦν ὡς μεγαλυτέρας ἀξίας τὰς βλα

---

4. Ὕψος ἐκαλεῖτο [illegible] Τριάδος.

5. [illegible]

6. Ἐδῶ ὁ ἅγιος Βασίλειος [illegible] ἀρειανούς.

σφήμους διδασκαλίας των ἀπό ὅτι τήν νομοθεσίαν[7] τοῦ Δεσπότου μας.

Ἀλλά ἐμπρός λοιπόν. Ἀφοῦ ἀφήσωμεν κατά μέρος κάθε ἐμπιστευτικήν διάθεσιν, ἄς ἐξετάσωμεν ἔτσι μεταξύ μας τα θέματα που μᾶς ἀπασχολοῦν, δηλ. μέ ἀγάπην καί εἰρήνην.

26. Μέ βάσιν τι θεωρούμεθα Χριστιανοί; «Μέ βάσιν τήν πίστιν» θα ἀπήντα ὁποιοσδήποτε καί ἄν ἠρωτᾶτο. Καί πῶς σῳζόμεθα; Ἀσφαλῶς, ὅταν ἀναγεννηθῶμεν διά τῆς χάριτος που λαμβάνομεν κατά τό βάπτισμα. Καί πράγματι. Ἀπό ποῦ ἀλλοῦ θα ἦτο αὐτό δυνατόν;

Κατόπιν τούτου ἐρωτῶ· παρ᾽ ὅτι γνωρίζομεν καλῶς ὅτι ἡ σωτηρία μας μᾶς ἐδόθη διά τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τώρα θα ἐγκαταλείψωμεν τον «τύπον διδαχῆς»[7α] πού παρελάβομεν; Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν θα δηλαδή διεπιστοῦτο ὅτι τώρα εἴμεθα περισσότερον μακράν ἀπό τήν σωτηρίαν ἀπ᾽ ὅτι ὅταν διά πρώτην φοράν ἐπιστεύσαμεν, ἀφοῦ τώρα ἀρνούμεθα ὅσα τότε εἴχομεν δεχθῆ. Ἀσφαλῶς θα εἴμεθα ἄξιοι μεγάλων στεναγμῶν. Πράγματι. Ἡ ζημία εἶναι ἡ ἰδία ἄν κάποιος ἤ ἀπέλθη χωρίς νά λάβη τό βάπτισμα ἤ δεχθῆ ἕν ὁποιονδήποτε σημεῖον τῆς Παραδόσεως κάπως παραποιημένον. Καί ὅποιος ὑπό οἱασδήποτε περιστάσεις δέν φυλάσσει τήν ὁμολογίαν που ἔκαμεν ὅταν διά πρώτην φοράν ἔγινε δεκτός εἰς τήν Ἐκκλησίαν, τότε που «ἀφεθέντες τῶν εἰδώλων προσήλθομεν Θεῷ ζῶντι»[8] καί δέν τήν κρατεῖ εἰς ὅλην του τήν ζωήν ὡσάν τό καλλίτερο φυλακτό, αὐτός ἀποξενώνει τον ἑαυτόν του ἀπό τας ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ καί ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρός τήν ἰδίαν τήν ἰδιόγραφον ὁμολογίαν του, που κατέθεσεν ὅταν ἔκαμε τήν «ὁμολογίαν πίστεως».

Ἄν λοιπόν δι᾽ ἐμέ τό βάπτισμα εἶναι ἀρχή ζωῆς καί ἄν ἡ πρώτη[9] μου ἡμέρα εἶναι ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς παλιγγενεσίας, τότε εἶναι φανερόν ὅτι τα λόγια που ἔχουν δι᾽ ἐμέ τήν μεγαλυτέραν ἀξίαν εἶναι ἐκεῖνα που ἐξεφωνήθησαν τήν στιγμήν που διά τῆς χάριτος ἐπραγματοποιεῖτο ἡ υἱοθεσία μου. Αὐτήν λοιπόν τήν παράδοσιν πού

---

7. Νομοθεσία ὀνομάζεται [illegible] ἡ διδασκαλία [illegible]. Ὅλα ὅσα [illegible] νόμον τῆς Ἐκκλησίας.

7α. Ρωμ. 6, 17.

8. Πρβλ. Ἑβρ. 9, 14.

9. [illegible] ἡμέρα [illegible] ἡ σπουδαιότερα [illegible] ἡμέρα [illegible] κάθε ἀνθρώπου.

μὲ εἰσήγαγεν εἰς τὸ φῶς καὶ μοῦ ἐχάρισεν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεδείχθην τέκνον Θεοῦ, ἐγὼ ποὺ μέχρι τότε λόγῳ τῆς ἁμαρτίας μου ἤμην ἐχθρός Του, θὰ τὴν προδώσω; θὰ ἀφήσω νὰ ἀπατηθῶ ἀπὸ τὰ «πειστικὰ λόγια» ἐκείνων;

Κάθε ἄλλο! Ὄχι μόνον εἰς τὸν ἑαυτόν μου εὔχομαι νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τὸν Κύριον μὲ τὴν ὁμολογίαν αὐτήν, ἀλλὰ συμβουλεύω καὶ ἐκείνους νὰ διατηρήσουν τὴν πίστιν αὐτὴν ἀσάλευτον μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ Χριστοῦ, νὰ κρατήσουν εἰς τὴν ὁμολογίαν των τὸ Πνεῦμα ἀχώριστον ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν διδασκαλίαν ποὺ παρέλαβον κατὰ τὸ βάπτισμα καὶ εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ εἰς τὴν δοξολογίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Ὅσοι ἀρνοῦνται τὸ Πνεῦμα εἶναι «παραβάται».

27. Διὰ ποῖον προορίζεται τὸ πῦρ; διὰ ποῖον ἡ θλῖψις; διὰ ποῖον ἡ τῆς γεέννης ἀπελπισία καὶ τὸ σκότος; διὰ ποῖον ἡ αἰωνία καταδίκη; Ὄχι διὰ τοὺς «παραβάτας»[1] δηλ. δι' ὅσους ἀρνοῦνται τὴν πίστιν; Καὶ ποία εἶναι ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀρνήσεως; ὄχι τὸ ὅτι ἠθέτησαν τὰς ὁμολογίας των;

Τί ὅμως εἶχον ὁμολογήσει; Καὶ πότε; Νὰ πιστεύουν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα τότε, ὅταν εἶπον «ἀποτάσσομαι τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ»[2] καὶ ἄφησαν νὰ ἀκουσθῇ ἀπὸ τὸ στόμα τους ἡ σωτήριος αὐτὴ φράσις. Καὶ ποῖος εἶναι ὁ κατάλληλος χαρακτηρισμὸς ποὺ ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς τὰ τέκνα τοῦ φωτός; Δὲν χαρακτηρίζονται ὡς «παραβάται», ἐπειδὴ παρέβησαν καὶ κατεπάτησαν τὴν συμφωνίαν, βάσει τῆς ὁποίας θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἡ σωτηρία τους; Πῶς θὰ χαρακτηρίσω ἐκεῖνον ποὺ ἀρνεῖται τὸν Θεόν; Καὶ πῶς ἐκεῖνον ποὺ ἀρνεῖται τὸν Χριστόν; Πῶς ἄλ-

---

1. Παραβάτης σημαίνει ἀποστάτης. Λέγεται ὅστις ἐπειδὴ παραβαίνει, δηλ. ἀθετεῖ, καταπατεῖ τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ συμφωνίαν του ἢ τὰς ὑποσχέσεις του πρὸς τὸν Θεόν. Ὡς παραβάτης χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός (361-363).
2. Πρβλ. ἀκολουθίαν κατηχήσεως πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ Βαπτίσματος.
3. [illegible] ἀκόμη μαρτυρία ὅτι οἱ Πνευματομάχοι Ἀρειανοὶ ἔρρεπον πρὸς τὸν Ὀρθολογισμόν.

λῶς, ἂν ὄχι «παραβάτη». Καὶ εἰς ἐκεῖνον ποὺ ἀρνεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποῖον χαρακτηρισμὸν θέλεις νὰ δώσω; Ὄχι τὸν ἴδιον, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς παρέβη τὰς συμφωνίας ποὺ ἔκαμε μὲ τὸν Θεόν.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ὁμολογία τῆς εἰς Αὐτὸ πίστεως προξενεῖ τὴν αἰωνίαν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς εὐσεβοῦς (ὀρθοδόξου), ἐνῶ ἡ ἄρνησίς Του τὸν ὑποβάλλει εἰς τὴν αἰώνιον καταδίκην, ὡς ἀθέου, πῶς δὲ θὰ ἦτο φοβερὸν νὰ ἀπαρνηθοῦμεν; Αὐτὸ τώρα ἐπειδὴ ἐφοβήθημεν ὄχι τὸ πῦρ, ὄχι τὸ ξίφος, ὄχι τὸν σταυρόν, ὄχι τὰς μαστιγώσεις, ὄχι τὸν τροχόν, ὄχι τὰ στρεβλωτήρια, ἀλλὰ ἁπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ μᾶς ἐξεγέλασαν τὰ σοφίσματα καὶ οἱ «συλλογισμοί»[3] τῶν πνευματομάχων.

Διαβεβαιώνω ἐπισήμως κάθε ἄνθρωπον ποὺ ὁμολογεῖ μὲν τὸν Χριστόν, ἀλλὰ ἀρνεῖται τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν θὰ τὸν ὠφελήσῃ καθόλου[3a] καὶ ἐκεῖνον ποὺ ἐπικαλεῖται μὲν τὸν Θεόν, ἀλλὰ ἀθετεῖ τὸν Υἱόν, ὅτι ἡ πίστις του εἶναι ματαία καὶ ἐκεῖνον ποὺ περιφρονεῖ τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἡ πίστις εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν θὰ ἀποβῇ δι' αὐτὸν ἄσκοπος κόπος. Ἄλλωστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ κανεὶς τὴν πίστιν αὐτήν, ἂν μαζὶ (μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν) δὲν εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διότι ὁποῖος δὲν πιστεύει εἰς τὸ Πνεῦμα δὲν πιστεύει οὔτε εἰς τὸν Υἱόν καὶ ὁποῖος δὲν πιστεύει εἰς τὸν Υἱὸν δὲν πιστεύει οὔτε εἰς τὸν Πατέρα καὶ ἀκόμη «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ»[4] καὶ «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε ἀλλ' ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός, οὗτος ἡμῖν ἐξηγήσατο»[5].

Ὁποῖος λοιπὸν δὲν πιστεύει εἰς τὸ Πνεῦμα εἶναι ἄμοιρος καὶ τῆς ἀληθινῆς προσκυνήσεως, ἀφοῦ οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ προσκυνήσῃ κανεὶς τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ οὔτε πάλιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπικαλῆται κανεὶς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ μόνον ἐν τῷ «Πνεύματι τῆς υἱοθεσίας»[6].

---

3. Ἰούδ. 1, 18
3a. Πρβλ. Γαλ. 5, 2-3
4. Α' Κορ. 12, 3
5. Ἰωάν. 1, 18
6. Πρβλ. Ρωμ. 8, 15

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ

Πρὸς ἐκείνους ποὺ λέγουν ὅτι ἀρκεῖ τὸ βάπτισμα εἰς μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου

28. Ἂς μὴ μᾶς πλανοῦν ὅμως τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου, ἐπειδὴ εἰς τὰς ἀναφοράς του εἰς τὸ βάπτισμα πολλάκις παραλείπει τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἂς μὴ συμπεραίνωμεν ἀπὸ αὐτὸ τὴν γνώμην ὅτι θεωρεῖ πρέπον ὡς ἐκ τούτου νὰ εἶναι ἄνευ σημασίας τις ἡ ἐπίκλησις τῶν ὀνομάτων (τῶν τριῶν Προσώπων). Βεβαίως λέγει «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύθητε»[1] καὶ «ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθητε»[2]. Ὅμως ἡ προσηγορία «Χριστὸς» εἶναι ὁμολογία ὁλοκλήρου τῆς πίστεως, διότι δηλοῖ καὶ τὸν χρίσαντα Θεὸν καὶ τὸν χρισθέντα Υἱόν, καὶ τὸ χρῖσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡς ἐδιδάχθημεν εἰς τὰς Πράξεις ἀπὸ τὸν ἀπόστολον Πέτρον ποὺ λέγει «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ»[3] καὶ εἰς τὸν Ἡσαΐαν εὑρίσκομεν τὰ λόγια «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ᾽ ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με»[4] καὶ ὁ ψαλμῳδὸς λέγει «διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως»[5].

Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ εἰς κάποιο σημεῖον ποὺ γίνεται λόγος περὶ τοῦ βαπτίσματος ὁ Παῦλος ἔκαμε μνείαν μόνον τοῦ Πνεύματος, ἀφοῦ λέγει ὅτι «πάντες ἐν ἑνὶ σώματι εἰς ἓν Πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν»[6]. Σύμφωνον δὲ μὲ αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ «ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ»[7] καὶ τὸ «Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ»[7α]. Παρὰ ταῦτα ὅμως κανεὶς ποτὲ δὲν θὰ τολμήσῃ νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι τέλειον τὸ βάπτισμα κατὰ τὸ ὁποῖον τυχὸν ἔγινεν ἐπίκλησις μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ Πνεύματος.

---

1 Γαλ 3, 27
2 Ρωμ 6, 3
3 Πράξ 10, 38
4 Ἠσ 61, 1 καὶ Λουκ 4, 18.
5 Ψαλμ 44, 8
6 Α Κορ 12, 13.
7α Λουκ 3, 16
7α Λουκ 3, 26.

Συνεπῶς εἶναι ἀπαραίτητος ἡ Παράδοσις που μᾶς παρεδόθη να συγχρονισθῇ με την ζωοποιόν χάριν να διατηρῆται πάντοτε ἀναλλοίωτος. Πράγματι, Ἐκεῖνος που ἐλύτρωσε την ζωήν μας ἀπό την φθοράν, μᾶς ἔδωκε και δύναμιν ἀνακαινώσεως, της ὁποίας ἡ μυστηριώδης αἰτία εἶναι ἄρρητος, [illegible] να λεχθῇ μόνον ἐν μυστηρίῳ, και φέρει εἰς τας ψυχάς την μεγάλην σωτηρίαν. Ἄρα το να προσθέτῃ κανείς κάτι ἤ να ἀφαιρῇ ἀποτελεῖ προδήλως ἔκπτωσιν ἀπό την ἀΐδιον ζωήν.

Ἄν λοιπόν ὁ κατά το βάπτισμα χωρισμός του πνεύματος ἀπό τον Πατέρα και τον Υἱόν εἶναι δι' ἐκεῖνον μεν που βαπτίζει ἐπικίνδυνος, δι' ἐκεῖνον δε που δέχεται το βάπτισμα ἐπιβλαβής, πῶς θα εἶναι [illegible] ἀκίνδυνον δι' ἡμᾶς να χωρίζωμεν το Πνεῦμα ἀπό τον Πατέρα και τον Υἱόν; Ἡ πίστις λοιπόν και το βάπτισμα εἶναι δύο τρόποι της σωτηρίας, συνδεδεμένοι μεταξύ τους και ἀδιαχώριστοι· ἀφοῦ ἡ μεν πίστις διά του βαπτίσματος ὁλοκληροῦται, το δε βάπτισμα ἐπί της πίστεως θεμελιοῦται, τέλος δε και τα δύο αὐτά ἀποκτοῦν πληρότητα με τα ἴδια ὀνόματα· ἀφοῦ ὅπως πιστεύομεν εἰς Πατέρα και Υἱόν και ἅγιον Πνεῦμα, ἔτσι και βαπτιζόμεθα εἰς το ὄνομα του Πατρός και του Υἱοῦ και του ἁγίου Πνεύματος.[9] Και προηγεῖται μεν ἡ ὁμολογία, διότι να μᾶς εἰσαγῃ εἰς την σωτηρίαν, ἐπακολουθεῖ δε το βάπτισμα διά να ἐπισφραγίσῃ την ἐκ μέρους μας συγκατάνευσιν.[10]

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Αἰτιολόγησις διατί εἰς τον Παῦλον οἱ ἄγγελοι ἀναφέρονται μαζί μέ τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν

29. Ὁ αἱρετικός ἀντιπαρατηρεῖ: «Ναί, ἀλλά παρ' ὅτι μαζί με τον Πατέρα και τον Υἱόν συναριθμοῦνται καί μερικά ἄλλα ὄντα, ὅμως δεν γίνονται και ἀντικείμενα τῆς ἰδίας μέ αὐτούς δοξολογίας. Π.χ. ὁ ἀπόστολος ὅταν

8. Το πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἐνταῦθα ἔχομεν ἀπήχησιν μιᾶς [illegible] ἀρχῆς της [illegible] θεολογίας [illegible] Θεός [illegible] να γνωσθῇ μόνον [illegible] διά των ὁποίων ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τον Θεόν.

9. Ματθ. 28, 19.

10. Η ἀπαγγελία[illegible] και το κήρυγμα της μετανοίας εἶναι ἡ πρό-

ἐπεκαλέσθη εἰς τὸν Τιμόθεον τὸν Θεὸν ὡς μάρτυρα ἀνεφέρθη καὶ εἰς τοὺς ἀγγέλους καὶ εἶπε «διαμαρτύρομαί σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν Αὐτοῦ ἀγγέλων»[1] που οὔτε ποτὲ τοὺς ξεχωρίζομεν ἀπὸ τὰ ἄλλα κτίσματα οὔτε καὶ ἀνεχόμεθα νὰ τοὺς συναριθμήσῃ κανεὶς μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν».

Πάντως, παρ' ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ δὲν ἀξίζουν νὰ τύχουν ἀπαντήσεως, ἀφοῦ εἶναι κατὰ τόσον προφανῆ τρόπον ἀπαράδεκτα, ἐγὼ φρονῶ ὅτι ὡς μάρτυρα μὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρουσιάσῃ κανεὶς εἰς ἕνα πρᾶγμα καὶ μέρον δικαστήν, καὶ μάλιστα ἂν αὐτὸς θέλῃ μὲ τὴν ἐπιείκειά του νὰ γίνεται ἀμερόληπτος πρὸς τοὺς ἐκκαλουμένους, ὅτι αἱ ἀποφάσεις του εἶναι ἀπροσωπόληπτες, δίκαιαι, ἀκόμη καὶ ἕνα ὁμόδουλον[1α] του. Πῶς κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπὸ δοῦλος ἐλεύθερος καὶ νὰ ὀνομασθῇ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνῷ ἦτο νεκρὸς νὰ ζωοποιηθῇ ἀπὸ κανένα ἄλλον ἐκτὸς ἀπὸ Ἐκεῖνον μόνον, ποὺ ἔχει τὴν κατὰ φύσιν συγγένειαν μὲ τὸν Θεὸν καὶ εἶναι ξένος πρὸς κάθε δουλικὴν ἰδιότητα. Α τοῦ σχέσιν καὶ πράγματι. Πῶς θὰ ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ καταστήσῃ κανεὶς οἰκεῖον τοῦ Θεοῦ κάποιον ἄλλον, ἀφοῦ ὁ ἴδιος εἶναι ξένος πρὸς Αὐτόν, καὶ πῶς θὰ ἐλευθερώσῃ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὑπόκειται («ἐνέχεται») εἰς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας.

Συνεπῶς τὸ Πνεῦμα καὶ οἱ ἄγγελοι δὲν ἀναφέρονται μαζὶ ἐπὶ ἴσοις ὅροις, ἀλλὰ τὸ μὲν Πνεῦμα ὡς ἔχον ἐξουσίαν νὰ δίδῃ ζωήν, ἐνῷ οἱ ἄγγελοι ἀπλῶς ὡς βοηθοὶ τῶν ὁμοδούλων τους καὶ πιστοὶ μάρτυρες τῆς ἀληθείας. Καὶ τοῦτο δέ, διότι οἱ ἅγιοι εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ παραδίδουν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ παρουσίᾳ μαρτύρων, καθὼς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος λέγει πρὸς τὸν Τιμόθεον «ἃ παρέλαβες παρ' ἐμοῦ ἐπὶ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις»[2]. Εἰς τὸ σημεῖον λοιπὸν αὐτὸ ἐπικαλεῖται ὡς μάρτυρας τοὺς ἀγγέλους, ἐπειδὴ γνωρίζει ὅτι «ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός»[3], διὰ νὰ κρίνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ μαζὶ μὲ τὸν Κρι-

---

[illegible] τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐκ μέρους [illegible] καὶ ἀποδοχή [illegible] ἢ [illegible] ἐπιστρέφει [illegible] συγκαταθέσεως μας [illegible] Πῶς [illegible] ἐπειδὴ [illegible] κρυμμένη θεία [illegible]

1. Α΄ Τιμ. 5, 21.

1α. Ὅλα τὰ ὄντα εἶναι ὁμόδουλα. Δοῦλα εἰς ἴσον βαθμόν. Εἴτε εἶναι Χερουβεὶμ καὶ Σεραφείμ, εἴτε ἄνθρωποι, εἴτε ζῷα, εἴτε ἄψυχα. Εἷς εἶναι ὁ Κύριος, ἡ Ἁγία Τριάς.

2. Β΄ Τιμ. 2, 2.

3. Μάρκ. 8, 38.

την θα είναι και οἱ ἄγγελοι. Καὶ πράγματι ὁ Κύριος λέγει: «Ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ ἀπαρνησάμενός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ».[4] Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ὁ Παῦλος λέγει: «ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων».[5]

Διὰ τοῦτο λοιπόν, ἐπειδὴ δηλαδὴ θὰ εἶναι εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο κριτήριον νὰ ἔχῃ ἐκ τούτου τὴν καύχησιν τῆς ἀπολογίας, ἐπικαλεῖται ἤδη ἀπὸ τὴν παροῦσαν ζωὴν εἰς τὰς συνομιλίας του ὡς μάρτυρας τοὺς ἀγγέλους.

30. Καὶ ὄχι μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς ἐνεπιστεύθη κάποιαν «διακονίαν λόγου»,[6] δὲν ἔπαυσαν ποτὲ ὄχι μόνον νὰ κηρύττουν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπικαλοῦνται ὡς μάρτυρας ἀκόμη καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἀφοῦ κατὰ μὲν τὴν παροῦσαν ζωὴν κάθε πρᾶξις γίνεται ἐνώπιόν τους, κατὰ δὲ τὴν ἐξέτασιν ἐκείνων ποὺ ἐπιτελοῦνται εἰς τὴν ζωήν τους, αὐτοὶ ποὺ τότε θὰ κρίνονται θὰ εἶναι παρόντες. Διὸ καὶ ὁ προφήτης λέγει: «προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν τοῦ διακρῖναι τὸν λαὸν αὐτοῦ».[7] Καὶ ὁ Μωυσῆς, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὸν λαὸν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, εἶπε: «διαμαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τόν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»[8] καὶ πάλιν ὅταν ἔλεγε τὴν ᾠδήν του, εἶπε: «πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω, καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου»[9] καὶ ὁ Ἠσαΐας λέγει: «ἄκουε οὐρανὲ καὶ ἐνωτίζου γῆ».[10] Ὁ Ἱερεμίας μάλιστα κινεῖ λόγον καὶ διὰ κάποιαν ἔκπληξιν τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν ἀνοσίων ἔργων τοῦ λαοῦ: «ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ ὁ οὐρανὸς καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου».[11]

Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ Ἀπόστολος, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐγνώριζεν ὅτι οἱ ἄγγελοι ἔχουν ταχθῆ τρόπον τινὰ παιδαγωγοὶ ἢ παιδονόμοι τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ἐπεκαλέσθη ὡς μάρτυρας. Μάλιστα ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ὡς μάρτυρα τῶν λόγων του ἔστησε καὶ ἕνα λίθον — ἂν δὲ ἐνθυμοῦμαι καλῶς προγενεστέρως μάρτυς εἶχεν ὀνομασθῆ ἀπὸ τὸν

---

4. Λουκ. 12, 8-9
5. Β' Θεσ. 1, 7
6. Πράξ. 6, 4
7. Ψαλμ. 49, 4
8. Δευτ. 4, 26
9. Δευτ. 32, 1
10. Ἠσ. 1, 2
11. Ἰερ. 2, 12-13

Ἰακὼβ καὶ ἕνα βουνό — καθ' ὅσον εἶπε «ἔσται ὁ λίθος ἐν ὑμῖν σήμερον εἰς μαρτύριον ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἡνίκα ἂν ψεύσησθε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν»[12], ἐπειδὴ ἐπίστευεν ἀκραδάντως, ὅτι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἀκόμη καὶ οἱ λίθοι θὰ φωνάξουν διὰ νὰ ἐλέγξουν τοὺς ἀποστάτας ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν γίνῃ αὐτὸ τοὐλάχιστον τὸ ὑπομνηστικὸν αὐτὸ μνημεῖον θὰ ἐνεργῇ, ὥστε ὁπωσδήποτε νὰ κατατραυματίζεται ἡ συνείδησις τοῦ κάθε ἀποστάτου.

Καὶ ἔτσι ἐνῶ οἱ ἐμπεπιστευμένοι τὴν διακυβέρνησιν τῶν ψυχῶν ἑτοιμάζουν τοὺς μάρτυράς των — ὁποιοιδήποτε καὶ ἂν εἶναι οὗτοι — ἐκ τῶν προτέρων, διὰ νὰ παρασταθοῦν εἰς τὴν Κρίσιν κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἐκείνην ἐποχήν, ἀντιθέτως τὸ Πνεῦμα ἐτάχθη εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τὸν Θεὸν βαθμίδα ὄχι ἐπειδὴ ἀπῄτουν τοῦτο αἱ περιστάσεις ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς ἐκ τῆς οὐσίας Του ἔχει στενωτάτην μὲ Αὐτὸν συγγένειαν· τοῦτο δὲ ὄχι ἐπειδὴ ἡμεῖς τὸ «ἐσπρώξαμεν» εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ «παρελήφθη»[13] ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κύριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Ἀντιπαρατήρησις ὅτι ἐβαπτίσθησαν καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἀπάντησις εἰς αὐτήν. Καὶ παρεμπιπτόντως περὶ τύπων.

31. Ἀλλ' ὁ αἱρετικὸς λέγει· ἔστω καὶ ἂν βαπτιζώμεθα εἰς Αὐτό, ἐν τούτοις δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ τάσσεται ὁμοῦ μὲ τὸν Θεόν, καθ' ὅσον μάλιστα «καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν τινες ἐβαπτίσθησαν ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ»[1]. Καὶ εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν γίνεται ἐξ ἴσου δεκτὸν καὶ τὸ ὅτι ἤδη εἶχον πιστεύσει καὶ εἰς ἀνθρώπους, ἀφοῦ

12. Ἰησ. Ναυῆ 24, 27.
13. Ἡ λέξις «παρελήφθη» δὲν πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ κατὰ γράμμα. Τὸ Πνεῦμα δὲν [illegible] καὶ παρελήφθη, καὶ [illegible] τὸν Πατέρα. Ἡ λέξις «παρελήφθη» [illegible] πρὸς τὸ ἀνωτέρω «ἐσπρώξαμεν». Τὸ [illegible]. Ἡ [illegible] τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος μὲ τὸν Πατέρα δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα θελήσεως καὶ ἐνεργείας [illegible], ἀλλὰ τοῦ Πατρός.
1. Α' Κορ. 10, 2.
2. Ἐξόδ. 14, 31.

λέγει· «ἐπίστευσεν ὁ λαὸς τῷ Θεῷ καὶ Μωυσεῖ τῷ θεράποντι Αὐτοῦ». Διατί λοιπόν, μοῦ λέγει ὁ πνευματομάχος, σὺ μὲ βάσιν τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ τὸ βάπτισμα ἐξυψώνεις τὸ Πνεῦμα τόσον πολὺ καὶ τὸ μεγαλύνεις τόσον, ὅσον δὲν ἐπετράπη ποτὲ εἰς κτίσμα καὶ μάλιστα καθ' ἣν στιγμὴν μὲ γραφικὰς μαρτυρίας (ἀποδεικνύεται ὅτι τὰ ἴδια πράγματα ἔχουν ἀποδοθῆ καὶ εἰς ἁπλοῦς ἀνθρώπους);

Τί ἄρα γε θὰ ἀπαντήσωμεν εἰς αὐτά; Ὅτι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἀναφέρεται εἰς τὸ Πνεῦμα ὅπως[2α] ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ βάπτισμα. Ἀντιθέτως ἡ πίστις εἰς τὸν Μωυσῆν καὶ τὸ βάπτισμα εἰς τὴν νεφέλην ἀναφέρονται ὡς τύπος καὶ σκιά. Ἀλλὰ δὲν εἶναι καθόλου μικρά, ὡς ἀσφαλῶς θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ φαντασθῇ, ἀπὸ τὸ ὅτι τὰ θεῖα πρὶν ἀποκαλυφθοῦν μὲ σαφήνειαν ὑποδηλοῦνται μὲ τὴν μορφὴν μικρῶν ἀνθρωπίνων πραγματικοτήτων, — ἡ οὐσία τῶν θείων, τὴν ὁποίαν πολλάκις προεδήλωσεν ἡ σκιώδης περιγραφὴ τῶν τύπων. Ὁ τύπος εἶναι μία ἐκ τῶν προτέρων ἀμυδρὰ καὶ μὲ βάσιν τὴν ἀπομίμησιν τῆς ἀληθείας φανέρωσις ἐκείνων ποὺ προσδοκῶμεν.

Ὅπως ὁ Ἀδὰμ ἦτο τύπος τοῦ μέλλοντος (δευτέρου Ἀδάμ), ἔτσι καὶ ἡ πέτρα ὡς τύπος ἦτο ὁ Χριστός, καὶ τὸ ὕδωρ τῆς πέτρας[3α] ἦτο τύπος τῆς ζωτικῆς δυνάμεως τοῦ Λόγου. Καὶ πράγματι λέγει· «Ἐάν τις διψᾷ ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω»[4]. Καὶ τὸ μάννα ἦτο τύπος τοῦ «ἄρτου τοῦ ζῶντος, τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντος»[5]. Καὶ ὁ ὄφις ὁ προσηλωμένος εἰς τὸ «σημεῖον» ἦτο τύπος τοῦ σωτηρίου πάθους ποὺ ὡλοκληρώθη διὰ τοῦ Σταυροῦ, ἐντεῦθεν καὶ ὅσοι τὸν ἐκύτταζαν μὲ πίστιν ἐσῴζοντο. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὡς γνωρίζετε τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἔξοδον τοῦ Ἰσραὴλ ἔχουν ἐξιστορηθῆ διὰ νὰ δοθῆ μία περιγραφὴ τῆς πορείας τῶν σῳζομένων διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἀφοῦ τὰ πρωτότοκα τοῦ Ἰσραὴλ διεσώθησαν, ὅπως σῴζονται καὶ τὰ σώματα τῶν σῳζομένων, διότι

2α Δηλ. μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς [illegible] κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον [illegible] Ἰησοῦ Χριστοῦ [illegible] πλήρης ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι γεμάτη ἀπὸ [illegible] (Πρβλ. Ἑβρ. 10, 1).

3α Πρβλ. Κορ. 10, 4 καὶ Ἔξοδ. 17, 6.

4 Ἰωάν. 7, 37

5 Ἰωάν. 6, 51

εἰς ἐκείνους πού ἐσφραγίσθησαν μέ τό αἷμα ἐδίδετο ἡ χάρις, καθ' ὅσον τό μέν αἷμα τοῦ προβάτου ἦτο τύπος τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, τά δέ πρωτότοκα παιδιά τύπος τοῦ πρωτοπλάστου. Ἐπειδή λοιπόν μέσα μας ὑπάρχει ὁ πρῶτος Ἀδάμ κατά τρόπον ἀναπόφευκτον, ἀφοῦ μέ τήν φυσικήν διαδοχήν διέρχεται τάς γενεάς μας πάσας μέχρι τοῦ τέλους τῶν αἰώνων, διά τοῦτο ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος[6] μέχρις ὅτου ἐπληρώθη ὁ Νόμος καί ἦλθε ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Καί ἐφυλάχθησαν ὑπό τοῦ Θεοῦ τά πρωτότοκα νά μή τά θίξη ὁ ὀλοθρεύων[7], διά νά φανῆ ὅτι ἡμεῖς οἱ ζωοποιηθέντες ὑπό τοῦ Χριστοῦ δέν πρόκειται πλέον νά ἀποθνήσκωμεν ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀδάμ. Ἡ θάλασσα δέ καί ἡ νεφέλη κατά μέν τό (τότε) παρόν διά τῆς ἐκπλήξεως (τήν ὁποίαν ἐδοκίμαζον) ὡδήγει τούς ἀνθρώπους εἰς πίστιν, κατά δέ τό (ὡς πρός τό τότε παρόν) μέλλον ὡς τύπος προεπεδήλωνε τήν χάριν ἡ ὁποία θά ἤρχετο. «Τίς σοφός καί συνήσει ταῦτα;»[8] ὅτι δηλαδή ἡ θάλασσα ἦτο ὡς τύπος βάπτισμα, ἀφοῦ ἐχώριζεν ἀπό τόν Φαραώ, ὅπως καί τό λουτρόν αὐτό χωρίζει ἀπό τήν τυραννίαν τοῦ διαβόλου. Ἐκείνη ἐξωλόθρευσε μέσα της τόν ἐχθρόν, καί ἐδῶ ἐξολοθρεύεται ἡ ἔχθρα μας κατά τοῦ Θεοῦ. Ἀπ' ἐκείνην ὁ λαός ἐξῆλθεν ἀβλαβής· καί ἀπό τό ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος ἐξερχόμεθα ἡμεῖς ὡς «ἐκ νεκρῶν ζῶντες»[9], διότι ἐσώθημεν διά τῆς χάριτος τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς. Τέλος ἡ νεφέλη εἶναι ἡ σκιά τῆς δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος, τό ὁποῖον καταστέλλει τήν φλόγα τῶν παθῶν διά τῆς νεκρώσεως τῶν μελῶν.

32. Λοιπόν τί θά εἴπωμεν τώρα, μήπως ὅτι ἐπειδή κατά τόν «τύπον» οἱ Ἑβραῖοι ἐβαπτίσθησαν «εἰς τόν Μωυσῆν» διά τοῦτο εἶναι μικρά ἡ χάρις τοῦ βαπτίσματος. Ἀλλά μέ αὐτήν τήν λογικήν δέν θά ἦτο σπουδαῖον καί κανένα ἄλλο ἀπό τά ἰδικά μας δόγματα, ἄν βεβαίως μέ βάσιν τούς «τύπους» ἀμφισβητοῦμεν εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν τό σημεῖον πού εἶναι ἄξιον σεβασμοῦ. Ἔτσι ἀκόμη καί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρός τούς ἀνθρώπους δέν θά εἶναι κάτι τό μέγα καί ὑπερφυές[10], παρ' ὅτι αὐτός ἔδωκε τόν μονογενῆ Υἱόν Του ὑπέρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἀ-

6. Ρωμ. 5, 14.
7. Ἐξ. 12, 23.
8. Ὠσ. 14, 10.
9. Ἐννοεῖται ἡ διά τοῦ βαπτίσματος ζωοποίησις τῶν πρώην νεκρῶν πνευματικῶς.
10. Δέν ἠθελήσαμεν νά ἀποδώσωμεν τήν λέξιν «ὑπερφυές» μέ τήν «ὑπερφυσικόν», διότι αὕτη ἔχει ἀποκτήσει πλέον τεχνικόν νόημα. Ὑπερφυές σημαίνει κάτι τό πολύ σπουδαῖον καί μέγα.

φοῦ καὶ ὁ Ἀβραὰμ δὲν ἐφείσθη τοῦ υἱοῦ του. Ἀλλὰ καὶ τὸ πάθος τῆς ἡμέρας δὲν θὰ ἦταν ἐνδεῖον, ἀφοῦ τελικῶς ἀντὶ τοῦ Ἰσαὰκ τὸν τύπον τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ ἐξεπλήρωσεν ἕνα πρόβατον. Οὔτε ἡ εἰς ᾅδου κάθοδος τοῦ Χριστοῦ θὰ πρέπη νὰ ἦναι φοβερά, ἀφοῦ τὸν τύπον τοῦ θανάτου Του τὸν εἶχεν ἤδη ἐκπληρώσει ὁ Ἰωνᾶς μὲ τὰς τρεῖς ἡμέρας καὶ τὰς ἄλλας τόσας νύκτας. Συμπέρασμα. Ὅταν ὅμως συγκρίνης τὴν σκιὰν μὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ παραβάλλης μὲ τοὺς τύπους αὐτὰ ποὺ σημαίνουν καί, μὲ ἄλλα λόγια, τοποθετῆς μὲ θάρρος τὸν Μωϋσῆν καὶ τὴν θάλασσαν νὰ διασώσουν ὁλόκληρον τὴν θείαν οἰκονομίαν, ποὺ περιγράφει τὸ Εὐαγγέλιον, ἀκολουθεῖ τὴν ἰδικήν μέθοδον καὶ προκειμένου περὶ τοῦ βαπτίσματος. Ἀλλ' ἐρωτῶ· Ποίαν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ποίαν ἀνακαίνισιν ζωῆς ἐπραγματοποίησεν ἡ εἰς τὴν θάλασσαν, ποῖον πνευματικὸν χάρισμα ἐδόθη διὰ τοῦ Μωϋσέως, ποίαν νέκρωσιν ἁμαρτημάτων ἔλαβε χώραν ἐκεῖ; Ἐκεῖνοι δὲν συνετάφησαν μὲ τὸν Χριστόν, διὰ τοῦτο οὔτε καὶ συνηγέρθησαν. Δὲν ἐφόρεσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, οὔτε ἔλαβαν τὴν χάριν νὰ περιφέρουν τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸ σῶμα τους, οὔτε ἐξεδύθησαν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, οὔτε ἐνεδύθησαν τὸν νέον ὁ ὁποῖος ἀνακαινίζεται συνεχῶς διὰ νὰ φθάσῃ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ γίνῃ εἰκὼν τοῦ δημιουργοῦ του[11]. Τί λοιπὸν συγκρίνεις μεταξύ τους τὰ δύο βαπτίσματα ποὺ ἔχουν ὡς μόνον κοινὸν σημεῖον τὸ ὄνομα, ἐνῷ ἡ οὐσιαστική των διαφορὰ εἶναι τόσον μεγάλη ὅση πρέπει νὰ εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ ὀνείρου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τῆς σκιᾶς καὶ τῶν ἀπεικονισμάτων ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ κατ' οὐσίαν ὑπάρχοντα.

33. Ὅμως, καὶ ἡ πίστις εἰς τὸν Μωϋσῆν δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πίστις εἰς τὸ Πνεῦμα ἔχει μικράν τινα ἀξίαν, ἀλλὰ ἀντιθέτως, μὲ βάσιν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν (τῶν αἱρετικῶν), πολὺ περισσότερον ἐξευτελίζει τὴν ὁμολογίαν μας εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὅλων, ἀφοῦ ἡ Γραφὴ λέγει: «ἐπίστευσεν ὁ λαὸς τῷ Θεῷ καὶ Μωυσεῖ τῷ θεράποντι Αὐτοῦ»[12]. Συνεπῶς, μὲ τὸν Θεὸν εἶχε συνδεθῆ, ὄχι μὲ τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἦτο τύπος ὄχι τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ τότε μὲ τὸν ἑαυτόν του κατὰ τὴν διακονίαν τοῦ Νόμου προετύπωνε τὸν «μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀν-

11. Εἰκὼν τοῦ Δημιουργοῦ γίνεται ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς θεώσεως. Μετὰ τὸ βάπτισμα ὁ ἄνθρωπος [illegible] ἀνακαινίζεται συνεχῶς [illegible]
12. Ἐξόδ. 14, 31.

θρώπων.[13] Πράγματι. Ἀφοῦ ὁ Μωυσῆς ἦτο μεσίτης τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Θεόν, δὲν ἦτο μεσίτης τοῦ Πνεύματος. Διότι ὁ Νόμος ἐδόθη «διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου»,[14] δηλ. τοῦ Μωυσέως, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ, ποὺ εἶπε· «σὺ λάλησον πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ λαλείτω πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός».[15] Συνεπῶς ἡ πίστις εἰς τὸν Μωυσῆν ἀναφέρεται εἰς τὸν Κύριον, τὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ ὁποῖος εἶπε· «εἰ ἐπιστεύετε Μωυσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί».[16]

Μήπως λοιπὸν καὶ ἡ πίστις εἰς τὸν Κύριον εἶναι κάτι τὸ ἀσήμαντον, ἀφοῦ προσημάνθη διὰ τοῦ Μωυσέως; Ἔστω ὅμως (κατ' ἀντιστροφὴν τοῦ ἐπιχειρήματος) ἔστω καὶ ἂν κάποιος ἐβαπτίσθη εἰς τὸν Μωυσῆν, καὶ πάλιν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος εἰς τὸ βάπτισμα αὐτὸ δὲν εἶναι μικρά. Καὶ ὅμως ἐγὼ θὰ ἠδυνάμην νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι εἶναι συνηθὲς εἰς τὴν Γραφὴν νὰ ὀνομάζῃ «Μωυσῆν» καὶ τὸν «Νόμον» ὡς τό· «Ἔχουσι Μωυσῆν καὶ τοὺς προφήτας»,[17] καὶ ὅτι ὁ Ἀπόστολος εἶπεν «ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸν Μωυσῆν»[18] ἐννοῶν τὸ νομικὸν βάπτισμα. Πῶς λοιπὸν αὐτοὶ κατηγοροῦν τὴν ἀλήθειαν διὰ τῶν σκιῶν καὶ τοὺς τύπους καὶ προσπαθοῦν νὰ δείξουν ὅτι εἶναι εὐκαταφρόνητον τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος μας καὶ ἀναξία σημασίας ἡ πλουσία δωρεὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅστις διὰ τῆς παλιγγενεσίας ἀνακαινίζει ὡς ἀετοῦ τὴν νεότητά μας;

Θὰ πρέπῃ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὄντως ἀποτέλεσμα μιᾶς καθ' ὁλοκληρίαν νηπιακῆς σκέψεως, ὡς κάτι τὸ ἀνεκτὸν μόνον προκειμένου διὰ ἕνα παιδί, ποὺ ἔχει κατὰ κυριολεξίαν ἀνάγκην γάλακτος, ἂν κάποιος ἐξακολουθῇ νὰ ἀγνοῇ τὸ μέγα μυστήριον τῆς σωτηρίας μας, ἀφοῦ συμφώνως πρὸς τὸ ἀκολουθούμενον ἐπαγωγικὸν σύστημα διδασκαλίας ὁδηγούμενοι μὲ τὴν γυμνασίαν εἰς τὴν εὐσέβειαν προοδευτικῶς πρὸς τὴν τελειότητα, κατὰ πρῶτον ἐδιδάχθημεν τὰ ἐντελῶς στοιχειώδη, ποὺ ἦσαν ὄχι μόνον πιὸ εὔληπτα ἀλλὰ καὶ ἀνάλογα μὲ τὰς δυνάμεις μας πρὸς ἐκμάθησιν, ἀφοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποὺ κυβερνᾷ τὴν ζωήν μας μᾶς ὕψωνε πρὸς τὸ μέγα φῶς τῆς ἀληθείας βαθμιαίως, ὅπως ἀκριβῶς θὰ ἔκανε καὶ δι' ὀφθαλμοὺς ποὺ ἔζησαν ἐπὶ πολὺ εἰς τὸ σκοτάδι· θὰ τοὺς συνήθιζεν εἰς τὸ φῶς ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Καὶ πραγματι-

---

13. Πρβλ. Α' Τιμ. 2, 5.
14. Γαλ. 3, 19.
15. Ἐξ. 20, 19.
16. Ἰωάν. 5, 46.
17. Λουκ. 16, 21.
18. Α' Κορ. 10, 2.

Ἐπειδή, χάρις εἰς τὸ βάθος τοῦ πλούτου τῆς σοφίας Του καὶ τὰ ἀνεξιχνίαστα κρίματα τῆς συνέσεώς Του, φείδεται τῆς ἀσθενείας μας, ἐπέδειξε τὴν προσηνῆ καὶ κατάλληλον δι' ἡμᾶς ἀγωγὴν αὐτήν, ἀφοῦ προηγουμένως μᾶς ἐσυνήθισεν εἰς τοῦτο μὲ τὸ νὰ μᾶς μάθῃ νὰ κοιτάζωμεν τὰς ἀντανακλάσεις τῶν σωμάτων καὶ τοῦ ἡλίου μέσα εἰς τὸ νερό, διὰ νὰ μὴ βλαφθοῦν (σκοτισθοῦν) οἱ ὀφθαλμοί μας, ὅπως καὶ θὰ ἐπάθαινεν ἂν προσέβλεπον κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν θέαν τοῦ ἀκράτου[19] Φωτός. Καὶ ὁ Νόμος ὁ «σκιὰν ἔχων τῶν μελλόντων» καὶ ἡ ὑπὸ τῶν προφητῶν προτύπωσις τῶν (τῶν μελλόντων), ἡ ὁποία ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν (τῶν μελλόντων) εἶναι ἁπλῶς ἕνας ὑπαινιγμός, δι' αὐτὰ ἐπινοήθησαν ἀπὸ τὴν θείαν σοφίαν καὶ τὰ δύο ἐξ ἴσου ὡς μέσα ἐκγυμνάσεως τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καρδίας μας, ὥστε χάρις εἰς αὐτὰ νὰ καταστῇ εὔκολος ἡ μετάβασίς μας ἀπὸ αὐτὰ εἰς τὴν σοφίαν ποὺ εἶναι ἀποκεκρυμμένη μέσα εἰς τὸ μυστήριον.[20]

Ὅσον λοιπὸν ἀφορᾷ τοὺς τύπους, ἂς περιορισθῶμεν εἰς αὐτὰ ποὺ μέχρι τώρα εἴπομεν. Ἄλλωστε δὲν θὰ μοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὸ θέμα αὐτὸ περισσότερον, διότι ἄλλως ἡ διαπραγμάτευσις ἑνὸς ἐπὶ μέρους σημείου (ἑνὸς ἐπεισοδίου) θὰ ἀπέβαινε πολλὰς φορὰς μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ κεντρικοῦ θέματος.

---

19. Ἄκρατον, τὸ μὴ ἀναμεμιγμένον. Ἐδῶ σημαίνει καθαρόν, πολὺ ἰσχυρόν. Λέγεται τὸ δυνατὸν φῶς ἄκρατον κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τὸ κρασί.

20. Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι κεκρυμμένη, ἀπρόσιτος, ὑπερνόητος. Τὸ «μυστήριον», εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι κεκρυμμένη, εἶναι τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία. Ἐν ταπεινώσει ἐρευνῶν τὰ δύο αὐτὰ μυστήρια ὁ ἄνθρωπος προσεγγίζει τὴν ἀπόκρυφον σοφίαν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ εἰς αὐτὸν ἐφικτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄

Ἀπάντησις εἰς τὴν ἀντιπαρατήρησιν τους, ὅτι «βαπτιζόμεθα καὶ εἰς τὸ ὕδωρ» ἐνταῦθα ἐκτίθενται καὶ τινὰ ἐν γένει περὶ τοῦ βαπτίσματος.

34 Ἀλλ' ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω τί ἄλλο λέγουν ἀκόμη, διότι τὸ λαιμαργον εἰς ἐπιχειρήματα δὲν χορταίνουν ποτέ. Ἰδοὺ τί λέγουν: «Βαπτιζόμεθα καὶ εἰς τὸ ὕδωρ. Ὅμως ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι δὲν εἶναι καθόλου ὀρθὸν νὰ ἀπονέμωμεν δι' αὐτὸ εἰς τὸ ὕδωρ περισσοτέραν τιμήν, ἀπὸ ὅτι εἰς ὅλην μας τὴν ἄλλην δημιουργίαν ἢ νὰ ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὸ τὴν τιμὴν ποὺ ἀνήκει εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν».

Καὶ τὰ μὲν λόγια τους εἶναι τέτοια ποὺ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δικαιολογηθοῦν μόνον ὡς λόγια ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν κυριευθῆ ἀπὸ ὀργήν, καὶ ἔτσι λόγῳ τοῦ σκοτισμοῦ τῶν λογισμῶν τους ἀπὸ τὴν ἐμπάθειαν δὲν διστάζουν πλέον νὰ χρησιμοποιήσουν ὁτιδήποτε, προκειμένου μὲ αὐτὸ νὰ ἀντικρούσουν αὐτὸν ποὺ τοὺς ἠνώχλησεν. Πάντως ἡμεῖς θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν διαπραγμάτευσιν καὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ χωρὶς οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον δισταγμόν, ἐπειδὴ ἔτσι ἤ, ἂν τὸ κάνουν ἀπὸ ἄγνοιαν, θὰ τοὺς διαφωτίσωμεν ἤ, ἂν τὸ κάνουν ἀπὸ κακοήθειαν, δὲν θὰ τοὺς ἀφήσωμεν νὰ ἔχουν τὴν δυνατότητα (νὰ ἐνεργοῦν ὅπως θέλουν). Ἀλλὰ ἂς κάμωμεν μίαν μικρὰν ἀναδρομὴν εἰς τὰ προηγούμενα[1].

35 Ἡ ἀνάκλησις μας ἀπὸ τὴν ἔκπτωσιν καὶ ἡ ἐπαναφορά μας ἀπὸ τὴν λόγῳ τῆς παρακοῆς κατάστασιν τῆς πλήρους ἀποξενώσεως ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὴν κατάστασιν τῆς οἰκειότητος, εἶναι ἡ δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρός μας. Δι' αὐτὸ ἔγινεν ἡ

---

21 Ἡ λέξις εἶναι εἰλημμένη ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον θέατρον. Τὰ «ἐπεισόδια» ἐπειδὴ ἀποβλέπουν νὰ διακόπτουν ἁπλῶς τὸ κύριον θέμα πρέπει νὰ μὴ εἶναι πολὺ ἐκτεταμένα, διότι τότε ἡ προσοχὴ τῶν ἀναγνωστῶν ἢ θεατῶν ἑλκομένη πρὸς αὐτὰ διασπᾶται.

1 Μὲ τὸ κεφάλαιον αὐτὸ συμπληροῦται ἡ εἰκὼν περὶ τοῦ βαπτίσματος, ποὺ ὁ ἅγιος Βασίλειος μᾶς ἔδωκεν εἰς τὰ κεφ. Η΄ καὶ Ι΄.

ἐνσαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου περὶ εὐαγγελικῆς πολιτείας τὰ Πάθη ὁ Σταυρὸς ἡ Ταφὴ ἡ Ἀνάστασις διὰ νὰ δυνηθῆ ὁ ἄνθρωπος, ποὺ ἔχει προορισθῆ, νὰ σωθῆ νὰ λάβη καὶ πάλιν τὴν ἀρχαίαν υἱοθεσίαν. Διὰ νὰ φθάση λοιπὸν κανεὶς εἰς τελειότητα βίου εἶναι ἀνάγκη νὰ μιμῆται τὸν Χριστόν, ὄχι μόνον εἰς τὸ ὑπόδειγμα ἀοργησίας, ταπεινοφροσύνης καὶ μακροθυμίας ποὺ μᾶς ἔδωκε κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐπιγείου ζωῆς Του, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ εἰς τὸν θάνατον Του, ὡς λέγει ὁ μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ Παῦλος «συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ Αὐτοῦ, εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν».[1α]

Πῶς ὅμως γινόμεθα «σύμμορφοι τοῦ θανάτου Αὐτοῦ»;[1β] Μὲ τὸ νὰ «συνταφῶμεν Αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος».[2] Καὶ ποῖος εἶναι ὁ τρόπος τῆς ταφῆς αὐτῆς, καὶ ποία ἡ ὠφέλεια μας ἀπὸ τὴν μίμησιν αὐτήν; Κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον εἶναι, ὅπως γνωρίζετε, ἀναγκαῖον νὰ διακοπῆ ἡ συνέχισις τῆς προηγουμένης ζωῆς μας. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνη, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν «γεννηθῆ ἄνωθεν»,[3] ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος, ἀφοῦ ὅπως φανερώνει ἀκόμη καὶ τὸ ὄνομα της, ἡ παλιγγενεσία εἶναι ἡ ἀρχὴ μιᾶς νέας ζωῆς. Καὶ διὰ νὰ ἀρχίση κανεὶς τὴν νέαν πρέπει νὰ θέση τέρμα εἰς τὴν προηγηθεῖσαν. Ὅπως λοιπὸν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν δρομέων ἐκείνων ποὺ παρακάμπτουν τὸν δίαυλον, τὰς δύο πρὸς ἀντιθέτους κατευθύνσεις κινήσεις των χωρίζει ἕνα μικρὸν σταμάτημα καὶ μία προσπάθεια κατηρεμήσεως τοῦ ὀργανισμοῦ, ἔτσι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς μεταβολῆς τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς ἐφάνη ἀπαραίτητον ἀνάμεσα εἰς τὰς δύο ζωὰς νὰ εὑρίσκεται ὁ θάνατος, ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀποτελῆ τὸ τέρμα τῶν μέχρι τότε ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ δίδη ἀρχὴν εἰς ὅσα θὰ ἐπακολουθήσουν.

Ἀλλὰ πῶς πραγματοποιοῦμεν ἡμεῖς τὴν εἰς ᾅδου κάθοδόν μας; Ὅταν μὲ τὸ βάπτισμά μας μιμούμεθα τὴν ταφὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ κατὰ κάποιον τρόπον τὰ σώματα τῶν βαπτιζομένων θάπτονται εἰς τὸ ὕδωρ. Ἔτσι λοιπὸν τὸ βάπτισμα κατὰ τὸν Ἀπόστολον συμβολικῶς σημαίνει τὴν ἀπόθεσιν τῶν ἔργων τῆς σαρκός, ἀφοῦ λέγει «περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χρι-

---

1α Φιλ. 3, 10-11
1β Πρβλ. Ρωμ. 6, 3-5
2 Ρωμ. 6, 4
3 Ἰωάν. 3, 3.

στου συνταφέντες Αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι»[4] Τὸ βάπτισμα λοιπὸν κατὰ κάποιον τρόπον καθαρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸν ῥύπον που προσκολλᾶται εἰς αὐτὴν λόγῳ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος, σύμφωνως πρὸς τὰ λόγια τῆς Γραφῆς «πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι»[5] Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος που ἡμεῖς δὲν λουόμεθα, ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι διὰ κάθε μόλυνσιν ἁμαρτίας ἰδιαιτέρως, ἀλλὰ πιστεύομεν ὅτι τὸ σωτήριον βάπτισμα εἶναι ἕν ἐπειδὴ εἷς εἶναι ὁ ὑπὲρ τοῦ κόσμου θάνατος καὶ μία ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις. Τοῦ ὁποίου τὸ βάπτισμα εἶναι καὶ τῶν δύο μαζὶ τύπος. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κύριος μας καὶ κυβερνήτης της ζωῆς μας ὡς προϋπόθεσιν τῆς εἰσόδου μας εἰς τὴν Διαθήκην Του μᾶς ἔθεσε τὸ βάπτισμα που εἶναι ταὐτοχρόνως τύπος καὶ θανάτου καὶ ζωῆς. Καὶ τὴν μὲν εἰκόνα τοῦ θανάτου ἐκπληρεῖ τὸ ὕδωρ, τὸν δὲ ἀρραβῶνα τῆς ζωῆς δίδει τὸ Πνεῦμα.

Κατόπιν τούτων διεσαφηνίσθη — νομίζομεν — τὸ ἐρώτημα μας «διατί μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα ἀναφέρεται καὶ τὸ ὕδωρ» Αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἐπειδὴ τὸ βάπτισμα ἀποβλέπει εἰς δύο σκοπούς δηλαδὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ καταργήσῃ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας[5α] ὥστε εἰς τὸ ἑξῆς νὰ παύσῃ πλέον νὰ προσφέρῃ καρπούς[6] εἰς τὸν θάνατον, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ζῇ ἐν τῷ Πνεύματι καὶ νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ἁγιασμοῦ της τὸν καρπόν του, τὸ μὲν ὕδωρ μᾶς δίδει τὸν τύπον τοῦ θανάτου, ἀφοῦ δέχεται μέσα του τὸ σῶμα μας ὡς εἰς τάφον, τὸ δὲ Πνεῦμα μᾶς ἐμβάλλει τὴν ζωοποιὸν δύναμιν Του καὶ ἀνακαινίζει τὰς ψυχάς μας ἀπὸ τὴν λόγῳ τῆς ἁμαρτίας μας νέκρωσιν μας ὥστε νὰ ἀποκτήσουν τὴν ζωὴν που εἶχε δοθῆ εἰς αὐτὰς «ἐξ ἀρχῆς» Αὐτὴ εἶναι ἡ ἄνωθεν γέννησις ἡ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος. Ἡ νέκρωσις πραγματοποιεῖται μέσα εἰς τὸ ὕδωρ ἐνῷ ἡ ζωὴ ἐκδηλώνεται μέσα μας διὰ τοῦ Πνεύματος. Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον τὸ μέγα μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τελεσιουργεῖται μὲ τρεῖς καταδύσεις καὶ ἰσαρίθμους ἐπικλήσεις,[7] εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐξεικονισθῇ σαφῶς ὁ τύπος τοῦ θανάτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ φωτισθοῦν αἱ ψυχαὶ τῶν βαπτιζομένων μὲ τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας, που τότε παρα-

---

4 Κολ. 2, 11-12

5 Ψαλμ. 50, 9

5α Ρωμ. 6, 6

6 Πρβλ. Ρωμ. 7, 5. Καρποὶ προσφερόμενοι εἰς τὸν θάνατον εἶναι τὰ ἔργα τῆς σαρκός (Πρβλ. Γαλ. 5, 19 ἑξ.)

7 Τρία εἶναι τὰ φῶτα· τρεῖς καὶ ἡ κατάδυσις καὶ ἡ ἐπίκλησις. Φῶτα ὀνομάζονται τὰ θεῖα πρόσωπα. Πρβλ. «Φῶς ὁ Πατήρ, Φῶς ὁ Λόγος, Φῶς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα». Πρβλ. καὶ κεφ. 66

δίδεται εἰς αὐτούς. Ἂν συνεπῶς ὑπάρχῃ εἰς τὸ ὕδωρ χάρις, δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν φυσικὴν σύστασιν τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν εἰς αὐτὸ παρουσίαν τοῦ Πνεύματος. Πράγματι «Τὸ βάπτισμα δὲν εἶναι «ρύπου σαρκὸς ἀπόθεσις, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν»[8].

Ἔτσι λοιπόν, διὰ νὰ μᾶς προπαρασκευάσῃ διὰ τὸν βίον τῆς ἀναστάσεως ὁ ἀπόστολος, μᾶς ἐκθέτει ὁλόκληρον τὴν εὐαγγελικὴν πολιτείαν, μὲ τὸ νὰ νομοθετῇ ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα ἀόργητοι, ἀνεξίκακοι, ἀρρύπωτοι ἀπὸ τὴν φιληδονίαν, ἀφιλάργυροι, ὥστε νὰ κατορθώσωμεν, πρὶν ἀκόμη ἔλθῃ, νὰ πράττωμεν μὲ τὴν ἐλευθέραν μας βούλησιν καὶ ἀπόφασιν ὅ,τι ἐκεῖνος ὁ αἰὼν ἔχει κατὰ φύσιν[9]. Συνεπῶς ἂν κάποιος θέλων νὰ δώσῃ ὁρισμὸν ἔλεγεν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι προδιατύπωσις τῆς ζωῆς τῆς ἀναστάσεως, νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἦτο πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὸν ὀρθὸν ὁρισμόν. Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα μας.

36. Διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πραγματοποιεῖται ἡ ἀποκατάστασις εἰς τὸν παράδεισον, ἡ ἄνοδος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν υἱοθεσίαν, ἡ παρρησία μας νὰ ὀνομάζωμεν τὸν Θεὸν «πατέρα», τὸ ὅτι ἐγίναμεν κοινωνοὶ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τέκνα φωτός, μέτοχοι τῆς ἀϊδίου δόξης, καὶ ἐν γένει τὸ ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς κάθε εἴδους «πλήρωμα εὐλογίας»[10] καὶ εἰς τὸν αἰῶνα αὐτὸν καὶ εἰς τὸν μέλλοντα, ἀφοῦ ἤδη ἐνοπτριζόμεθα τὴν χάριν τῶν ἀγαθῶν, ποὺ κατὰ τὰς ἐπαγγελίας μᾶς ἐπιφυλάσσονται, καὶ ἐν πίστει ἀναμένομεν τὴν ἀπόλαυσίν των. Διότι ἂν ὁ ἀρραβὼν εἶναι τόσον σπουδαῖον πρᾶγμα, τὸ τέλειον πόσον μέγα πρέπει νὰ εἶναι. Καὶ ἂν ἡ ἀπαρχὴ (τῆς δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος) εἶναι τόσον μεγάλη, τί θὰ εἶναι δι' ἡμᾶς ἡ πλήρωσις ὁλοκλήρου τοῦ ἑαυτοῦ[10α] μας μὲ τὸ Πνεῦμα.

---

8. Α' Πέτρου 3, 21.

9. [illegible] κατὰ φύσιν [illegible]

10. [illegible] Τὸ πλήρωμα τῆς εὐλογίας [illegible]

10α. Ἀπαρχὴν Πνεύματος, [illegible] τὰ χαρίσματα [illegible] διὰ τοῦ Βαπτίσματος καὶ τοῦ [illegible] τὴν θέωσιν, δηλαδὴ [illegible] τοῦ ἑαυτοῦ μας, σώματος καὶ ψυχῆς, μὲ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος.

Εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ συνειδητοποιήση κανεὶς ἀκόμη καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς χάριτος ποὺ χορηγεῖται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα καὶ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸ ὕδωρ ἀφοῦ ὁ μὲν Ἰωάννης ἐβάπτισεν ἐν ὕδατι μόνον, ἐνῶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ πράγματι δὲ λέγει «ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστιν οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί»[11]. Βάπτισμα πυρὸς ὀνομάζει τὴν «δοκιμασίαν», τὴν ὁποίαν θὰ ὑποστῶμεν κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν καθὼς λέγει ὁ ἀπόστολος «ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει»[12] καὶ πάλιν «ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται»[13].

Καὶ ἤδη ἐπειδὴ μερικοὶ κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐπέθαναν κατὰ ἀλήθειαν καὶ ὄχι κατὰ μίμησιν τοῦ ὑπὲρ Χριστοῦ θανάτου, δὲν ἐχρειάσθησαν καθόλου πρὸς σωτηρίαν τοὺς τὸν συμβολισμὸν (τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως) διὰ τοῦ ὕδατος, ἐπειδὴ εἶχον βαπτισθῆ με τὸ ἴδιον τὸ αἷμά τους[14].

Αὐτὰ πάντως δὲν τὰ λέγω διὰ νὰ μειώσω τὸ βάπτισμα εἰς τὸ ὕδωρ ἀλλὰ διὰ νὰ συντρίψω τοὺς συλλογισμοὺς ἐκείνων, ποὺ ὁμιλοῦν μὲ ἔπαρσιν κατὰ τοῦ Πνεύματος ἀναμειγνύουν τὰ ἄμικτα καὶ ἐξισώνουν μεταξύ τους πράγματα, ποὺ δὲν ἔχουν καμμίαν μεταξύ τους ὁμοιότητα.

11. Ματθ. 3, 11.
12 Α' Κορ. 3, 13.
13. Ἔ. ἀ.
14 Κυρίλλου Ἱεροσολύμων Κατήχησις Γ, 10-13 ΒΕΠ 39, σελ. 63

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψιν ἀχώριστον ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καθ᾽ ὅσον συμμετέχει καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν νοερῶν οὐσιῶν καὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς τὴν κρίσιν ποὺ ἀναμένομεν.

37 Ἀλλ᾽ ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἀρχικόν μας ἐρώτημα. Πῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι καθ᾽ ὅλα ἐντελῶς ἀχώριστον καὶ ἀδιάστατον ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Ὁ Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολήν του εἰς τὸ κεφάλαιον ποὺ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ χαρίσματος τῶν γλωσσῶν λέγει «ἐὰν πάντες προφητεύητε εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστιν».[1] Ἀφοῦ λοιπὸν ἀπὸ τὸ προφητικὸν χάρισμα ποὺ ἀποκτᾶται χάρις εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, γίνεται γνωστὸν ὅτι ὁ Θεὸς εὑρίσκεται μέσα εἰς τοὺς προφήτας, ἂς τὸ καλοσκεφθοῦν αὐτοί, ποίαν θέσιν πρέπει νὰ δώσουν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

Ποῖον ἐκ τῶν δύο εἶναι τὸ ὀρθότερον; Νὰ Τὸ κατατάξωμεν μαζὶ μὲ τὸν Θεόν; Ἢ νὰ Τὸ ἀπωθήσωμεν πρὸς τὰ κτίσματα; Τὰ λόγια πάντως τοῦ Πέτρου πρὸς τὴν Σάπφειραν, «τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἐψεύσασθε ἀνθρώποις ἀλλὰ Θεῷ»,[2] δείχνουν ὅτι τὰ ἁμαρτήματα κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τὰ ἁμαρτήματα κατὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὰ ἴδια. Θὰ σοῦ ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ συναγάγῃς καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ἡνωμένον μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ ἀδιαίρετον ἀπὸ Αὐτοὺς εἰς ὅλας τὰς ἐνεργείας Των. Ἔτσι ὅταν ὁ Θεὸς ἐνεργῇ τὰς διαιρέσεις τῶν ἐνεργημάτων καὶ ὁ Κύριος τὰς διαιρέσεις τῶν διακονιῶν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι μαζί Τους καὶ κάνει τὴν διανομὴν τῶν διαφόρων χαρισμάτων αὐτεξουσίως καὶ εἰς τὸν καθένα ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀξί-

---

1. Α´ Κορ. 14, 24-25.
2. Πράξ. 5, 4-9.

σίν του. Καὶ πράγματι ἡ Γραφὴ λέγει «διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσι, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσί, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι»[3]. «Ταῦτα δὲ πάντα», συνεχίζει ἡ Γραφή, «ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται»[4]. Δεν εἶναι ὅμως καθόλου ὀρθόν, ἐπειδὴ ἐδῶ ὁ ἀπόστολος ἀνεφέρθη πρῶτον εἰς τὸ Πνεῦμα, δεύτερον εἰς τὸν Υἱὸν καὶ τρίτον εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα, νὰ ἀρχίσωμεν ἡμεῖς νὰ φανταζώμεθα ὅτι ἐνταῦθα ἀνετράπη ἡ «τάξις». Ἁπλούστατα ἐκίνησε, ἀρχίζων ἀπὸ τὸ Πρόσωπον ποὺ ἔχει τὴν περισσοτέραν σχέσιν πρὸς ἡμᾶς· ἀφοῦ ὁσάκις λαμβάνομεν δῶρα, πρῶτον ἐρχόμεθα εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ ἐκεῖνον ποὺ μᾶς τὰ ἐγχειρίζει, ἔπειτα ἀφήνομεν τὴν σκέψιν μας νὰ ἀνατρέξῃ εἰς ἐκεῖνον ποὺ μᾶς τὰ ἔστειλε καὶ τέλος ὑψώνομεν τὴν ἐνθύμησιν μας εἰς τὴν πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν.

38. Τὴν στενὴν ὅμως σχέσιν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δύναται κανεὶς νὰ ἐννοήσῃ καὶ ἀπὸ τὰ ἐξ ἀρχῆς δημιουργήματα· ἀφοῦ πράγματι αἱ καθαραὶ καὶ νοεραὶ καὶ ὑπερκόσμιοι δυνάμεις ἔχουσαι τὸν ἁγιασμὸν μόνιμον κτῆμα τους ἀποτέλεσμα τῆς χάριτος, ποὺ ἐχορηγήθη εἰς αὐτὰς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζονται «ἅγιαι». Καὶ ὁ μὲν τρόπος τῆς δημιουργίας τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἔχει ἀποσιωπηθῆ, διότι ἐκεῖνος ποὺ συνέγραψε τὴν κοσμογονίαν μᾶς ἀπεκάλυψε μόνον ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ τὸν Δημιουργόν. Σὺ ὅμως ποὺ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ἔχεις τὴν δυνατότητα νὰ ἀνεβαίνῃς εἰς τὰ ἀόρατα, δόξαζε τὸν ποιητήν, «ἐν Ὧ ἐκτίσθησαν τὰ πάντα εἴτε ὁρατά, εἴτε ἀόρατα εἴτε ἐξουσίαι εἴτε δυνάμεις εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες,»[5] καὶ ὁποιαιδήποτε — διότι βεβαίως ὑπάρχουν — ἄλλαι λογικαὶ φύσεις τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἀπεκαλύφθησαν. Παρακαλῶ δὲ προκειμένου νὰ κατανοήσῃς τὴν δημιουργίαν των νὰ λάβῃς ὑπ' ὄψιν σου τὴν «προκαταρκτικὴν» αἰτίαν τῶν ὄντων τὸν Πατέρα, τὴν «δημιουργικήν», τὸν Υἱόν, τὴν «τελειωτικήν», τὸ Πνεῦμα. Λάβε δηλαδὴ ὑπ' ὄψιν σου, ὅτι τὰ λειτουργικὰ πνεύματα ἔλαβον μὲν ὕπαρξιν κατὰ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἦλθον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι κατ' ἐνέργειαν τοῦ Υἱοῦ καὶ τελειοποιοῦνται διὰ τῆς εἰς αὐτὰ παρουσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ὅτι τελείωσις τῶν ἀγγέλων

3. Α' Κορ. 12, 4-6.
4. Α' Κορ. 12, 11.
5. Πρβλ. Κολ. 1, 16.

εἶναι ὁ ἁγιασμός τους καὶ ἡ παραμονή τους εἰς αὐτόν.[5]

Πάντως ὅμως δὲν θὰ [illegible] καὶ [illegible] τὴν γνώμην ὅτι ἐγὼ δέχομαι [illegible] τρεῖς «ἀρχάς»[6] ἄλλα καὶ [illegible] δικαίως πῶς ἡ ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἀτελής. Ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων εἶναι μία· ὁ Πατὴρ Αὐτὸς δημιουργεῖ [illegible] καὶ τελειοῖ ἐν Πνεύματι. Παρὰ ταῦτα οὔτε ὁ Πατήρ, «ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν»[7] ἔχει ἀτελῆ τὴν ἐνέργειαν, οὔτε ὁ Υἱὸς ἔχει ἐλλιπῆ τὴν δημιουργίαν, [illegible] δὲν ὁλοκληρωθῇ αὐτὴ ὑπὸ τοῦ [illegible] ἀτελής. Ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων εἶναι μία, ὁ Πατήρ, δὲν θὰ ἐχρειάζετο τὴν συμπαράστασιν τοῦ Υἱοῦ, ἀφοῦ θὰ [illegible] εἰς τὴν δημιουργίαν μόνος καὶ μόνον [illegible] δὴ Αὐτὸς θὰ τὸ ἤθελε [illegible] θέλει διὰ Υἱοῦ καὶ ὁ Υἱὸς δὲν θὰ ἐχρειάζετο τὴν συνεργασίαν τοῦ Πνεύματος ἀφοῦ θὰ [illegible] καὶ Αὐτὸς [illegible] ὡς ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὡς [illegible] καὶ ὁ Υἱὸς θέλει νὰ τελειοῖ τὰ δημιουργήματα Του διὰ τοῦ Πνεύματος, ἀφοῦ [illegible] «τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος Αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν».[8] Συνεπῶς, οὔτε ὁ Λόγος εἶναι μία τυπωποίησις τῆς ἐκπνοῆς τοῦ ἀέρος, [illegible] διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐκφέρεται, ἔτσι ὥστε νὰ ἔχῃ κάποιαν σημασίαν, οὔτε τὸ Πνεῦμα εἶναι ὁ ἀὴρ τοῦ στόματος ποὺ ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ ἀναπνευστικὰ ὄργανα. Ἀλλὰ ὁ μὲν Λόγος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ «ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν» καὶ «Θεὸς ἦν»,[9] τὸ δὲ «Πνεῦμα τοῦ στόματος»[10] τοῦ Θεοῦ

6. [illegible] ἀνατρέπουν τὸ ἐπιχείρημα [illegible]

[illegible]

7. Α΄ Κορ. 12, 6.

8. Ψαλμ. 32, 6.

9. Ἰωάν. 1, 1.

10. [illegible] ΒΕΠ 5, 164-165.

εἶναι τὸ «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται».[11]

Πρέπει λοιπὸν νὰ λαμβάνῃς πάντοτε ὑπ' ὄψιν σου Τρία Πρόσωπα: τὸν Κύριον, τοῦ προστάσσει, τὸν Λόγον ποὺ δημιουργεῖ, τὸ Πνεῦμα ποὺ στερεώνει. Ἡ στερέωσις ὅμως αὐτὴ τί ἄλλο εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι, ἂν ὄχι ἡ τελείωσις ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ τὸν ἁγιασμόν, ἀφοῦ μάλιστα ἡ λέξις «στερέωσις» ἐκφράζει κάτι ποὺ δὲν μετακινεῖται ἀπὸ τὴν θέσιν του (ἀνένδοτον), ποὺ δὲν ἀλλάσσει πορείαν (ἄτρεπτον) καὶ εἶναι ἀσαλεύτως ἑδραιωμένον εἰς τὸ ἀγαθόν.

Ἀλλὰ χωρὶς τὸ Πνεῦμα δὲν ὑπάρχει ἁγιασμός! Αἱ δυνάμεις τῶν Οὐρανῶν δὲν εἶναι φύσει ἅγιαι — ἄλλως ἀσφαλῶς δὲν θὰ εἶχον καμμίαν διαφορὰν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον — ἀλλὰ λαμβάνουν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸ κατάλληλον διὰ τὸν ἑαυτόν της ἑκάστη μέτρον τοῦ ἁγιασμοῦ, ἀναλόγως τῆς μεταξύ των ὑπεροχῆς. Ὅπως δηλαδὴ ἡ καύτρα νοεῖται πάντοτε μαζὶ μὲ τὸ φῶς τοῦ λυχναριοῦ, ἀλλὰ ἄλλο εἶναι ἡ ὕλη αὐτὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν αὐτὸ προκαλεῖται καὶ ἄλλο τὸ ἴδιο τὸ φῶς, ἔτσι καὶ προκειμένου περὶ τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων, ἡ μὲν οὐσία των εἶναι οὕτως εἰπεῖν «πνεῦμα ἀερῶδες»[12] ἢ «πῦρ ἄυλον», κατὰ τὸ ρητὸν τῆς ἁγίας Γραφῆς: «ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα».[13] Διὰ τοῦτο ἄλλωστε οἱ ἄγγελοι εὑρίσκονται εἰς ἕνα ἑκάστοτε τόπον καὶ ἐπειδὴ εἰς τοὺς ἀξίους ἐμφανίζονται μὲ τὴν μορφὴν τῶν ἰδικῶν τους (τῶν ἀξίων) σωμάτων,[13a] γίνονται ὁρατοί. Τὴν τελείωσιν ὅμως ἐπιφέρει εἰς αὐτοὺς ὁ ἁγιασμός, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν «οὐσίαν» τους, δίδεται εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Τὴν ἀξίαν τους ὅμως οἱ ἄγγελοι διατηροῦν λόγῳ τῆς ἐμμονῆς των εἰς τὸ ἀγαθόν, ἐπειδὴ δηλαδὴ παρ' ὅ-

---

11. Ἰωάν. 15, 26.

12. Οἱ ἄγγελοι λέγονται ἄυλοι ἐπειδὴ τὸ σῶμα των δὲν εἶναι κατεσκευασμένον ἀπὸ τὴν ὕλην τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἀσώματοι ἐπειδὴ τὸ σῶμα των δὲν εἶναι [illegible] ... Τὸ πνευματικὸν σῶμα τῶν ἀγγέλων ὁ ἅγιος Βασίλειος ὀνομάζει «ἀέριον πνεῦμα» καὶ «πῦρ ἄυλον».

13. Ψαλμ. 103, 4.

13α. Ἂν τὸ «σωμάτων» τὸ ἐκλάβωμεν ὡς ἀναφερόμενον εἰς τοὺς ἀγγέλους, τότε τὸ σῶμα τῶν ἀγγέλων ἔχει τὴν ἰδίαν μορφὴν μὲ τὸ σῶμα τῶν ἀνθρώπων. Ἂν τὸ ἐκλάβωμεν ὡς ἀναφερόμενον εἰς τοὺς ἀξίους, τότε οἱ ἄγγελοι ἁπλῶς ἐμφανίζονται ὑπὸ μορφὴν ἀνθρώπων. Παρ' ὅτι ὅμως οἱ ἄγγελοι συνήθως ἐμφανίζονται ὡς ἄνδρες ἢ νεανίσκοι δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος ἂν ἔχουν σῶμα ὅμοιον μὲ τὸ ἀνθρώπινον καὶ συγκεκριμένην ὄψιν.

τι ἔχουν ὡς πρὸς τὴν θέλησιν τὸ αὐτεξούσιον, ὅμως οὐδέποτε ἐκπίπτουν ἀπὸ τὴν ἀφοσίωσίν τους εἰς τὸ ὄντως Ἀγαθὸν τὸν Θεόν. Σ[illegible] με τὸν λογισμόν σου ἀφαιρέσῃς ἀπὸ αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα, θὰ ἴδῃς ὅτι ἀμέσως διαλύονται αἱ χορεῖαι τῶν ἀγγέλων, ἐξαφανίζονται αἱ χοροστασίαι τῶν ἀρχαγγέλων, τὰ πάντα ὁδηγοῦνται εἰς σύγχυσιν, ἡ ζωὴ κατανταῖ ἀνομοθέτητος, ἄτακτος καὶ ἀκαθόριστος.

Πῶς ὅμως θὰ ἦτο τότε δυνατὸν νὰ εἴπουν οἱ ἄγγελοι τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ»[13], ἐὰν δὲν ἐξεδυναμοῦντο ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ἀφοῦ «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰμὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν»[14]. Ἀπὸ τὸ «ἀνάθεμα Ἰησοῦν» τὸ λέγουν μόνον τὰ πονηρὰ καὶ ἀντικείμενα (ἐχθρικά μας) πνεύματα, ἡ πτῶσις τῶν ὁποίων ἐδραιώνει ἀκόμη περισσότερον τὴν ἀλήθειαν ὅτι αἱ ἀόρατοι δυνάμεις εἶναι αὐτεξούσιοι, ἀφοῦ εἶναι εἰς αὐτὰς ἐξ ἴσου δυνατὸν νὰ στραφοῦν ἢ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἢ πρὸς τὴν κακίαν, καὶ ἔχουν ἀναμφιβόλως δι' αὐτὸ ὅλαι ἐξ ἴσου ἀνάγκην τῆς βοηθείας τοῦ Πνεύματος.

Ἐκφράζω τὴν γνώμην ὅτι ἀκόμη καὶ ὁ Γαβριὴλ ἐγνώριζεν καὶ προέλεγε τὰ μέλλοντα ὄχι κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, ἀλλὰ μόνον χάρις εἰς τὴν προγνωστικὴν δύναμιν ποὺ τοῦ ἔδιδε τὸ Πνεῦμα, ἀφοῦ, ὡς εἴ[illegible], ἓν ἀπὸ τὰ χαρίσματα ποὺ εἶναι ἐπ[illegible] τῆς «διαιρέσεως» τοῦ εἶναι ἡ προφητεία[15]. Καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἐπετάχθη νὰ καταστήσῃ γνωστὰ εἰς τὸν «ἄνδρα τῶν ἐπιθυμιῶν»[16] τὰ μυστήρια τῆς ὀπτασίας, ἀπὸ ποῖον ἄλλον ἐσοφίσθη τόσον, ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν δύναμιν νὰ ἀποκαλύψῃ ἐκεῖνα τὰ κεκρυμμένα εἰς τὴν ἀνεξιχνίαστον βούλησιν τοῦ Θεοῦ, ἂν ὄχι ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀφοῦ ἄλλωστε κατὰ τὴν Γραφὴν ἡ ἀποκάλυψις τῶν μυστηρίων ἀνήκει καθ' ὅλως ἰδιάζοντα λόγον εἰς τὸ Πνεῦμα, ἀφοῦ «ἡμῖν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος»[17];

Πῶς ἄραγε νὰ διήγοντο τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωὴν οἱ Θρόνοι καὶ αἱ Κυριότητες, αἱ Ἀρχαὶ καὶ αἱ Ἐξουσίαι, ἂν δὲν ἔβλεπον διὰ παντὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πα-

---

13. Λουκ. 2, 14.
14. Α' Κορ. 12, 3.
15. Οἱ προφῆται ἅπαντες ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ ἐλάλησαν. Καὶ ὅσοι ὅ[illegible] [illegible] Χριστοῦ [illegible]
16. Δανιὴλ 10, 11. Οὕτω ὠνομάζετο ὁ προφήτης Δανιήλ.
17. Α' Κορ. 2, 10.

τρός τοῦ ἐν οὐρανοῖς[18]. Χωρὶς ὅμως τὸ Πνεῦμα ἡ θέα αὐτὴ εἶναι ἀδύνατος. Πράγματι, ὅπως διὰ τὴν νύκτα ἀφαίρεσις ἀπὸ ἕνα σπίτι τὸ φῶς, οἱ μὲν ὀφθαλμοί μας καταστῶνται τυφλοί, αἱ δὲ δυνάμεις μας μένουν χωρὶς καμμίαν δυνατότητα δράσεως, καὶ τὰ ἀντικείμενα ἀξίας μένουν ἀδιάκριτα καὶ ἔτσι λόγω τῆς ἀγνοίας τόσον ὁ σίδηρος ὅσον καὶ ὁ χρυσὸς ποδοπατοῦνται ἐξ ἴσου, ἔτσι καὶ προκειμένου περὶ τῆς νοητῆς διακοσμήσεως[19] (ἀγγέλων) ἡ ζωὴ ἐκείνη τῆς ὑπακοῆς, τὴν ὁποίαν διάγουν, εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι διὰ αὐτοὺς μόνιμος καὶ σταθερὰ χωρὶς τὸ Πνεῦμα ἤ, τοὐλάχιστον, ὄχι περισσότερον ἀξιόπιστος ἀπὸ ὅτι ἡ πειθαρχία ἑνὸς στρατοπέδου ὅταν ἀπουσιάζει ὁ «ταξίαρχος» ἢ ἡ ἁρμονία μιᾶς χορωδίας, ὅταν δὲν τὴν διευθύνῃ ὁ ἀρχιμουσικὸς (μαέστρος).

Πῶς θὰ εἴπουν τὰ Σεραφεὶμ «ἅγιος ἅγιος ἅγιος»[19a] ἂν δὲν διδαχθοῦν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα πόσες φορὲς εἶναι εὐσεβὲς νὰ ἀναφωνοῦν ἑκάστοτε τὴν δοξολογίαν αὐτήν; Ἂν λοιπὸν αἰνοῦν τὸν Θεὸν «πάντες οἱ ἄγγελοι Αὐτοῦ» καὶ αἰνοῦν «Αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις Αὐτοῦ»[20], τοῦτο γίνεται διὰ τῆς συνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἂν ἐνώπιόν Του παρίστανται χιλιάδες χιλιάδες ἀγγέλων καὶ μύριαι μυριάδες πνευμάτων ποὺ Τὸν ὑπηρετοῦν[21], μὲ τὴν δύναμιν ποὺ τοὺς δίδει τὸ Πνεῦμα ἐπιτελοῦν ἀμέμπτως τὸ ἔργον τους. Κατὰ ταῦτα χωρὶς τὴν ἐπιστασίαν τοῦ Πνεύματος εἶναι ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ὁλόκληρος ἐκείνη ἡ ὑπερουράνιος καὶ ἄρρητος ἁρμονία τοὐλάχιστον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ὑπὸ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων ὁμόφωνον ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μεταξύ των συμφωνίαν.

Ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς ἐκείνους ποὺ δὲν ἀπέκτησαν τὴν τελειότητα λόγω τῆς πνευματικῆς των προκοπῆς, ἀλλὰ ὑπῆρξαν τέλειοι ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς δημιουργίας των, δηλ. εἰς τοὺς ἀγγέλους, ἦτο παρὸν ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐδημιουργήθησαν, συνεισέφερε τὴν χάριν Του, διὰ νὰ καταστήσῃ μὲ αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν ἐκείνων ἀρτίαν καὶ πλήρη[21a].

---

18. Πρβλ. Ματθ. 18, 10.

19. [illegible] ὅσα [illegible] ἢ [illegible] οἱ ἀστέρες, ἡ γῆ, τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ [illegible] ὁ ἄνθρωπος, [illegible] οἱ ἅγιοι ἄγγελοι. Ὀνομάζονται οὕτω, [illegible] τὸ σύμπαν.

19a. Ἠσ. 6, 3.

20. Ψαλμ. 148.

21. Δανιὴλ 7, 10.

21a. [illegible] μεθέξεως Πνεύματος ἁγίου ἡ ὑπόστασις τῶν κτισμάτων (ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων) δὲν εἶναι οὔτε πλήρης, οὔτε ἀρτία. Ἄρα κυρία ἐπιδίωξις παντὸς ἀνθρώπου πρέπει νὰ εἶναι ἡ μέθεξις τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

39 Καὶ ποιὸς θὰ ἀμφισβητήση ὅτι ἡ οἰκονομία ποὺ κατὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ ἔγινε πρὸς χάριν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲν ἔχει μὲ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος ὁλοκληρωθῆ. Ἂν λοιπὸν θελήσης νὰ ἐρευνήσης θὰ διαπιστώσης ὅτι τόσον τὰ παλαιὰ δηλ. αἱ εὐλογίαι τῶν Πατριαρχῶν, ἡ διὰ τοῦ Νόμου βοήθεια πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, αἱ προτυπώσεις, αἱ προφητεῖαι, οἱ πόλεμοι καὶ ἀνδραγαθίαι, τὰ θαύματα τῶν δικαίων, ὅσον καὶ τὰ λαβόντα χώραν οἰκονομικῶς κατὰ τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ὅλα ἔγιναν διὰ τοῦ Πνεύματος.

Καὶ πρῶτον μέν, τὸ Πνεῦμα, ὡς γνωρίζετε, ἔγινε «χρῖσμα» καὶ οὕτως ἦτο πάντοτε ἡνωμένον μὲ τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου καὶ ἀπὸ τότε πάντοτε ἀχωρίστως εἰς Αὐτὸν παρὸν κατὰ τὴν Γραφὴν «ἐφ' ὃν ἂν ἴδοις τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός»[22] καὶ «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ».[23] Ἀκόμη κάθε ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ ἐγένετο πάντοτε μὲ τὴν συμπαράστασιν τοῦ Πνεύματος. Αὐτὸ ἦτο πλησίον Του καὶ ὅταν ἐπειράζετο ὑπὸ τοῦ Διαβόλου, ἀφοῦ ὡς λέγει ἡ Γραφὴ «ἀνήχθη ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι»[24] καὶ ὅταν ἔκανε τὰ θαύματα, ἦτο ἀχωρίστως μαζί Του, ἀφοῦ ὁ ἴδιος λέγει «εἰ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια»[25] καὶ ὅταν ἀνέστη ἐκ νεκρῶν δὲν τὸν ἐγκατέλειψεν· τότε ὅταν δηλαδὴ ὁ Κύριος, διὰ νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ἔδωκε πάλιν τὴν χάριν, ποὺ τοῦ εἶχε μὲν δοθῆ διὰ τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ὅμως τὴν εἶχεν ἀπολέσει, — ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν μαθητῶν Του, καὶ τί εἶπε; «λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται».[26] Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡ «διακόσμησις»[27] τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι σαφὲς καὶ ἀναντίρρητον ὅτι γίνεται διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀφοῦ, ὡς λέγει ἡ Γραφή, Αὐτὸς (δηλ. τὸ Πνεῦμα) «ἔδωκε τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρι-

22. Ἰωάν. 1, 33 καὶ Λουκ. 3, 22.
23. Πράξ. 10, 38.
24. Ματθ. 4, 1.
25. Ματθ. 12, 28.
26. Ἰωάν. 20, 22 - 23.
27. [illegible] τῆς [illegible] διακοσμήσεως. Ὑπάρχει καὶ τρίτη. Ἡ μυστικὴ διακόσμησις τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν ἀποτελοῦν τὰ χαρίσματα ποὺ ἔχουν δοθῆ εἰς [illegible] εἰς ἔργον διακονίας, εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ».

σματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν»[28] καὶ τρέχουν κατὰ τὴν ἀναφερθεῖσαν τῆς διαιρέσεως τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος ἠκολουθήθη ἡ ἀνωτέρω διδομένη σειρά.

40. Ἀκόμη ἐκεῖνος ποὺ ἐρευνᾶ καλοπροαιρέτως, θὰ διαπιστώσῃ ὅτι ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναμενομένης ἐξ οὐρανοῦ ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου μας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δὲν θὰ εἶναι, ὡς φαντάζονται μερικοί, ἀμέτοχον, ἀλλὰ ἀντιθέτως θὰ εἶναι μαζὶ μὲ τὸν Κύριον ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν «τῆς ἀποκαλύψεως» Του, κατὰ τὴν ὁποίαν «ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης» «κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ»[29].

Ὑπάρχει ἄρα κανένας ἄνθρωπος ποὺ νὰ ἔχῃ ἀκούσει τόσον ὀλίγα διὰ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχουν ἑτοιμασθῆ ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τοὺς ἀξίους, ὥστε νὰ ἀγνοῇ **ὅτι ὁ στέφανος τῶν** δικαίων εἶναι ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, ποὺ θὰ ἐδοθῇ περισσότερον ἄφθονα καὶ εἰς τελειότερον βαθμόν, τότε, ποὺ ἡ δόξα τοῦ Πνεύματος θὰ διανεμηθῇ εἰς ὅλους ἀναλόγως τῶν καλῶν των ἔργων; «Ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων»[30] ὑπάρχουν «μοναὶ πολλαί»[31] δηλαδὴ πολλαὶ διαφοραὶ ἀξιωμάτων πλησίον τοῦ Πατρός, διότι ὅπως «ἀστὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ, οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν»[32].

Ὅσοι λοιπὸν διὰ νὰ ἀναγνωρισθοῦν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀπολυτρώσεως, ἐσφραγίσθησαν μὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ διεφύλαξαν ἀκεραίαν καὶ ἀμείωτον τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ποὺ ἔλαβον, αὐτοὶ θὰ ἀκούσουν τὸ «εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ, ἐπὶ ὀλίγα ἧς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σὲ καταστήσω»[33]. Ὡσαύτως καὶ ὅσοι μὲ τὰ πονηρά των ἐπιτηδεύματα ἐλύπησαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ δὲν εἰργάσθησαν μὲ βάσιν τὸ δοθὲν (τάλαντον) θὰ τοὺς ἀφαιρεθῇ ὄχι μόνον αὐτὸ ποὺ ἔλαβον, ἀλλὰ καὶ ἡ δοθεῖσα χάρις θὰ μετατοπισθῇ εἰς ἄλλους ἢ μᾶλλον, συμφώνως πρὸς ἕνα ἐκ τῶν Εὐαγγελιστῶν θὰ διχοτομηθοῦν[34] ἐντελῶς. Ἡ διχοτόμησις ἐδῶ πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀποξένωσίς των ἀπὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα (θὰ πρέπῃ δὲ ὁπωσδήποτε νὰ νοηθῇ ἔτσι) ἀφοῦ οὔτε τὸ σῶμα διχοτομεῖται, ὥστε τὸ ἕνα μέρος νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν

---

28. Α΄ Κορ. 12, 28.
29. Ρωμ. 2, 5 καὶ Α΄ Τιμ. 6, 15.
30. Ψαλμ. 109, 3.
31. Ἰωάν. 14, 2.
32. Α΄ Κορ. 15, 41 - 42.
33. Ματθ. 25, 21.
34. Ματθ. 24, 51.

κόλασιν, τὸ δὲ ἄλλο νὰ ἀφεθῇ, καθ᾽ ὅσον θὰ ἦτο κατὰ τὸ τουλάχιστον μωρῶδες καὶ ἐντελῶς διὰ τὸν Κριτὴν ἀπαράδεκτον, ἐνῷ αὐτὸ ἡμάρτησεν ὁλόκληρον, τελικῶς νὰ εὑρεθῇ εἰς τὴν κόλασιν μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ. Οὔτε ἡ ψυχὴ διχοτομεῖται, ἀφοῦ αὐτὴ ὁλόκληρος ἔχει ὁλόκληρον τὸ ἁμαρτωλὸν φρόνημα καὶ ὁλόκληρος πράττει τὸ κακὸν μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ σώματος. Ἀλλ᾽ ὡς εἶπον, διχοτόμησις εἶναι ἡ εἰς τὸ διηνεκὲς ἀποξένωσις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ τώρα μέν, παρ᾽ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δὲν ἔχει πλήρως ἀναμιχθῆ (ταυτισθῆ) μὲ τοὺς ἀξίους ἐν τούτοις γίνεται κατά κάποιον τρόπον φανερὸν ὅτι Αὐτὸ εὑρίσκεται μέσα εἰς ἐκείνους, ποὺ κάποτε ἔλαβον τὴν σφραγῖδα[35] Του καὶ ἀναμένει τὴν διὰ μετανοίας σωτηρίαν των· τότε ὅμως θὰ ἀποκοπῇ ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὴν ψυχὴν ποὺ ἐβεβήλωσε τὴν δωρεάν Του. Καὶ πράγματι. Ἐπειδὴ πλέον δὲν θὰ ἔχουν καθόλου τὴν συμπαράστασιν τοῦ Πνεύματος «οὐκ ἔστιν ἐν τῷ ᾅδῃ ὁ ἐξομολογούμενος, οὐδὲ ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων τοῦ Θεοῦ».[36]

Πῶς μετὰ ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ σκεφθῶμεν ὅτι ἡ Κρίσις θὰ ἐγίνετο χωρὶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀφοῦ τουλάχιστον ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μᾶς δείχνει ὅτι Αὐτὸ θὰ εἶναι καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῶν δικαίων τότε ποὺ ἀντὶ τοῦ ἀρραβῶνος ποὺ ἔχουν τώρα θὰ τοὺς δοθῆ τὸ τέλειον, ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς καταδίκης τῶν ἁμαρτωλῶν (τὸ πρῶτον αὐτὸ στάδιον τιμωρίας θὰ λάβῃ χώραν) τότε ποὺ θὰ τοὺς ἀφαιρεθῆ «καὶ ὃ δοκοῦσιν ἔχειν»,[37] δηλ. καὶ ὁ ἀρραβὼν τοῦ Πνεύματος.

Πάντως ἡ μεγίστη ἀπόδειξις τῆς σχέσεως τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι τὸ ὅτι λέγεται πὼς Αὐτὸ ἔχει μὲ τὸν Θεὸν τὸ αὐτὴν σχέσιν, ὅπως ἂν ἔχει μὲ τὸν καθένα ἀπὸ ἡμᾶς τὸ πνεῦμα ποὺ εἶναι μέσα μας, ἀφοῦ ὡς λέγει ἡ Γραφή «τίς οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰμὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰμὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ».[38]

Ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ ἂς περιορισθῶμεν εἰς τὰ ἀνωτέρω.

---

35. Πρβλ. Ἐφ. 1, 13· 4, 30· Ἀποκ. 7, 2, 9, 4. Σφραγὶς τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸ μαρτύριον τοῦ χρίσματος.

36. Ψαλμ. 6, 6. Πρῶτον θὰ ἀχρειωθῶσιν, εἶτα θὰ παύσῃ ἐν τῷ ᾅδῃ ἡ δοξολογία τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ.

37. Ματθ. 13, 12.

38. Α΄ Κορ. 2, 11.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄

Ἀπάντησις εἰς ἐκείνους ποὺ διδάσκουν ὅτι ἅγιον Πνεῦμα δὲν «συναριθμεῖται» μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ «ὑπαριθμεῖται». Καὶ σύντομος ἀνακεφαλαίωσις τῆς πίστεως περὶ τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας τῆς «συναριθμήσεως».

41. Οὔτε νὰ φαντασθῇ κανεὶς δὲν εἶναι εὔκολον τί εἶναι αὐτὸ ποὺ αὐτοὶ ὀνομάζουν «ὑπαρίθμησιν»¹ καὶ διὰ ποίαν ἔννοιαν χρησιμοποιοῦν αὐτὴν τὴν λέξιν. Πάντως ὅμως εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους ὅτι καὶ αὐτὴ μᾶς παρεισήχθη ἀπὸ τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου. Ἂς προσπαθήσωμεν ὅμως νὰ ἴδωμεν ἂν ἔχῃ κάποιαν σχέσιν μὲ τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος θέματα.[1a]

Αὐτοὶ λοιπόν, οἱ φοβεροὶ εἰς περιττολογίας, λέγουν ὅτι ἄλλα μὲν ἀπὸ τὰ ὀνόματα εἶναι γενικὰ καὶ συμπεριλαμβάνουν πολλὰς ἐννοίας, καὶ ἄλλα εἰδικώτερα, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν μερικὰ ἔχουν ἀκόμη περισσοτέραν εἰδικὴν σημασίαν². Π.χ. ἡ ἔννοια «ὄν», ἀφοῦ ἐξ ἴσου ἀναφέρεται εἰς ὅλα καὶ τὰ ἄψυχα καὶ τὰ ἔμψυχα, εἶναι [illegible] ὡς ἕνα ὄνομα γενικόν. Ἀντιθέτως ἡ ἔννοια «ζῷον» εἶναι ἔννοια εἰδικωτέρα, ἀφοῦ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀναφέρεται εἰς κάτι τὸ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν προηγουμένην ἔννοιαν ὀλιγώτερον, ἀφ' ἑτέρου δὲ καταννοεῖται ὡς κάτι τὸ περισσότερον ἀπὸ τὰς ὑποδεεστέρας πρὸς αὐτὴν ἐννοίας, καθ' ὅσον ὡς γνωστὸν εἰς αὐτὴν ἐμπεριέχεται ἡ φύσις καὶ τῶν λογικῶν καὶ τῶν ἀλόγων ζώων. Καὶ πάλιν ὁ «ἄνθρωπος» εἶναι ἔννοια περισσότερον εἰδικὴ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ «ζῷον», καὶ ἀπὸ αὐτὸν ὁ «ἀνήρ», καὶ ἀπὸ τὸν «ἄνδρα», τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα, «Πέτρος», «Παῦλος», «Ἰωάννης».

---

1. Ὁ ὅρος «ὑπαρίθμησις» κατὰ [illegible] τῆς «γλωσσοπλαστικῆς» δεινότητος τοῦ [illegible] Βασιλείου [illegible] τὰ κατώτερα, [illegible] πρὸς κάτω τὰ ἀνωτέρας [illegible].

1a. [illegible] τὸ προηγούμενον κεφάλαιον [illegible] διὰ τὰς ἐνεργείας [illegible], ἐνῷ ἐδῶ ὁ Μ. Β[illegible] πῶς καὶ [illegible] Θεός, καθ' ἑαυτὸν εἶναι ἐν ταὐτῷ «ἓν» καὶ «τρία».

2. Ὁ ὅρος αὐτὸς εἶναι μέρος τῆς θεωρίας τοῦ νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου Πορφυρίου περὶ κατηγορημάτων.

Μήπως λοιπόν την «ὑπαρίθμησιν» την εννοούν ὡς την διάκρισιν της γενικής ἐννοίας εἰς τας ὑποκειμένας; Ὅμως ποτέ δεν θα ἤθελα να πιστεύσω ὅτι προχωροῦν μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου τρέλλας, ὥστε να διατείνωνται ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὅλων, ὡς να ἦτο κάποια γενική ἔννοια που είναι δυνατόν να την συλλάβη κανείς με την λογικήν μόνον, ἀλλά δεν ἔχει ὕπαρξιν εἰς καμμίαν αὐτοτελῆ ὑπόστασιν[3], ὑποδιαιρεῖται εἰς ὑποκειμένας ἐννοίας και ἀκολούθως διατείνονται ὅτι ἡ ὑποδιαίρεσις αὐτή λέγεται και «ὑπαρίθμησις»[4]. Ἀλλ' ἴσως αὐτό βεβαίως να μη τολμήσουν να το εἴπουν οὔτε και αν τρελλαθοῦν· διότι τότε ἐκτός ἀπό την ἀσέβειαν θα δώσουν δύναμιν εἰς τα ἐπιχειρήματα που στρέφονται ἐναντίον τῶν ἰδικῶν των ἀπόψεων, [illegible] πράγματος εἶναι τῆς αὐτῆς [illegible] με ἐκεῖνα ἀπό τα ὁποῖα ἀπεκόπησαν. Ἀλλ' ἀσφαλῶς θα δίδω την ἐντύπωσιν [illegible] λόγω τοῦ ὅτι εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν το ἀστήρικτον τῶν ἀπόψεων των [illegible] ἐπιχειρημάτων και ὅτι δεν γνωρίζω πῶς να [illegible] τους παραλογισμούς των. Ἔτσι νομίζω ὅτι κερδίζω κάτι, παρ' ὅλην την κουφότητά των. Διότι, ὅπως δεν εἶναι δυνατόν να καταφέρη κανείς σοβαρόν κτύπημα εἰς σώματα μαλακά και, ἐπειδή δεν ἔχουν κάπου στερεωθῆ, ὑποχωροῦν εἰς το κτύπημα, ἔτσι δεν εἶναι δυνατόν και να πλήξη κανείς με σοβαρόν ἔλεγχον ἐκεῖνα που εἶναι ὁλοφάνερον ὅτι εἶναι ἀνοησίαι. Συνεπῶς ἀπομένει να ἀντιπαρέρχεται κανείς την ἀδελφότητά τους σιωπηλά. Ὅμως ἡ ἀγάπη πρός τους ἀδελφούς και ἡ πικρά συμπεριφορά τῶν ἀντιπάλων δεν μου ἐπιτρέπουν την ἡσυχίαν.

42. Τί λοιπόν λέγουν; Προσέξατε τα ἀλαζονικά λόγια των. «Ἡμεῖς λέγουν ἔχομεν την γνώμην ὅτι ἡ «συναρίθμησις» προσιδιάζει εἰς τα ὁμότιμα, ἐνῶ εἰς ἐκεῖνα που ἔχουν κάποιαν διαφοράν πρός το χειρότερον προσιδιάζει ἡ «ὑπαρίθμησις»». Και διατί, τέλος πάντων, λέγετε τοῦτο; Ὁμολογῶ ὅτι την ἀλλόκοτον σοφίαν σας δεν την ἐννοῶ. (Ἀπαντήσατέ μου) Διατί ὁ μεν χρυσός συναριθμεῖται με τον χρυσόν, ἐνῶ ὁ μόλυβδος δεν εἶναι καθόλου

3. Τὸ νόημα τῆς φράσεως αὐτῆς εἶναι: Πρόκειται διὰ μίαν ἀφῃρημένην ἔννοιαν!

4. Ἡ ἀνασκευὴ τῶν ἀπόψεων ἄλλου τινὸς ἀρχίζει πάντοτε ἀπὸ τὴν ἀνασκευὴν τῶν [illegible]

5. Ἡ [illegible] καὶ ἡ λέξις ὁμοούσιος. Προκειμένου [illegible] ὁμόχρονος, ὁμόθρονος, ὁμοούσιος, συναριθμ[illegible], ὁμοουσιότης, ἐκφράζουν τὸ ἴδιον πρᾶγμα

ἄξιος μιᾶς τοιαύτης συναριθμήσεως, καὶ δι' αὐτὸ δηλ. ἐπειδὴ εἶναι «φτηνός» [illegible] ὑπαριθμηθῇ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν χρυσόν. Παραδέχεσθε λοιπὸν ὅτι ἡ ἀρίθμησις ἔχει τόσην δύναμιν, ὥστε νὰ ἀνεβάζῃ τὴν ἀξίαν τῶν εὐτελῶν πραγμάτων ἢ νὰ κατεβάζῃ τὴν ποιότητα τῶν πολυτίμων. Συμφώνως ὅμως πρὸς τὴν λογικήν αὐτήν θὰ ὑπαριθμήσῃς καὶ τὸν χρυσὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς πολυτίμους λίθους, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐκείνους ποὺ εἶναι μικρότερο καὶ μὲ [illegible] ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς μεγαλυτέρους καὶ περισσότερον ἀνθοχρώμους[6] (λαμπερούς). Ἀλλὰ καὶ τί δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ εἴπουν αὐτοὶ ποὺ δὲν εὐκαιροῦν διὰ τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον προκειμένου νὰ εἴπουν ἢ νὰ μάθουν κάτι τὸ νεώτερον. Κατόπιν τούτου θὰ πρέπῃ οἱ [illegible] αὐτοὶ «διαψηφισταί»[7] νὰ ἀναφέρωνται μαζὶ μὲ τοὺς Στωικοὺς καὶ Ἐπικουρείους (καὶ ὄχι τοὺς Ἀριστοτελείους). Ἀλήθεια. Πῶς ἡ «ὑπαρίθμησις» θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λάβῃ χώραν μεταξὺ τῶν φθηνῶν καὶ τῶν πολυτίμων; Πῶς θὰ ὑπαριθμηθῇ ὁ χάλκινος ὀβολὸς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν χρυσοῦν «στατῆρα»[8]; Ἐπειδὴ ἀπαιτοῦν, δὲν λέγομεν ὅτι ἔχομεν δύο νομίσματα, ἀλλὰ ἕνα καὶ ἕνα. Καὶ ποῖον ἀπὸ τὰ δύο ὑπαριθμεῖται ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἄλλο, ἀφοῦ καὶ διὰ τὰ δύο ὁμιλεῖ κανεὶς μὲ τὸν ἴδιον τρόπον; Ἰδού· Ἂν μὲν ἀριθμήσῃς τὸ καθένα μόνον του, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὰ ἀριθμεῖς μὲ τὸν ἴδιον τρόπον, δημιουργεῖς μεταξύ τους μίαν ὁμοτιμίαν. Ἂν ὅμως τὰ ἑνώσῃς, ἐπειδὴ τότε τὰ συναριθμεῖς μεταξύ τους καὶ τὰ δύο, τὰ ἐξισώνεις καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν. Καὶ ἂν ἐκεῖνο ποὺ τυχὸν θὰ ἀριθμηθῇ δεύτερον, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τὴν «ὑπαρίθμησιν», τότε εἶναι εἰς τὸ χέρι ἐκείνου ποὺ ἀριθμεῖ νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἀρίθμησιν ἀπὸ τὸ χάλκινον νόμισμα[9]. Ἀλλὰ ἂς ἀναθάλωμεν τὸν ἔλεγχον τῆς ἀμαθείας τους, καὶ ἂς στρέψωμεν τὸν λόγον εἰς τὰ θέματα ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν.

---

6. Εἰς τὸ κείμενον ἔχομεν «εὐανθεστέρους»· ἡ λέξις εἶναι πιὸ ποιητική.

7. Διαψήφισις εἶναι ἡ ψηφοφορία, τὸ δημοψήφισμα. Προφανῶς ἐνταῦθα οἱ αἱρετικοὶ χαρακτηρίζονται ὡς διαψηφισταί, ἐπειδὴ μὲ τὴν ὀρθολογίζουσαν τάσιν των [illegible] τὰ ζητήματα «εἶναι αὐτὸ λογικόν - μποροῦμε νὰ τὸ παραδεχθοῦμε αὐτό». Μὲ ἄλλα λόγια οἱ αἱρετικοὶ ὑπέβαλλον τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ τὴν κρίσιν καὶ διαψήφισιν τῆς ἀνθρωπίνης [illegible] ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ [illegible] χαρακτηρίζεται ὡς ἄνοια.

8. Νόμισμα χρυσοῦν ἀξίας τεσσάρων δραχμῶν.

9. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς εἶναι φανερόν, ὁ Μ. Β. ἐμπαίζει τὴν ἀλογίαν κ.τ.λ. τῶν αἱρετικῶν.

43. Διατείνεσθε πράγματι ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ὑπαριθμεῖται ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Υἱόν, ἢ τὴν ὑπαρίθμησιν τὴν περιορίζετε εἰς μόνον τὸ Πνεῦμα; Καθ' ὅσον ἂν βεβαίως ὑπαριθμῆτε καὶ τὸν Υἱόν, τότε ἐπαναφέρετε εἰς τὸ προσκήνιον πάλιν τὴν παλαιάν σας ἀσεβῆ διδασκαλίαν, δηλ. τὴν περὶ ἀνομοιότητος τῆς οὐσίας Του, ταπεινότητος τοῦ ἀξιώματος Του, μεταγενεστέρας (ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Πατέρα) γενέσεως Του, καὶ ἀπαξάπαντες θὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἀναμασᾶτε ὅλας ὁμοῦ τὰς βλασφημίας σας κατὰ τοῦ Μονογενοῦς[10] μόνον μὲ τὴν μίαν αὐτὴν λέξιν! Τὸ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀνατρέψωμεν ὅλα αὐτὰ τὰ σημεῖα ἀπαιτεῖ πολὺ μικροτέραν ἔκθεσιν ἀπὸ αὐτὴν ποὺ προτιθέμεθα νὰ κάμωμεν, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ ἀσέβεια αὐτὴ ἔχει ἀνασκευασθῇ ὑφ' ἡμῶν καὶ εἰς ἄλλα συγγράμματά μας κατὰ δύναμιν. Ἂν ὅμως νομίζουν ὅτι ἡ «ὑπαρίθμησις» προσιδιάζει μόνον εἰς τὸ Πνεῦμα, ἂς πληροφορηθοῦν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκφωνεῖται μαζὶ μὲ τὸν Κύριον καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅπως καὶ ὁ Υἱὸς μὲ τὸν Πατέρα, ἀφοῦ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔχει παραδοθῇ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὁποίαν λοιπὸν σχέσιν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, ταύτην ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν[11a], σύμφωνως πρὸς τὴν διατύπωσιν τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, ποὺ μᾶς παρεδόθη μὲ τὸ βάπτισμα. Ἂν λοιπὸν τὸ Πνεῦμα ἔχει «συνταχθῇ» μὲ τὸν Υἱὸν καὶ ὁ Υἱὸς μὲ τὸν Πατέρα, εἶναι φανερὸν ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα συντάσσεται μὲ τὸν Πατέρα. Συνεπῶς ποίαν θέσιν ἔχει, νὰ λέγωμεν ὅτι ὁ μὲν ἕνας «συναριθμεῖται», ἐνῷ τὸ ἄλλο «ὑπαριθμεῖται», ἀφοῦ τὰ Ὀνόματά των ἔχουν καταταγῇ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ παράταξιν[12] σύνδεσιν.

Καὶ γενικῶς εἰπεῖν, ποῖον ἀπὸ ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ

---

10. «Βλασφημίας κατὰ τοῦ Μονογενοῦς» ὀνομάζει ὁ Μ. Β. τὰς περὶ Αὐτοῦ διδασκαλίας τῶν μὴ ὀρθοδόξων. Ὅλοι οἱ μὴ ὀρθόδοξοι, παρ' ὅτι φαντάζονται ὅτι ἐπαινοῦν τὸν Χριστὸν μὲ ἄπειρον εὐλάβειαν καὶ τιμήν, ἐν τούτοις [illegible] καὶ βλασφημοῦν, ἀφοῦ δὲν τὸν ὁμολογοῦν καὶ δοξολογοῦν ὀρθοδόξως, δηλ. ὡς πράγματι εἶναι καὶ ὡς πράγματι τοῦ ἀνήκει.

11. Τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰς τὸ Ματθ. 28, 19. Ἐκεῖ [illegible] γίνεται φανερὰ ἡ ἀπόλυτος ὁμοτιμία τῶν Τριῶν Προσώπων, ἀφοῦ μεταξύ των συνδέονται κατὰ παράταξιν, δηλ. μὲ τὸ «καὶ» [illegible] «καὶ» ἑνοῦνται εἰς ἓν «ὄνομα».

11a. Τὸ κείμενον αὐτὸ εἶναι εἰλημμένον ἀπὸ τὴν Α' πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (ΒΕΠ [illegible] 33, σελ. 110).

12. Κατὰ παράταξιν εἶναι ἡ σύνδεσις ποὺ γίνεται μὲ τὸ «καὶ».

πράγματα ἔχασε ποτὲ τὴν οὐσίαν του ἐπειδὴ ἐμετρήθη. Μήπως δὲν παραμένουν ὅλα τὰ ἀριθμητά, ὅπως ἦσαν ἀνέκαθεν καὶ μήπως δὲν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ἡμᾶς ὁ ἀριθμὸς ὡς ἕνα σύμβολον διὰ τοῦ ὁποίου συνειδητοποιοῦμεν τὸ πλῆθος τῶν ἀντικειμένων. Πράγματι ἀπὸ τὰ σώματα [13] ἄλλα μὲν τὰ ἀριθμοῦμεν, ἄλλα δὲ τὰ μετροῦμεν καὶ ἄλλα τὰ ζυγίζομεν. Καὶ αὐτὰ μὲν τῶν ὁποίων ἡ ὕλη εἶναι συνεχὴς τὰ κατανοοῦμεν μὲ τὸ μέτρημα· ἐκεῖνα τῶν ὁποίων εἶναι χωρισμένη εἰς ἐπὶ μέρους τὰ ὑποβάλλομεν εἰς ἀρίθμησιν (ἐκτὸς βεβαίως ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ λόγῳ τῆς σμικρότητός των καὶ αὐτὰ πάλιν τὰ μετροῦμεν) καὶ τέλος τὰ βάρη τὰ ζυγίζομεν μὲ βάσιν τὴν κλίσιν τῆς ζυγαριᾶς. Ὅμως τὸ ὅτι ἡμεῖς πρὸς ἐξυπηρέτησίν μας ἐπενοήσαμεν διάφορα σύμβολα, διὰ νὰ γνωρίζομεν τὰ ποσά, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι μὲ αὐτὸ ἀλλάξαμε καὶ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων ποὺ δηλοῦνται μὲ τὰ σύμβολα αὐτά. Ὅπως λοιπὸν ὅσα ζυγίζονται δὲν τὰ «ὑπο—ζυγίζομεν» ἡμεῖς μεταξύ τους, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἕνα εἶναι χρυσάφι καὶ τὸ ἄλλο κασσίτερος, καὶ δὲν «ὑπο — μετροῦμεν» ἐκεῖνα ποὺ μετροῦνται, ἔτσι ἀσφαλῶς δὲν πρέπει καὶ νὰ «ὑπαριθμοῦμεν» τὰ ἀριθμητά [14].

Ἀλλ' ἂν δὲν ἐπιδέχεται ὑπαρίθμησιν κανένα ἀπὸ τὰ ἐπίγεια, πῶς αὐτοὶ ἐπιμένουν ὅτι προσιδιάζει εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ νὰ «ὑπαριθμῆται»; Συνεπῶς, ἐπειδὴ ἔχουν κολλήσει ἀπὸ τὴν ἀρρώστειαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας [15], νομίζουν ὅτι εἰς ἐκεῖνα ποὺ εἶναι κατώτερα ἢ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀξιώματός των ἢ κατὰ τὸ ὅτι ἡ οὐσία των εἶναι ὑποδεεστέρα, προσιδιάζει καὶ νὰ ὑπαριθμοῦνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

Πῶς μὲ τὴν ὁμολογίαν τῶν Τριῶν Ὑποστάσεων διατηροῦμεν ἄθικτον τὸ ὀρθόδοξον δόγμα τῆς μοναρχίας. Καὶ ἔλεγχος ἐκείνων ποὺ διδάσκουν ὅτι τὸ Πνεῦμα «ὑπαριθμεῖται».

---

13 Ἐνταῦθα σώματα ὀνομάζονται τὰ ἔχοντα ὕλην καὶ μορφὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας.

14 Ἐδῶ ἔχομεν τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀνατροπὴν τῆς θεωρίας περὶ ὑπαριθμήσεως.

15 «Ἑλληνικὴ» εἶναι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἰς τῆς ὁποίας τὰς κατηγορίας οἱ πνευματομάχοι [illegible] ὥστε νὰ προσαρμόζουν καὶ ὑποτάσσουν εἰς αὐτὴν τὰς θείας ἀποκαλύψεις, καὶ ὄχι ἡ εἰδωλολατρία τῶν

44. Ὅταν ὁ Κύριος παρέδιδεν εἰς ἡμᾶς τὴν διδασκαλίαν διὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δὲν παρέδωκε τὰ ὀνόματά Του μὲ ἀρίθμησιν. Δὲν εἶπε, νὰ πιστεύετε εἰς πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον[1], οὔτε εἰς ἓν καὶ δύο καὶ τρία, ἀλλὰ ἁπλῶς διὰ τῶν ἁγίων ἐκείνων ὀνομάτων μᾶς ἐχάρισε τὴν γνῶσιν τῆς πίστεως ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς σωτηρίαν. Ὥστε ἐκεῖνο ποὺ μᾶς σῴζει εἶναι ἡ πίστις. Ὁ ἀριθμὸς ἐπενοήθη ὡς σύμβολον ποὺ μᾶς βοηθεῖ νὰ γνωρίζωμεν, πόσα εἶναι τὰ Πρόσωπα. Ἐκεῖνοι ὅμως ποὺ ἀπὸ παντοῦ περισυλλέγουν, πᾶν ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς βλάψῃ, ἀκόμη καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἀριθμήσεως τὴν χρησιμοποιοῦν εἰς βάρος τῆς πίστεως! Αὐτοί, λοιπόν, ὡς νὰ μὴ ἐπήρχετο ἀλλοίωσις εἰς κανένα ἄλλο σημεῖον τῆς πίστεως, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ ὑπεβάλλετο εἰς ἀρίθμησιν, διστάζουν νὰ κάμουν χρῆσιν τῆς ἀριθμήσεως μόνον προκειμένου περὶ τῆς θείας φύσεως,[2] δῆθεν διὰ νὰ μὴ ὑπερβοῦν μὲ αὐτὴν (τὴν ἀρίθμησιν) τὸ μέτρον τῆς τιμῆς ποὺ ὀφείλομεν εἰς τὸν Παράκλητον! Ἀλλά, ὦ σοφώτατοι[3], κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον πρέπει νὰ μένουν ἐκτὸς ἀριθμήσεως ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἀδύνατον καθεὶς νὰ προσεγγίσῃ, ὅπως π.χ. ἡ πάλαι ποτὲ εὐλάβεια τῶν Ἑβραίων ἔγραφε μὲν μὲ τὰ ἰδιαίτερά του στοιχεῖα τὸ μὴ προφερόμενον ὄνομα[4] τοῦ Θεοῦ, (ἀλλὰ δὲν τὸ ἀνεγίνωσκε) διὰ νὰ δείξῃ καὶ ἔτσι τὴν ὑπεροχήν Του ἔναντι ὅλων. Ἀλλὰ καὶ ἂν τυχὸν πρέπῃ νὰ κάμωμεν καὶ κάποιαν ἀρίθμησιν, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἀσφαλῶς δὲν θὰ πρέπῃ νὰ κακοποιοῦμεν καὶ μὲ αὐτὸ τὴν ἀλή-

---

Ἑλληνικῶς κακῶς φρονοῦν τινες; Οἱ ἀρειανοὶ [illegible] εἰς εἰδωλολατρείαν. [illegible] τὰ ἑλληνικά, δηλ. εἶχον βαθύτατα [illegible] ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν.

1. Τί λέγει ἐδῶ; Τὰ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος δὲν χαρακτηρίζονται ἐξ ἐπόψεως [illegible] ὡς πρῶτον, δεύτερον, τρίτον. Εἰς τὴν θεότητα δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀπαριθμήσῃ οὔτε τὸν ἀριθμὸν ἕν, ἀφοῦ τὰ πρόσωπα εἶναι τρία, ἀλλὰ οὔτε καὶ [illegible], ἀφοῦ ἡ θεότης εἶναι μία καὶ ὄχι τρεῖς.

2. Ἐνταῦθα ἐννοοῦνται τὰ θεῖα πρόσωπα. Ἡ λέξις φύσις λαμβάνεται ἐν τῇ [illegible] ἀγγέλων [illegible], ὅπου ὑπὸ τὴν λέξιν φύσεις νοοῦνται οἱ [illegible] ἄγγελοι.

3. Εἰρωνικῶς.

4. Τὸ ὄνομα [illegible] τὸ [illegible] τετραγράμματον. Οἱ Ἑβραῖοι φανταζόμενοι ὅτι εἶναι τὸ [illegible] ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι ἁπλῆ προσηγορία, [illegible], δὲν τὸ ἐπρόφερον. Ἀντ' αὐτοῦ [illegible] ὁτὲ μέν, ὁ εὐλογητός, ὁτὲ δὲ ἡ δύναμις ἡ μεγάλη, ὁτὲ δὲ ἄλλο τι.

θειαν· διότι ἢ πρέπει τα ἄρρητα να τιμῶνται μὲ τὴν σιωπὴν ἢ (τοὐλάχιστον) τα ἅγια να ἀριθμοῦνται κατα τρόπον ὀρθόδοξον.

Εἷς εἶναι ὁ Θεος Πατηρ καὶ εἷς ὁ μονογενης Υἱὸς καὶ ἓν το ἅγιον Πνεῦμα. Εκάστη ἐκ τῶν τριῶν Υποστάσεων ἐκφέρεται ὡς να ἦτο ἡ μοναδική· ὅταν ὅμως πρέπει κατ' ἀνάγκην να τας συναριθμήσωμεν, ἀπαιτεῖται τότε δεν ἀφήνωμεν να παρασυρθῶμεν ἀπὸ μια παράλογον ἀρίθμησιν εις πολυθεϊστικὴν περι τῆς θεότητος ἀντίληψιν.

45. Δὲν ἀριθμοῦμεν λοιπον τα θεῖα Πρόσωπα ὡσὰν νὰ κάνωμεν πρόσθεσιν ἀπο το ἕνα ἀναγόμενοι διὰ της βαθμιαίας προσθήκης ἄλλων εἰς τα πολλα και δεν λέγομεν ἕν, δύο, τρία, οὔτε πρῶτον, δεύτερον, τρίτον· διότι ὅπως λέγει ἡ Γραφη «ἐγὼ Θεος πρῶτος ἐγὼ και μετα ταῦτα»[5] και μέχρι σήμερον δεν ἠκούσαμεν ἀκόμη δεύτερον Θεόν. Ἔτσι λοιπον προσκυνοῦντες τον ἐκ Θεοῦ Θεὸν και ὁμολογοῦμεν ὅτι αἱ Ὑποστάσεις εἶναι χωρισταί, ἀλλα και ἐπιμένομεν εἰς το κήρυγμα τῆς μοναρχίας[6] ἐπειδὴ ἀκριβῶς (οὔτε μὲ το ἕνα οὔτε με το ἄλλο) ἀφήνομεν νὰ κατατεμαχισθῇ το μυστήριον τῆς θεότητος εἰς ἕνα πλῆθος προσώπων ἀποκεκομμένων ἀπ' ἀλλήλων, καθ' ὅσον τόσον εἰς τον Θεον Πατέρα ὅσον καὶ εἰς τον Θεὸν Μονογενῆ θεωρεῖται ἡ μία τρόπον τινὰ μορφή[8] τῆς θεότητος, ἡ ὁποία και ἀπεικονίζεται εἰς το ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας τῆς Θεότητος. Πραγματι Ὁ Υἱος ὁρᾶται ἐν τῷ Πατρὶ και ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ἀφοῦ καὶ Αὐτὸς εἶ

---

5. Ἠσ. 44, 6.

6. Ἡ μοναρχία ἔχει δύο ἐννοίας: 1. Τοῦ [illegible] μία [illegible] Θεότης [illegible] Τριάς. 2) [illegible] Τριάδι [illegible] ὁ Πατὴρ [illegible] εἶναι ἡ Αἰτία [illegible] Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι Αἰτιατά.

7. Ὁ Θεὸς εἶναι Εἷς ἐν Τρισὶ Προσώποις. [illegible] Ἁγίας Τριάδος [illegible] Τρία Πρόσωπα [illegible] Πρόσωπα [illegible] ἀπομονωθῇ ὅτι [illegible] Θεόν [illegible] Θεότητος [illegible] Προσώπων. Ἡ [illegible] Ἁγία Τριὰς [illegible]

8. Ἡ [illegible] Θεότητος [illegible] ἡ ὁποία εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ [illegible] Τρία Πρόσωπα. [illegible] ὁ Μ. Β. [illegible] οὐσίαν ὡς μορφήν. [illegible] Ὁ Θεὸς ὅμως ὡς ἄπειρος [illegible]

να ὅτι καὶ Ἐκεῖνος καὶ Ἐκεῖνος εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι εἶναι καὶ Αὐτός. Καὶ εἰς αὐτὸ ἔγκειται τὸ «ἕν».[9] Συνεπῶς μὲ βάσιν μὲν τὴν ἰδιότητα τῶν Προσώπων λέγομεν εἷς (ὁ Πατὴρ) καὶ εἷς (ὁ Υἱός), μὲ βάσιν ὅμως τὸ ὅτι ἡ οὐσία Τους εἶναι κοινή, ἐννοοῦμε ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ Πρόσωπα εἶναι ἕν.[9a] Θὰ ἐρωτήσῃ κανείς: Πῶς λοιπὸν ἀφοῦ εἶναι εἷς καὶ εἷς δὲν εἶναι δύο Θεοί; Ναί, δὲν εἶναι δύο. Βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως, καὶ ὅμως δὲν γίνονται μὲ αὐτὸ δύο οἱ βασιλεῖς,[10] διότι οὔτε ἡ ἐξουσία σχίζεται οὔτε ἡ δόξα διαμερίζεται. Ὅπως λοιπὸν μία εἶναι ἡ ἀρχὴ ποὺ μᾶς κυβερνᾷ καὶ μία ἡ ἐξουσία της, ἔτσι καὶ ἡ ἐκ μέρους ἡμῶν πρὸς αὐτὴν προσφερομένη δοξολογία εἶναι μία, καὶ ὄχι πολλαί· καθ' ὅσον ἡ τιμὴ ποὺ ἀπονέμεται εἰς τὴν εἰκόνα ἀναφέρεται εἰς τὸ πρωτότυπον, διότι ὅ,τι ἐδῶ (εἰς τὴν γῆν) εἶναι ἡ εἰκὼν κατ' ἀπομίμησιν, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖ (εἰς τὸν Οὐρανὸν) ὁ Υἱὸς κατὰ φύσιν.[11] Καὶ ὅπως εἰς τὰ προϊόντα τέχνης ἡ ὁμοιότης τους (μὲ τὸ πρωτότυπον) εἶναι μόνον ὡς πρὸς τὴν μορφήν, ἔτσι καὶ εἰς τὴν θείαν καὶ ἔξω πάσης συνθέσεως[12] οὐσίαν ἡ ἕνωσις ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ θεότης[13] τῶν Τριῶν Προσώπων εἶναι κοινή.

Ἀλλὰ ἓν εἶναι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκφέρεται καὶ Αὐτὸ ὡς νὰ ἦτο τὸ μοναδικὸν παρ' ὅτι συνάπτεται μὲ τὸν ἕνα Πατέρα διὰ τοῦ ἑνὸς Υἱοῦ καὶ ἔτσι μὲ τὸν Ἑαυτόν Του συμπληρώνει τὴν πολυύμνητον καὶ μακαρίαν Τριάδα. Τὴν στενήν σχέσιν Του πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δεικνύει κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν καὶ τὸ ὅτι δὲν ἔχει καταταγῆ εἰς τὸ πλῆθος τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ γίνεται δι' αὐτὸ λόγος ὡσὰν νὰ εἶναι τὸ μόνον. Καὶ

---

9. Ἓν ὠνόμαζον τὸν Θεὸν καὶ οἱ Νεοπλατωνικοὶ φιλόσοφοι. Ἐδῶ ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου ἔχει καθαρῶς χριστιανικὸν νόημα. Τὰ Τρία Πρόσωπα εἶναι Ἕν, ἐπειδὴ μία εἶναι ἡ οὐσία.

9a. Τὸ κείμενον αὐτὸ ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῆς Ε΄ Οἰκουμ. Συνόδου (553).

10. Ἡ καταπληκτικὴ φράσις [illegible] ἡ [illegible] πείθει ὅτι ἡ μία «κρατοῦσα» ἡμῶν ἀρχὴ εἶναι ἡ βασιλεία τῶν Ρωμαίων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑδρεύουσα [illegible].

11. Ὁ Υἱὸς εἶναι κατὰ φύσιν εἰκὼν τοῦ Πατρός. Ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως δὲν εἶναι κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἁπλῶς κατ' ἀπομίμησιν τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς [illegible].

12. Ἡ θεία οὐσία εἶναι ἁπλῆ, ἔξω πάσης συνθέσεως.

13. Τὸ πρωτότυπον κείμενον ἔχει [illegible] θεότητός ἐστιν ἡ ἕνωσις» [illegible] θεότης [illegible] ὅτι τὰ Τρία πρόσωπα εἶναι ἡνωμένα ἐπειδή μετέχουν εἰς τὴν «θεότητα» αὐτήν. Ἡ βάσις τῆς ἑνώσεως τῶν Τριῶν Προσώπων εἶναι ἡ κοινωνία τῆς αὐτῆς θεότητος.

πράγματι. Δὲν εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πολλά, ἀλλὰ ἕνα[14] διότι ὅπως εἷς εἶναι ὁ Πατὴρ καὶ εἷς ὁ Υἱός, ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἕν. Ἀπέχει τόσον ἀπὸ τὰ κτίσματα τόσον ὅσον εἶναι φυσικὸν νὰ ἀπέχῃ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι τὸ μοναδικὸν ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἀποτελοῦν σύνολον καὶ ἔχουν μεγάλους ἀριθμούς. Εἶναι δὲ τόσον στενῶς ἡνωμένον μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ὅσον στενὴν σχέσιν ἔχει ἡ μονὰς πρὸς τὴν μονάδα.[15]

46. Ὅμως αἱ ἀποδείξεις περὶ τοῦ ὅτι ἡ οὐσία τῶν Προσώπων εἶναι κοινὴ δὲν προέρχονται μόνον ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἴπομεν ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι λέγεται ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὄχι βεβαίως ὅπως λέγονται ὅλα ὅτι εἶναι ἐκ Θεοῦ, ἀλλὰ ἐπειδὴ προῆλθεν[16] ἀπὸ τὸν Θεόν, ὄχι διὰ γεννήσεως ὅπως ὁ Υἱός, ἀλλὰ ὡς Πνεῦμα τοῦ στόματός[17] Του. Πάντως ὅμως δὲν θὰ πρέπῃ νὰ φαντασθῶμεν οὔτε ὅτι τὸ στόμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἕνα μέλος, οὔτε ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι μία ἀναπνοὴ ποὺ διαλύεται εἰς τὸν ἀέρα, ἀλλὰ καὶ τὸ στόμα πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσωμεν θεοπρεπῶς καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς μίαν ζῶσαν οὐσίαν καὶ κυρίαν τοῦ ἁγιασμοῦ,[18] ἀφοῦ ἡ μὲν στενὴ σχέσις Του μὲ τὰ ἄλλα πρόσωπα καθίσταται ἀπὸ αὐτὰ φανερά, ἐνῷ ἀντιθέτως ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεώς Του παραμένει ἀνέκφραστος.[18α]

Ἀκόμη ὀνομάζεται καὶ «Πνεῦμα Χριστοῦ»[19] ἐπειδὴ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν Του εἶναι στενῶς μὲ Αὐτὸν ἡνωμένον. Δι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ «εἴ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ».[20] Ἐντεῦθεν μόνον αὐτὸ δοξάζει τὸν Κύριον ὅσον Τοῦ ἀξίζει, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Κυ-

---

14. Δηλ. τὸ ἕνα [illegible] μοναδικόν. Πλήρης ἡ ἀντίθεσις τοῦ ἑνὸς ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὰ πολλὰ κτίσματα.

15. Δηλ. ἡ πλήρης καὶ ἀπόλυτος ταυτότης.

16. Ἐνταῦθα τὸ προῆλθε δηλοῖ τὴν ἀΐδιον ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

17. Πρβλ. Ψαλμ. 32, 6. Ἐνταῦθα γίνεται σαφὴς ἡ διάκρισις μεταξὺ γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τῆς ἐκ τοῦ γεννήτορος προελεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ τὸν Πατέρα.

18. [illegible]

18α. [illegible] ποτὲ θὰ κατανοήσῃ πῶς ὁ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ ἐκπορεύει τὸ Πνεῦμα.

19. Ρωμ. 8, 9.

20. Ἔ. ἀ.

ριος λέγει ὅτι «ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει»[21] ὄχι ὅπως τὰ κτίσματα ἀλλὰ ὡς «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας»,[22] που ἀφήνει να φανερωθῆ εἰς τὸν Ἑαυτόν Του ἡ ἀλήθεια κατὰ τρόπον περιτράνον καὶ ὡς «Πνεῦμα σοφίας»[23] που ἀποκαλύπτει με τὴν μεγαλειότητά Του τὸν Χριστόν, που εἶναι «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία».[24] Ἀλλὰ καὶ ὡς Παράκλητος δείχνει εἰς τὸν Ἑαυτόν Του τὰ διάφορα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀγαθότητος τοῦ Παρακλήτου[25] ἐκείνου, που Τὸν ἀπέστειλε καὶ με τὸ ἀξίωμά Του δείχνει τὴν μεγαλωσύνην Ἐκείνου ἀπὸ τὸν Ὁποῖον προῆλθε[26] (ἐκπορεύεται). Ὑπάρχει λοιπὸν μία δόξα[27] που εἶναι τρόπον τινὰ φυσική, πως τὸ φῶς εἶναι ἡ δόξα τοῦ ἡλίου καὶ μία ἄλλη που εἶναι ἐξωτερική καὶ προσφέρεται εἰς τοὺς ἀξίους (ὡς ἀμοιβὴ τῶν ἔργων των που ἔγιναν) λόγῳ τῆς ἐλευθερίας των βουλήσεως καὶ με κρίσιν. Καὶ αὐτὴ ὅμως εἶναι διττή, ἀφοῦ ἡ Γραφὴ λέγει «υἱὸς δοξάζει τὸν Πατέρα καὶ δοῦλος τὸν Κύριον αὐτοῦ».[28] Ἀπὸ αὐτὰς λοιπὸν ἡ μὲν «δουλική» προσφέρεται εἰς τὸν Κύριον ἀπὸ ὅλην τὴν κτίσιν, ἐνῶ ἡ οὕτως εἰπεῖν «συγγενική» πραγματοποιεῖται μόνον ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Διότι ὅπως ἔλεγεν ὁ Κύριος διὰ τὸν Ἑαυτόν Του τὸ «ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω»[29] ἔτσι καὶ διὰ τὸν Παράκλητον λέγει τὸ «Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν».[30] Καὶ ὅπως ὁ Υἱὸς δοξάζεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, που λέγει «καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω»[31] ἔτσι καὶ τὸ Πνεῦμα δοξάζεται διὰ τῆς στενῆς σχέσεως Του πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Υἱοῦ που λέγει «πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται».[32]

---

21. Ἰωάν. 16, 14.
22. Ἰωάν. 14, 17. 15, 26. 16, 13.
23. Ἡσ. 11, 2.
24. Α' Κορ. 1, 24.
25. Δηλ. τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πρβλ. Ἰωάν. 14, 16.
26. Δηλ. τοῦ Ἀγεννήτου καὶ Ἀνάρχου Πατρός.
27. Μία ἡ δόξα [illegible] τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐπειδὴ εἶναι κοινὴ τῆς θείας φύσεως [illegible] καὶ διὰ τὰ Τρία Πρόσωπα.
28. Μαλ. 1, 6.
29. Ἰωάν. 17, 4.
30. Ἰωάν. 16, 14.
31. Ἰωάν. 12, 28.
32. Ματθ. 12, 31.

47. Ὅταν λοιπὸν ἡμεῖς μὲ τὴν φωτιστικὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος ἀτενίζωμεν τὸ κάλλος τῆς εἰκόνος τοῦ ἀοράτου[32a] Θεοῦ, καὶ δι' αὐτῆς ἀναγόμεθα εἰς τὸ ὑπέρκαλον θέαμα τοῦ ἀρχετύπου[33] νομίζω, ὅτι ἐκεῖ εἶναι ἀχωρίστως παρὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς γνώσεως καὶ παρέχει, εἰς ὅσους ἐπιθυμοῦν νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθειαν, τὴν δύναμιν νὰ ἴδουν ἐν ἑαυτῷ τὴν Εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ Αὐτὸ τὴν Εἰκόνα αὐτὴν δὲν τὴν δεικνύει κάπου ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν Του ἀλλὰ ἐν Ἑαυτῷ, μὲ τὸ νὰ μᾶς ὁδηγῇ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν Του. Διότι ὅπως «οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰμὴ ὁ Υἱός»,[34] ἔτσι καὶ «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰμὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ».[35] Δὲν ἐλέχθη «διὰ Πνεύματος» ἀλλὰ «ἐν Πνεύματι». Καὶ «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν».[36] Ὡς λέγει ἡ Γραφή «ἐν τῷ φωτί Σου ὀψόμεθα φῶς»,[37] δηλ. μὲ τὸ φῶς τοῦ Πνεύματος,[38] θὰ ἴδωμεν «τὸ Φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον».[39] Συνεπῶς τὸ Πνεῦμα τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς τὴν ἀποκαλύπτει ἐν Ἑαυτῷ καὶ εἰς τοὺς ἀληθινοὺς προσκυνητὰς παρέχει τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ πάλιν ἐν Ἑαυτῷ. Ἡ ὁδὸς λοιπὸν τῆς Θεογνωσίας εἶναι ἡ ἑξῆς: ἀπὸ τὸ ἕνα Πνεῦμα διὰ τοῦ ἑνὸς Υἱοῦ εἰς τὸν ἕνα Πατέρα. Καὶ ἀντιστρόφως ἡ κατὰ φύσιν ἀγαθότης, καὶ κατὰ φύσιν ἁγιασμὸς καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἀπὸ τὸν Πατέρα, διὰ τοῦ Μονογενοῦς, φθάνει εἰς τὸ Πνεῦμα. Ἔτσι καὶ ὁμολογοῦμεν τὰς τρεῖς ὑποστα-

---

32a. Πρβλ. Κολ. 1, 15. Θεὸς Ἀόρατος εἶναι ὁ Πατήρ. Εἰκὼν τοῦ Ἀοράτου Θεοῦ εἶναι ὁ Υἱός. Κάλλος τῆς εἰκόνος ἡ ἄκτιστος χάρις, δόξα καὶ βασιλεία τοῦ Κυρίου, τὴν ὁποίαν μόνον δυνάμεθα νὰ μετέχωμεν.

33. Διὰ τῆς μεθέξεως τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τῆς Εἰκόνος, ἀναγόμεθα εἰς τὸ ὑπέρκαλον θέαμα τοῦ Ἀρχετύπου (Πατρός), ἀφοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, «οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰμὴ δι' ἐμοῦ».

34. Ματθ. 11, 27.

35. Α' Κορ. 12, 3.

36. Ἰωάν. 4, 24.

37. Ψαλμ. 35, 10.

38. Τόσον ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος (Κατὰ Αἱρέσεων Ε, 36 P.G. 7, 1123B), ὅσον καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος (Ἐπιστολὴ [illegible]) τονίζουν κατηγορηματικῶς, ὅτι τὸ μὲν «φῶς» τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ὁποίου ὀψόμεθα «φῶς» εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ δὲ «φῶς» τὸ ὁποῖον ὀψόμεθα εἶναι ὁ Υἱός. Φῶς ὁ Πατήρ, Φῶς ὁ Λόγος, Φῶς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἐν τῷ Φωτὶ Πνεύματι βλέπομεν τὸ Φῶς Υἱόν, καὶ διὰ τοῦ Φωτὸς Υἱοῦ ἐν τῷ Φωτὶ Πνεύματι βλέπομεν τὸ Φῶς Πατέρα. Τρία Φῶτα, Μία Τρίφωτος Θεαρχία.

39. Ἰωάν. 1, 9.

σεις ἀλλὰ καὶ ξενίζεται τὸ βασικὸ δόγμα τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ μοναρχία[39a].

Ὅσον δὲ δι' ἐκείνους ποὺ ἐπιμονοῦν θέμα ὑπαριθμήσεως, μὲ τὸ νὰ λέγουν διὰ τὰ πρόσωπα τῆς θεότητος πρῶτον, δεύτερον, τρίτον, ἂς τοὺς καταλάβωμεν ὅτι εἰσάγουν εἰς τὴν ἀγνωστεν θεολογίαν τῶν Χριστιανῶν τὴν πολυθεΐαν τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης, καθ' ὅσον τὸ ἀνοσιούργημα τῆς ὑπαριθμήσεως δὲν ὁδηγεῖ εἰς τίποτε ἄλλο, εἰμὴ μόνον εἰς τὸ νὰ ἀρχίσῃ καὶ εἰς [illegible] ὁμολογῇ ὅτι ὑπάρχει πρῶτος καὶ δεύτερος καὶ τρίτος Θεός. Πάντως δι' ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὴ ἡ σειρὰ ἡ ὁποία ἠκολουθήθη ἀπὸ τὸν Κύριον, καὶ τὴν ὁποίαν ὁποῖος μεταβάλῃ ἀσφαλῶς θὰ διαπράξῃ ἁμαρτίαν οὐχὶ μικροτέραν ἀπὸ τὴν ἀσέβειαν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος. Πάντως τὸ ὅτι (οὐσιαστικῶς) δὲν θίγεται καθόλου ἢ κατ' οὐσίαν καμμία τῶν προσώπων ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς ὑπαριθμήσεως ἔχει ἤδη ἀναπτυχθῆ εἰς ἱκανοποιητικὸ βαθμό. Ἀλλὰ ἂς συμφωνήσωμεν μὲ τοὺς ματαιόφρονας καὶ φιλονείκους ἀντιπάλους μας καὶ ἂς θεωρήσωμεν ὅτι καθ' τι ποὺ ἀναφέρεται ὡς δεύτερον ἐν σχέσει πρὸς κάτι ἄλλο λέγεται καθ' ὑπαρίθμησιν. Ἂς ἴδωμεν τώρα τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀπόψεως. Ἡ Γραφὴ λέγει «Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ»[40]. Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον λέγει «οὐ πρῶτον τὸ πνευματικὸν ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν»[41]. Ἂν λοιπὸν τὸ δεύτερον «ὑπαριθμῆται» ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρῶτον, καὶ ἐκεῖνο ποὺ ὑπαριθμεῖται εἶναι κατώτερον ἔναντι ἐκείνου πρὸς τὸ ὁποῖον ὑπαριθμεῖται, τότε συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους σας ὁ πνευματικὸς εἶναι ἀτιμότερος τοῦ ψυχικοῦ καὶ ὁ ἐπουράνιος τοῦ χοϊκοῦ ἀνθρώπου!

39a. Εὐσεβὲς δόγμα, ἤτοι δόγμα τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως εἶναι ἡ Μοναρχία [illegible] Γ', καὶ Μον. [illegible] Μοναρχία εἶναι [illegible] τῆς [illegible] καὶ τῆς ἀληθείας. Ὁ ἅγιος [illegible] Μοναρχίαν «ἅγιον δόγμα».

40. Α΄ Κορ. 15, 47.

41. Α΄ Κορ. 15, 46.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄

Ἀπάντησις εἰς ἐκείνους ποὺ λέγουν ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν πρέπει νὰ δοξολογῆται

48 Ἔστω ἂς τὰ παραδεχθῶμεν αὐτά, λέγει, ἀλλ' ὁπωσδήποτε εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δὲν ὀφείλεται καὶ δόξα ὥστε νὰ πρέπῃ καὶ νὰ ἐξαίρεται ἀπὸ ἡμᾶς μὲ δοξολογίας. Ἀλλ' ἂν ἡ κοινωνία μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δὲν ἐκρίθη ἀπὸ αὐτοὺς ἀξιόπιστος εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἀξιώματός Του ἀπὸ ποῦ[1] θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λάβωμεν ἀποδείξεις, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπερέχει πάντα νοῦν;[2] Βεβαίως ὅμως εἰς ἡμᾶς εἶναι δυνατόν, — ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἐκεῖνα ποὺ δηλοῦνται ἀπὸ τὰ ὀνόματά Του, καὶ τὰς μεγαλειότητας τῶν ἐνεργειῶν Του, καὶ τὰς εὐεργεσίας Του ποὺ παρέχονται εἰς ἡμᾶς, ἢ μᾶλλον εἰς ὁλόκληρον τὴν κτίσιν — νὰ κατανοήσωμεν τοὐλάχιστον εἰς ἕνα περιωρισμένον μέτρον τὴν μεγάλην καὶ εὐγενῆ φύσιν Του καὶ τὴν ἀνέφικτον δύναμιν Του.

Ὠνομάσθη πνεῦμα, π.χ. εἰς τὰ χωρία «Πνεῦμα ὁ Θεός»[3] καὶ «Πνεῦμα τοῦ προσώπου ἡμῶν, Χριστὸς Κύριος»[4]. Ἅγιον, μὲ τὴν ἔννοιαν ποὺ ὀνομάζεται ἅγιος ὁ Πατὴρ καὶ ἅγιος ὁ Υἱός, καθόσον εἰς μὲν τὴν κτίσιν ὁ ἁγιασμὸς εἰσήχθη ἀπὸ κάπου ἀλλοῦ, ἀπὸ ἔξω, ἐνῶ εἰς τὸ Πνεῦμα ἡ ἁγιότης εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πλήρωμα τῆς οὐσίας Του. Ἐντεῦθεν καὶ δὲν ἁγιάζεται,

---

1 Ὁ Μέγας Βασίλειος μὲ τὴν ἔντονον αὐτὴν ἐρώτησιν θέλει νὰ εἴπῃ: Δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεκτον νὰ ἀντικαταστήσωμεν τὴν θείαν ἀποκάλυψιν καὶ νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὴν λογικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

2 Δηλ. εἶναι τελείως ἀπερινόητον.

3 Ἰωάν. 4, 24.

4 Θρῆνοι 4, 20.

ἀλλὰ ἁγιάζει. — Ἀγαθὸν μὲ τὴν ἔννοιαν ποὺ λέγεται «ἀγαθὸς» ὁ Πατὴρ καὶ ἀγαθὸς ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ «ἀγαθοῦ». — Εὐθές, ὅπως «εὐθὴς Κύριος ὁ Θεός»,[5] ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ οὔτε ἐκκλίνει καθόλου οὔτε «τρέπεται» εἰς τὰ «ἄλλα» λόγῳ τοῦ ἀτρέπτου τῆς οὐσίας Του. — Παράκλητος, ὅπως καὶ ὁ Μονογενής, ὡς εἶπεν οὗτος ὅτι «ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου καὶ δώσει ὑμῖν ἄλλον Παράκλητον».[6] Συνεπῶς τὸ Πνεῦμα ἔχει κοινὰ τὰ ὀνόματά Του μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. ἔλαβε δὲ τὰς προσηγορίας αὐτὰς λόγῳ τῆς κατὰ φύσιν συγγενείας του μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ἀπὸ ποῦ ἄρα γε ἀλλοῦ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τὰς ἔχῃ λάβει; — Ἀκόμη ὀνομάζεται «ἡγεμονικὸν»[7] καὶ «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας»[8] καὶ «Πνεῦμα σοφίας»[9] «Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσαν με».[10] Καὶ «τὸν Βεσελεὴλ δὲ λέγει ἡ Γραφή, ἔπλησεν ὁ Θεὸς Πνεῦμα θεῖον συνέσεως καὶ σοφίας καὶ ἐπιστήμης».[11] Τὰ ὀνόματά Του λοιπόν, εἶναι τέτοια ὑπερφυῆ καὶ μεγάλα. ἐν τούτοις οὐδεμίαν ἐμπερικλείουν ὑπερβολὴν ὡς πρὸς τὴν (ὀφειλομένην εἰς τὸ Πνεῦμα) δόξαν.

49. Αἱ ἐνέργειαί Του ποῖαι εἶναι; Ἄρρητοι ὡς πρὸς τὸ μεγαλεῖόν των, καὶ ἀναρίθμητοι ὡς πρὸς τὸ πλῆθος των. Καὶ πράγματι. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοήσωμεν ἐκεῖνα, ποὺ εἶναι ἐπέκεινα τῶν αἰώνων, ποῖαι ἦσαν αἱ ἐνέργειαι Του πρὸ τῆς δημιουργίας τῶν νοερῶν οὐσιῶν, καὶ πόσαι εἶναι αἱ δωρεαί Του πρὸς τὴν κτίσιν, καὶ ποία θὰ εἶναι ἡ δύναμίς Του κατὰ τοὺς ἐρχομένους αἰῶνας, ἀφοῦ βεβαίως καὶ ὑπῆρχε καὶ προϋπῆρχε καὶ ἦτο πάντοτε μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν πρὸ τῶν αἰώνων. Συνεπῶς καὶ ἂν ἀκόμη δυνηθῇς νὰ συλλογισθῇς κάτι τὸ ἐπέκεινα τῶν αἰώνων, θὰ διαπιστώσῃς ὅτι αὐτὸ εἶναι μεταγενέστερον τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἂν θυμηθῇς τὴν κτίσιν, αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν ἐστερεώθησαν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ἀφοῦ ὡς εἶναι γνωστὸν ἡ στερέωσις ἀνάγεται εἰς τὸ «δυσμετάπτωτον»[12] τῶν οὐρανίων δυνάμεων

5. Ψαλμ. 91, 16.
6. Ἰωάν. 14, 16.
7. Ψαλμ. 50, 14.
8. Ἰωάν. 14, 17. 16, 13.
9. Ἡσ. 11, 2.
10. Ἰὼβ 33, 4.
11. Ἐξ. 31, 3.
12. Πόσον ἀβλαβεῖς εἶναι οἱ ἄγγελοι; Κατὰ κυριολεξίαν ἄτρεπτος πρὸς τὸ κακὸν καὶ ἀναλλοίωτος, εἶναι μόνος ὁ Θεός. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι διὰ τῆς μεθέξεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατέστησαν ἁπλῶς «δυσμετάπτωτοι» πρὸς τὸ

ἀπὸ τὴν εἰς τὸ ἀγαθὸν ἕξιν ποὺ ἔχουν ἀποκτήσει, ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τους ἔργα. Καὶ ὄντως, ἡ [illegible] των πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἀποστροφή των [illegible] τὸ κακόν, ἡ παραμονή των εἰς τὴν μακαριότητα ἔχουν δοθῆ εἰς τὰς δυνάμεις ἀπὸ τὸ Πνεῦμα.

Ἰδοὺ ἡ ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ· καὶ τὸ Πνεῦμα προτρέχει. Ἡ ἔνσαρκος παρουσία Του· καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἀχώριστον. Ἡ [illegible] τῶν θαυμάτων Του καὶ τὰ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων [illegible] τοῦ ἁγίου Πνεύματος. «Ὁ [illegible] ἐκβάλλω τὰ [illegible] ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ»[13]. Ὁ διάβολος [illegible] ὅταν μαζί του (τοῦ Χριστοῦ), ἦτο παρὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἡ λύτρωσις μας ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας ἔγινε μὲ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἀφοῦ ὡς λέγει ἡ Γραφή, «[illegible] καὶ ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ ἁγίου»[14].

Ἡ οἰκείωσις πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται διὰ τοῦ Πνεύματος, διότι «ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, κρᾶζον· Ἀββᾶ ὁ Πατήρ»[15]. Ἡ ἀνάστασις μας ἐκ νεκρῶν θὰ γίνῃ μὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος, ἀφοῦ ἡ Γραφὴ λέγει· «ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμα σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς»[16]. (Ἂν λοιπὸν αὐτὴν τὴν κτίσιν «τὸ κτισθήσονται») τὸ ἐκλάβῃ κανεὶς ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν διαλυθέντων σωμάτων, τοῦτο εἶναι ἔργον Ἐκείνου ποὺ μετὰ τὴν ἀνάστασιν μᾶς προσαρμόζει τὴν ζωὴν καὶ διαρρυθμίζει τὰς ψυχάς μας ἔτσι ὥστε νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ζωήν. Καὶ ἂν πάλιν ὑπὸ τὴν «κτίσιν» τὸ («κτισθήσονται») ἐννοῆται ἐνταῦθα ἡ πρὸς τὸ καλλίτερον μεταβολὴ ἐκείνων ποὺ εἶχον πέσει εἰς τὸν ψυχικὸν θάνατον συνεπείᾳ τῶν ἁμαρτιῶν τους — διότι πράγματι ἡ μετάνοια κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται καὶ ἔτσι, ὡς π.χ. ὅταν ὁ Παῦλος λέγει «εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις»[17] — τότε ὁ ἀνακαινισμὸς αὐτός, διὰ τὸν ὁποῖον γίνεται λόγος ἐδῶ, καὶ ἡ ἀπὸ τὴν γηΐνην καὶ πλήρη παθῶν ζωὴν μεταβολή μας εἰς ἕνα τρόπον ζωῆς οὐράνιον συντελεῖται μέ-

κακόν. Πάντως πολλοὶ ἅγιοι ὁμιλοῦν περὶ ἀποστροφῆς τῶν ἀγγέλων ἐν σχετικῇ ἐννοίᾳ.

13. Ματθ. 12, 28.
14. Α' Κορ. 6, 11. Τὸ χωρίον δὲν παρατίθεται κατὰ γράμμα.
15. Γαλ. 4, 6.
16. Ψαλμ. 103, 30.
17. Β' Κορ. 5, 17.

σα μας διά τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀνυψώνει τὰς ψυχάς μας εἰς τὴν περισσότερον καθ' ὑπερβολὴν θαυμαστὴν κατάστασιν. Μετὰ λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ ποῖον ἀπὸ τὰ δύο θὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν· νὰ φοβηθῶμεν μήπως μὲ τὰς ὑπερβολικάς μας πρὸς Αὐτὸ τιμὰς ξεπεράσωμεν τὴν ἀξίαν Του, ἢ τοὐναντίον μήπως, ἔστω καὶ ἂν ἡμεῖς φανταζώμεθα ὅτι ἀποδίδομεν εἰς αὐτὸ τοὺς μεγίστους χαρακτηρισμοὺς ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθοῦν ἀπὸ μίαν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν καὶ διάνοιαν, σχηματίσωμεν δι' Αὐτὸ μίαν πολὺ ταπεινὴν ἀντίληψιν; (Ἰδοὺ τί μαρτυρεῖ ἡ Γραφή) «Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»[18], ὅπως ἀκριβῶς θὰ ἔλεγε «τάδε λέγει Κύριος») «Κατάβηθι καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος, διότι ἐγὼ αὐτοὺς ἀπέσταλκα»[19]. Μήπως τὰ λόγια αὐτὰ εἶναι λόγια κάποιου ταπεινοῦ καὶ φοβισμένου; «Ἀφορίσατε δή μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς»[20]. Μήπως ὁμιλεῖ ποτὲ ἔτσι δοῦλος; Καὶ ὁ Ἡσαΐας «Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ»[21]. Καὶ «κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου καὶ ὡδήγησεν αὐτούς»[22]. Καὶ μὴ μοῦ ἐκλάβῃς πάλιν τὴν ὁδηγίαν ὡς κάποιαν ταπεινὴν διακονίαν, διότι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μᾶς ἐπιβεβαιώνει ὅτι αὐτὸ εἶναι ἔργον ἀκόμη καὶ τοῦ Θεοῦ,[23] ἀφοῦ ἡ Γραφὴ λέγει «ὡδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου»,[24] καὶ «ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατα τὸν Ἰωσήφ»[25]. Καὶ «ὡδήγησεν αὐτοὺς ἐπ' ἐλπίδι καὶ οὐκ ἐδειλίασαν»[26]. Ὥστε, ὅταν ἀκούῃς ὅτι «ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἐκεῖνος ὑμᾶς ἀναμνήσει καὶ ὁδηγήσει πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν»,[27] τὴν ὁδηγίαν νὰ τὴν ἐννοῇς, ὅπως τὴν ἐδιδάχθης ἀπὸ τὰς ἁγίας Γραφάς, καὶ νὰ μὴ διαστρέφῃς τὸ νόημά της.

50. Ἀλλά, παρατηρεῖ ὁ αἱρετικός, ὡς λέγει ἡ Γραφὴ «καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν»[28]. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὅσον ὑποδεέστερος εἶναι ὁ ἱκέτης ἀπὸ τὸν εὐεργέτην, τόσον ὑστερεῖ τὸ Πνεῦμα ἔναντι τοῦ Θεοῦ ὡς πρὸς τὴν ἀ-

---

18. Πράξ. 10, 20.
19. Ἔ. ἀ.
20. Πράξ. 13, 2.
21. Ἡσ. 48, 16.
22. Ἡσ. 63, 14.
23. Ἐννοεῖται «τοῦ Θεοῦ Πατρός».
24. Ψαλμ. 76, 21.
25. Ψαλμ. 79, 1.
26. Ψαλμ. 77, 53.
27. Ἰωάν. 14, 26· 16, 13.
28. Ρωμ. 8, 26-27.

ξίαν[29]. Ναι, άλλα σύ μέχρι τώρα δεν ήκουσες ποτέ να λέγεται περί του Μονογενούς ότι «έστιν εν δεξιά του Θεού και εντυγχάνει υπέρ ημών»; Πρόσεξε λοιπόν μήπως παρ' ότι το Πνεύμα είναι μέσα σου — αν βεβαίως είναι μέσα σου [illegible] — και παρ' ότι, έστω και αν ημείς αποτετυφλώθημεν, Αυτό μας διδάσκει και μας οδηγεί εις το να εκλέγωμε τα συμφέροντα, συ τύχη από αυτό να χάσης την ορθοδοξία και θεωρήσης τον περί Αυτού [illegible] ή χειρότερα μορφή αγνωμοσύνης θα ήτο να μεταβάλη κανείς την φιλανθρωπία του Ευεργέτου εις αφορμήν αχαριστίας. Συμπέρασμα: «Μη λυπείτε το Πνεύμα το άγιον»[30]. Ακούσατε τι λέγει η απαρχή των μαρτύρων ο Στέφανος ονειδίζων το δυσπειθές[30α] και ανυπότακτον του λαού: «Υμείς, λέγει, αεί τω Πνεύματι τω αγίω αντιπίπτετε»[31]. Και πάλιν ο Ησαΐας: «παρώξυναν το Πνεύμα το άγιον, και εστράφη αυτοίς εις έχθραν»[32]. Και κάπου αλλού «ο οίκος του Ιακώβ παρώξυνε το Πνεύμα Κυρίου»[33]. Πώς θα έγραφοντο όλα αυτά, αν δεν ήσαν ενδεικτικά της εξουσιαστικής δυνάμεως του Πνεύματος; Αφήνω εις την κρίσιν των αναγνωστών να σκεφθούν ποίαν γνώμην πρέπει να σχηματίζουν, όσοι ακούουν ταύτα διά το Πνεύμα· μήπως ότι είναι όργανον, ή υπήκοος ή ομότιμον με την κτίσιν και ομόδουλον με ημάς; ή μήπως διά τους ευσεβείς είναι βαρύτατον[34] το να περιπέσουν, έστω και με λόγον μόνον, εις την βλασφημίαν αυτήν. Ονομάζεις το Πνεύμα δούλον; Αλλά, ως λέγει η Γραφή «ο δούλος ουκ οίδε, τί ποιεί ο Κύριος αυτού»[35], ενώ το Πνεύμα γνωρίζει τα του Θεού τόσον καλώς όσον και το πνεύμα του ανθρώπου αυτά που συμβαίνουν εις αυτόν.

---

29. Έ [illegible]
30. Εφ. 4, 30.
30α. Δυσπειθής ήτο ο λαός του Ισραήλ και ανυπότακτος.
31. Πράξ. 7, 51.
32. Ησ. 63, 10.
33. Ψαλμ. 105, 33.
34. [illegible] είναι βαρύτατον το να περιπέσουν εις βλασφημίαν του Πνεύματος [illegible]
35. Ιωάν. 15, 15.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

Απάντησις εἰς ἐκείνους που λέγουν ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν κατατάσσεται οὔτε εἰς τοὺς δούλους οὔτε εἰς τοὺς δεσπότας ἀλλὰ εἰς τοὺς ἐλευθέρους.

51. (Τὸ Πνεῦμα) λέγει ὁ αἱρετικός, δὲν εἶναι οὔτε δοῦλος οὔτε δεσπότης, ἀλλὰ ἐλεύθερον. Ὤ φοβερᾶς πνευματικῆς ἀναισθησίας! Πόσον ἀξιοθρήνητη ἡ ἀθεοφοβία ἐκείνων, που λέγουν αὐτὰ τὰ λόγια! Ποῖο ἀπὸ τὰ δύο νὰ ἐλεεινολογήσω περισσότερον, τὴν ἀμάθειαν, ἢ τὴν βλασφημίαν, ἀφοῦ ὅπως βλέπετε, τολμοῦν μὲ τὰ ἀνθρώπινα παραδείγματά τους νὰ ἐξετάζουν τὰ δόγματα τῆς θεολογίας; Καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἐπιγείας συνηθείας μας, που παρέχουν πολὺ μεγάλην διαφοράν ἀξιῶν, εἰς τὴν ἀκατανόητον θείαν φύσιν χωρὶς καὶ νὰ συλλογισθοῦν, ὅτι τουλάχιστον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων κανεὶς δὲν εἶναι δοῦλος ἐκ φύσεως.

Διότι ἢ ὡδηγήθησαν εἰς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, ἀφοῦ ἐνικήθησαν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς περιπτώσεις αἰχμαλωσίας, ἢ ἔγιναν δοῦλοι λόγῳ πενίας, ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι εἰς τὸν Φαραώ[1], ἢ σύμφωνα πρὸς κάποιο σοφὸν καὶ ἀκατανόητον σχέδιον τοῦ Θεοῦ τὰ χειρότερα παιδιὰ μὲ λόγον τῶν πατέρων τους κατεδικάσθησαν νὰ γίνουν δοῦλοι εἰς τὰ φρονιμώτερα καὶ καλλίτερα[2]. Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ πρέπῃ νὰ τὸ ὀνομάζῃ κανεὶς καταδίκην ἀλλὰ εὐεργεσίαν, ἂν θέλῃ νὰ εἶναι δίκαιος ἐλεγκτὴς αὐτῶν που συμβαίνουν. Εἶναι ὄντως ὠφελιμώτερον ἐκεῖνος που λόγῳ ἐλλείψεως μυαλοῦ δὲν ἔχει νὰ ἀρχῃ μέσα του ἐκεῖνο που κατὰ φύσιν πρέπει νὰ ἀρχῃ νὰ γίνῃ κτῆμα ἑνὸς ἄλλου. Ἔτσι ἀφοῦ πλέον θὰ διευθύνεται ἀπὸ τὴν λογικὴν τοῦ κυρίαρχου του τουλάχιστον θὰ γίνῃ ὅμοιος μὲ ἕνα ἅρμα που ἀπέκτησεν ἡνίοχον ἢ ἕνα πλοῖον που ἔχει τὸν κυβερνήτην του καθισμένον εἰς τὸ πηδάλιον. Δι' αὐτὸ ὁ Ἰακὼβ ἔγινε μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ πατρός του κύριος τοῦ Ἠσαῦ[3] διὰ νὰ εὐεργετῆται ἀπὸ τὸν συνετὸν ὁ ἄμυαλος, ἔστω καὶ ἂν δὲν τὸ θέλῃ, ἀφοῦ ὡς κηδεμόνα του δὲν ἔχει τὸ μυαλό του. Ὡσαύτως καὶ

1. Πρβλ. Γεν. 47, 13-26.
2. Πρβλ. Γεν. 9, 25-26.
3. Πρβλ. Γεν. 27, 29.

ὁ Χαναὰν ἔγινε «παῖς οἰκέτης τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ»[4] ἐπειδὴ ἔχων ἀσύνετον πατέρα τὸν Χὰμ δὲν ἐδιδάχθη ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἀρετήν. Λοιπὸν τὸ λαχ... ποὺ ἐδῶ εἰς τὴν γῆν οἱ δοῦλοι ἔγιναν μὲ αὐτοὺς (τοὺς τρεῖς) τρόπους καὶ ἔμειναν ἐλεύθεροι ὅσοι διέφυγον τὴν πενίαν ἢ τὸν πόλεμον, ἢ δὲν ἐχρειάσθησαν τὴν κηδεμονίαν ἄλλων. Ὥστε, καὶ ἂν ἀκόμη ὁ μὲν ἕνας λέγεται δεσπότης ὁ δὲ ἄλλος δοῦλος, ὅμως (ἐδῶ εἰς τὴν γῆν) εἴμεθα ὅλοι — καὶ λόγῳ τῆς μεταξύ μας ὁμοτιμίας, καὶ ὡς κτήματα τοῦ δημιουργοῦ μας — ὁμόδουλοι. Ὅσον διὰ τὰ ἐκεῖ (οὐρανόν) τί μπορεῖς νὰ ἐξαιρέσῃς ἀπὸ τὴν δουλείαν; Διότι δι' αὐτά, εὐθὺς ὡς ἐδημιουργήθησαν καθωρίσθη καὶ τὸ ὅτι θὰ εἶναι δοῦλα. Ἔτσι λοιπόν, ἐπειδὴ τὰ οὐράνια εἶναι ἄμοιρα πλεονεξίας, καὶ δὲν κατεξουσιάζουν τὸ ἕνα τοῦ ἄλλου ἀλλὰ καὶ ὅλα ὑπακούουν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀπονέμουν εἰς Αὐτὸν ὡς Δεσπότην τὸν ὀφειλόμενον σεβασμὸν καὶ ὡς δημιουργὸν τὴν ἀνήκουσαν εἰς Αὐτὸν δόξαν· ἀφοῦ ὡς λέγει ἡ Γραφὴ «υἱὸς δοξάζει πατέρα καὶ δοῦλος τὸν Κύριον αὐτοῦ»[5] καὶ ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὰ δύο ὁπωσδήποτε τὸ ἕνα, ἀφοῦ λέγει «εἰ Πατήρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ Κύριός εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστιν ὁ φόβος μου»[6]. Ἄλλως ἂν δηλαδὴ δὲν ἦτο κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Δεσπότου, ἡ ζωή μας θὰ ἦτο κυριολεκτικῶς ἐλεεινοτάτη. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀποστατημέναι οὐράνιαι δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἐπειδὴ ἐπηρθησαν κατὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, ἀπέβαλον τὸν χαλινὸν τῆς δουλείας εἰς τὸν Θεόν· ὄχι διότι ἐδημιουργήθησαν κατὰ κάποιον διαφορετικὸν τρόπον ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔλαβον στάσιν ἀπειθείας ἔναντι τοῦ δημιουργοῦ των. Ποῖον ἄρα γε ὀνομάζεις σὺ ἐλεύθερον[6α]; Ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἔχει βασιλέα; Ἐκεῖνον, ποὺ οὔτε ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἄρχῃ κάποιου ἄλλου,[7] ἀλλὰ καὶ οὔτε ἀνέχε-

---

4. Γεν. 9, 25-27. Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον ἡ ἔλλειψις φρενῶν καὶ ἀρετῆς εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἀφορμὴ δουλείας πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀνοήτων.

5. Μαλ. 1, 6.

6. Μαλ. 1, 6.

6α. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν ἐλεύθερος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν ὑποχρεοῦται νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸ θέλημα ἄλλου ἀνθρώπου ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς νόμους. [illegible] ἐλεύθερος. [illegible] ἐλεύθερος. Ὁ Μ. Βασίλειος παρατηρεῖ ὅτι ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ δὲν ὑπάρχουν ἐλεύθερα κτίσματα. Ἐλεύθεροι εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐπειδὴ εἶναι ὁμοούσια καὶ ὁμόθρονα μὲ τὸν Πατέρα Πρόσωπα. Ὁ ἄνθρωπος ἢ εἶναι δοῦλος τοῦ Δεσπότου ἢ εἶναι ἀπόστατος ἀπ' αὐτόν, ἀλλὰ ποτὲ ἐλεύθερος.

7. Δηλ. ἐνῷ εἶναι κύριος χιλίων δούλων δὲν εἶναι κύριος τοῦ γειτο-

ται νὰ ἔχῃ ἄλλον τινα ὡς ἄρχοντα του. Ἀνάμεσα ὅμως εἰς τα οντα δεν ὑπαρχει δημιουργημα τετοιο, και, συνεπως, το να φανταζωμεθα κατι τετοιο δια το ἅγιον Πνεῦμα εἶναι μια προφανης ἀσέβεια.

Συνεπῶς ἂν μεν ἐδημιουργηθη, τοτε εἶναι φανερὸν ὅτι, ὅπως και ὅλα τα ἄλλα δημιουργηματα εἶναι δοῦλον, ἀφοῦ ἡ Γραφὴ λεγει «τα συμπαντα δοῦλα σα»[8] ἂν ὅμως ειναι κατι τὸ ὑπερτερον ἀπο ὅλα τα δημιουργηματα, τότε εἶναι και αὐτὸ βασιλευς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'

Μαρτυρίαι ἀπὸ τας Γραφάς, ὅτι τὸ Πνεῦμα το ἅγιον ὀνομάζεται Κυριον.

52 Ποῖος ὅμως λόγος ὑπαρχει νὰ καταπονούμεθα μαχόμενοι ἐναντιον τους μὲ βασιν πραγματα ταπεινά,[1] ἐνῷ δηλαδὴ μᾶς εἶναι δυνατοι να καταδειξωμεν κατὰ τρόπον ἀναντιρρητον ἁπλῶς παραθέτοντες πανσεπτα λόγια τῆς ἁγιας Γραφῆς, οτι ἡ δοξα τοῦ Πνευματος εἶναι ὑπερανω ὅλων, ἡμεῖς να θέλωμεν προς ἐντροπήν μας νὰ ἐπιτυχωμεν τὴν νικην μὲ την δυναμιν τοῦ λογου μας.

Ἀλλ' ἂν ἀρχισωμεν να ἐκθέτωμεν αὐτὰ που ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τας ἁγιας Γραφας, τότε αὐτοι θὰ ἀρχισουν νὰ κραυγάζουν δυνατα και μὲ πάθος, θα κλεισουν τὰ αὐτιά τους, θὰ πάρουν πέτρες ἢ ὅ,τιδήποτε ἄλλο θα ἐτύχαινε «μπροστά τους», καταλληλον να χρησιμοποιηθῃ ἀπὸ τους πνευματομαχους ὡς ὅπλον, και θὰ ὁρμήσουν ἐναντίον μας. Ὅμως, τουλάχιστον δι' ἡμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους ἡ ἀσφάλειά μας δὲν θα πρέπῃ ποτὲ νὰ θεωρῆται πολυτιμοτέρα ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν.

Εἰς τὸν Ἀπόστολον εὑρηκαμεν τὰ λόγια· «ὁ δὲ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν τας καρδιας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπομονην τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν θλίψεων».[2] Ποῖος εἶναι ὁ Κυριος που μᾶς κατευθύνει νὰ ἀγα-

---

νός του, ἀλλ' ὁμότιμος μὲ αὐτόν, ἐξ ἴσου ἐλεύθερος, ἔστω καὶ ἂν αὐτος οὐδενός εἶναι κυριος.

8. Ψαλμ. 118, 91.

1. Ἐννοεῖ τὴν ἀνθρωπίνην λογικὴν καὶ διαλεκτικήν.

2. Β Θεσσ. 3, 5.

πῶμεν τὸν Θεὸν καὶ νὰ ἀναμένωμεν τὸν Χριστὸν [illegible] θῃ νὰ μᾶς ἀπ[illegible] ἀπὸ τὰς [illegible] μας». Ἂς μᾶς ἀπαντήσουν αὐτοὶ ποὺ [illegible] τὸ Πνεῦμα εἶναι δοῦλον! Λοιπὸν ἀφοῦ μὲν [illegible] εὐχὴ ἦτο περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς τότε ἀ[illegible] ὁ δὲ Κύριος [illegible] κατευθύνει εἰς τὴν [illegible] δὲ ἐπρόκειτο περὶ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὴν [illegible] ἡ φράσις «εἰς τὴν [illegible]». Συμπ[illegible] νήσουν νὰ ἰδοῦν [illegible] Πρόσωπον ποὺ εἶναι ἄξιον νὰ τιμᾶται με τὴν [illegible] «Κύριος».

Παραπλησίως δὲ με αὐτὸ [illegible] εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς Γραφῆς [illegible] ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ [illegible] εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας [illegible] εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας [illegible] ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ [illegible] ἐν τῇ [illegible] τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων Αὐτοῦ». Ποῖος εἶναι ὁ Κύριος [illegible] ἀπόστολος εὔχεται νὰ στηρίξῃ τὰς καρδίας τῶν [illegible] πιστῶν ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς [illegible] κατὰ τὴν Δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου [illegible] νὰ στηριχθοῦν δι' Αὐτοῦ εἰς τὴν [illegible] ἀμέμπτως. Ἂς μᾶς ἀπαντήσουν [illegible] τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν [illegible] «πνεύματα» τὰ «πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενα»! Ἀλλὰ δὲν μποροῦν νὰ ἀπαντήσουν!

Ἂς ἀκούσουν λοιπὸν καὶ ἄλλην μαρτυρίαν, ποὺ ὀνομάζει καὶ αὐτὴ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα διαρρήδην «Κύριον». Λέγει «ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι» καὶ πάλιν «καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος». Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ τοὺς ἀφήσω καμμίαν δυνατότητα περαιτέρω ἀντιλογίας, θὰ παραθέσω τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ ἀποστόλου ὁλόκληρον: «ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ὅταν δὲ ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. ὁ δὲ

---

3. Ἔ. ἀ.
4. Ἔ. ἀ.
5. Α΄ Θεσσ. 3, 12 - 13.
6. Ἑβρ. 1, 14.
7. Β΄ Κορ. 3, 17 - 18.

Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι»[8]. Τί σημαίνει αὐτό; Ἐννοεῖ ὅτι ἔχει κατακαλύψει τὴν [illegible] του με τὴν ἰουδαϊκὴν κατὰ γράμμα ἑρμηνείας. Ὅποιος δὲ ἐκεῖ [illegible] ἀπὸ ὁλόκληρον τὴν κατὰ γράμμα ἑρμηνείαν ἐπιστρέφει [illegible] εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν ἐντολῶν τοῦ τελετουργικοῦ νόμου. Ἔχει κατακαλύψει τὴν καρδίαν του με τὴν ἰουδαϊκὴν κατὰ γράμμα ἑρμηνείαν, ὅπως με καταπέτασμα. Παθαίνει δὲ τοῦτο ἐπειδὴ ἀγνοεῖ ὅτι ἀφ' ὅτου ἦλθεν ὁ Χριστός, ἡ ἐξωτερικὴ τήρησις τοῦ νόμου κατηργήθη, ἀφοῦ ἐλθοῦσα ἡ ἀλήθεια κατέλαβε τὴν θέσιν τῶν τύπων. Ὅταν ὁ ἥλιος φέγγῃ, τὰ λυχνάρια εἶναι ἄχρηστα· κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἀπὸ ὅταν ἦλθεν ἡ ἀλήθεια ὁ νόμος περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν καὶ εἰς τὰς προφητείας ἐπεβλήθη σιγή. Ἐκεῖνος ὅμως που κατώρθωσε νὰ ἐγκύψῃ εἰς τὸ βαθὺ νόημα τῶν διατάξεων τοῦ νόμου, καὶ ἀφοῦ παρεμέρισε τὴν ἀσάφειαν τῆς κατὰ γράμμα ἑρμηνείας, ὥσπερ νὰ ἦτο καταπέτασμα, ἐπέτυχε [illegible] εἰς τὰ ἀπόρρητα μυστήρια τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἔχει μιμηθῆ τὸν Μωϋσῆν, ποὺ ὁσάκις συνωμίλει με τὸν Κύριον παρεμέριζε τὸ κάλυμμα· καὶ ἔχει ἐπιστρέψει καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸ γράμμα εἰς τὸ πνεῦμα.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι εἰς μὲν τὸ κάλυμμα που ἐτίθετο εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μωϋσέως ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀσάφεια τῶν διδαγμάτων τοῦ Νόμου, εἰς δὲ τὴν ἐπιστροφὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡ ἐν Πνεύματι θεωρία[9]. Ἔτσι λοιπόν, ὅποιος κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Νόμου παραμερίζει τὴν κατὰ γράμμα ἑρμηνείαν, ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Κύριον — Κύριος δὲ ὀνομάζεται τὸ Πνεῦμα[9a] — καὶ γίνεται ὅμοιος με τὸν Μωϋσῆν, που ἐπειδὴ εἶχε φανερωθῆ εἰς αὐτὸν ὁ Θεός, εἶχε «δεδοξασμένον» τὸ πρόσωπόν του. Διότι, ὅπως [illegible] ὅσα εὑρίσκονται πλησίον εἰς ἔντονα χρώματα ἀποκτοῦν καὶ αὐτὰ μίαν ἀπόχρωσιν ἀνάλογον, ἐπειδὴ ἡ ἀνταύγειά των διαχέεται γύρω ἀπὸ αὐτά, ἔτσι καὶ κάθε ἄνθρωπος που ἠξιώθη νὰ ἀτενίσῃ σαφῶς τὸ Πνεῦμα, χάρις εἰς τὴν δόξαν Του[10] μεταμορφώνεται κα-

---

8. Β' Κορ. 3, 14-17.

9 Εἰς τὸ [illegible] Τότε [illegible] τῆς [illegible] Ἰησοῦ [illegible] ἀγάπην, χα[illegible] [illegible]

9a Τὸ [illegible] Πνεύματος.

10 [illegible] ἐνέργεια Του, μεταμορφώνει τοὺς θεουμένους καὶ τοὺς καθιστᾷ τέκνα φωτός.

τά τινα τρόπον καὶ αὐτος και γινεται φωτεινότερος, ἀφοῦ ἡ καρδια του καταλάμπεται ὡσαν ἀπο φῶς ἀπο τὴν ἀλήθειαν που ἔχει πηγὴν της το Πνεῦμα. Αὐτη εἶναι ἡ σημασια τῶν λογων «διὰ τῆς δοξης τοῦ Πνευματος μεταμορφουμεθα και ἡμεῖς ἀπο τὴν παροῦσαν καταστασιν δόξης εἰς τὴν κατάστασιν δόξης που μᾶς ἀνήκει».[11] Ἡ μεταμόρφωσις μας αὐτὴ δὲν γινεται εἰς βαθμὸν οὔτε μικρολόγον οὔτε ἀμυδρὸν ἀλλα συντελειται εἰς ἡμᾶς τόσον ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ φωτισθῆ και δοξασθῆ ὁ ἄνθρωπος που παίρνει φῶς ἀπο το Πνεῦμα.

Δὲν εὐλαβεῖσαι ἄνθρωπε τον Ἀπόστολον που λέγει «Ναος Θεοῦ ἐστε και το Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν».[12] Φανταζεσθε ὅτι θα ἦτο δυνατον ποτὲ νὰ καταδεχθῆ ὁ Ἀπόστολος να τιμήσῃ το κατοικητήριον δουλου μὲ τὸ ὄνομα Ναος. Τότε τι συμβαινει; Μηπως αὐτός,[13] που ὀνομαζε τὴν Γραφὴν θεόπνευστον[13a] δηλαδὴ συγγραφεῖσαν διὰ τῆς ἐπιπνοιας τοῦ Πνευματος, κατήντησε να χρησιμοποιῆ χωρις να το καταλαβαινη τους χαρακτηρισμους[14] ἐκεινων, που το βλασφημοῦν ἀθεοφόβως καὶ προσπαθοῦν να τὸ μειωσουν, ὅσον περισσοτερον[15] μπορουν.

---

11 Τὸ νόημα εἶναι: Διὰ τῆς μεθέξεως τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν [illegible] ... καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα.

12 Α΄ Κορ. 3, 16.

13 Ἐννοεῖται ὁ ἅγιος Ἀπόστολος Παῦλος.

13a Πρβλ. Β΄ Τιμ. 3, 16.

14 Ἐννοεῖ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Πνεύματος μας ὡς [illegible] τοῦ Θεοῦ.

15 Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι δίκαια. Οἱ [illegible] νομίζοντες τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπρόσωπον ἐνέργειαν τὸ [illegible] ἀφαντάστως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄

Ἀπόδειξις ὅτι τὸ Πνεῦμα ἔχει τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἐκ τοῦ ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀθεώρητον.

53 Ἀλλ' ἡ ὑπεροχὴ τῆς οὐσίας Του (ἔναντι τῆς οὐσίας τῶν κτισμάτων) καθίσταται εἰς ἡμᾶς γνωστὴ ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ ὀνόματά Του ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει τὰς αὐτὰς προσηγορίας καὶ τὰς αὐτὰς ἐνεργείας μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου δύσκολον νὰ κατορθώσῃ κανεὶς νὰ τὸ ἴδῃ.

Πράγματι· Ὅσα ὁ Κύριος λέγει περὶ τοῦ Πατρός, ὅτι δηλαδὴ εἶναι ὑπέρτερος τῆς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, λέγει τὰ ἴδια καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος. «Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σὲ οὐκ ἔγνω»[1]· ἐδῶ κόσμον ὀνομάζει ὄχι τὸ σύμπαν ποὺ συγκειται ἀπὸ τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ τὴν ζωήν μας αὐτὴν τὴν φθαρτὴν καὶ τόσον εὐμετάβολον. Καὶ ὅταν ὡμιλεῖ διὰ τὸν Ἑαυτόν Του εἶπε· «ἔτι μικρὸν καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ, ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με»[2]· ἐδῶ πάλιν ὀνομάζει κόσμον αὐτούς, ποὺ ἔχουν προσδεθῆ εἰς τὴν ὑλικὴν καὶ σαρκικὴν ζωὴν καὶ ὡς ἀληθινὸν παραδέχονται μόνον ὅ,τι εἶναι προσιτὸν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς· αὐτοὶ ἐπειδὴ δὲν ἐπίστευαν εἰς τὴν Ἀνάστασιν, δὲν θὰ ἠξιοῦντο πλέον νὰ ἴδουν τὸν Κύριον μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας των.

Ἀλλὰ τὰ ἴδια εἶπε καὶ διὰ τὸ Πνεῦμα. Λέγει· «Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτό, οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει»[3]. Πράγματι· Ὁ σαρκικὸς ἄνθρωπος, ὁ μὴ ἔχων τὸν «νοῦν» του ἐξησκημένον εἰς τὴν θεωρίαν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἔχων αὐτὸν βεβυθισμένον ὡς εἰς βόρβορον εἰς τὸ φρόνημα τῆς σαρκός,[3a] ἀδυνατεῖ νὰ ἀναβλέψῃ πρὸς τὸ φῶς τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας.

---

1. Ἰωάν. 17, 25
2. Ἰωάν. 14, 19
3. Ἰωάν. 14, 17

3a. Πρβλ. Ρωμ. 8, 6

Διὰ τοῦτο ὁ κόσμος, δηλαδὴ ἡ εἰς τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ὑποδουλωμένη ζωή του, δὲν δέχεται [illegible] ἐντός του τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἀσθενὴς ὀφθαλμὸς δὲν δέχεται τὸ φῶς τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Κύριος ἐμαρτύρησε περὶ τῶν μαθητῶν Του ὅτι [illegible] τῆς διδασκαλίας Του ἔχουν καθαρότητα ζωῆς, τοὺς ἀναγνωρίζει καὶ [illegible] ἤδη ἱκανοὺς νὰ βλέπουν καὶ θεωροῦν[4] τὸ Πνεῦμα, ἀφοῦ λέγει: «Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν λόγον ὃν λελάληκα ὑμῖν»[5]. Ἐντεῦθεν ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν αὐτό,[6] ἀφοῦ οὔτε καὶ Τὸ βλέπει, «ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό, ἐπειδὴ παρ' ὑμῖν μένει»[7]. Τὰ ἴδια λέγει καὶ ὁ Ἠσαΐας: «ὁ στερεώσας τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς καὶ Πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν»[8]. Καὶ πραγματικὰ διὰ αὐτοὺς ποὺ καταπατοῦν τὰ γήϊνα καὶ ὡς ἐκ τούτου φθάνουν εἰς τὸ σημεῖον (προόδου πνευματικῆς) νὰ ὑψώνωνται ἐπάνω ἀπὸ αὐτά, ὁ Κύριος [illegible] δώσει τὴν μαρτυρίαν ὅτι εἶναι ἄξιοι νὰ λάβουν τὴν δωρεὰν τοῦ Πνεύματος. Ἐρωτῶ ὅμως τί ἄρά γε πρέπει νὰ θεωρῆται ὅτι εἶναι Αὐτὸ ποὺ δὲν [illegible] εἰς τὸν κόσμον, ἐνῶ ἀντιθέτως μόνον οἱ ἅγιοι δύνανται, ὡς ἐκ τῆς καθαρότητος τῆς καρδίας των, νὰ Τὸ βλέπουν,[9] καὶ ποίου εἴδους τιμαὶ θὰ πρέπῃ νὰ θεωροῦνται ἀνάλογοι πρὸς τὴν μεγαλωσύνην Του.

---

4. Ἐποπτικοὶ καὶ θεωρητικοὶ εἶναι ὅσοι ἔφθασαν εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν θείας μεθέξεως.
5. Ἰωάν. 15, 3.
6. Ἰωάν. 14, 17.
7. Ἔνθ. ἀν.
8. Ἡσ. 42, 5. [illegible] ἔνθεον [illegible] πνοῆς καὶ πνεύματος (βλ. [illegible] κεφ. 19).
9. Μόνον [illegible] Πνεῦμα [illegible] τῆς [illegible] Θεοῦ, εἰς [illegible] ἐδόθη γνῶσις [illegible] τῆς [illegible] τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ΄

Δοξολογία τοῦ Πνεύματος εἶναι ἡ ἀπαρίθμησις τῶν θείων ἰδιωμάτων Του.

54. Πιστεύομεν ὅτι ἑκάστη ἀπὸ τὰς Δυνάμεις εὑρίσκεται ἐν [illegible] εἰς ἕνα συγκεκριμένον τόπον. Καὶ πράγματι· Ὁ ἄγγελος ποὺ ἐπέστη εἰς τὸν Κορνήλιον δὲν ἦτο ταυτοχρόνως καὶ πλησίον τοῦ Φιλίππου[1,2] καὶ ὁ ἄγγελος ποὺ [illegible] τὸ θυσιαστήριον [illegible] μὲ τὸν Ζαχαρίαν δὲν [illegible] ἐκεῖνο [illegible] καὶ εἰς τὴν [illegible] θέσιν του.[3,4] Ὁμοίως πιστεύομεν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐνήργει ταυτοχρόνως καὶ εἰς τὸν Ἀββακοὺμ καὶ εἰς τὸν Δανιὴλ ποὺ ἦτο εἰς τὴν Βαβυλῶνα.[5] Ἦτο ταυτοχρόνως καὶ εἰς τὸν καταρράκτην μαζὶ μὲ τὸν Ἱερεμίαν[6α] καὶ εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Χοβὰρ μαζὶ μὲ τὸν Ἰεζεκιήλ.[6β] Διότι «Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην»[7] καὶ συνεπῶς «ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός Σου καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου Σου ποῦ φύγω;»[8] Καὶ ὁ προφήτης λέγει «διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν».[9]

Ποίας ἄραγε φύσεως πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅτι εἶναι ἐκεῖνο ποὺ εἶναι πανταχοῦ παρόν, καὶ [illegible] ὅπου εἶναι ὁ Θεὸς παρὸν καὶ αὐτὸ μαζί Του. Ἐκείνης ποὺ περιέχει τὰ πάντα ἢ ἐκείνης ποὺ περιέχεται εἰς ἕνα συγκεκριμένον ἕκαστοτε τόπον, ὡς μᾶς κατέστησε σαφὲς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὅτι τέτοια εἶναι ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων; Ἀσφαλῶς κανεὶς δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ ἰσχυρισθῇ αὐτὸ τὸ δεύτερον. Ἐρωτῶ λοιπόν· Αὐτὸ ποὺ εἶναι θεῖ-

---

1 Πράξ. 8, 26
2 Πράξ. 10, 3
3 Λουκ. 1, 11
4 Λουκ. 1, 19 «Ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρός σε καὶ εὐαγγελίσασθαί σοι ταῦτα».
5 Δανιὴλ (Βὴλ καὶ Δράκων) στίχ. 33 - 39.
6 Δανιὴλ 10, 13
6α Ἱερ. 20, 2
6β Ἰεζ. 1, 1
7 Σοφ. Σολ. 1, 7.
8 Ψαλμ. 138, 7
9 Ἀγγαῖος 2, 4 - 5.

ον κατὰ τὴν φύσιν,[9α] ἀχώρητον κατὰ τὸ μέγεθος, παντοδύναμον εἰς τὰς ἐνεργείας Του, ἀγαθὸν εἰς τὰς εὐεργεσίας, δὲν θὰ Τὸ ὑπερυψώσωμεν, δὲν θὰ τὸ δοξάσωμεν;

Ἐγὼ πάντως ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ δοξολογία Του δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, εἰμὴ ἡ ἀπαρίθμησις τῶν θαυμασίων ἰδιωμάτων Του. Συνεπῶς οἱ αἱρετικοὶ αὐτοί, ἢ θὰ μᾶς ἀποδείξουν ὅτι δὲν πρέπει οὔτε κἂν νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἐλάβομεν ἀπὸ Αὐτό, ἢ θὰ παραδεχθοῦν ὅτι, τὸ νὰ διεξερχώμεθα τὰ ἰδιώματά Του ἀποτελεῖ τὴν πραγματοποίησιν τῆς μεγίστης δυνατῆς δοξολογίας Του. Καὶ ὄντως, Οὔτε «τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»,[10] οὔτε τὸν μονογενῆ Υἱόν Του δυνάμεθα νὰ δοξολογήσωμεν ἄλλως, εἰμὴ μόνον μὲ τὸ νὰ διεξερχώμεθα κατὰ τὴν δύναμίν μας τὰ θαυμάσια Του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ΄

Ἀποδεικνύεται πόσον παράλογα σκέπτονται ὅσοι, ἐπειδὴ δὲν προσέχουν ποῦ ὁδηγεῖ ἡ σύγκρισις τοῦ Πνεύματος μὲ ὅλα τὰ δημιουργήματα ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ τύχουν δοξολογίας τινός, δὲν δοξολογοῦν τὸ Πνεῦμα.

55. Βεβαίως καὶ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος ἔχει στεφανωθῆ «δόξῃ καὶ τιμῇ»[1] καὶ εἰς τὰς ἐπαγγελίας βλέπομεν ὅτι εἰς κάθε ἄνθρωπον, ποὺ πράττει τὸ ἀγαθόν, ἐπιφυλάσσεται «δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη».[2] Καὶ ἐπὶ πλέον ὑπάρχει μία δόξα ποὺ ἀνήκει εἰς ἰδιάζοντα βαθμὸν εἰς τὸν Ἰσραὴλ «ὧν ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ λατρεία»,[3] ὡς λέγει ἡ Γραφή. Ὁ ψαλμῳδὸς πάλιν κάνει λόγον καὶ διὰ κάποιαν δόξαν ἰδικήν του: «ὅταν ψάλη

9α. Μία ἀπὸ τὰς σαφεστέρας ὁμολογίας ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι Θεός.
10. Α΄ Πέτρου 1, 3.
1. Ψαλμ. 8, [illegible]. Ὡς εἶναι φανερόν, ὁ Μ. Β. κάμνει διάκρισιν πέντε κατηγοριῶν ἀνθρώπων καὶ δόξης. 1) Ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, ὅπως ὁ μὴ ἀξιωθεὶς χαρισμάτων ἢ ἐπαγγελιῶν, ἔχει στεφανωθῆ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ «δόξῃ [illegible] καὶ τιμῇ». 2) Ὁ [illegible] ἐκτελῶν τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἄξιος μείζονος δόξης. 3) Εἰς τὸν Ἰσραὴλ ἀνήκει μία ἰδιάζουσα δόξα. 4) Ὁ [illegible] δοξολογῶν τὸν Θεόν, ὁ μοναχός, ὁ ἄνθρωπος τῆς προσευχῆς, ἔχει ἀκόμη μείζονα δόξαν. 5) Ἡ δόξα τῶν ἀγγέλων εἶναι ἡ μεγίστη. Εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς θεωρίας των καὶ διάφορος ἀπὸ ἁγίου εἰς ἅγιον. Κατόπιν τούτων ὁ Μ. Β. ἐρωτᾷ: Ποία ἡ δόξα τοῦ Πνεύματος. Τὴν ἀπάντησιν δίδει εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον.
2. Ρωμ. 2, 10.
3. Ρωμ. 9, 4.

σῃ ἡ δόξα μου»[4] καὶ ἀλλοῦ «ἐξεγέρθητι ἡ δόξα μου»[5]. Ἀκόμη ὑπάρχει κάποια δόξα ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων[5a]. Τέλος δὲ κατὰ τὸν Ἀπόστολον «καὶ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως διὰ δόξης»[6].

Ἐνῶ λοιπὸν δοξάζονται τόσα πολλὰ ὄντα, σὺ θέλεις ἐξ ὅλων αὐτῶν μόνον τὸ Πνεῦμα νὰ μένῃ ἀδοξολόγητον. Ὅμως ἡ ἁγία Γραφὴ λέγει «ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἐν δόξῃ»[7]. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἀξίζῃ νὰ δοξάζεται τὸ ἴδιον τὸ Πνεῦμα; Καὶ κατὰ μὲν τὸν ψαλμῳδὸν[8] μεγάλη εἶναι ἡ δόξα τοῦ δικαίου[8a]. Ἀπεναντίας δὲ κατὰ σὲ τοῦ Πνεύματος ἡ δόξα εἶναι μηδέν. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ πῶς νὰ μὴ γίνῃ πρόδηλος ὁ κίνδυνος ὅτι μὲ τέτοια λόγια θὰ ἐφελκύσωμεν εἰς τὰς κεφαλάς μας τὴν ἁμαρτίαν ποὺ δὲν συγχωρεῖται.

Συνεπῶς ὅσον περισσότερον εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ἄνθρωπος σωζόμενος μὲ τὰ ἔργα δικαιοσύνης δοξάζει (καὶ τὸν Κύριον) ἀλλὰ καὶ τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον, τόσον περισσότερον θὰ πρέπῃ νὰ ἀποφεύγῃ νὰ ἀποστερήσῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τὴν δόξαν ποὺ Τοῦ ὀφείλεται.

Οἱ αἱρετικοὶ ἀντιπαρατηροῦν: ἂς παραδεχθῶμεν ὅτι πρέπει νὰ Τὸ δοξάζωμεν! Πάντως ὅμως οὔτε ἐξ ἴσου οὔτε μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Ναί. Ἀλλὰ πῶς θὰ δικαιολογηθῇ τὸ ὅτι αὐτοὶ ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν θέσιν ποὺ ἔδωκεν εἰς Αὐτὸ ὁ Κύριος προσπαθοῦν νὰ ἐφεύρουν κάποιαν ἄλλην, μὲ σκοπὸν τοποθετοῦντες Αὐτὸ ἐκεῖ νὰ Τὸ ἀποστερήσουν ἀπὸ τὴν κατὰ τὴν δοξολογίαν πλήρη ταύτισίν Του μὲ τὴν ἁγίαν Τριάδα; Ἐκεῖνο ποὺ ἡ Ἐκκλησία τοποθετεῖ παντοῦ μαζὶ μὲ τὸν Θεόν, ὡς π.χ. εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος τῆς ἀπολυτρώσεως, εἰς τὴν διενέργειαν τῶν θαυμάτων, εἰς τὴν ἐνοίκησιν εἰς τοὺς ἁγίους, εἰς τὴν δωρεὰν τῶν διαφόρων χαρισμάτων, ποὺ δίδονται εἰς ὅσους ὑπακούουν εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Πράγματι καμμιὰ ἀπολύτως δωρεὰ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν κτίσιν χωρὶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀφοῦ ὡς ἔχετε πληροφορηθῆ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κύριον

---

4. Ψαλμ. 29, 13.
5. Ψαλμ. 107, 2.
5α. Α' Κορ. 15, 41.
6. Β' Κορ. 3, 9.
7. Β' Κορ. 3, 8.
8. Ἡ ἐρώτησις αὐτὴ εἶναι [illegible], ὥστε καταφαίνεται ἀμέσως τὸ ἄτοπον τῆς θέσεως τῶν πνευματομάχων.
8α. Ψαλμ. 20, 6.

καὶ Σωτῆρά μας εἰς τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον, χωρὶς τὴν συνεργίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δὲν ἔχομεν τὴν τόλμην νὰ εἴπωμεν οὔτε ὀλίγα ἀπὸ ὅσα [illegible] ἐπιβάλλεται νὰ ἀπολογηθῶμεν ὑπὲρ Χριστοῦ. Ἂν ὅμως μερικοὶ παραβλέποντες ὅλα αὐτὰ καὶ λησμονοῦντες τὴν συμμετοχήν Του εἰς ὅλα θέλουν νὰ Τὸ διαχωρίσουν ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, δὲν γνωρίζω πῶς ἀκόμη δύναται νὰ συμφωνήσῃ μαζί τους ἄνθρωπος ποὺ ἔλαβε μέθεξιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.[8]

Ἐρωτῶ λοιπόν· Ἔστω τὸ κατεβιβάσαμεν ἀπὸ τὴν θέσιν Του. Ποῦ θὰ Τὸ κατατάξωμεν; Μὲ τὴν κτίσιν; Ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι ὁλόκληρος δούλη. Ἀντιθέτως τὸ Πνεῦμα ἐλευθερώνει· «οὗ γὰρ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία».

Ἂν καὶ μοῦ εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ εἴπω πολλὰ γύρω ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συγκαταριθμῶμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μὲ τὴν κτιστὴν φύσιν, ὅμως ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ ἀναβάλω τὴν ἀνάπτυξιν τούτου. Τοῦτο δὲ διότι, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ παρουσιάσω μίαν ἔκθεσιν μου ἀνάλογον πρὸς τὴν σοβαρότητα τοῦ θέματος καὶ νὰ ἀνατρέψω μὲ αὐτὴν καὶ τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ προβάλλουν οἱ ἀντίθετοι, θὰ χρειασθῇ νὰ συγγράψω ἕνα ὀγκῶδες βιβλίον μὲ πολλὰ μέρη, ὁπότε θὰ κατεπονοῦντο οἱ ἀναγνῶσταί μας ἀπὸ τὴν πολυλογίαν τοῦ βιβλίου. Ἐπιφυλασσόμενοι λοιπὸν διὰ τοῦτο νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ θέμα αὐτὸ εἰς ἰδιαιτέραν πραγματείαν, ἂς ἐπιμείνωμεν εἰς τὸ θέμα μας.

56. Ἂς ἀσχοληθῶμεν λοιπὸν μὲ τὰ ἐπὶ μέρους ἀναφυόμενα ζητήματα.

Τὸ Πνεῦμα εἶναι φύσει ἀγαθὸν ὅπως καὶ ὁ

---

8. Ἂς [illegible] μόνον θὰ πιστεύσετε.

9. Τὰ κτίσματα εἶναι δοῦλα τοῦ Κυρίου. Τὸ Πνεῦμα, ἀντιθέτως, ὄχι μόνον δὲν εἶναι δοῦλον, ἀλλὰ [illegible] τῶν κτισμάτων. Δὲν εἶναι κτίσμα. Ἄρα εἶναι ὁμόθρονον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ.

10. Β' Κορ. 3, 17.

Πατὴρ εἶναι ἀγαθὸς καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι ἀγαθός. Ἀντιθέτως ἡ κτίσις μετέχει τῆς ἀγαθότητος μόνον τότε ὅταν ἐκλέγη τὸ ἀγαθόν. Τὸ Πνεῦμα γνωρίζει τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ[11] ἀντιθέτως ἡ κτίσις λαμβάνει φανερώσεις τῶν ἀπορρήτων τῆς θείας σοφίας μόνον διὰ τοῦ Πνεύματος. Τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ, ὅπως καὶ ὁ Θεὸς ὁ ὁποῖος ζωογονεῖ τὰ πάντα, ὅπως καὶ ὁ Υἱὸς ὁ ὁποῖος δίδει ζωήν[12]. Ἡ Γραφὴ μάλιστα λέγει «ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν»[13] καὶ πάλιν «τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς»[14]. Ἀλλὰ ὡς λέγει ἡ Γραφὴ καὶ «τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ»[15]. Καὶ πάλιν λέγει «τὸ δὲ Πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην»[16] καὶ ὁ Κύριος μαρτυρεῖ ὅτι «τὸ Πνεῦμα ἐστὶ τὸ ζωοποιοῦν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν»[17].

Πῶς κατόπιν τούτων θὰ θεωρήσωμεν τὸ Πνεῦμα ὡς κάτι τὸ διαφορετικὸν ἀπὸ τὴν «Ζωοποιὸν Δύναμιν»[18] καὶ ὡς συγγενὲς μὲ τὴν κτίσιν ποὺ ἔχει ἀνάγκην νὰ λάβη ζωήν; Ποῖος ἔχει εἰς τόσον μεγάλον βαθμὸν καταληφθῆ ἀπὸ φρόνημα ἐριστικόν, ποῖος εἶναι τόσον πολὺ ἀτυχὴς τῆς ἐπουρανίου δωρεᾶς καὶ ἔμεινε τόσον πολὺ ἄγευστος τοῦ ὅτι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ εἶναι τόσον ὡραῖα, ποῖος ἔμεινε τόσον ἄμοιρος τῶν αἰωνίων ἐλπίδων ὥστε νὰ κατορθώση νὰ ἀποκόπτη τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὴν θεότητα καὶ νὰ τὸ κατατάσση εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν μὲ τὰ κτίσματα;

57 Οἱ αἱρετικοὶ λέγουν· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι μεταξύ μας ὡς ἕνα δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀσφαλῶς ποτὲ τὸ δῶρον δὲν θεωρεῖται ἄξιον τόσης τιμῆς ὅσης καὶ Ἐκεῖνος ποὺ τὸ ἔδωκε. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι βεβαίως δῶρον τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ δῶρον ζωῆς (ζωοποιόν) ἀφοῦ ἡ Γραφὴ λέγει «ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς»[19]. Ἀκόμη εἶναι δῶρον δυνάμεως ἀφοῦ ἡ Γραφὴ λέγει «λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ᾽ ὑμᾶς»[20]. Μήπως εἶναι διὰ αὐτὸ ἀξιοκαταφρόνητον; Μήπως δὲν εἶναι Αὐτὸ ποὺ ἐχάρισεν εἰς τοὺς

11 Α΄ Κορ. 2, 10.
12 Ἰωάν. 6, 33.
13 Ρωμ. 8, 11.
14 Ἰωάν. 10, 27—28.
15 Ἰωάν. 6, 63.
16 Ρωμ. 8, 10.
17 Ἰωάν. 6, 63.
18 Πρβλ. Εὐχὴν ἀναφορᾶς Μεγάλου Βασιλείου.
19 Ρωμ. 8, 2.
20 Πράξ. 1, 8.

ἀνθρώπους ἀκόμη καὶ τὸν Υἱόν. Ἡ Γραφὴ λέγει «ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν Αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν Αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται»[21]. Καὶ κάποιος ἄλλος ὁμιλῶν διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγει «ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν»[22].

Κατόπιν τούτων, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἐπιμείνωμεν εἰς τὴν γνώμην μας, ὅτι ὅσοι λέγουν τὰ ἀνωτέρω ἐξεπέρασαν εἰς ἀγνωμοσύνην ἀκόμη καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ἀφοῦ μεταβάλλουν τὴν ὑπερβολὴν τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ εἰς ἀφετηρίαν διὰ βλασφημίαν.

Φαντασθῆτε! Κατηγοροῦν τὸ Πνεῦμα διὰ τὸ ὅτι μᾶς δίδει παρρησίαν νὰ ὀνομάζωμεν τὸν Θεὸν «πατέρα» μας. Αὐτὸ ὅμως γίνεται, ἐπειδὴ «ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον· Ἀββᾶ ὁ Πατήρ»[23]. Σκοπός Του δὲ ἦτο, αὐτὴ ἡ ἰδική Του προσαγόρευσις (Ἀββᾶ ὁ Πατήρ) νὰ ἀποβῇ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν προσαγόρευσις ὅλων ἐκείνων ποὺ ἔχουν λάβει τὸ Πνεῦμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'

Ἡ Γραφὴ χρησιμοποιεῖ τὴν πρόθεσιν «ἐν» ἀντὶ τῆς «σύν» ἐνταῦθα ἐκτίθεται καὶ ὅτι ἡ πρόθεσις «καὶ» ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν «σύν».

58 Πῶς λοιπὸν λέγει ὁ αἱρετικὸς δὲν κάμνει πουθενὰ ἡ Γραφὴ λόγον περὶ τοῦ ὅτι τὸ Πνεῦμα πρέπει νὰ συνδοξάζεται μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ ἀντιθέτως μετὰ προσοχῆς ἀποφεύγει νὰ εἴπῃ «σὺν τῷ Πνεύματι», καὶ προτιμᾷ εἰς ὅλα τὰ σχετικὰ χωρία της νὰ χρησιμοποιῇ τὴν φράσιν «ἐν αὐτῷ» ὡς καταλληλοτέραν προκειμένου νὰ δοξολογήσῃ κανεὶς τὸ Πνεῦμα.

Πάντως ἐγὼ οὐδέποτε θὰ ἐτόλμων νὰ εἴπω, ὅτι ἡ πρόθεσις «ἐν» δηλοῖ κάποιαν ἔννοιαν κατωτέρας ἀξίας. Ἀντιθέτως. Ὅταν ἑρμηνεύεται ὀρθῶς, ἀναβιβάζει τὴν σκέψιν μας εἰς τὸ μεγαλύτερον δυνατὸν ὕψος τόσον μᾶλλον ὅσον ἤδη παρετηρήσαμεν, ὅτι πολλάκις ἀπαντᾷ ἀντὶ τῆς «σύν». Π.χ. εἰς τὸ «εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου

21. Ρωμ. 8, 32
22. Α' Κορ. 2, 12.
23. Γαλ. 4, 6.

ἐν ὁλοκαυτώμασιν»[1] ἀντὶ «μετὰ ὁλοκαυτωμάτων» καὶ «εἰσήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ»[2] δηλαδὴ «μετὰ ἀργυρίου καὶ χρυσίου» καὶ «οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν»[3] ἀντὶ «σὺν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν», καὶ πολλὰ ἄλλα ἀνάλογα. Πάντως, θὰ ἐδοκιμάζομεν ὅλως ἰδιαιτέραν χαρὰν ἐὰν ἐπληροφορούμην ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς νέας αὐτῆς σοφίας[4] ποῖον ὁ Ἀπόστολος ἀνέπεμψε δοξολογίαν μὲ τὴν πρόθεσιν «ἐν» καὶ δὴ μὲ τὴν διατύπωσιν μὲ τὴν ὁποίαν ἔπειτα δῆθεν προέρχεται ἀπὸ τὴν Γραφήν, τώρα ἐσχάτως ἀναπέμπουν καὶ οἱ ἴδιοι τὴν «δοξολογίαν» τους. Διότι πουθενὰ εἰς τὴν Γραφὴν δὲν εὗρον νὰ λέγεται τὸ «σοὶ τῷ Πατρὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα διὰ τοῦ μονογενοῦς Σου Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι», που τώρα αὐτοὶ τὸ ἔχουν οὕτως εἰπεῖν πιὸ πολὺ συχνὸν εἰς τὸ στόμα τους ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν ἀναπνοήν τους. Βεβαίως μεμονωμένως δυνατὰ τις νὰ εὕρῃ καὶ τὰς τρεῖς αὐτὰς ἐκφράσεις, μαζὶ ὅμως εἰς μίαν διατύπωσιν ὡς ἡ ἀνωτέρω δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ μᾶς τὰς δείξουν πουθενά. Συνεπῶς ἂν μὲν θέλουν νὰ τηροῦν μὲ ἀκρίβειαν, ὅσα λέγει ἡ Γραφή ἂς μᾶς δείξουν, ἀπὸ ποῦ ἐπῆραν τὴν ὡς ἄνω διατύπωσιν. Ἂν ὅμως οἱ ἴδιοι κάμνουν κάποιαν ὑποχώρησιν εἰς τὴν συνήθειαν[4α] τότε ἂς μὴ καταφέρωνται καὶ ἐναντίον μας, (ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ κάμνουν τὸ ἴδιο).

59. Ἡμεῖς λοιπόν, ἐπειδὴ βλέπομεν ὅτι καὶ αἱ δύο αὗται ἐκφράσεις ἐχρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τοὺς πιστούς, τὰς χρησιμοποιοῦμεν καὶ τὰς δύο. Καὶ ἔχομεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἀπὸ ἑκάστην ἐξ αὐτῶν ὄχι μόνον ἀναπέμπεται εἰς τὸ Πνεῦμα ἡ δοξολογία πλήρης καὶ εἰς ἴσον βαθμὸν ἀλλὰ καὶ ὅτι ὅσοι κακοποιοῦν τὴν ἀλήθειαν ἀποστομώνονται εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν μὲ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος πρόθεσιν. Αὐτή, ἐπειδὴ ἔχει ἔννοιαν παραπλησίαν πρὸς τὴν

---

1. Ψαλμ. 65, 13.
2. Ψαλμ. 104, 37.
3. Ψαλμ. 43, 10.
4. Ἐνταῦθα ὁ Μέγας Βασίλειος εἰρωνεύεται τοὺς ἐφευρέτας «νέας θεολογίας» (¹) μὲ βάσιν τὰς [illegible] τῆς ἐποχῆς του. Παριστάνει τὸν σοφὸν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς «ὀπισθοδρομικούς» τῆς πατερικῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν ἐξεπροσώπει ὁ Μέγας Βασίλειος. Ἰδοὺ ὁ συλλογισμός των: Τὰ νέα εἶναι πάντοτε ἀνώτερα τῶν παλαιῶν. Ἡ πατερικὴ παράδοσις ἔμεινε εἰς τὰ παλαιά. Ἄρα εἶναι δεῖγμα καθυστερήσεως καὶ ὀπισθοδρομισμοῦ. Ἡ [illegible] Ἡ θεία σοφία ἀπεκαλύφθη καὶ παρεδόθη. Ἡ προσαρμογὴ της εἰς νέας συνθήκας ἀποτελεῖ παραποίησιν της καὶ συνεπῶς κατάργησιν τῆς θείας σοφίας καὶ προώθησιν εἰς τὸ προσκήνιον μιᾶς νέας μὲν ἀλλὰ τελείως ἀνθρωπίνης ἔστω καὶ θεολογιζούσης σοφίας.

4α. Πάλιν ὁ ἅγιος Βασίλειος εἰρωνεύεται τοὺς Πνευματομάχους ὡς ἀσυνεπεῖς πρὸς τὰς ἰδίας τὰς ἀρχάς των.

ἐὰν, ἂν ἐκεῖνοι που [illegible] κατὰ ἀπὸ τὴν Γραφὴν δὲν εἶναι [illegible] ὅσα [illegible] ἀπὸ τοὺς [illegible] σχετικὰς [illegible] ἔχει [illegible]. Τὸ [illegible] Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος [illegible] Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος[5] [illegible] η σύνδεσις τῶν [illegible]. Α[illegible] ἔξω ὁ Κύριος εἶπε [illegible] τὸ ἅγιον Πνεῦμα [illegible] ἔγω [illegible] τῷ ἁγίῳ Πνεύματι [illegible] διαφορετικοὶ ὡς πρὸς τὸ νόημα. [illegible] σύνδεσιν τῶν ὀνομάτων μὲ τὴν [illegible] ὑπάρχουν πολλαὶ μαρτυρίαι. [illegible] ἡ Γραφή: «Η [illegible] τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ [illegible] τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος»[8] [illegible] παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος»[9]. Ἀ[illegible] θελήσωμεν καὶ ἡμεῖς νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν [illegible] ἀντὶ τῆς «καὶ» [illegible] διαφορετικὴ [illegible] Ἰδιαιτέρως ἐγὼ δὲν [illegible] νὰ κατανοήσω [illegible] με βάσει τοὺς [illegible] μὲν τὸν [illegible] (καὶ [illegible] κὸς(¹) καὶ διὰ [illegible] ἔναντι(²) ἔξω τῆς [illegible] τὴν [illegible], ἐπειδὴ [illegible] δὲν [illegible] (με τον [illegible]). Ἀλλὰ [illegible] τὸ δὲν θὰ [illegible] πολλὰ [illegible] να ἀπολογηθῶμεν.

Ἀλλ' ὡς γνωρίζετε ἡ διδασκαλία τους δὲν στρέφεται οὔτε γύρω [illegible] οὔτε [illegible] τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης λέξεως ἀλλὰ [illegible] ἀπὸ [illegible] τικότητας, αἱ ὁποῖαι [illegible] ὡς πρὸς τὸ [illegible] τους καὶ τὴν ἀλήθειαν ([illegible] ἐκφράζουν) [illegible] ὁ ἀφορισμὸς Χάριν τῶν πραγματικοτήτων αὐτῶν [illegible] ἡ [illegible] τῶν λέξεων εἶναι ἄνευ [illegible] σημασίας αὐτὸ προσπαθοῦν, ἄλλας μὲν νὰ καθιερώσουν καὶ ἄλλας νὰ ἀποβάλουν ἀπὸ τὴν ἐν Ἐκκλησίᾳ χρῆσιν. Ἐγὼ ὅμως παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι γίνεται ἤδη εἰς τὸ πρῶτόν της ἄκουσμα

5. Α΄ Θεσσ. 1, 1.
6. Ἔ[illegible]
7. Ματθ. 28, 19.
8. Β΄ Κορ. 13, 13.
9. Ρωμ. 15, 30.

φανερὸν ὅτι ἡ πρόθεσις αὐτὴ ἐπιτρέπεται νὰ τεθῇ εἰς χρῆσιν. Ἐν τούτοις θὰ ἐκθέσω καὶ τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους οἱ Πατέρες μας ὄχι ἀδικαιολογήτως καθιέρωσαν καὶ τὴν πρόθεσιν «σύν». Αὐτὴ χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅπως καὶ ἄλλα πράγματα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἐλέγχει ἐξ ἴσου μὲ τὴν πρόθεσιν «καὶ» ἀποτελεσματικῶς τὴν κακοδιδασκαλίαν τοῦ Σαβελλίου καὶ δεικνύει ἐξ ἴσου μὲ ἐκείνην ὅτι αἱ (τρεῖς) Ὑποστάσεις εἶναι χωρισταί, π.χ. τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα»[10] καὶ τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν»[11] ἀποτελεῖ καὶ μίαν ἐξαίρετον μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀιδίου κοινωνίας καὶ ἀπαύστου συναφείας (Αὐτῶν). Ἔτσι ἐκεῖνος ποὺ λέγει ὅτι ὁ Υἱός εἶναι «σὺν τῷ Πατρί», μὲ τὰ λόγια αὐτὰ δεικνύει καὶ ὅτι αἱ Ὑποστάσεις εἶναι χωρισταί (διακεκριμένα ἀλλήλων) καὶ ὅτι ἡ κοινωνία μεταξὺ τῶν Προσώπων εἶναι ἀχώριστος. Τοῦτο δύναταί τις νὰ ἴδῃ καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ὁ μὲν σύνδεσμος «καὶ» δηλοῖ ὅτι ἡ μία ἐνέργεια γίνεται ἀπὸ κοινοῦ, ἐνῷ ἡ πρόθεσις «σὺν» δηλοῖ ταυτοχρόνως κατά τινα τρόπον καὶ τὴν ἰδιαιτέραν μεταξὺ τῶν προσώπων σχέσιν. Π.χ. «ἔπλευσαν εἰς Μακεδονίαν Παῦλος καὶ Τιμόθεος»[12]. Ὡσαύτως δὲ «Τυχικὸς καὶ Ὀνήσιμος ἀπεστάλησαν»[13] εἰς τοὺς Κολασσαεῖς. Ἀπὸ αὐτὰ ἐπληροφορήθημεν βεβαίως ὅτι προέβησαν εἰς τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν. Ὅταν ὅμως ἀκούσωμεν, ὅτι «συνέπλευσαν» καὶ «συναπεστάλησαν», ἐμάθομεν ἐπὶ πλέον ὅτι τὴν ἐν λόγῳ πρᾶξιν τὴν ἐξετέλεσαν μαζὶ (ἐν κοινωνίᾳ μετ' ἀλλήλων). Ἔτσι ἡ λέξις αὐτὴ (σὺν) ἐνῷ συντρίβει ὅσον καμμία ἄλλη λέξις τὴν κακοδοξίαν τοῦ Σαβελλίου, εἰς ἐκείνους (τοὺς Σαβελλιανούς) προσθέτει καὶ τοὺς ἀσεβοῦντας κατὰ τρόπον ἐκ διαμέτρου πρὸς αὐτοὺς ἀντίθετον. Ὡς θὰ ἀντιλαμβάνεσθε, ἐννοῶ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι χωρίζουν ἀπὸ τὸν Πατέρα τὸν Υἱὸν καὶ ἀπὸ τὸν Υἱὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὲ χρονικὰ διαστήματα.

60. Ὅμως ὁ σύνδεσμος «καὶ» παρουσιάζει αὐτὴν κυρίως τὴν διαφορὰν ἔναντι τῆς προθέσεως «ἐν» ὅτι, δηλαδὴ ἡ μὲν «σὺν» δηλοῖ τὴν σχέσιν ποὺ ἔχουν μεταξύ των, ὅσοι ἐνεργοῦν κάτι ἀπὸ κοινοῦ, ὡς π.χ. οἱ «συμπλέοντες», ἢ οἱ «συνοικοῦντες» ἢ οἱ ἐν γένει «ἐκτελοῦντες ἀπὸ κοινοῦ» ἕνα ὁποιοδήποτε ἔργον, ἐνῷ ἡ «ἐν» δηλοῖ τὴν σχέσιν ποὺ ἔχουν ὄχι μεταξύ τους ἀλλὰ πρὸς αὐτὸ τὸ ὁποῖον συμβαίνει νὰ ἐπιχειροῦν νὰ κάμουν. Πράγματι

---

10. Ἰωάν. 14, 23.
11. Ἰωάν. 10, 30.
12. Πρβλ. Α' Θεσ. 3, 1—6.
13. Πρβλ. Κολ. 4, 7—9.

Ὅταν ἀκούσωμεν τὰς λέξεις «ἐμπλέουσι» καὶ «ἐνοικοῦσι», ἀμέσως σκεπτόμεθα τὸ σκάφος καὶ τὴν οἰκίαν.

Ὅσον λοιπὸν ἀφορᾷ τὸ συνηθὲς αὐτῶν νόημα, ἡ μεταξὺ τοῦ νοήματος τῶν λέξεων αὐτῶν διαφορὰ εἶναι αὐτὴ περίπου· καὶ ἴσως ἀπὸ διαφόρους ἐρευνητὰς νὰ διαπιστωθῇ ἀκόμη περισσότερον σαφῶς. Ἐγὼ πάντως δὲν ἔχω καιρὸν νὰ ἀσχοληθῶ μὲ μονοσυλλάβους λέξεις. Ἔτσι λοιπόν, ἀφοῦ κατεδείχθη ὅτι ἡ πρόθεσις «σὺν» ἀποδίδει σαφέστατα τὸ νόημα τῆς μεταξὺ προσώπων σχέσεως, ἂν θέλετε, ἂς κάνετε ἀνακωχὴν καὶ ἂς σχηματίσετε τὸν φοβερὸν αὐτὸν καὶ ἀκήρυκτον ἐναντίον της πόλεμον. Παρ' ὅτι ὅμως ἡ λέξις «σὺν» ἔχει τόσον ὡραῖον νόημα, ἂν καί εἰς θέλῃ κατὰ τὴν δοξολογίαν νὰ συνδέῃ τὰ ὀνόματα μὲ τὸν σύνδεσμον «καὶ» καί, ὡς ἐδιδάχθημεν εἰς τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον προκειμένου περὶ τοῦ βαπτίσματος, νὰ ἀποδίδῃ δόξαν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, κανεὶς δὲν θὰ ἀντείπῃ· ἂς γίνεται καὶ ἔτσι. Ἂν θέλετε, δεχόμεθα μὲ βάσιν τὰ ἀνωτέρω νὰ συμφωνήσωμεν. Ἀλλὰ εὐκολώτερον θὰ ἐδέχοντο νὰ τοὺς ἐκριζωθῇ ἡ γλῶσσα, παρὰ νὰ δεχθοῦν νὰ λέγουν τὰ λόγια αὐτά.

Αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ προκαλεῖ τὸν ἄσπονδον πόλεμον, ποὺ ἡμεῖς ποτὲ δὲν ἐκηρύξαμεν. Ὁ αἱρετικὸς λέγει· πρέπει νὰ ἀναπέμπωμεν εἰς τὸν Θεὸν τὴν δοξολογίαν «ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ», ἀλλὰ ὄχι «καὶ τῷ Πνεύματι». Καὶ ἐπιμένουν πεισματωδέστατα, ὅτι ἡ ἔκφρασις αὐτὴ εἶναι ταπεινωτικὴ διὰ τὸ Πνεῦμα. Δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον νὰ ὁμιλήσωμεν δι' αὐτὴν εἰς ἄλλο κεφάλαιον ἐκτενέστερον. Ἀλλ' ὅταν ἀκούσουν αὐτοὶ ταῦτα, θὰ καταπλαγῶμεν ἂν δὲν ἀποκηρύξουν τὴν ἔκφρασιν ταύτην μὲ τὴν δικαιολογίαν, ὅτι ὄντως τοὺς προδίδει καὶ ἀποτελεῖ μίαν αὐτομόλησιν πρὸς τὴν ἄποψιν ὅτι τὸ Πνεῦμα πρέπει νὰ δοξολογῆται![14]

14. Οἱ Πνευματομάχοι ἐφρόνουν ὅτι ὁ Θεὸς δοξολογεῖται ἐν Πνεύματι ὡς ἐν χώρῳ τινί. Κατ' αὐτούς, τὸ Πνεῦμα δὲν δοξολογεῖται. Ἐνταῦθα ὁ Μέγας Πατὴρ τοὺς προειδοποιεῖ διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἀπόψεώς των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'

Ἡ πρόθεσις «ἐν» χρησιμοποιεῖται καί περί τοῦ Πνεύματος μέ ὅλας τάς σημασίας πού ἔχει

61. Ἔτσι λοιπόν μετά ἀπό τήν σχετικήν ἔρευναν ἐπί τοῦ θέματος αὐτοῦ ἐσχηματίσαμε τή γνώμη ὅτι ἐκεῖ ἡ προφορά της εἶναι ἁπλῆ καί σύντομος, ἐν τούτοις ἡ πρόθεσις «ἐν» δηλώνει εἶναι πολλά καί ποικίλα ἀφοῦ μέ ὅσους τρόπους χρησιμοποιεῖται ἐν γένει, μέ τόσους διαπιστώνεται(?) ὅτι μᾶς βοηθεῖ εἰς τό νά σχηματίσωμεν τάς διαφόρους περί τοῦ Πνεύματος ἀντιλήψεις μας.

Λέγουν ὅτι ἡ μορφή εἶναι ἐν τῇ ὕλῃ καί ἡ δύναμις ἐν τῷ δεκτικῷ καί ἡ ἕξις ἐν ἐκείνῳ που συμπεριφέρεται σύμφωνα πρός αὐτήν καί ἄλλα ἀνάλογα[1]. Τό ἴδιο καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐπειδή τελειοῖ τά λογικά ὄντα, μέ τό νά καθιστᾶ την ἔναντι τῶν ἄλλων ὄντων ὑπεροχήν των πλήρη καί ἀρτίαν, ἐπέχει δι' αὐτά θέσιν μορφῆς[2], ἀφοῦ ὅποιος δέν ζῇ πλέον κατά σάρκα ἀλλά ἄγεται ὑπό τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ καί ἔχει γίνει σύμμορφος τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ[3] ὀνομάζεται «πνευματικός»[4].

Καί ὅπως ἡ δύναμις τῆς ὁράσεως εὑρίσκεται ἐν τῷ ὑγιεῖ ὀφθαλμῷ ἔτσι καί ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος εἶναι ἐν τῇ κεκαθαρμένῃ ψυχῇ. Διά τοῦτο καί ὁ Παῦλος εὔχεται εἰς τούς Ἐφεσίους νά εἶναι οἱ ὀφθαλμοί των φωτισμένοι μέ τό Πνεῦμα τῆς σοφίας[5]. Καί ὅπως ἡ τέχνη εἶναι ἐν ἐκείνῳ που την ἔμαθεν ἔτσι καί ἡ χάρις του ἁγίου Πνεύματος εὑρίσκεται ἐν ἐκείνῳ που την ἐδέχθη παρ' ὅτι ὅμως εἶναι πάντοτε ἐν αὐτῷ ὅμως δέν ἐ-

---

1. Μεταξύ «ὕλης», «δεκτικοῦ» καί «ἐκείνου τοῦ συμπεριφέρεται» [illegible] ὁ Pruche ἀνατρέχει εἰς πλατωνικά... παράλληλα.

2. [illegible] Ἡ ὕλη ἄνευ μορφῆς εἶναι [illegible] Μέ μορφήν ἡ ὕλη γίνεται [illegible] ἔργον τέλειον, [illegible] Κατά τόν λόγον αὐτόν ἐπειδή τό Πνεῦμα τελειοῖ τά λογικά ὄντα τά μορφοποιεῖ. Ἀφοῦ Αὐτό τά μορφοποιεῖ, Αὐτό εἶναι ἡ μορφή.

3. Πρβλ. Ρωμ. 8, 29. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ Μ. Β. εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει ἐνταῦθα τό Πνεῦμα. Τό Πνεῦμα, ὡς «μορφή», μᾶς ἔκαμε συμμόρφους [illegible] ὅτι «πνευματικούς».

4. Πνευματικός εἶναι ὁ ἔχων τό Πνεῦμα ἐν ἑαυτῷ καί ὑπ' Αὐτοῦ ἀγόμενος.

5. Ἠσ. 11, 2.

νεργεῖ καὶ πάντοτε δι' αὐτοῦ. Ἄλλωστε καὶ ἡ τέχνη δυνάμει μὲν πάντοτε ὑπάρχει ἐν τῷ τεχνίτῃ, ἐνέργεια ὅμως τότε μόνον ὅταν αὐτὸς ἐνεργῇ συμφώνως πρὸς αὐτήν. Ἔτσι καὶ τὸ Πνεῦμα βεβαίως εἶναι πάντοτε ἐν τοῖς ἀξίοις, ὅμως ἐνεργεῖ μόνον ἀναλόγως με τὴν ἑκάστοτε ἀνάγκην, ἢ με προφητείαν, ἢ με ἴασιν, ἢ με κάποιαν ἄλλην ἐνέργειαν θαυμάτων.

Ἀκόμη: Ὅπως γνωρίσματα τοῦ σώματος εἶναι ἡ ὑγεία ἡ θερμότης ἐν γένει ἡ ζωτικότης, ἔτσι καὶ πολλάκις ὑπάρχει ἐν τῇ ψυχῇ ὡς γνώρισμα τους τὸ Πνεῦμα. Αἱ καὶ τελικῶς δὲν παραμένῃ εἰς ἐκείνους πού, λόγω τοῦ ἀσταθοῦς τῆς θελήσεως των, εὐκόλως ἀπωθοῦν τὴν χάριν που ἔλαβον. Τέτοιος ἦτο ὁ Σαοὺλ καὶ οἱ ἑβδομήκοντα πρεσβύτεροι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ πλὴν τοῦ Ἐλδὰδ καὶ τοῦ Μωδάδ· ἀφοῦ φαίνεται ὅτι εἰς αὐτοὺς μόνον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους τὸ Πνεῦμα παρέμεινε διὰ πάντα καὶ ἐν γένει καθε ἄνθρωποι που θα ἦτο ὅμοιος με αὐτοὺς κατὰ τὴν προαίρεσιν. Καὶ ὅπως ὁ λόγος εἶναι ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἄλλοτε μὲν σχηματοποιεῖται ὡς μία ἐνδόμυχος σκέψις καὶ ἄλλοτε ὡς λόγος προφερόμενος μὲ τὰ φωνητικὰ ὄργανα, ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα (εὑρίσκεται ἐν τῇ ψυχῇ μας καὶ ἐκδηλοῦται) ἄλλοτε μὲν ὅταν συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ἄλλοτε δὲ ὅταν κράζῃ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν «Αββα ὁ Πατήρ»[9] καὶ ἄλλοτε ὅταν ὁμιλῇ διὰ λογαριασμόν μας συμφώνως πρὸς τὸ λεχθὲν ὅτι «οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν»[10].

Ἀλλ' ἐπὶ πλέον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρέπει κατὰ τὴν διανομὴν τῶν χαρισμάτων του[11] να Το ἴδωμεν καὶ ὡς ὅλον εἰς τὰ διάφορα μέρη Του,[12] ἀφοῦ ὅλοι γινόμεθα ἀλλήλων μέλη, μόνον ἂν ἔχωμεν «χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα»[13]. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος που «οὐ δύναται ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί, χρείαν σου οὐκ ἔχω ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί, χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω»[14]. Ἀλλὰ ὅλα βεβαίως μαζὶ τὰ μέλη συναποτελοῦν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἂν τὰ ἑνοποιῇ τὸ Πνεῦμα, τότε τὸ ἕνα μεταδίδει εἰς τὸ ἄλλο ἀναγκαστικῶς

---

6. Τὸ Πνεῦμα ἐνοικῆσαν εἴς κάποιον δὲν μένει εἰς αὐτὸν ἅπαξ διὰ παντός. Δύναται να ἀπομακρυνθῇ. Πρβλ. Ψαλμ. 50, 13 καὶ Γεν. 6, 3.
7. Α' Βασ. Κεφ. 16, 1—16.
8. Ἀριθ. 11, 25 — 26.
9. Γαλ. 4, 6.
10. Ματθ. 10, 20.
11. Α' Κορ. 12, 11.
12. Δηλ. Μερίζεται ἀμερῶς. Μετέχεται ὁλοσχερῶς. Εἶναι πανταχοῦ παρὸν καὶ ἐν ἑκάστῳ τόπῳ ὅλον παρόν.
13. Ρωμ. 12, 5.
14. Α' Κορ. 12, 21.

τὴν ὠφέλειαν ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ χάρισμά του.[14] Λοιπόν, ὁ μὲν Θεὸς ἔθεσε τὰ μέλη εἰς τὸ σῶμα, τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ καθὼς ἠθέλησε· τὰ μέλη ὅμως μεριμνοῦν τὸ ἕνα ὑπὲρ τοῦ ἄλλου διὰ τὸν ἴδιον σκοπόν, ἐπειδὴ μέσα τους ὑπάρχει ἡ συμπάθεια, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ ὁδηγεῖ ἡ μέθεξις τοῦ Πνεύματος. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ «εἴτε πάσχει ἓν μέλος συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος συγχαίρει πάντα τὰ μέλη».[16] Καὶ ἡμεῖς οἱ ἐπὶ μέρους ἄνθρωποι εἴμεθα ἐν τῷ Πνεύματι, ὡς μέρη ἐν ὅλῳ, ἀφοῦ ὅλοι ἐβαπτίσθημεν εἰς ἓν Πνεῦμα διὰ νὰ ἀποτελέσωμεν **ἔτσι ἓν σῶμα.**[17]

62. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ εἶναι παράδοξον μὲν νὰ τὸ λέγῃ κανείς, ἀλλὰ καθόλου ὀλιγώτερον ἀληθινὸν ἀπὸ ὁτιδήποτε ἄλλο, εἶναι τὸ ὅτι τὸ Πνεῦμα πολλάκις ἀναφέρεται καὶ ὡς «χώρα τῶν ἁγιαζομένων».[18] Θὰ ἀποδειχθῇ δὲ σαφῶς ὅτι καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δὲν μειώνει τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ δοξάζει. Ἀφοῦ πολλάκις ὁ λόγος χρησιμοποιεῖ — μεταφορικῶς βεβαίως — σωματικοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ εἰς πνευματικὰς ἐννοίας χάριν μεγαλυτέρας σαφηνείας. Ἔχομεν λοιπὸν παρατηρήσει ὅτι ὁ Ψαλμῳδὸς λέγει ἀκόμη καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Θεοῦ «Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ εἰς τόπον ὀχυρὸν τοῦ σῶσαί με»,[19] καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λέγει «Ἰδοὺ τόπος παρ' ἐμοὶ καὶ στῆθι ἐπὶ τῆς πέτρας».[20] Τί ἄλλο ἄρά γε ὀνομάζει μὲ τὰ λόγια αὐτὰ «τόπον» ἂν ὄχι τὴν ἐν Πνεύματι θεωρίαν,[21] εἰς τὴν ὁποίαν ἀφοῦ ἔφθασεν, ἠδύνατο πλέον ὁ Μωυσῆς νὰ βλέπῃ τὸν Θεὸν νὰ τοῦ φανερώνεται κατὰ τρόπον ἀντιληπτὸν «γνωστῶς».[22] Αὐτὸς εἶναι ὁ τόπος ὁ κατάλληλος διὰ τὴν ἀληθινὴν λατρείαν![23] Καὶ πράγματι ἡ Γραφὴ λέγει «πρόσε

---

14. [illegible] τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, πού ἔχουν χαρίσματα, δηλ. [illegible]

15. Πρβλ. Α' Κορ. 12, 18.

16. Α' Κορ. 12, 26.

17. Πρβλ. Α' Κορ. 12, 13.

18. Ὁ Χριστὸς [illegible] «χώρα τῶν [illegible]» τὸ Πνεῦμα «χώρα τῶν ἁγιαζομένων». [illegible] Ψαλμ. 114, 9. [illegible]

19. Ψαλμ. 30, 3. Ἰδοὺ καὶ ὁ Πατὴρ ὀνομάζεται τόπος τῶν σῳζομένων.

20. Ἐξόδ. 33, 21.

21. Ἡ θεωρία ἐν Πνεύματι [illegible] Ἀρχ. ἔχομεν μίαν σαφῆ μαρτυρίαν ὅτι ἡ θέα τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι ὁδηγεῖ εἰς θέωσιν.

22. Γνωστῶς [illegible] μὲ τύπους καὶ σύμβολα, [illegible] τρόπον, [illegible] τοῦ φίλου.

23. «Τόπος» ἀληθινῆς λατρείας εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Πρβλ. Ἰω. 4, 24.

χε, μὴ ἀνενέγκῃς τὰ ὁλοκαυτώματά σου ἐν παντὶ τόπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τόπῳ ᾧ ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου».[24] Ποῖον ἄρα γε εἶναι τὸ [illegible] ὁλοκαύτωμα; Ἡ θυσία τῆς αἰνέσεως. Καὶ εἰς ποῖον τόπον τὴν προσφέρομεν; «Ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ».[25] Ἀπὸ ποῦ τὸ ἐδιδάχθημεν; Ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κύριον, ποὺ εἶπεν ὅτι «οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσουσι τῷ Πατρί».[26] Ὅταν ὁ Ἰακὼβ εἶδεν αὐτὸν τὸν τόπον, εἶπεν ὅτι «Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ».[28] Συνεπῶς τὸ Πνεῦμα εἶναι πράγματι ὁ τόπος τῶν ἁγίων,[29] καὶ ὁ ἅγιος εἶναι ὁ κατάλληλος διὰ τὸ Πνεῦμα τόπος, ἀφοῦ αὐτὸς προσφέρει εἰς Αὐτὸ τὸν ἑαυτόν του διὰ νὰ ἐνοικήσῃ μέσα του μαζὶ μὲ τὸν Θεόν, καὶ γίνεται ἔτσι ναός Του.[30] Ὅπως λοιπὸν ὁ Παῦλος ὁμιλεῖ ἐν Χριστῷ, ἀφοῦ λέγει «κατενώπιον Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν»,[31] καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ Παύλῳ, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος «ἢ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ»,[32] ἔτσι καὶ ὁ ἴδιος μὲν «ἐν Πνεύματι λαλεῖ μυστήρια»[33] καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λαλεῖ «ἐν αὐτῷ».[34]

63 Λέγεται λοιπὸν ὅτι τὸ Πνεῦμα εἰς μὲν τὰ γεννητὰ (τοὺς ἀνθρώπους) «ἔνεστι» τόσον πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, εἰς τὸν Πατέρα ὅμως καὶ τὸν Υἱὸν εὐσεβέστερον[35] εἶναι νὰ λέγωμεν ὄχι τόσον ὅτι «ἔνεστι» ἀλλὰ ὅτι «σύνεστι» μὲ Αὐτούς. Καὶ πράγματι ἡ μὲν χάρις Του ὀρθῶς λέγεται ὅτι ὑπάρχει μέσα εἰς ἐκείνους ποὺ εἶναι δεκτικοὶ[36] Πνεύματος, ὅταν κατοικῇ ἐν τοῖς ἀξίοις καὶ ἐνεργῇ τὰ ἰδικά Του, ἐνῷ ἡ προαιώνιος ὕπαρξίς Του καὶ ἡ ἄπαυστος διαμονή Του μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν

---

24 Δευτ. 12, 13—14
25 Πρβλ. [illegible]
26 Πρβλ. Ἰωα. 4, 23
27 [illegible]
28 Γεν. 28, 16
29 Δηλ. [illegible] ὅπου ἐπιθυμοῦν νὰ κατασκηνώσουν οἱ ἅγιοι, διὰ νὰ εὕρουν τὴν ἀνάπαυσιν.
30 Πρβλ. Α΄ Κορ. 3, 16
31 Β΄ Κορ. 2, 17
32 Β΄ Κορ. 13, 3
33 Α΄ Κορ. 14, 2
34 Ματθ. 10, 20
35 Ὄχι μὲ τὴν ἔννοιαν «εὐσεβέστερον» ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοιαν «περισσότερον σύμφωνον πρὸς τὰς παραδόσεις τῆς Εὐσεβείας», δηλ. τῆς Ὀρθοδοξίας.
36 Δεκτικοὶ τοῦ Πνεύματος εἶναι ὅσοι διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ ἐν γένει τῆς καθάρσεως ἐγένοντο ἄξιοι τῆς ἐν αὐτοῖς ἐνοικήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς θεώσεως.

Υἱὸν ὅταν γίνεται ἀντικείμενον θεωρίας, ἀπαιτεῖ χαρακτηρισμούς που δηλώνουν τὴν ἀξίαν τῶν Προσώπων. Ὅσον ἀφορᾷ καθ' ὅσον τὸ συνυπάρχειν, ἀληθῶς καὶ κατὰ κυριολεξίαν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ μόνον διὰ πρόσωπα που εἶναι πάντοτε μαζὶ καὶ κατὰ τρόπο ἀχώριστο τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἔτσι λέγομεν ὅτι ἡ θερμότης ἐνυπάρχει εἰς τὸν πυρακτωμένον σίδηρον, ἐνῷ διὰ αὐτὸν λέγομεν ὅτι συνυπάρχει μὲ τὸ πῦρ. Καὶ διὰ μὲν τὴν ὑγείαν λέγομεν ὅτι ἐνυπάρχει εἰς τὸ σῶμα, ἐνῷ διὰ τὴν ζωὴν ὅτι συνυπάρχει μὲ τὴν ψυχήν. Συνεπῶς ἐκεῖ ὅπου ἡ κοινωνία εἶναι αὐτονόητος καὶ συμφυὴς καὶ ἀχώριστος ἡ πρόθεσις «σὺν» ἐκφράζει καλλίτερον τὰ πράγματα ἀφοῦ μᾶς ὑποβάλλει τὴν σκέψιν μιᾶς ἀχωρίστου κοινωνίας (σχέσεως). Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των εἶναι δυνατὸν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος νὰ προστίθεται, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀφαιρῆται, πάλιν χρησιμοποιεῖται ἡ πρόθεσις «ἐν» (τὸ ἐνυπάρχειν) διότι αὐτὴ ἐκφράζει καλλίτερα τὴν ἀληθινὴν κατάστασιν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος πολλάκις παραμένει διαρκῶς μέσα εἰς ἐκείνους που τὴν ἔλαβον λόγῳ τοῦ ἑδραίου τῆς ἔναντι τοῦ ἀγαθοῦ τοποθετήσεώς των.

Ὥστε ὅταν μὲν σκεπτώμεθα τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ καθ' αὐτό, τότε «θεωροῦμεν» Αὐτὸ μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὅταν ὅμως σκεπτώμεθα μὲν τὴν χάριν Του που ἐνεργεῖ εἰς ὅσους ἔλαβον μέθεξιν, τότε λέγομεν ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐν ἡμῖν. Καὶ ἀσφαλῶς ἡ δοξολογία που προσφέρομεν ἡμεῖς εἰς τὸ Πνεῦμα, δὲν ἀποτελεῖ ὁμολογίαν τῆς ἀξίας Του, ἀλλὰ ἁπλῶς ἐξομολόγησιν τῆς ἰδικῆς μας ἀδυναμίας, ἀφοῦ μὲ αὐτὴν δεχόμεθα ὅτι μόνοι μας δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ οὔτε κἂν νὰ Τὸ δοξάσωμεν, ἀλλὰ ἡ ἱκανότης μας ἔγκειται εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἑκάστοτε δυναμούμενοι ἀπευθύνομεν εἰς τὸν Θεόν μας τὴν εὐχαριστίαν διὰ τὰς εὐεργεσίας Του πρὸς ἡμᾶς. Ὁ καθένας μας ἀναλόγως πρὸς τὸ μέτρον τῆς καθαρότητός μας ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καθ' ὅσον, προκειμένου νὰ ἀξιωθῶμεν νὰ προσφέρωμεν τὰς θυσίας τῆς αἰνέσεώς μας εἰς τὸν Θεόν, ἄλλος περισσότερον καὶ ἄλλος ὀλιγώτερον λαμβάνομεν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὴν βοήθειαν που μᾶς χρειάζεται.

Τὰ ὡς ἄνω ἀποτελοῦν τὸν ἕνα τρόπον καθ' ὃν ἀπευθύνομεν εἰς τὸν Θεὸν τὴν ἐν Πνεύματι εὐχαριστίαν μας ὀρθοδόξως. Λέγω δὲ τοῦτο παρ' ὅτι γνωρίζω ὅτι εἶναι φορτικὸν νὰ δίδῃ κανεὶς μαρτυρίαν διὰ τὸν ἑαυτόν του. Ὅμως τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι μέσα μου καὶ συνεπῶς ἀναπέμπω εἰς τὸν Θεὸν τὴν δοξολογίαν μου ἔτσι ἐπειδὴ ἔτσι μὲ ἐσόφισεν ἡ χάρις που ἔλαβα ἀπὸ Αὐτό. Ἀσφα-

λῶς τὰ λόγια «δοκῶ γὰρ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν»[37] καὶ «τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν»[38] εἶναι λόγια ποὺ ἁρμόζουν εἰς ἕνα Παῦλον. Καὶ διὰ τὸν Δανιὴλ ὅμως ἡ Γραφὴ λέγει: «Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον ἐν αὐτῷ».[39] Τὰ λόγια αὐτὰ ἁρμόζουν καὶ εἰς πάντα παραπλήσιον μὲ ἐκείνους κατὰ τὴν ἀρετήν.

64. Ἀλλὰ ἰδοὺ καὶ ἕνας ἄλλος τρόπος ποὺ δὲν εἶναι καὶ αὐτὸς ἀπόβλητος· ὅτι δηλαδὴ ὅπως ὁ Πατὴρ ὁρᾶται ἐν τῷ Υἱῷ, ἔτσι καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι. Ἔτσι ἡ ἐν τῷ Πνεύματι προσκύνησις μᾶς προκαλεῖ μίαν ἐνέργειαν τῆς «διανοίας»[40] μας ποὺ λαμβάνει χώραν «σὰν μέσα εἰς τὸ φῶς», ὅπως δύνασαι νὰ ἀντιληφθῇς ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἐλέχθησαν πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιδα. Διότι ἐκ[illegible] αὐτὴ εἶχε λόγῳ τῆς ἐπιτοπίου συνηθείας τὴν αὐταπάτην νὰ νομίζῃ ὅτι ἡ προσκύνησις πρέπει νὰ γίνεται εἰς ἕνα συγκεκριμένον τόπον,[41] ὁ Κύριος μας διδάσκων εἰς αὐτὴν τὸ ὀρθόν, εἶπεν ὅτι «ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»,[42] διότι ὅπως εἶναι φανερόν, ἀλήθειαν ὠνόμαζε τὸν ἑαυτόν Του. Ὅπως λοιπὸν κάνομεν λόγον διὰ προσκύνησιν ἐν τῷ Υἱῷ, ἐπειδὴ εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἔτσι ὁμιλοῦμεν καὶ διὰ προσκύνησιν ἐν Πνεύματι, ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα ἐν ἑαυτῷ μᾶς δεικνύει τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν προσκύνησιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἀχώριστον ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Συνεπῶς ἂν μὲν εἶσαι ἔξω ἀπὸ Αὐτό, δὲν πρόκειται ποτὲ καθόλου νὰ προσκυνήσῃς, νὰ λατρεύσῃς τὸν Θεόν· καί, ἂν ἀξιωθῇς νὰ εἶσαι ἐν Αὐτῷ, μὲ κανένα τρόπον δὲν θὰ δυνηθῇς νὰ Τὸ ἀποχωρίσῃς[43] ἀπὸ τὸν Θεόν· τοὐλάχιστον δὲν θὰ τὸ κατορθώσῃς

37. Α΄ Κορ. 7, 40.
38. Β΄ Τιμ. 1, 14.
39. Δανιὴλ 4, 5—6.
40. Οἱ [illegible] καὶ ἡ [illegible] τῶν πατερικῶν κειμένων δὲν ἔπρεπε νὰ [illegible] [illegible] Πλωτῖνον [illegible] ἐν [illegible] 265 [illegible] εἶναι ἡ [illegible] τοῦ [illegible] μὲ τὴν ἔννοιαν ποὺ προσδίδουν εἰς αὐτὸν οἱ Πατέρες.
41. Πρβλ. Ἰωάν. 4, 20.
42. Ἰωάν. 4, 24.
43. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ Μέγας Βασίλειος μᾶς διδάσκει ἐνταῦθα, ὅτι ὅσοι ἠξιώθησαν νὰ λάβουν τὴν [illegible] τοῦ ἁγίου Πνεύματος [illegible] τὸν ἀρραβῶνα), [illegible] ὅσοι [illegible] Πνεύματος ἁγίου, [illegible] ἀδιαλείπτως, ὅτι εἶναι [illegible] Θεός, καὶ [illegible] λόγῳ [illegible] ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν [illegible] τὸ Πνεῦμα δὲν [illegible] μένοι, οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἢ λόγῳ αἱρέσεως ἢ λόγῳ σαρ-

περισσότερον ἀπ' ὅ,τι θὰ κατώρθωνες, ἂν ἐπεχείρεις νὰ ἀπομακρύνῃς ἀπὸ τὰ ὁρατὰ τὸ φῶς. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἴδῃ κανεὶς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου χωρὶς τὸν φωτισμὸν τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὅποιος ἀτενίζει τὴν εἰκόνα εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποχωρίσῃ ἀπὸ τὴν εἰκόνα τὸ Φῶς. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς ὁράσεως ἀναγκαστικῶς τὸ βλέπομεν μαζὶ μὲ τὰ ὁρατά. Συνεπῶς εἶναι ἀπολύτως φυσικὸν καὶ λογικὸν τὸ ὅτι διὰ μὲν τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Πνεύματος βλέπομεν σαφῶς τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, διὰ δὲ τοῦ «χαρακτῆρος» ἀναγόμεθα εἰς Ἐκεῖνον τοῦ ὁποίου (ὁ Υἱός) εἶναι ὁ «χαρακτὴρ» καὶ ἡ «ἰσότυπος σφραγίς».[46]

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'

Ποία εἶναι ἡ (θεολογικὴ) προέλευσις τῆς προθέσεως «σύν» καὶ ποίαν σημασίαν ἔχει. Καὶ ὅτι ἀφορᾷ ἐκκλησιαστικὰς συνηθείας μὴ ἀναφερομένας ῥητῶς ὑπὸ τῆς Γραφῆς.

65. Οἱ αἱρετικοὶ λέγουν: Διατί, ἐνῷ ἡ πρόθεσις «ἐν» προσιδιάζει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνῷ εἶναι ἀρκετὴ νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ νὰ κατανοήσωμεν Αὐτὸ ἀπὸ κάθε πλευράν, σεῖς εἰσηγάγετε αὐτὴν τὴν «νέαν» πρόθεσιν καὶ λέγετε «σὺν τῷ Πνεύματι» καὶ ὄχι «ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ»; Διατί χρησιμοποιεῖτε ἐκφράσεις ποὺ ἄλλωστε οὔτε ἀναγκαῖαι εἶναι οὔτε καὶ καθιερωμέναι ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν;

Ὅτι ὅμως ἡ πρόθεσις «ἐν» δὲν ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἐλέχθη ἤδη εἰς τὰ προ-

[illegible] τὸ Πνεῦμα [illegible] τὸ φῶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ποὺ [illegible]

44. [illegible] τὸ φῶς [illegible] τὸ ὁρατόν [illegible] Πνεῦμα [illegible] εἰς τὴν θεότητα [illegible] (Κολ. 2, 18).

45. Δηλ. τὸν Χριστόν.

46. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς «ἰσοτύπου σφραγῖδος» δὲν εἶναι [illegible] ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν εὐχὴν τῆς ἀναφορᾶς τῆς θείας Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου.

ηγούμενα. Νομίζω δε ότι έχω διαπραγματευθή αρκούντως και το ότι όχι μόνον δεν αφαιρεί τίποτε από την αξίαν τού Πνεύματος, αλλ' ότι αντιθέτως επαναφέρει τους λογισμούς εκείνων που δεν είναι εντελώς «διεστραμμένοι» εις το μέγιστον ύψος[1]. Συνεπώς απομένει να διαπραγματευθώ περί της προθέσεως «σύν» (τα εξής σημείο), ποία ή προέλευσις της, ποίαν σημασίαν έχει και ότι είναι σύμφωνος με τα όσα διδάσκει ή Γραφή.

66. Από τα «δόγματα» και τα «κηρύγματα»[1a] τών οποίων φύλαξ είναι ή Εκκλησία άλλα μεν τα έχομεν από την διδασκαλίαν τών αγίων Γραφών, άλλα δε τα παρελάβομεν από την Παράδοσιν τών αποστόλων καθ' όσον παρεδόθησαν εις ημάς (ούχι γραπτώς άλλ') «έν μυστηρίω»[2] και τα δύο όμως έχουν την αυτήν σπουδαιότητα διά την Ορθοδοξίαν. Και εις αυτό δεν θα έχη κανείς διαφορετικήν γνώμην τουλάχιστον από εκείνους που έχουν έστω και εις ένα ελάχιστον βαθμόν καταλάβει τί είναι οι εκκλησιαστικοί θεσμοί. Διότι άν τυχόν εκάναμεν το τόλμημα να παραμερίσωμεν εκείνα από τα έθη της Εκκλησίας, τα οποία δεν διδάσκονται σαφώς υπό της Γραφής, με την σκέψιν ότι τάχα δεν έχουν μεγάλην σημασίαν, χωρίς να το εννοώμεν καταλάβει θα κατεστρέφαμεν το κήρυγμα του Ευαγγελίου εις τα πιό βασικά του σημεία, ή μάλλον θα μετεβάλλομεν το κήρυγμα εις ένα όνομα κενόν περιεχομένου. Π.χ. — λέγω αυτό διά να αναφερθώ εις το πιό απλό και το πιό συνηθισμένον[2a] — ποίος είναι εκείνος που με τα περιληφθέντα εις την Γραφήν έργα του μας εδίδαξεν, ημείς οι οποίοι έχομεν ελπίσει εις το όνομα του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού να «σφραγιζώμεθα» με τον «τύπον»[3] του Σταυρού. Ποίον βιβλίον της αγίας Γραφής μας εδίδαξε κατά την προσευχήν να στρεφώμεθα προς ανατολάς; Ποίος από τους αγίους αποστόλους μας παρέδωκεν δι' έργου του περιληφθέντος εις την Γραφήν τα λόγια της «επικλή-

---

1. «Μέγιστον ύψος» [illegible] ονομάζεται ή υπερένδοξος και υπερδεδοξασμένη αγία Τριάς.

1a. [illegible] τα μυστήρια [illegible]

2. Μυστήρια [illegible] ή [illegible] του Βαπτίσματος ή κατά την [illegible] των θεοπτικών ονομάτων των προσκυνητών προσώπων της αγίας Τριάδος.

2a. Πιό απλό και πιό συνηθισμένον ονομάζει το σημείον του Σταυρού.

3. Με τον τύπον του Σταυρού «σφραγιζόμεθα» δηλαδή «κάνομε το σταυρό μας». Βλ. και σημ. 2a.

σεως» κατὰ τὴν «ἀνάδειξιν» τοῦ ἄρτου τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ τοῦ [illegible] τῆς εὐλογίας; Διότι ὅπως γνωρίζετε, δὲν [illegible] ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει [illegible] ἢ τὸ [illegible], ἀλλὰ ἀκριβῶς [illegible] σήμερον [illegible] τῆς τελετῆς τοῦ μυστηρίου, καὶ τὰ [illegible] μετὰ ἀπὸ αὐτά λέγομεν, ὅλα καὶ [illegible] ἀκριβῶς διότι τὰ παρελάβομεν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀποστόλων, που δὲν περιελήφθη εἰς τὰς Γραφάς. Ἀκόμη [illegible] καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως,[illegible] καὶ ἀκόμη τὸν ἴδιον τὸν βαπτιζόμενον. Βάσει ποίων μαρτυριῶν τῆς Γραφῆς; Δὲν προέρχονται ταῦτα βάσει τῆς «ἀποσιωπωμένης» καὶ μυστικῆς παραδόσεως; Καὶ ἀκόμη· Τὴν ἰδίαν τὴν χρῖσιν τοῦ βαπτιζομένου [illegible] ἔλαιον ποία διδασκαλία τῶν Γραφῶν μας τὴν ἐδίδαξε; Καὶ τὸ νὰ «βαπτίζεται» ὁ [illegible] τρεῖς φοράς, ἀπὸ ποῦ τὸ παρελάβομεν; Καὶ ἐπίσης τὰ ἄλλα ὅσα λαμβάνουν χώραν κατὰ τὸ βάπτισμα, δηλαδὴ τὸ ὅτι ἀποτασσόμεθα τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ,[illegible] ἀπὸ ποίαν Γραφὴν προέρχεται; Δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀδημοσίευτον αὐτὴν καὶ ἀπόρρητον διδασκαλίαν τῶν ἀποστόλων, τὴν ὁποίαν οἱ Πατέρες μας περιεφρούρησαν μὲ τὴν μακράν, πάσης πολυπραγμοσύνης περιέργου σιγήν, ἐπειδὴ εἶχον καλῶς διδαχθῆ ὅτι ἡ σεμνότης τῶν μυστηρίων πρέπει νὰ περιφρουρῆται διὰ τῆς σιωπῆς; Καὶ πράγματι· Πῶς θὰ ἦτο «σωστόν», ἐκεῖνα που δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε νὰ ἀτενίζουν[14] οἱ ἀμύητοι, ἡμεῖς μὲ δημοσιεύσεις [illegible] νὰ καταστῶμεν προσιτὴν εἰς ὅλους τὴν διδασκαλίαν μας δι' αὐτά.

---

4. [illegible]
5. Πρβλ. Α' Κορ. [illegible]
6. Α' Κορ. 1[illegible], 14. 22 Ματθ. 26, 26-29.
7. [illegible] Βαπτίσματος.
8. Ἔ. ά.
9. Ἔ. ά.
10. Ἔ. ά.
11. [illegible] τῆς ἐννοίας, ἤτοι βυθίζεται εἰς τὸ ὕδωρ.
12. Ἔ. ά. Ἀκολουθία Κατηχήσεως.
13. [illegible] τῶν Γραφῶν.
14. [illegible] εἰς τὸν ἅγιον ἄρτον.

Ἢ πάλιν εἰς τί ἄραγε νὰ ἀπέβλεπεν ὁ Μέγας Μωυσῆς καὶ διὰ τοῦτο εἶχε ὁρίσει ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἰσέρχεται ὁ καθένας εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ Ναοῦ[15], ἀλλὰ τοὺς μὲν «βεβήλους» τοὺς ἐτοποθέτησεν ἔξω ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς περιβόλους τοῦ Ναοῦ, καὶ ἐνῶ τὰς πρώτας αὐλὰς τὰς ἐπεφύλαξε διὰ τοὺς πιὸ καθαρούς, ἀξίους ὡς ὑπηρέτας τοῦ Θεοῦ ἐθεώρησε μόνον τοὺς Λευΐτας,[16] καὶ ἐνῶ ὡς ἔργον τῶν ἱερέων ὥρισε τὴν σφαγὴν τῶν ζώων τῶν θυσιῶν καὶ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας τῶν ὁλοκαυτωμάτων καὶ τὰς ἄλλας ἱερουργίας, ἕνα μόνον ἐξ αὐτῶν τὸν μεταξὺ ὅλων κατ' ἐξοχὴν ἐκλεκτόν, τὸν ἄφηνε νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰ ἄδυτα, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἐπέτρεπε νὰ εἰσέρχεται καὶ αὐτὸς καθ' ὅλον τὸν χρόνον, ἀλλὰ μίαν μόνον ἡμέραν τοῦ χρόνου καὶ ἀπὸ αὐτὴν μίαν τακτὴν ὥραν, ὥστε καὶ αὐτός, ἀφοῦ θὰ ἦσαν εἰς αὐτὸν τόποι ξένοι καὶ ἀσυνήθιστοι, νὰ ἀτενίζῃ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων μὲ θάμβος.[17] Ἔπραξε δὲ τοῦτο ὁ Μωυσῆς ἐπειδὴ λόγῳ τῆς σοφίας του ἐγνώριζε καλῶς ὅτι διὰ κάθε τι τὸ πολὺ συνηθισμένον καὶ διὰ τοῦτο καταληπτὸν εἶναι εὔκολος ἡ καταφρόνησις, ἐνῶ διὰ κάθε τι τὸ μακρινὸν καὶ σπάνιον, κατὰ κάποιον φυσικὸν τρόπον δημιουργεῖται μέσα μας ἡ τάσις νὰ τὸ θεωροῦμεν περισπούδαστον.

Κατὰ τὸν ἴδιον λοιπὸν τρόπον καὶ οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ Πατέρες ποὺ ἐξ ἀρχῆς ἐθεσμοθέτησαν κάθε τι ποὺ ἀφορᾶ τὰς Ἐκκλησίας ἐφρούρησαν τὴν ἱερότητα τῶν μυστηρίων μὲ τὸ νὰ διατηροῦν αὐτὰ ἀπόκρυφα καὶ νὰ μὴ ὁμιλοῦν δι' αὐτά, ἀφοῦ ἄλλωστε δὲν εἶναι καθόλου μυστήριον κάθε τι ποὺ φθάνει εἰς τὰ αὐτιὰ ὅλου τοῦ κόσμου ἀκόμη καὶ τῶν τυχαίων. Ὁ λόγος ποὺ πολλὰ μᾶς παρεδόθησαν «ἀγράφως»[18] εἶναι διὰ νὰ μὴ καταστῇ ἡ γνῶσις τῶν δογμάτων λόγῳ συνηθείας εὐκαταφρόνητος[19] ἀπὸ τὸ πλῆθος μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παραμεληθῇ ἐντελῶς. Διότι ἄλλο εἶναι τὸ δόγμα καὶ ἄλλο τὸ κήρυγμα. Καὶ πράγματι τὸ μὲν δόγμα ἀποσιωπᾶται, ἐνῶ τὰ κηρύγματα λαμβάνουν δημοσιότητα. Καὶ ἕνα εἶδος σιωπῆς εἶναι καὶ ἡ ἀσάφεια, ποὺ χρησιμοποιεῖ ἡ Γραφή, διὰ

15. Ἑβρ. 9, 6. Ἐξόδ. 30, 10. Λευΐτ. 16.
16. Ἀριθ. [illegible]
17. Λευΐτ. 16.
18. Δηλ. μὲ [illegible] καὶ μὲ τὴν [illegible]
19. Δηλ. οὐχὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ.
20. Τὸ [illegible] καὶ [illegible] θεραπεύουν οἱ ἅγιοι Πατέρες διὰ τὸ μὴ κηρύξωσι [illegible] τῶν μυστηρίων τῆς πίστεως.
21. Δηλ. τὸ εἰς τὰς δογματικὰς διατυπώσεις κρυπτόμενον ἀκατάληπτον μυστήριον τῆς θείας ἀληθείας.

νὰ καταστήσῃ τὸ «νόημα»[21] τῶν δογμάτων δυσθεώρητον πρὸς ὠφέλειαν ἐκείνων ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ αὐτά. Διὰ τοῦτο ὅλοι βεβαίως κυττάζομεν πρὸς ἀνατολὰς[22] κατὰ τὰς προσευχάς μας, ὀλίγοι ὅμως γνωρίζομεν ὅτι ἀναζητοῦμεν ἔτσι τὴν ἀρχαίαν μας πατρίδα, τὸν παράδεισον τὸν ὁποῖον ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς.[23] Ὀρθοὶ βεβαίως λέγομεν τὰς εὐχὰς κατὰ τὴν Κυριακήν,[24] καὶ ὅμως δὲν γνωρίζομεν ὅλοι διατί. Καὶ πράγματι. Δὲν πράττομεν τοῦτο μόνον ἐπειδὴ «συναναστάντες Χριστῷ» καὶ ὀφείλοντες νὰ ζητῶμεν τὰ ἄνω,[26] πρέπει κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τὸν ἑαυτόν μας διὰ τῆς στάσεώς μας κατὰ τὴν προσευχὴν τὴν χάριν ποὺ μᾶς ἔχει δοθῆ, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ φαίνεται πὼς ἡ Κυριακὴ εἶναι ἀπὸ μίαν ἄποψιν εἰκὼν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνῷ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ἡμερῶν, δὲν ὠνομάσθη ἀπὸ τὸν Μωυσέα «πρώτη», ἀλλὰ «μία», — πράγματι λέγει «ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία»,[27] — διότι ἡ ἰδία ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις. Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἰδία ἡμέρα ὀνομάζεται καὶ «μία» καὶ «ὀγδόη» ἐπειδὴ εἰς τὸν ἑαυτόν της ἡ ἡμέρα αὐτὴ τῆς ὁποίας κάνει μνείαν καὶ ὁ ψαλμῳδὸς εἰς μερικὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν,[28] φανερώνει ἐκείνην τὴν ὄντως «μίαν», καὶ ἀληθινὴν «ὀγδόην» δηλ. τὴν κατάστασιν ποὺ θὰ ἐπικρατήσῃ μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον, τὴν ἄπαυστον, ἀνέσπερον καὶ ἀδιάδοχον ἡμέραν, τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον τὸν ἄληκτον καὶ ἀγήρω. Συνεπῶς ἦτο ἀπαραίτητον τὸ ὅτι ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ἡμᾶς, τοὺς τροφίμους της, νὰ λέγω

---

22. Ἀνέκαθεν ἐπεκράτησε [illegible] τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν [illegible] ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι [illegible] τὴν πρᾶξιν ταύτην.

23. Γεν. 2, 8.

24. Κατὰ ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς [illegible] οὐδέποτε [illegible] κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὴν Πεντηκοστὴν [illegible] λοιπὰ ὑπερέχοντα πρόσωπα. Εἰς τὸν Κύριον [illegible] Σύνοδος [illegible] κατὰ Κυριακὰς καὶ Πεντηκοστήν. [illegible] ἡ Κυριακὴ καὶ ἡ Πεντηκοστή [illegible] Συμπέρασμα [illegible] νὰ προσκυνοῦν οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς, οὔτε κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ Καθαγιασμοῦ τῶν Τιμίων Δώρων.

25. Κολ. 2, 12. 3, 1.

26. Κολ. 3, 1.

27. Γεν. 1, 5.

28. Ψαλμ. 6, 1. 11, 1 κ.ἄ.

μεν ὄρθιο[illegible] τας προσευχάς μας σκοπός της εἶ[illegible]α με την συνεχῆ [illegible] της [illegible] να μη ἀμελ[illegible] τα ἐφ[illegible] [illegible] ἀπαραίτητα [illegible] την μεταστασ[illegible] μας [illegible] ἡ περίοδος τῆς Πεντηκ[illegible] ἐ[illegible] τῆ[illegible] σεως μας τη[illegible] ὁπ[illegible] το [illegible] ἐκείνη, ἀφοῦ ἡ [illegible] «πρώτην» [illegible] ἑπταπλασιαζομένη ἑπτά φ[illegible] τας ἑπτ[illegible] τῆς [illegible] Πεντηκοστῆς [illegible] «πρώτην» και κατ[illegible] εἰς τ[illegible] πάλιν ἡμ[illegible] και ἐπαναλαμβ[illegible] αφοῦ [illegible] αι ἐνδιάμεσ[illegible] Ετσι [illegible] τῆς ὁμ[illegible]τητος ὅλων τῶν ἡμερ[illegible] ἀπ[illegible]τελε[illegible] ἀπ[illegible] ἐκείνου ἀφο[illegible] [illegible] κίνησιν — ἀρχ[illegible] ἀπο τα [illegible] πάλιν [illegible] [illegible] θέσει[illegible] [illegible] νου με τους [illegible] κατ' α[illegible] ορθ[illegible] [illegible] ἐναργους [illegible] μας [illegible] τον νο[illegible] μας ἀπό [illegible] και εις ἐκάστην μας [illegible] δεικνομεν ἐμπρακτως, ὅτι [illegible] τῆς ἁμαρτίας ἐκατ[illegible]λησαμεν εις τη[illegible] γη[illegible] και [illegible] τῆς φ[illegible] Εκεινου που μας ἐδημιουργησεν ἐκληθημεν και πάλιν εἰς τον οὐρανόν.

67 "Αν θελησω νὰ διηγηθῶ τα μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, που δεν ἀπαντο[illegible] εἰς την Γραφην, «ἐπιλείψει με»[32] ἡ ἡμέρα. Παραλ[illegible] τα ἄλλα. Ερωτ[illegible] μόνο: Από ποιαν Γραφικην διδασκαλίαν ελ[illegible] αυτην ταυτην την ὁμολογίαν τῆς πιστεως μας εἰς Πατερα και Υἱον και ἁγιον Πνεῦμα; Διότι, ἂν συμφωνως πρός τα λόγια, μέ

29 Η Πεντηκοστή, ἀρχίζε[illegible] ἀπό [illegible] Κυριακή[illegible] (τὸ Πάσχα) και [illegible] ἡμέρα[illegible] θεωρ[illegible] [illegible] τῶν ἑορτῶν, αἱ ἡμέραι [illegible] κατά την θὰ καταργηθῆ ὁ χρόνος καὶ θὰ θριαμβεύση ἡ ἀνάστασις.

30 [illegible] κατὰ [illegible] Κυριακή[illegible] καὶ τὴν Πεντηκοστὴν ὀρθ[illegible] κατὰ τὰς [illegible] ἀπὸ τὰ [illegible] τῆς Β' Παρουσ[illegible] [illegible] ἐν τῇ [illegible] Βασιλε[illegible]

31 [illegible] μετάνοια, καθ[illegible] τὸ [illegible] ἔλεγχ[illegible] [illegible] πὸ τὴν στάσιν [illegible] ἔχουν αἱ μετάνοιαι. Ὁ μεγας Βασιλειος μᾶς τὸ διδάσκει σαφέστατα.

32 Ἑβρ 11, 32.

τὰ ὁποῖα μᾶς παρέδωκεν ὁ Κύριος τὸ βάπτισμα[33] ἡ εὐλάβειά μας ἀπαιτεῖ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐπειδὴ τὸ ὀρθὸν εἶναι νὰ πιστεύωμεν ἔτσι ὅπως ἐβαπτίσθημεν, διὰ τοῦτο δίδομεν τὰς τότε ὁμολογίας πίστεως ὁμοίας μὲ τὸ βάπτισμά μας, τότε ἂς συγχωρήσουν καὶ ἡμᾶς, διότι μὲ βάσιν τὴν σκέψιν αὐτὴν ἀναπέμπομεν τὴν δοξολογίαν ὁμοίαν μὲ τὴν πίστιν μας. Ἀλλ' ἂν δὲν ἐνδιαφέρωνται διὰ τὸν τρόπον τῆς δοξολογίας ἐπειδὴ δῆθεν δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Γραφὴν τοὐλάχιστον ἂς μᾶς παρουσιάσουν Γραφικὰς μαρτυρίας ποὺ νὰ ἀποδεικνύουν τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως ὡς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, ποὺ ἀπηριθμήσαμεν ἀνωτέρω.

Κατόπιν τούτων λοιπόν, (ἐρωτῶ) καθ' ἣν στιγμὴν τὰ μὴ «Γραφικὰ» εἶναι τόσον πολλὰ καὶ ἔχουν τόσον μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ μυστήριον τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως, δὲν θὰ ἀνεχθοῦν αὐτοὶ εἰς ἡμᾶς μίαν καὶ μόνην λέξιν ἡ ὁποία (μάλιστα) μᾶς παρεδόθη ἀπὸ τοὺς Πατέρας καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἔχομεν ἤδη δείξει σαφῶς ὅτι ὑπάρχει ἐν χρήσει εἰς τὰς Ἐκκλησίας ποὺ, λόγῳ τῆς σταθερᾶς των ἀποφάσεως νὰ μὴ συσχηματίζωνται,[34] δὲν διεστράφησαν,[35] καὶ μάλιστα ἀφοῦ ἡ λέξις αὐτὴ ἐμπεριέχει κάποιαν ὄχι ἀσήμαντον διδασκαλίαν, καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐσεβείας συνεισφέρει ἕνα ὄχι ἐλάχιστον ποσοστόν;[36]

68 Μέχρι τώρα ἀνέπτυξα, ποία εἶναι ἡ σημασία τῆς κάθε μιᾶς ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς ἐκφοράς. Θὰ ἐκθέσω ὅμως ἐν συνεχείᾳ καὶ πάλιν, ποῦ συμφωνοῦν μεταξύ των καὶ ποῦ διίστανται, ὄχι διότι ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν μεταξύ των τοιουτοτρόπως ὥστε νὰ ἀλληλοαναιροῦνται, ἀλλὰ διότι ἡ κάθε μία συνεισφέρει διὰ τὴν κατανόησιν τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως ἕνα ἰδιαίτερον νόημα. Καὶ πράγματι. Ἡ μὲν «ἐν» δείχνει κυρίως τὰς πρὸς ἡμᾶς ἐνεργείας, ἐνῷ ἡ «σὺν» κηρύττει τὴν κοινωνίαν τοῦ Πνεύματος μὲ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο χρησιμοποιοῦμεν καὶ τὰς

33. Ματθ. 28, 19.

34. Ἄρα ἡ ἀθέτησις τῆς Παραδόσεως ἀποτελεῖ πνευματικὴν διαστροφήν.

35. Διεστραμμένας ὀνομάζει ὁ Μ. Β. τὰς Ἐκκλησίας αὐτὰς αἱ ὁποῖαι εἶχον [illegible] τὸν [illegible] καὶ εἶχον ἀρνηθῆ τὴν παράδοσιν. Συνεπῶς, κατὰ τὸν Μ. Β. κάθε Ἐκκλησία ὡς [illegible] ὁμολογεῖ, ποὺ ὑπερτιμᾷ τὴν ἑρμηνείαν τῆς Γραφῆς ἢ τὴν λογικὴν φιλοσοφίαν εἰς βάρος τῆς παραδόσεως, εἶναι διεστραμμένη.

36. Τὸ νόημα εἶναι: Τὸ [illegible] γεγονὸς ἀπαράδεκτον καὶ ἐξοργιστικόν. Αὐτοὶ ποὺ ἔχουν [illegible] καὶ [illegible] διαστροφὴν ἐλέγχουν ἡμᾶς, ἐπειδὴ χρησιμοποιοῦμεν [illegible] μίαν [illegible] μὴ ἔγγραφον [illegible], διὰ νὰ ἐκφράσωμεν δι' αὐτῆς τὸ μέγιστον τῆς εὐσεβείας μυστήριον.

δύο αὐτὰς λέξεις, ἐπειδὴ μὲ τὴν μὲν μίαν δεχόμεν τὸ ἀξίωμα τοῦ Πνεύματος, μὲ τὴν ἄλλην δὲ διακηρύττομεν τὴν χάριν του ποὺ εἶναι (πάντοτε) πλησίον μας. Ἔτσι δοξολογοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ ἐν τῷ Πνεύματι καὶ σὺν τῷ Πνεύματι, χωρὶς μὲ αὐτὸ νὰ λέγωμεν τίποτε τὸ ἰδικόν μας, ἀλλὰ ἀπλῶς διότι ἔτσι [illegible] μὲ βάσιν ἕνα κανόνα, τὴν διδασκαλίαν δηλαδὴ τοῦ Κυρίου, μεταφέρομεν τὴν λέξιν αὐτὴν καὶ εἰς ἐκεῖνα ποὺ εἶναι συναφῆ μὲ αὐτὴν καὶ ἀλληλένδετα, καὶ ποὺ ἡ μεταξύ τους συνάφεια εἰς τὰ μυστήρια εἶναι ἀναγκαστική. Διότι ἐνομίσαμεν ὅτι ἐκεῖνο ποὺ εἰς τὸ ... βάπτισμα συναριθμήθη (μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν), πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ τὸ συναρμόσωμεν κατάλληλως καὶ εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Καὶ ἡμεῖς τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως τὴν ἐθεωρήσαμεν πάντοτε ὡς τρόπον τινὰ ἀρχὴν καὶ μητέρα τῆς δοξολογίας. Τί ὅμως θὰ πρέπῃ νὰ κάμωμεν τώρα; Ἐμπρός! Ἂς ἀρχίσουν τώρα αὐτοὶ νὰ μᾶς διδάσκουν νὰ μὴ βαπτίζωμεν ὡς παρελάβομεν[37], ἢ νὰ μὴ πιστεύωμεν ὡς ἐβαπτίσθημεν[38], ἢ νὰ μὴ δοξολογοῦμεν τὸν Θεὸν ὡς τὸν ἔχομεν πιστεύσει! Θὰ πρέπῃ δηλαδὴ νὰ ἀποδείξῃ κανεὶς ἢ ὅτι ἡ ἀλληλουχία αὐτὴ τῶν πραγμάτων μεταξύ τους δὲν εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἄρρηκτος, ἢ ὅτι ἡ καινοτομία εἰς αὐτὰ δὲν σημαίνει κατάλυσιν τῶν πάντων.

Αὐτοὶ ὅμως δὲν παύουν νὰ θρυλλοῦν πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν μορφὴν δοξολογίας «σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ», ὅτι αὐτὴ εἶναι «ἀμάρτυρος καὶ ἄγραφος» καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἔχει λοιπὸν λεχθῆ ἤδη ὅτι κατὰ τὸ νόημα εἶναι τὸ ἴδιον νὰ εἴπῃ κανεὶς «δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι» καὶ «δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι». Συνεπῶς, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀθετήσῃ κανεὶς ἢ νὰ διαγράψῃ τὸν σύνδεσμον «καὶ» διότι ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ στόμα τοῦ Κυρίου, ἄρα δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ νὰ μᾶς ἐμποδίζῃ νὰ ἀποδεχθῶμεν καὶ ἐκείνην[39] ποὺ ἔχει τὴν ἰδίαν μὲ αὐτὸν σημασίαν. Περὶ αὐτοῦ ἄλλωστε ὡμιλήσαμεν εἰς τὰ προηγούμενα, ὅτε ἐξεθέσαμεν ποίαν διαφορὰν ἔχει πρὸς ἐκείνην καὶ ποίαν ὁμοιότητα. Καὶ ἐπικυρώνει τὸν λόγον μου ὁ ἀπόστολος μὲ τὸ νὰ χρησιμοποιῇ τὰς δύο αὐτὰς λέξεις ἀδιακρίτως καὶ ποτὲ μὲν νὰ λέγῃ «Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ

---

37 Πρόκειται διὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

38 Ἡ ἀθέτησις τῆς πίστεως εἰς τὴν ὁποίαν ἐβαπτίσθημεν σημαίνει ἀθέτησιν τοῦ βαπτίσματος, δηλαδὴ τῆς χάριτος τῆς ἀπολυτρώσεως.

39 Δηλ. τὴν πρόθεσιν «σὺν».

Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»[40] καὶ ὅτε «συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ Πνεύματος σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ»[41] ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶχε τὴν γνώμην ὅτι δὲν διαφέρει καθόλου τὸ νόημα μιᾶς φράσεως ἂν κανεὶς διὰ τὴν σύνδεσιν τῶν διαφόρων ὀνομάτων χρησιμοποιήσῃ τὸν σύνδεσμον (καὶ) ἢ τὴν πρόθεσιν (σύν).

ΚΕΘΑΛΑΙΟΝ ΚΗ΄

Αὐτὰ ποὺ ἡ Γραφὴ λέγει διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι δηλαδὴ συμβασιλεύουν μὲ τὸν Χριστόν, οἱ ἀντιλέγοντες δὲν ἀνέχονται ὅτι ἰσχύουν **διὰ τὸ Πνεῦμα.**

69. Ἀλλ᾽ ἂς ἴδωμεν ἂν θὰ κατορθώσωμεν νὰ φαντασθῶμεν, πῶς θὰ ἀπελογοῦντο οἱ Πατέρες διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς, ἀφοῦ ὡς γνωστὸν ἐκεῖνοι ποὺ ἔδωκαν εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν τὸ «ἐξεκίνημα» εἶναι περισσότεροι ἀπὸ ἡμᾶς (τοὺς ὀπαδούς τους) ἀξιοκατάκριτοι.

Ἰδοὺ ὁ Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολήν του λέγει «καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ»[1]. Ἆρά γε θὰ ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι εἰς ἕνα μὲν ὁλόκληρον λαόν, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν ἐχαρίσεν ὁ Θεὸς τὴν «σὺν Χριστῷ» ζωήν[2] τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δὲν ἔχει αὐτὴν τὴν «σὺν Χριστῷ» ζωήν. Ἀλλ᾽ ἂν εἶναι ἀσέβεια ἀκόμη καὶ νὰ τὸ διανοηθῇ κανεὶς αὐτό, τότε πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ εἶναι θεάρεστον ἄν, ὅπως εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν[3] Του, ἔτσι διατυπώνωμεν καὶ τὴν εἰς Αὐτὸ ὁμολογίαν μας, ἀπολύτως δηλαδὴ σύμφωνον μὲ τὴν περὶ τῆς οὐσίας Του ἀντίληψίν μας. Ἀκόμη πῶς δὲν θὰ ἦτο ἀπόδειξις ἐσχάτης πνευματικῆς ἀναλγησίας, ἡμεῖς μὲν νὰ ὁμολογοῦμεν ὅτι οἱ ἅγιοι εἶναι πάντοτε σὺν Χριστῷ,[3a] ἀφοῦ ἄλλωστε ὁ Παῦλος ἐκδημήσας ἀπὸ

40. Α΄ Κορ. 6, 11.
41. Α΄ Κορ. 5, 4.
1. Κολ. 2, 13.
2. Κολ. 3, 3.
3. [illegible]
3α. [illegible]

τοῦ σώματος ἐνδημεῖ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ ἀναλύσας εἶναι ἤδη σὺν Χριστῷ[4] καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ Πνεῦμα ὅσον βεβαίως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ἰδίους νὰ μὴ ἀναγνωρίζουν τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι μαζὶ μὲ τὸν Χριστὸν οὔτε τόσον ὅσον καὶ οἱ ἄνθρωποι. Καὶ ὁ μὲν Παῦλος ὀνομάζει τὸν ἑαυτόν του συνεργὸν Θεοῦ[5] τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τοῦ ὁποίου τὸ Εὐαγγέλιον καρποφορεῖ[6] εἰς ὁλόκληρον τὴν ὑπ' οὐρανὸν κτίσιν, ἂν τὸ ὀνομάσωμεν συνεργόν, φθάνουν μέχρι τοῦ σημείου νὰ καταθέτουν ἐναντίον μας μήνυσιν ἐπ' ἀσεβείᾳ. Καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῇ κανεὶς ὅτι ἡ μὲν ζωὴ ἐκείνων ποὺ ἐλπίζουν εἰς τὸν Κύριον «κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ» καὶ ἔτσι «ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ αὐτοὶ σὺν Αὐτῷ φανερωθήσονται ἐν δόξῃ»[8] τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ζωῆς τὸ ὁποῖον μᾶς ἠλευθέρωσε ἀπὸ τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας αὐτὸ δὲν εἶναι «σὺν Χριστῷ» μὲ κανένα τρόπον οὔτε μὲ «κάποιαν» μορφὴν «σὺν Αὐτῷ» ζωῆς ἀφανοῦς καὶ κεκρυμμένης οὔτε εἰς τὴν φανέρωσιν τῆς δόξης Του ποὺ ἡμεῖς προσδοκῶμεν ὅτι θὰ καταστῇ ὁλοφανερὴ ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἁγίων;[10] Ἡμεῖς εἴμεθα «κληρονόμοι Θεοῦ καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ»[11] καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἵνα ἀποκλήρον καὶ ἄμοιρον εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ Του. Καὶ καθὼς γνωρίζετε, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐπικυρώνει μὲ τὴν μαρτυρίαν Του τὴν μαρτυρίαν τοῦ πνεύματός μας «συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ»[12] καὶ ἡμεῖς δὲν δίδομεν χάριν τοῦ Πνεύματος οὔτε τὴν μαρτυρίαν ποὺ ἄλλωστε ἠκούσαμεν ἀπὸ τὸν Κύριον ὅτι δηλαδὴ ἔχει κοινωνίαν πρὸς τὸν Θεόν.

Ἀλλ' ἰδοὺ ἡ κορωνὶς τῆς ἀνοησίας! Ἡμεῖς μὲν ἐλπίζομεν ὅτι χάρις εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν μας ποὺ ἀπεκτήσαμεν διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ θὰ ἀναστηθῶμεν μαζί Του καί, ὅταν θὰ μετασχηματίσῃ τὸ «σῶμα τῆς τα

---

4. Φιλ. 1, 23.
5. Α' Θεσ. 3, 2.
6. Κολ. 1, 6.
7. Γραφὴ [illegible] εἶναι ἡ ἔγγραφος [illegible]
8. Κολ. 3, 3-4.
9. Ἔ. ἀ.
10. [illegible] τῶν ἁγίων [illegible] δόξα τοῦ Θεοῦ [illegible]
11. Ρωμ. 8, 17.
12. Ρωμ. 8, 16.

πεινώσεως»[12a] μας ἀπὸ ψυχικὸν εἰς πνευματικὸν[13] θὰ καθήσωμεν μαζὶ Του εἰς τὰ ἐπουράνια[14] καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα δὲν παραχωροῦμεν οὔτε δικαίωμα «συνεδρίας»[15] οὔτε δόξης οὔτε κάποιας ἄλλης δωρεᾶς ἀπὸ ἐκείνας ποὺ ἡμεῖς λαμβάνομεν ἀπὸ Αὐτό. Καὶ ἐκτὸς τούτων δὲν παραχωροῦμεν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τίποτε ἀπὸ ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα, συμφώνως πρὸς τὴν ἀψευδῆ δωρεάν. Ἐκεῖνοι ποὺ μᾶς τὰ ὑπεσχέθη ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐπιστεύσαμεν ὅτι εἴμεθα ἄξιοι ἐπειδὴ τάχα ξεπερνοῦν τὴν ἀξίαν Του. Καὶ διὰ σὲ μὲν τὸ ὅτι θὰ εἶσαι πάντοτε «σὺν τῷ Κυρίῳ»[16] τὸ θεωρεῖς ὅτι εἶναι ἀνάλογον μὲ τὴν ἀξίαν σου ( ) καὶ δι' αὐτὸ προσδέχεσαι ἀφοῦ ἁρπαγῇς «ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν (τοῦ Κυρίου) εἰς ἀέρα» νὰ εἶσαι πάντοτε «σὺν τῷ Κυρίῳ». Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ Πνεῦμα ἔρχεσαι τώρα νὰ εἴπῃς ὅτι δὲν εἶναι (πάντοτε) «σὺν τῷ Χριστῷ». (Καὶ αὐτὴν τὴν φοβερὰν ἀσέβειαν τὴν λέγεις σύ) ὁ ὁποῖος ἐκεῖνον ποὺ συναριθμεῖ καὶ συντάσσει τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὸν θεωρεῖς ἀφωρισμένον ἐπειδὴ τάχα διαπράττει ἔτσι ἀφόρητον ἀσέβειαν[17].

70. Ἐντρέπομαι νὰ προσθέσω τὰ ὑπόλοιπα, τὸ ὅτι δηλαδὴ σὺ μὲν προσδοκεῖς νὰ συνδοξασθῇς μὲ τὸν Χριστὸν — καθ' ὅσον «εἴπερ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν»[19] — τὸ δὲ Πνεῦμα ποὺ δίδει τὴν ἁγιωσύνην, δὲν τὸ συνδοξάζεις μὲ τὸν Χριστὸν ὥσαν νὰ μὴ εἶναι ἄξιον νὰ ἀπολαύσῃ οὔτε τὰ ἴδια μὲ σένα. Καὶ σὺ μὲν ἐλπίζεις νὰ συμβασιλεύσῃς, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς χάριτος[19a] ἀφοῦ Τοῦ ἀπονέμεις ὡς ἀνήκουσαν εἰς Αὐτὸ τὴν τάξιν δούλου καὶ ὑπηρέτου ἐξευτελίζεις. Αὐτὰ τὰ λέγω ὄχι τόσον διὰ νὰ δείξω ὅτι ὀφείλομεν νὰ δοξολογοῦμεν τὸ Πνεῦμα ὅσον διὰ νὰ ἐλέγξω τὴν διεστραμμένην λογικὴν[20] ἐκείνων ποὺ δὲν δίδουν εἰς τὸ Πνεῦμα οὔτε τόσον (ὅσον εἰς τὸν ἑαυτόν τους) ἀλλὰ ἀποφεύγουν ὡς ἀσέβειαν νὰ παραδεχθοῦν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἔχει κοινὴν τὴν δόξαν μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ποῖος εἶναι δυνατὸν

12a. Φιλ. 3, 21.
13. Πρβλ. Φιλ. 3, 21 καὶ Α' Κορ. 15, 44.
14. Ἐφ. 2, 6.
15. [illegible] καθῆσθαι ἐπὶ [illegible] μὲ κάποιον ἄλλον [illegible] μὲ κάποιον τιμώμενος ὑπ' αὐτοῦ.
16. Α' Θεσ. 4, 17.
17. Ἔ. ἀ.
18. Τὸ νόημα τῶν λόγων [illegible] Πλάτων [illegible] ἀπεδείχθη, δὲν τὴν ἐδοκίμαζες εἰς τὸν νοῦν σου.
19. Ρωμ. 8, 17.
19a. Ἑβρ. 10, 29.
20. [illegible] Η λέξις [illegible]

νὰ ἀκούσῃ ταῦτα χωρὶς νὰ στενάξῃ. Ἢ μήπως δὲν ἀποτελοῦν τὰ γεγονότα αὐτὰ προοίμιον τῆς ἐκλείψεως τῆς πίστεως, διὰ τὴν ὁποίαν ὡς ἀπειλὴν ὡμίλησεν ὁ Κύριος, τόσον καταφανῶς ὥστε νὰ τὸ καταλάβῃ ἀκόμη καὶ ἕνα παιδί; Ἰδού: «Ἔγιναν ἀμφίβολα ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἀναντίρρητα. Πιστεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα καὶ συνεχῶς ἀντιμαχόμεθα τὴν ἰδίαν τὴν ὁμολογίαν μας». Βαπτιζόμεθα (εἰς τὸ Πνεῦμα) καὶ ἐξακολουθοῦμεν νὰ Τὸ μαχόμεθα. Τὸ ἐπικαλούμεθα ὡς ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς καὶ Τὸ καταφρονοῦμεν ὡσὰν νὰ ἦτο σύνδουλός μας. Ἡ παράδοσις μᾶς ἐδίδαξεν ὅτι ἡ θέσις Του εἶναι μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἡμεῖς Τὸ στεροῦμεν κάθε τιμῆς ὡς νὰ ἦτο ἕνα μέρος τῆς κτίσεως[20].

Ἔτσι λοιπὸν αὐτοὶ ποὺ δὲν γνωρίζουν τί πρέπει νὰ λέγουν εἰς τὴν προσευχήν των[21], ἂν κάμμιαν φορὰν συμβῇ καὶ εἴπουν κάτι τὸ εὐλαβὲς διὰ τὸ Πνεῦμα, ὡσὰν νὰ εἶχαν μὲ αὐτὸ ἐξαντλήσει τὰ ὅρια τῆς ἀξίας Του, καταδικάζουν κάθε ἔκφρασιν ἡ ὁποία θὰ ὑπερέβαινε τάχα τὴν συμμετρίαν[22]. Αὐτοὶ τὸ ἔπρεπε νὰ θρηνοῦν διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, δηλαδὴ διὰ τὸ ὅτι δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ ἐκπληρώσωμεν μὲ λόγια τὴν εὐγνωμοσύνην ποὺ ὀφείλομεν δι' ὅσα μὲ ἔργα (ἀπὸ τὸ Πνεῦμα) εὐεργετούμεθα. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον «ὑπερέχει πάντα νοῦν» καὶ κάνει νὰ φανῇ ὅτι ὁ λόγος μας δὲν μπορεῖ νὰ φθάσῃ οὔτε ἕνα πολλοστημόριον τῆς ἀξίας Του, σύμφωνα πρὸς τὰ λόγια τοῦ βιβλίου ποὺ ἐπιγράφεται Σοφία. Λέγει λοιπὸν τὸ βιβλίον αὐτό: «ὑψώσατε καθ' ὅσον ἂν δύνασθε· ὑπερέχει γὰρ καὶ ἔτι· καὶ ὑψοῦντες αὐτὸν πληθύνατε. Μὴ κοπιᾶτε· οὐ γὰρ μὴ ἐφίκησθε»[23].

[illegible]

21. [illegible]

22. [illegible] προσευχάς των κάνουν [illegible]

23. [illegible] νὸ ποῦ πράγματι εἶναι τὸ Πνεῦμα.

Ἀσφαλῶς ἡ ... δὲ τὰ λόγια ταῦτα θὰ εἶναι φοβερὰ ... τοῦ Θεοῦ ... ἐδιδάχθη ὅτι ἡ βλασφημία εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι ἀσυγχώρητος.[24]

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ΄

Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν οἵτινες εἰς τὰ συγγράμματα των κάμνουν χρῆσιν τῆς λέξεως «σύν».

71) Πάντως εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ των ὅτι ἡ δοξολογία που γίνεται μὲ τὴν διατύπωσιν «σὺν τῷ Πνεύματι» οὔτε ἐν τῇ Γραφῇ ἀπαντᾷ οὔτε μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Πατέρων παρατηροῦμεν ὅτι ἂν μὲν δὲν ἔχῃ γίνει δεκτὸν τίποτε ἄλλο που δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Γραφήν, ἂς μὴ γίνῃ οὔτε αὐτό. Ἂν ὅμως τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ δόγματα μυστικῶς μᾶς ἔχουν καθιερωθῆ, παρ' ὅτι δὲν μαρτυροῦνται σαφῶς ἀπὸ τὴν Γραφήν, τότε μαζὶ μὲ τὰ πολλὰ ἄλλα πρέπει νὰ δεχθῶμεν καὶ αὐτό. Νομίζω ὅμως ὅτι τὸ νὰ μένῃ κανεὶς πιστὸς εἰς τὰς ἀγράφους παραδόσεις εἶναι διδασκαλία ἀποστολική. Πράγματι ὁ ἀπόστολος λέγει ἐπαινῶν μᾶς ὅτι «πάντα μου μέμνησθε καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις κατέχετε»[1] καὶ «Κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς παρελάβετε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι' ἐπιστολῆς»[2]. Μία λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰς τὰς παραδόσεις εἶναι καὶ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος, καὶ τὴν ὁποίαν, αὐτοὶ που πρῶτοι τὴν ἐνομοθέτησαν, οἱ ἀπόστολοι παραδίδοντες εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ χρῆσις της συνεβάδιζε πάντοτε μὲ τὸν χρόνον διὰ τῆς μακρᾶς συνηθείας, τὴν ἔκαμαν νὰ εἶναι (τόσον) καλῶς ἐρριζωμένη εἰς τὰς Ἐκκλησίας. (ὥστε νὰ μὴ δύναται πλέον νὰ ἐκριζωθῇ)

Ἄρα γε ἂν ὡς ἐὰν εὑρισκόμεθα εἰς δικαστήριον, στερούμενοι τυχὸν ἀποδείξεων ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφων, σᾶς ἐπαρουσιάζαμεν ἕνα μεγάλον ἀριθμὸν μαρτύρων, δὲν θὰ ἠξιούμεθα τῆς ἐκ μέρους σας ἀθωωτικῆς ψήφου; Ἐγὼ τουλάχιστον τὸ πιστεύω, ἀφοῦ «ἐπὶ στόματος δύο

24. Πρβλ. Ματθ. 12, 31
1. Α΄ Κορ. 11, 2.
2. Β΄ Θεσσ. 2, 15.
3. Δηλ. ... ὅτι ἡ χρῆσις της ... ἀπέκτησε βαθυτάτας ῥίζας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα»[4]. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀφοῦ τὰς ἐπιδεικνύομεν μὲ σαφῆ τεκμήρια ὅτι ὁ χρόνος που ἐπέρασε εἶναι ὑπὲρ ἡμῶν, δὲν θὰ ἐσχηματίζατε τὴν γνώμην ὅτι ἔχομεν δίκαιον, ὑποστηρίζοντες ὅτι ἡ δίκη αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι στρέφεται ἐναντίον μας; Νομίζω πάντως ὅτι τὰ μεμαρτυρημένως ἀμυγῆ δόγματα ἔχουν μεταξύ τους κάτι τὸ ἐπιβλητικόν, ἀφοῦ ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος [illegible] πολλὰς γενεὰς ἔχουν τὸ τεθαρρημένον. Θὰ σᾶς ἀπαριθμήσω λοιπὸν τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς διδασκαλίας [illegible] καὶ ἀσφαλῶς κατὰ τὰ τωρινὰ μεσολαβοῦντα [illegible] θὰ πρέπῃ εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν Πατέρων [illegible] νὰ προστεθῇ καὶ ὁ χρόνος, ἀφοῦ ἡ διδασκαλία [illegible] δὲν ἐνεφανίσθη διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ ἡμᾶς. Πῶς θὰ ἦτο αὐτὸ δυνατόν; Ἡμεῖς κατὰ τὰ λόγια τοῦ Ἰὼβ εἴμεθα ὄντως χθεσινοὶ [illegible] ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ τόσον μακρὸν χρονικὸν διάστημα ὅσον εἶναι ἡ ἡλικία τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας[5].

Ἂν λοιπὸν νομίζετε ὅτι θὰ ἦτο καλὸν νὰ εἴπω καὶ κάτι ἀπὸ τὴν προσωπικήν μου περίπτωσιν, τὴν [illegible] αὐτήν, ἐγὼ ἐπῆρα τὴν παράδοσιν ἀπὸ ἄνθρωπον που ἐπὶ ἕνα πολὺ μακρὸν χρονικὸν διάστημα ἐτελείωσεν [illegible] τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ὑποδειγματικῶς, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐγὼ καὶ ἐβαπτίσθην καὶ κατεστάθην εἷς τῶν ὑπηρετῶν τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν ἐδέχθην καὶ τὴν διατηρῶ [illegible] θὰ διατηρῶ κατὰ τὸ πολύτιμον [illegible] ἐκληρονόμησεν ὁ πατήρ μου. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἐρεύνησα καὶ ἰδίως [illegible] νὰ ἴδω μήπως τυχὸν κάποιος ἀπὸ τοὺς μακαρίους ἐκείνους παλαιοὺς πατέρας ἐχρησιμοποίησε τὰς διατυπώσεις που σήμερον τίθενται ὑπὸ ἀμφισβήτησιν. Διεπίστωσα ὅτι πράττουν τοῦτο πολλοὶ καὶ μάλιστα οἱ μόνοι ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος των μόνοι ἀξιόπιστοι ἀλλὰ καὶ ἄνθρωποι που δὲν εἶναι καθόλου ἐπιτρεπτὸν νὰ συγκριθοῦν μὲ τοὺς σημερινοὺς καὶ δὴ ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς γνώσεως των. Παρ' ὅτι λοιπὸν ἄλλοι μὲ ἀπὸ αὐτοὺς συνεδύαζον τὰ λόγια τῆς δοξολογίας μὲ τὴν πρόθεσιν («σὺν») ἄλλοι δὲ μὲ τὸν σύνδεσμον («καὶ») κανεὶς ποτὲ δὲν ἐτόλμησε νὰ φαντασθῇ δι' αὐτοὺς ὅτι ἔκαμαν κάτι τὸ ἀντίθετον πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν μὲ τὴν ὀρθὴν βεβαίως σημασίαν της.

72. Ὁ περίφημος ἐκεῖνος Εἰρηναῖος καὶ ὁ Κλήμης

---

4. Δευτ. 19, 15.
5. Ἰὼβ 8, 9.
6. [illegible] ἐπίσκοπος, [illegible] Πρβλ. [illegible] σημειώσεις εἰς ἐπιστολὴν 51 ἐν ΜΒΑ τόμ. 2.

ὁ Ρώμης καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Ρώμης καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας. Πρῶτα μὲ [illegible] καὶ αὐτὸ [illegible] κανεὶς ἀκόμη εἰς τὴν δευτέραν του ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ὁμώνυμόν του (ἐπίσκοπον Ρώμης) περὶ ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας ἔκλεισε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματός του ὡς ἑξῆς. Ἀλλὰ θὰ σᾶς παραθέσω τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ ἁγίου ἀνδρός. «Καὶ ἡμεῖς, λέγει, ἀφοῦ παρελάβαμε [illegible] ὡρισμένον τύπον καὶ κανόνα καὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς προκατόχους ἡμῶν πρεσβυτέρους, ὅπως καὶ [illegible], ἔτσι καὶ ἡμεῖς μὲ τὴν [illegible] μὲ αὐτοὺς [illegible] πέμποντες τὴν εὐχαριστίαν ἀκόμη καὶ εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν καθ' ἣν ἀπευθύνομεν ἐπιστολήν [illegible] πρὸς σᾶς τελειώνομεν μὲ τὰ λόγια: Τῷ δὲ Θεῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν». Καὶ διὰ τὰ λόγια αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰπῇ κανεὶς ὅτι ἔγιναν παραποιήσεις. [illegible] Ἂν εἶχεν εἴπει «ἐν τῷ Πνεύματι», δὲν θὰ [illegible] νὰ τὸ τονίσῃ τόσον καὶ νὰ λέγῃ ὅτι παρέλαβε τύπον καὶ κανόνα, ἀφοῦ ἡ χρῆσις τῆς διατυπώσεως αὐτῆς («ἐν Πνεύματι») εἶναι [illegible]. Ἀντιθέτως ἡ διατύπωσις «σὺν τῷ Πνεύματι» ἐχρειάζετο ἀπολογίαν. Αὐτὸς λοιπὸν (ὁ Διονύσιος) κατὰ τὴν μέσην τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματός του λέγει πρὸς τοὺς Σαβελλιανοὺς τὰ ἑξῆς: «Ἂν ἐπειδὴ αἱ ὑποστάσεις εἶναι τρεῖς [illegible] παθοῦν νὰ συναγάγουν τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, ἐγὼ τὸ ἐπιλαμβάνομαι [illegible] εἶναι, ἔστω καὶ ἂν αὐτοὶ δὲν θέλουν νὰ τὸ παραδεχθοῦν, καὶ ἂν δὲν θέλουν νὰ τὸ παραδεχθοῦν ἂς ἀρνηθοῦν εἰς ὁλοκλήρου τὴν ἁγίαν Τριάδα». Καὶ πάλιν: «Ἀκριβῶς λοιπὸν δι' αὐτὸ μετὰ τὴν Μονάδα θειοτάτη εἶναι ἡ Τριάς».

Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης εἰς ἐποχὴν πλησιεστέραν πρὸς τὴν ἀρχαϊκὴν χριστιανικὴν λέγει: «Ζῇ Κύριος ὁ Θεὸς καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον». Ὁ δὲ Εἰρηναῖος, ὁ ὁποῖος ἔζησε εἰς ἐποχὴν ἐγγὺς τῶν ἀποστόλων, ἂς ἀκούσωμεν μὲ ποῖα λόγια εἰς τὸ ἔργον του κατὰ τῶν αἱρέσεων ἀναφέρεται εἰς τὸ Πνεῦμα. «Ἐκεῖνοι, λέγει, ποὺ δὲν χαλιναγωγοῦν τὰς ὁρμάς των καὶ βυθίζονται εἰς τὰς ἐπιθυμίας των, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν καθόλου τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀποκτήσεως τοῦ θείου Πνεύ-

6. ΒΕΠ 17, σελ. 247, 26—30.

7. Ε. ἀ. σελ. 246, 31—32.

8. Ε. ἀ. σελ. 246, 34.

9. [illegible] ἀποστόλων.

10. Κλήμης [illegible] 58, 2 ΒΕΠ 1, σελ. 36, 23—24.

ματος [illegible] ἀπόστολος δικαίως [illegible] σαρκικούς [illegible] σημεῖον [illegible] Ο Ἀπ[illegible] δεν [illegible] κτήσωμεν, την βασιλείαν [illegible] κατά την [illegible] μεν [illegible] χωρίς [illegible] Πνεύματος [illegible] ή [illegible], δεν [illegible] κληρονομήση την βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν».[12]

Ἀλλ' [illegible] και θεωρητά ἀπό κάποιον [illegible] ἐμπιστ[illegible]ης [illegible] της [illegible] του [illegible] ὁ Ε[illegible]βιος ἐπίσκοπος Κα[illegible] της Παλαιστίνης [illegible] τότε μόνοι εἰς μαρτυρίαν θα ἐπικαλεσθῶμεν [illegible] καὶ ἐκεῖνος εἰς το βιβλίον του [illegible] της τῶν ἀρχαίων [illegible] παρέθετε [illegible] διατυπώσεις ἀφοῦ παρατηρῶν το [illegible] του εἰς την συγγραφήν του ἔργου λέγει τα ἑξῆς: «Ἀφοῦ ἐπικαλεσθῶμεν [illegible] φωτιστήν (φωταγωγόν), τον [illegible] Θεόν τῶν προφητῶν διά τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι [illegible]».[13]

73. Ἀλλ' [illegible] ὅτι καὶ ὁ Ὠ[illegible]γένης εἰς πολλάς ἐκ τῶν ὁμιλιῶν του εἰς τους Ψαλμούς ἀναπέμπει (εἰς τον Θεόν) την δόξαν [illegible] τῷ ἁγίῳ Πνεύματι [illegible] ὅτι ἦτο ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος δεν εἶχε [illegible] εἰς ὅλα τα σημεῖα [illegible] ἀπόψεις περί του ἁγίου Πνεύματος.[14] Ἐν τούτοις [illegible] εἰς πολλά σημεῖα τῶν ἔργων του, σεβόμενος την [illegible] της παραδόσεως, προέβη εἰς ὀρθοδόξους διατυπώσεις της διδασκαλίας περί του Πνεύματος. Αὐτός λοιπόν [illegible] εἰς το ἕκτον [illegible] βιβλίον τῶν Ἐξηγητικῶν του εἰς το κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, [illegible] ἀπερι[illegible] [illegible] καὶ [illegible] ἔπ[illegible]λέξει τα ἑξῆς: [illegible] κεῖνος που [illegible] ἀποπλύνεται ἀπό [illegible] της [illegible] την ἁμαρτίαν [illegible] λουτρόν τοῦ ὕδατος, [illegible] εἰς την θεότητα της προσκυνητῆς Τριάδος [illegible] εἰς την δύνα[illegible]

11. [illegible] 5, σελ. 163 [illegible]

12. [illegible] κεφ. 9, 3 ἐν [illegible] σελ. 163, [illegible]–164, [illegible]

13. [illegible]

13. Τὸ ἔργον [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] τῶν [illegible] δεν [illegible] [illegible] τῆς [illegible] Κα[illegible] [illegible] Ρ[illegible] λέγει [illegible] μετὰ [illegible] της θεότητος [illegible] καὶ τῆς [illegible] ἁγίου Πνεύματος. Σ[illegible] ὅτι ἡ δύναμις της Π[illegible] [illegible] τὰς [illegible] των [illegible]

Α[illegible] τῆς δ[illegible] [illegible] Ἀφ[illegible] τῆς [illegible] λέξ[illegible] καὶ [illegible] τὸ [illegible] τῶν λόγων αὐτῶν ἀλλὰ καὶ δεν [illegible] τὴν [illegible] τῆς πίστεως [illegible] τὸν Πατέρα ὅστις εἰς ἡμᾶς [illegible] τοῦ Σωτῆρος [illegible] Ἰησοῦ Χριστοῦ ᾧ (Πατρὶ) ἡ δόξα [illegible] μεγαλω[illegible] τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας.

Λοιπὸν δεν [illegible] τὸ [illegible] ἴσως εἶναι δυνατὸν καὶ να δ[illegible] καθενὸς ἀμφιβολίας ἤ [illegible] ἔκφραση την ἄποψιν ὅτι ἂν τυχὸν παρεποιήθησαν [illegible] ἤ κακοήθης αὐτή ἐνέργεια [illegible] εἶναι δύσκολον να ἀπο[illegible]φθῆ ἀφοῦ ἡ διαφορα περιορίζεται εἰς μιαν [illegible] λέξιν αὐτα ὅμως [illegible] με ἐκτενῆ [illegible] να ὄχι μόνον [illegible] την [illegible] ὑπάρχουσαν κακὴ διάθεσιν (παραποιήσεως των) ἀλλα και [illegible] να ἀποδειχθῇ ὅτι [illegible] καταφεύγη εἰς τα [illegible] γράμματα ὅτι ἡ δι αὐτῶν διδομένη ὑπ ἐμοῦ μαρτυρία εἶναι ἀντικειμενική.

Τέλος ἐγὼ θα προσθέσω και αὐτο που ὑπο ἄλλας μεν συνθήκας ἴσως θα ἦτο μικροπρέπεια (ἀ[illegible]) να το ἀ[illegible] [illegible] ἐδῶ ὅπου κατηγορ[illegible] ἐπι[illegible] τότε εἶναι ἀπαραίτητον [illegible] ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος των [illegible] ἀρχαῖα [illegible] καθ ὅλας τας ἐποχάς. Ἔτσι [illegible] που οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐνόμισαν ὅτι δεν εἶναι καλὸν να

---

16 [illegible]

17 [illegible] Comm. sup. Rom. III [illegible]

18 [illegible]

19 [illegible]

20 [illegible]

δέχωνται τὴν χάριν τοῦ ἑσπερινοῦ φωτὸς [illegible] ἀλλὰ ἅμα τῇ ἐμφανίσει του νὰ εὐχαριστοῦν δι' αὐτὸ τὸν Θεόν. Καὶ ποῖος μὲν εἶναι ὁ πατὴρ τῶν λόγων τῆς ἐπιλυχνίου εὐχαριστίας, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν. Πάντως ὅμως ὁ λαὸς τὰ λόγια αὐτὰ τὰ θεωρεῖ ἀρχαῖα καὶ ὅσοι λέγουν τὸ «Ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεοῦ» [21] ποτὲ καὶ ἀπὸ κανένα μέχρι τώρα δὲν ἐνομίσθησαν ὅτι ἔπαυσαν νὰ εἶναι ὀρθόδοξοι.

Ἀλλὰ καὶ ἂν κανεὶς παραδέχεται [22] ὅτι ὁ ὕμνος αὐτὸς εἶναι τοῦ Ἀθηνογένους καὶ ὅτι τὸν ἀφῆσε εἰς τοὺς [illegible] αὐτῷ ὡς ἀποχαιρετιστήριον, [illegible] ὅταν αὐτὸς πλέον ἐβάδιζε πρὸς τὴν διὰ πυρὸς τελείωσιν, τότε αὐτὸς γνωρίζει καὶ ποίαν γνώμην εἶχον διὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα οἱ ἅγιοι Μάρτυρες.[23] Ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἀρκοῦν αὐτά.

74. Ποῦ ὅμως θὰ τοποθετήσωμεν τὸν μέγαν Γρηγόριον καὶ τὰ λόγια του; Ἄραγε ὄχι μὲ τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Προφήτας [24] ἀφοῦ ὑπῆρξεν ἄνθρωπος ὅστις περιεπάτησε μὲ τὸ ἴδιο μὲ ἐκείνους πνεῦμα καὶ καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν ἐστοίχησεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ἁγίων καὶ κατώρθωσε νὰ τηρήσῃ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του τὴν ἀκρίβειαν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας. Τοὐλάχιστον ἐγὼ ἐπιμένω εἰς τοῦτο, ὅτι ἀσφαλῶς θὰ ἀδικήσωμεν τὴν ἀλήθειαν ἂν μεταξὺ ἐκείνων ποὺ εἶναι οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ δὲν συγκαταριθμήσωμεν τὴν ψυχὴν ἐκείνην ποὺ διέλαμψεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ὡς μέγας καὶ περιφανὴς φωστήρ, ποὺ χάρις εἰς τὴν συνεργίαν τοῦ Πνεύματος εἶχε φοβερὰν δύναμιν κατὰ τῶν δαιμόνων, ποὺ ἔλαβε τόσον ἄφθονον τὴν χάριν τοῦ λόγου ποὺ ὡδήγει εἰς τὸ νὰ γίνεται δεκτὴ ἡ πίστις μεταξὺ τῶν εἰδωλολατρῶν, ὥστε ἐνῶ παρέλαβε μόνον δεκαεπτὰ Χριστιανούς, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἀληθείας ὡδήγησεν εἰς τὸν Θεὸν ὅλον τὸν λαὸν καὶ τῆς πόλεως κ.λ.

---

21. Ὁ Μέγας Βασίλειος [illegible] νόημα εἶναι τὸ ἴδιον. [illegible] χειρογράφων καὶ [illegible]

22. [illegible] Μέγας Βασίλειος [illegible] Ἀθηνογένης δὲν εἶναι ὁ [illegible] 311 [illegible] Ἀθηνογένη [illegible]

23. [illegible] Μάρτυρες [illegible] Πνεύματος [illegible]

24. Κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον [illegible] προφήτας; Τὰ [illegible] Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς.

τῶν χωρίων. Ἐκεῖνος ἔκαμε ἀκόμη καὶ ποταμοὺς νὰ ἀλλάξουν πορεῖαν μὲ τὸ νὰ τοὺς διατάξῃ εἰ[illegible] ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐξήρανε [illegible] λίμνην [illegible] ἐπειδὴ [illegible] ἀφορμὰς διαφορῶν μεταξὺ [illegible] ἐκ τῶν ἀδελφῶν. Καὶ αἱ [illegible] τῶν μελλόντων ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ μὴ [illegible] καθόλου [illegible] τῶν μεγάλων προφητῶν. Ὅπως θὰ [illegible] παρὰ πολὺ μακρὰ νὰ διηγηθῶ τὰ θαυμαστὰ [illegible] ὁ [illegible] χάρις [illegible] τῶν χαρισμάτων [illegible] καὶ τὰ [illegible] δι' [illegible] μὲ παντὸς εἴδους θαυμαστὰ [illegible] ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας [illegible] δεύτερος Μωϋσῆς. Ἔτσι [illegible] μὲ κάθε [illegible] καὶ καθένα ἀπὸ τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα [illegible] τῆς χάριτος [illegible] παρὰ [illegible] τὸν ἠκολούθει [illegible] Ἀκόμη καὶ σήμερα ἐξακολουθοῦν οἱ [illegible] νὰ τὸν θαυμάζουν καὶ ἡ μνήμη του ἔχει μείνει [illegible] τὰς Ἐκκλησίας [illegible] καὶ πάντοτε πρόσφατος [illegible] δὲ [illegible] μὲ τὴν παρέλευσιν [illegible] Κατόπιν [illegible] οὔτε [illegible] οὔτε [illegible] ἐκ [illegible] εἰς τὴν Ἐκκλησίαν [illegible] πολλὰ ἀπ' [illegible] εἰς τὰ μέρη [illegible] ὅτι [illegible] ἡ [illegible] τους μορφὴ θεωρεῖται ἤδη ἀρχαιοπρεπής. Καὶ τοῦτο διότι [illegible] τοῦ προεστάμενου τῶν Ἐκκλησιῶν δὲν [illegible] νὰ δεχθοῦν καὶ νὰ προσθέσουν τίποτε ἀπὸ [illegible] ἀπὸ ἐκεῖνον ἐθεωρήθησαν ὀρθά. Ἐν [illegible] ὀλίγα ὅσα παρέδωκεν ὁ Γρηγόριος εἶναι καὶ ὁ τρόπος τῆς δοξολογίας γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖον [illegible] ὅλη αὐτὴ ἡ [illegible] καὶ ὁ ὁποῖος ἔχει φυλαχθῆ εἰς τὴν ἐκεῖ Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὴν Παράδοσιν ἐκείνου. Καὶ δὲν εἶναι πολὺς ὁ κόπος [illegible] ποὺ ἀπαιτεῖται διὰ νὰ ἀποκτήσῃ κανεὶς τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα δι' αὐτά· ἀρκεῖ νὰ μετακινηθῇ ὀλίγον.[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Η δια αυτή πίστις ως μαρτυρούν ο λόγο πο[illegible] κατέλιπε [illegible] ή πίστις και τ[illegible] [illegible] Φ[illegible] Ακόμη όμως ο[illegible] το[illegible] [illegible] της φ[illegible] [illegible] εις αυτήν την απλ[illegible] ιστατο εδ[illegible]ος και ο σπουδαίος εκείνος Μελέτιος.

Αλλά [illegible] λόγος υπάρχει να ανατρέχωμεν εις τα παλαιά. Μήπως ακόμη και τώρα εις την Ανατολήν δε αναγνωρίζ[illegible] τους ορθοδόξους κ[illegible]ως από [illegible] και μόνον δε τους αναγνωρίζ[illegible] [illegible] ε[illegible]ποιείτο [illegible] θημα μόνον από την φράσιν αυτήν. Κα[illegible] όπως επληροφορήθην εγώ ο ίδιος α[illegible] [illegible] εκ Μεσοποταμίας άνθρωπο[illegible] που [illegible] [illegible] καλώς την γλώσσαν μας αλλά κα[illegible] δεν είχε διεστραμμένην πίστιν, έστω και αν αυτοί θέλ[illegible] δεν [illegible] [illegible] δυνατόν να εκφρασθούν εις την εγχώριον γλώσσαν τους κατά τρόπον διαφορετικόν. Ε[illegible] [illegible]χρεωμένο[illegible] να [illegible] [illegible] την δοξολογία[illegible] δια της μόνης [illegible] λέξεως κ[illegible] ή μάλλον με τας λέξεις πο[illegible] έχ[illegible] την [illegible] [illegible] με αυτήν εις κάποιο πατροπαράδοτον ιδίωμα τους. Αλλά και ημείς οι Καππαδόκαι εις την επιχώριον γλώσσαν μας το ίδιο λέγομεν δι[illegible] ακοή και [illegible] [illegible] όταν διήρει τας γλώσσας το άγιον Πνεύμα προέβλεψε την χρησιμότητα της φράσεως αυτής. Αλλά μήπως ολόκληρος σχεδόν ή δύσις από το [illegible] και μέχρι τα έσχατα [illegible] της Οικουμένης[illegible] μας δεν πιστεύε[illegible] αυτό που εκφράζε[illegible] ή δια[illegible]τύπωσις [illegible]

75 Πώς [illegible] είμαι καινοτόμος και δημιουργός νεωτεριστικής [illegible] εγώ αφού παρουσ[illegible] (ως οπαδούς της) ολόκληρα έθνη και πόλεις και αποδεικνύω ότι ή [illegible] [illegible] από [illegible] της Εκκλησίας τόσον παλαιά ώστε να είναι [illegible]τερα από κάθε ανθρωπίνην [illegible] και ως [illegible] και υπερμάχους της διατυπώσεως αυτής τους άνδρας εκείνους οι οποίοι υπηρέτ[illegible] [illegible] της Εκκλησίας και διέπρεψαν με την κάθε είδους σοφίαν των και τα χαρίσματα του Πνεύματος που έλαβον.

[illegible] Καππαδοκίας (Γ' αιών).

[illegible] [illegible] Πόντου, ομιλεί ο Κλαύδιος [illegible] (ΒΕΠ τ. 30, σελ. 42, 22—38) [illegible]

81 Οι εν Μεσοποταμία [illegible]

82 Ενταύθα Οικουμένη, [illegible] orbis terrarum

83. Ο μέγας Βα[illegible] [illegible] την κατηγορίαν των αιρετικών, [illegible] νέους θεολογικούς όρους

Καὶ ὅμως μὲ αὐτὴν τὴν δικαιολογίαν ἐκινητοποιήθη ἐναντίον ἡμῶν τὸ πολεμικὸν αὐτὸ στῖφος! Καὶ κάθε πόλις καὶ κώμη ἀκόμη καὶ τὰ πιὸ ἀπομεμακρυσμένα χωριά ἔχουν γεμίσει ἀπὸ τὰς ἐναντίον ἡμῶν διαβολάς. Αὐτὰ βεβαίως εἶναι λυπηρὰ καὶ διὰ τὰς καρδίας ἐκείνων ποὺ ζητοῦν τὴν εἰρήνην εἶναι ὀδυνηρά. Ἀφοῦ ὅμως ὁ μισθὸς τῆς ὑπομονῆς διὰ τὰ ὑπὲρ τῆς πίστεως παθήματα εἶναι μέγας, εἴθε ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἀκονισθῇ καὶ τὸ ξίφος[34] καὶ νὰ ἀκονισθῇ τὸ [illegible] τσεκούρι[35] καὶ νὰ ἀναφθῇ μία φωτιὰ ἀγριωτέρα ἀπὸ ἐκείνην ποὺ ἀνάφθη εἰς τὴν Βαβυλῶνα[36] καὶ νὰ κινητοποιηθῇ ἐναντίον ἡμῶν κάθε βασανιστήριον [illegible]. Τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δι' ἐμὲ τίποτε δὲν εἶναι τόσον φοβερόν, ὥστε νὰ μὲ κάνῃ νὰ παύσω νὰ φοβοῦμαι τὰς ἀπειλάς, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἐξετόξευσεν ἐναντίον ἐκείνων ποὺ βλασφημοῦν τὸ Πνεῦμα[37].

Νομίζω, ὅτι διὰ τοὺς ἀνθρώπους καλῆς διαθέσεως τὰ μέχρι τώρα λεχθέντα ἀποτελοῦν μίαν ἱκανοποιητικὴν ἀπολογίαν, ἀφοῦ ἀσπαζόμεθα μίαν ὀνομασίαν τόσον μὲν προσφιλῆ καὶ ἐγγράπτως εἰς τοὺς ἁγίους, ἀλλὰ καὶ ἐπικυρωμένην ἀπὸ τόσον παλαιὰν παράδοσιν, ἀφοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι ἀφότου ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον μέχρι σήμερον ὑπῆρχε πάντοτε εἰς τὰς Ἐκκλησίας καὶ τὸ σπουδαιότερον ὅτι ὡς πρὸς τὸ νόημά της εἶναι εὐσεβὴς καὶ Ὀρθόδοξος.

Ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ ἀπολογία, τὴν ὁποίαν προετοιμάζομεν διὰ τὸν ἑαυτόν μας ἐνώπιον τοῦ μεγάλου ἐκείνου δικαστηρίου; Ὅτι εἰς τὸ νὰ δοξάζωμεν τὸ Πνεῦμα μᾶς ὡδήγησε πρῶτον μὲν τὸ ὅτι Τὸ ἐτίμησεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἀφοῦ κατὰ τὸ βάπτισμα[39] Τὸ κατέταξε μαζὶ μὲ τὸν Ἑαυτόν Του καὶ τὸν Πατέρα· ἔπειτα ὁ τρόπος[40] μὲ τὸν ὁποῖον ἕκαστος ἀπὸ ἡμᾶς ὡδηγήθη εἰς τὴν θεογνωσίαν μὲ τὴν μυσταγωγίαν[41] αὐτήν, καὶ τέλος ὁ φόβος τῶν ἀπειλουμένων τιμωριῶν[42] ὁ ὁποῖος δὲν μὲ ἀφήνει νὰ σχηματίσω δι' Αὐτὸ τὴν ἔννοιαν μιᾶς ὁποιασδήποτε ἀναξίας δι' Αὐτὸ καὶ ταπεινῆς ἀντιλήψεως.

---

34. Διὰ τοῦ ὁποίου ἐγίνοντο αἱ διὰ ξίφους ἐκτελέσεις.
35. Δι' αὐτοῦ ἐγίνοντο οἱ ἀποκεφαλισμοί.
36. Πρβλ. Δανιὴλ κεφ. 3.
37. Πρβλ. Ματθ. 3, 28 - 29.
38. [illegible] Εὐαγγέλιον τῆς ἐρθέ[illegible] [illegible]
39. Πρβλ. Ματθ. 28, 19.
40. [illegible] ὕδωρ [illegible] Πνεύματος.
41. Δηλ. τὸ Πνεῦμα [illegible] τελεσιουργ[illegible] τοῦ Βαπτίσματος.
42. Πρβλ. Ματθ. 3, 28 - 29.

Όσον διά τους άντιθέτους τι άραγε θα είπουν, ποίαν άπολογίαν θα έχουν διά την βλασφημίαν των, άφοῦ ούτε την έκ μέρους τοῦ Κυρίου τιμήν εὐλαβήθησαν ούτε έφοβήθησαν τας άπειλάς Του. Βεβαίως είναι στο χέρι τους ή να συλλογισθοῦν μόνοι την κατάστασίν τους, ή και να μετανοήσουν πλέον. Έγω πάντως θα ηὐχόμην κατά πρῶτον μεν και κύριον λόγον να δώση ό άγαθός Θεός την ειρήνην Του να βασιλεύη είς τας καρδίας όλων διά να καταστῆ δυνατόν να ήμερώσουν αὐτοί, που τώρα έχουν καταληφθῆ από μανίαν έναντίον ἡμῶν και έχουν τόσον στενά δεθῆ μεταξύ τους, και να άποκτήσουν Πνεῦμα πραότητος και άγάπης. Άν τυχόν όμως έχουν έξαγριωθῆ πλήρως και δέν είναι πλέον δυνατόν να τιθασσευθοῦν, να δώση τουλάχιστον είς έμέ την δύναμιν να ὑπομένω τας έκ μέρους των έπιθέσεις. Πάντως όμως δι' εκείνους που έχουν «το άπόκριμα τοῦ θανάτου εν έαυτοῖς»[43] όδυνηρόν δεν είναι το να πάθουν διά την Πίστιν, άλλα άντιθέτως είναι έντελῶς άφόρητον το να μη γίνουν χωρίς αὐτῆς άθληταί μάρτυρες, όπως και διά τους άθλητάς δεν έθεωρήθη ποτέ τόσον πολύ βαρύ το ότι έλαβον πληγάς, έπειδή ήγωνίσθησαν, όσον το ότι τυχόν δεν είχαν γίνει καθόλου δεκτοί είς το στάδιον. Άλλά μήπως θα ήτο καλύτερον να φαντασθῶμεν ότι τώρα πρέπει να σιωπήσωμεν, διότι ώς λέγει ό σοφός Σολομών «είναι καιρός τοῦ σιγᾶν»;[44] Ποία πράγματι είναι ή ώφέλεια να φωνάζη κανείς είς τους άνέμους και μάλιστα όταν την ζωήν μας έχει καταλάβει μία τόσον σφοδρά θύελλα ώς ή παροῦσα, συνεπεία της όποίας ό τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι έκείνων που άκόμη κατηχοῦνται τον λόγον τοῦ Θεοῦ έχει γεμίσει με άπατηλούς παραλογισμούς,[45] όπως πολλάκις τα μάτια με σκόνην και ώς έκ τούτου έχει ὑποστῆ σύγχυσιν, και τα αὐτιά τους καταβασανίζονται άπό διαδόσεις πολύ άήθεις και προσβλητικάς, και όλα κλονίζονται τόσον, ώστε να φαίνεται ότι κινδυνεύουν να μεταβληθοῦν είς έρείπια.

---

43. Β' Κορ. 1, 9.
44. Έκκλ. 3, 7.
45. [illegible]

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'

Παρουσίασις τῆς παρούσης καταστάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν

76. Με τι τάχα θα πρέπει να παρομοιώσωμεν την παροῦσαν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν;

Ἀσφαλῶς ὁμοιάζει με ἕνα κατά θάλασσαν πόλεμον που προεκάλεσαν μερικοί φιλοπόλεμοι ναυτικοί, που λόγω παλαιῶν ἀντιθέσεων τους ἀνέπτυξαν μεταξύ τους ἕνα μῖσος φοβερόν.

Μέσα λοιπόν εἰς αὐτό το πλαίσιον φαντάσου σέ παρακαλῶ τους δύο στόλους να ἐφορμοῦν και ἀπό τα δύο μέρη με τρόπον τρομακτικόν. Και ἔπειτα ἀφοῦ ἡ ὀργή ξεσπάση ἀχαλίνωτος να συμπλέκωνται και να μάχωνται. Ὑπόθεσε ἀκόμη ἄν θέλης ὅτι το ναυτικόν αὐτό συνταράσσεται ἀπό μίαν σφοδράν θύελλαν και ὅτι τα σύννεφα ἔκαμαν ὅλως αἰφνιδίως νά πέση ἕνα ζοφερόν σκοτάδι που κάθε τι το μέχρι τότε ὁρατόν το κατέστησε ἀόρατον τόσον ὥστε να μη εἶναι πλέον δυνατόν να διακρίνη κανείς ποιος εἶναι φίλος και ποιος ἐχθρός, διότι λόγω της συγχύσεως κανείς δεν ἔδιδε πλέον σημασίαν εἰς τὰ συνθήματα.

Ἄς προσθέσωμεν ἀκόμη εἰς την εἰκόνα αὐτήν — διά να τῆς δώσωμεν περισσοτέραν ἐνάργειαν — τήν θάλασσαν που φουσκώνει και ἀπό τα βάθη της ἀναταράσσεται ἐπάνω, μια βροχή καταρρακτώδης που πέφτει ἀπό τα σύννεφα και τέλος ἕνα τρομερόν κλύδωνα ἀποτέλεσμα τῆς θαλασσοταραχῆς. Ἄς φαντασθῶμεν ἀκόμη ὅτι ὅλα τα πλοῖα τῶν δύο στόλων ἐπειδή οἱ ἄνεμοι ἔτυχε νά συγκεντρωθοῦν ἀπό ὅλα τά μέρη εἰς τό σημεῖον αὐτό, συγκρούονται το ἕνα με το ἄλλο, μὲ ἀποτέλεσμα ὅτι ἄλλοι μέν ἀπό τους μαχίμους γίνονται προδόται καί αὐτομολοῦν προς τους ἐχθρούς εἰς το πιο κρίσιμον σημεῖον τῆς ναυμαχίας, ἄλλοι δέ εὑρίσκονται τὴν αὐτήν στιγμήν εἰς τὴν ἀνάγκην, ἀφ' ἑνός μεν να συγκρατοῦν τα πλοῖα, που ὁ ἄνεμος τα σπρώχνει το ἕνα ἐπάνω εἰς το ἄλλο, εἰς μιαν ἀπόστασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νά ἀντεπιτίθενται ἐναντίον ἐκείνων που ἐφορμοῦν καί τέλος να ἀλληλοεξοντώνωνται λόγω τῆς ἀνταρσίας που προεκάλεσεν ὁ φθόνος πρός τούς ἀνωτέρους και ἡ ἐπιθυμία πού τρέφει ὁ καθένας να γίνη ἀρχηγός ὁ ἴδιος.

Ἀναλογίσου ἐκτός ἀπό αὐτά, καὶ ἕνα κάποιον ἀνάμικτον καί ἀκαθόριστον ἦχον που λόγω τῶν ἀνέμων πού σφυρίζουν, τῶν πλοίων που τρίζουν και τῶν κυμα-

των που άφριζουν και άκομη λογω τών κραυγών αυτών που πλέουν, και άπο το πλήθος τού πλέοντος άφηνουν παντοειδείς κραυγάς, — κυριαρχεί εις άσκληρον την εκεί θαλασσαν τοτε, ώστε να μη γινεται πλέον ακουστή ούτε τού ναυάρχου ή φωνή ούτε του κυβερνήτου άλλα να βασιλευη μια φοβερα αταξία και σύγχυσις. Αποτελεσμα: Απελπισία και συμφοραι τους κανουν επειδη εχασαν καθε ελπιδα οτι θα φυγουν από εκεί ζωντανοι, να μη φοβουνται πλέον τα άμαρτηματα. Προσθέσατε εις αυτα ακομη και μιαν άνιατον νοσον δοξομανίας που γινεται αφορμη να μη εγκαταλείπουν οι επιβαται την μεταξυ τους φιλονεικιαν διά τα πρωτεία, παρ' ότι ήδη το πλοίον βυθίζεται.

77. Κανε τωρα την μεταβασιν άπό την μεταφορικην εικόνα εις την ζώσαν πραγματικοτητα του κακου. Δεν εφαινετο κατα ενα τροπον και άπο παλαιοτερον ότι το άρειανικον σχισμα αφού απεκοπη από την Εκκλησίαν του Θεού ως άντιπαλος προς αυτην παραταξις ήρχισε να τοποθετη μονον τον τον έαυτον του εις την ταξιν τών εχθρών της; Όταν λοιπον μετα άπό μακραν και σκληραν θεολογικην διαμαχην επροχωρησαν πλέον εις ενα άνεικτον πολεμον εναντιον μας, τοτε οί εχθροι μας διεσχισθησαν εις πολλα κομματα άναλογα με τον χαρακτηρα των. Αποτελεσμα: Και λογω της κοινης εχθροτητος εναντιον μας άλλα και λογω τών ιδιαιτερων υποψιών της καθε παραταξεως εναντιον των άλλων διατηρείται εις όλους αυτους εν ασβεστον μίσος. Ερωτώ: Ό σαλος αυτος τών Εκκλησιών, άπό ποιον θαλασσιον κλυδωνα δεν είναι άγριωτερος; Κατα την διαρκειαν του όλα τα ορια τών πατέρων μετεκινηθησαν και τα θεμελια και αι στερεαί βασεις τών δογματων παρεσαλευθησαν. Κλονιζονται και καταρρέουν τά παντα ώς να εχουν στηριχθη είς θεμέλιον σαθρόν. Επιτιθεμεθα ό είς εναντιον του άλλου και άνατρέπομεν ό είς τον άλλον. Και άν δεν προφθαση να σε σκοτωση ό έχθρος του σέ τραυματιζει ό συμπολεμιστης σου! Και άν τραυματισθή κανεις καί πέση, ό συνασπιστής του τον ποδοπατει.[1]

Έν και μονον εχομεν μεταξυ μας κοινόν: ότι μισούμεν άπο κοινού τούς έχθρους μας. Και όταν φυγουν οί έχθροι, τότε ώς έχθρους εχομεν άλληλους. Μετά άπο αύτα ποιος θα ήδυνατο να μετρηση το πλήθος τών ναυαγιων, αφού άλλα μέν εξεθεσθησαν λογω επιθέσεως έχθρών, άλλα δέ λογω υπουλου επιβολης τών συμ

———

1. Πρβλ. Ησ. 10, 18 και Δευτ. 19, 14

μάχων καὶ ἄλλα λόγῳ τῆς ἐλλείψεως πείρας ἐκ μέρους τῶν ἰθυνόντων· ἀφοῦ, ὡς μαρτυρεῖτε, ὁλόκληροι Ἐκκλησίαι κατεστράφησαν, ἐπειδὴ ἦσαν εἰς ὑφάλους συντριβῆσαι ἐπάνω εἰς τὰς δολιότητας τῆς αἱρέσεως, ἐνῷ ἄλλαι παρ' ὅτι παρέλαβον τοὺς οἴακας τοῦ σκάφους τῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδὴ ἦσαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος, «περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν»[2].

Ἀλλὰ καὶ αἱ ταραχαὶ που προκαλοῦνται ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας τοῦ κόσμου τούτου ἀπὸ πᾶσαν θύελλαν καὶ καταιγίδα ἀνατρέπουν τὸν λαὸν μὲ ὀλεθριωτέραν σφοδρότητα. Ἔτσι ἐπεξήπλωσαν δηλαδὴ οἱ φωστῆρες τοῦ κόσμου που ὁ Θεὸς ὥρισε νὰ φωτίζουν τὰς ψυχάς του λαοῦ ἔχουν ἐξορισθῆ· τὰς Ἐκκλησίας ἔχει καταλάβει μία ὄντως θολερὰ καὶ στυγνὴ σκοτοδίνη. Καὶ ἐνῷ πάντοτε ὁ κίνδυνος ἐπικρέμεται πλέον καὶ ὅλους νὰ ἐξαφανισθοῦν, ἐν τούτοις ἡ ἀμοιβαία φιλόνεικος μεταξύ των διάθεσις δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν. Αἱ ἰδιωτικῆς φύσεως ἐχθρότητες μεταξύ των εἶναι χειρότεραι ἀπὸ τὸν κοινὸν καὶ δημόσιον πόλεμον· ἀφοῦ ἀπὸ ἐκεῖνο που θὰ ἔπρεπε κοινῇ ὅλους ὠφέλεια θεωρεῖται ὡς κάτι τὸ σπουδαιότερον ἡ δόξα που τυχὸν θὰ ἀποκτήσῃ κάποιος ἂν ἐπικρατήσῃ ἐναντίον τῶν προσωπικῶν του ἀντιπάλων. Καὶ θεωροῦν προτιμοτέραν ἀπὸ τὸν εἰς τὸ μέλλον ἐπιφυλασσόμενον μισθὸν τὴν προσωρινὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς φιλοδοξίας των. Ἔτσι ὅλοι τους ἐξ ἴσου, ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπον που μπορεῖ, σηκώνουν ὁ εἷς ἐναντίον τοῦ ἄλλου τὰ φονικά των χέρια.

Κατόπιν τούτων ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Ἐκκλησίαν ἔχει γεμίσει μία τραχεῖα κραυγὴ που προέρχεται ἀπὸ ἐκείνους που λόγῳ προσωπικῶν τους διαφωνιῶν ἔρχονται εἰς προστριβὰς μεταξύ των καὶ μία ἀκαθόριστος βοὴ καὶ ἕνας ἦχος δυσδιάκριτος που προκαλεῖται ἀπὸ τοὺς ἀκαταπαύστους αὐτοὺς θορύβους καὶ που διαστρέφουν τὸ εὐθὲς δόγμα τῆς Ὀρθοδοξίας ἢ ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἢ ἐπὶ τὸ ἐλλιπέστερον[3]. Καὶ ἄλλοι μὲν ἀφοῦ συγχέουν τὰ Πρόσωπα, παρασύρονται εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ἄλλοι δὲ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἀφοῦ διδάσκουν ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς οὐσίας τῶν τριῶν προσώπων. Ἀπὸ αὐτοὺς δὲν θεωρεῖται ἀρκετὴ οὔτε ἡ θεόπνευστος Γραφὴ ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις κοινή, οὔτε αἱ ἀποστολικαὶ παραδόσεις, ὥστε νὰ κατευθύνουν τὰς μεταξύ των προσπαθείας πρὸς συμφιλίωσιν! Δι' αὐ-

2. Α' Τιμ. 1, 19.
3. Δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε κἂν νὰ παραμελήσῃ τις ὡρισμένα σημεῖα, ὡς δῆθεν δευτερευούσης σημασίας.

τους μία είναι ἡ προϋπόθεσις φιλίας, τὸ νὰ τοὺς λέγῃ κανεὶς ὅσα τοὺς ἀρέσουν! Καὶ ἀρκετὴ ἀφορμὴ ἔχθρας τὸ νὰ μὴ συμφωνῇ μὲ τὰς ἀπόψεις των! Καὶ ἡ ὁμοιότης τῶν σφαλμάτων θεωρεῖται, προκειμένου νὰ καθορισθῇ μία κοινὴ τοποθέτησις ἔναντι κάποιου ζητήματος, ὡς περισσότερον ἀξιόπιστος ἀπὸ κάθε ἔνορκον ὑπόσχεσιν! Καὶ ἔχει γίνει θεολόγος ὁ καθένας! Ἀκόμη καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔχει στιγματισμένην τὴν ψυχήν του μὲ ἀναριθμήτους κηλῖδας![4]

Ἐντεῦθεν εὑρίσκουν οἱ νεωτερισταὶ πολλοὺς συμπαραστάτας. Καὶ ἔτσι, «αὐτοχειροτόνητοι»[5] καὶ σπουδαρχίδαι μοιράζονται μεταξύ τους μὲ κλήρους τὰς ἐπισκοπὰς τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀδιαφοροῦντες ἐντελῶς διὰ τὸ ὅτι τὰς Ἐκκλησίας κυβερνᾷ τὸ Πνεῦμα. Ἔτσι λοιπόν, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀπρέπειαν αὐτὴν ἤδη ἔχουν συγχυθῆ τελείως οἱ εὐαγγελικοὶ θεσμοί, ἐπικρατεῖ μία ἀπερίγραπτος διαμάχη διὰ τὰ ἐπισκοπικὰ ἀξιώματα, ἀφοῦ ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς ἐπιδειξιομανεῖς ἀγωνίζεται νὰ προωθήσῃ τὸν ἑαυτόν του εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα. Καὶ συνέπεια τῆς φιλαρχίας αὐτῆς εἰσεχώρησεν εἰς τὸν λαὸν μία φοβερὰ ἀναρχία, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας μένουν χωρὶς κανένα ἀποτέλεσμα καὶ καμμίαν ἐπίδρασιν αἱ παρακλήσεις τῶν ἐπισκόπων, καθ᾽ ὅσον ὁ καθένας λόγῳ τοῦ ἐγωισμοῦ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν σκέπτεται, ὅτι τοῦ ἀνήκει ὄχι τόσον νὰ ὑπακούῃ αὐτὸς εἰς κάποιον ἄλλον, ὅσον νὰ ἄρχῃ ἄλλων.[6]

78. Διὰ τοῦτο ἐγὼ πάντοτε ἐφρόνουν ὅτι ἡ σιωπὴ εἶναι πιὸ ὠφέλιμος ἀπὸ τὰ λόγια, ἀφοῦ ἀνάμεσα εἰς τόσους θορύβους φωνὴ ἀνθρώπου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκουσθῇ. Πράγματι, ἂν τὰ λόγια τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ «λόγοι σοφῶν ἐν ἀναπαύσει (εἰς καιρὸν γαλήνης καὶ ἠρεμίας) ἀκούονται»[7] εἶναι ἀληθινά, τότε θὰ πρέπῃ νὰ ἀπέχῃ πολὺ ἡ παροῦσα κατάστασις ἀπὸ τὸ νὰ ἁρμόζῃ εἰς αὐτὴν νὰ ὁμιλῇ κανεὶς διὰ τὰ θέματα αὐτά. Πάντως ἐμένα μὲ συνέχει κατὰ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λόγιον ὅτι «ὁ συνιῶν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σιωπήσεται», διότι ὁ

4. Ἐνταῦθα βλέπομεν τὴν [illegible]

5. Δηλαδή, προβάλλουν τοὺς ἑαυτούς των.

6. Αὐτό, ὁ ἄνθρωπος, [illegible] πολλάκις κατὰ τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας ἀναλόγους καταστάσεις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

7. Ἐκκλ. 9, 17.

καιρός πονηρός ἐστιν»[8] κατ' αὐτόν. Ἄλλοι μέ τίς μιᾶς δεδομένην τήν μή ἐπίσκεψιν ἔχων καί ... πηδοῦν ἐπάνω εἰς ἐκεῖνον πού ἔπεσε καί ἄλλοι ἐπικροτοῦν τά γεγονότα. Ἀλλά ἄνθρωπος πού ἀπό συμπάθεια νά δώσῃ χέρι βοηθείας εἰς ἐκεῖνον πού ἐγκατέπεσε δέν ὑπάρχει, παρ' ὅτι συμφώνως πρός τόν Νόμον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀκόμη καί ἐκεῖνος πού ἐπροσπέρασε τό ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ του πού ἔπεσε ἀπό τό βάρος τοῦ φορτίου του δέν εἶναι ἀκατηγόρητος[9]. Ἀλλά ἡ σημερινή κατάστασις δέν εἶναι τέτοια (λέγουν μερικοί). Ἀπό ποῦ τό διεπιστώσατε; ἀφοῦ ἐπειδή ἐψύγη πάντη ἡ ἀγάπη, ἔχει χαθῆ ἡ ἁρμόζουσα ἀδελφική συμπάθεια, δέν ἐνθυμεῖται κανείς οὔτε τό ὄνομα ὁμόνοια καί ἔχουν ἐξαφανισθῆ αἱ συμβουλαί ἀγάπης, πουθενά δέν εὑρίσκει κανείς χριστιανικήν στοργήν, πουθενά δάκρυα συμπαθείας. Κανείς δέν ἐνισχύει ἐκεῖνον πού ἔχει ἀσθενῆ πίστιν. Ἀντιθέτως ἔχει ἐκκαυθῆ ἀκόμη καί εἰς συγγενεῖς τόσον μῖσος μεταξύ τους, ὥστε ὁ καθένας δοκιμάζει περισσοτέραν χαράν διά τά ἁμαρτήματα τοῦ πλησίον του παρά διά τά ἰδικά του καλά ἔργα. Καί ὅπως εἰς τάς κολλητικάς ἐπιδημίας καί ἐκεῖνοι πού φροντίζουν νά ζοῦν μέ κάθε προφύλαξιν, ἀσθενοῦν ὅπως οἱ ἄλλοι, διότι ἀπό τήν συναναστροφήν τους μέ ἐκείνους πού ἤδη ἔχουν κολλήσει γεμίζουν καί αὐτοί ἀπό τά μικρόβια τῆς ἐπιδημίας, ἔτσι καί τώρα ὅλοι κατηντήσαμεν ὅμοιοι μεταξύ μας παρασυρμένοι εἰς ἕνα ζῆλον κακῶν πράξεων λόγῳ τῆς φιλονεικοῦ διαθέσεως πού κατέλαβε τάς ψυχάς μας. Καί ἔτσι, ἀφ' ἑνός μέν τούς βλέπεις νά γίνωνται πικροί καί χωρίς ἴχνος συγγνώμης τιμηταί τῶν πράξεων ἐκείνων πού εἰς τήν πραγματικότητα εἶναι ἁπλαῖ ἀτυχίαι καί ἀφ' ἑτέρου ἄδικοι καί σκληροί κριταί τῶν πράξεων πού ἀποτελοῦν ὀρθήν τήρησιν τοῦ νόμου. Καί ὅπως φαίνεται τό κακόν ἔχει τόσον πολύ ριζώσει εἰς ἡμᾶς, ὥστε κατηντήσαμεν ἀλογώτεροι καί ἀπό τά ἄλογα, καθ' ὅσον ἐκεῖνα μέν ὅσα εἶναι ἀπό τό ἴδιον εἶδος ἀνέτως ἀποτελοῦν ὅλα μαζί μίαν ἀγέλην, ἡμεῖς δέ ἔχομεν τόν σκληρότατον αὐτόν πόλεμον ἐναντίον τῶν οἰκείων μας.

79. Δι' ὅλα αὐτά λοιπόν θά ἦτο καλλίτερον ἄν ἐσιωπῶν· ὅμως ἡ ἀγάπη μέ παρεκίνει νά μή τό κάμω, διά δύο λόγους· πρῶτον διότι «δέν ζητεῖ τά ἑαυτῆς»[10] καί

---

8. Ἀμώς 5, 13.
9. Ἐξόδ. 23, 5.
10. Α' Κορ. 13, 5.

δεχθῶμεν, διότι ἀπαιτεῖ νὰ ὑπερνικῶμεν κάθε δυσχέρειαν, ποὺ προέρχεται εἴτε ἀπὸ περιστάσεις εἴτε ἀπὸ καταστάσεις. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Βαβυλῶνι παῖδες[11] μᾶς ἐδίδαξαν νὰ κάνωμεν ἀκόμη καὶ ὅταν κανεὶς δὲν συντάσσεται μὲ τὴν εὐσέβειαν, τὸ καθῆκον μας μόνοι μας. Καὶ ὡς γνωρίζετε, αὐτοὶ μέσα ἀπὸ τὰς φλόγας ἀνυμνοῦν τὸν Θεόν, χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τους τὸ πλῆθος ἐκείνων ποὺ ἀπηρνοῦντο τὴν ἀληθῆ πίστιν. Παρ' ὅτι ἦσαν μόνον τρεῖς, περιωρίσθησαν εἰς τὸν ἑαυτόν τους. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν μοῦ προεκάλεσεν φόβον τὸ νέφος τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ ἀπαξ καὶ ἔχω θέσει τὴν ἐλπίδα μου εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Πνεύματος, ἐκήρυξα τὴν ἀλήθειαν μὲ ὅλην τὴν δυνατὴν παρρησίαν. Ἄλλως τε θὰ ἦτο ἀπερφρόνητον φαινόμενον, θὰ ἦτο, οἱ μὲν βλασφημοῦντες τὸ Πνεῦμα νὰ ἐπιμένουν ἐναντίον τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως μὲ τόσον θράσος καὶ τόλμην, ἡμεῖς δὲ ἐνῷ ἔχομεν ἕνα τόσον ἀκαταμάχητον σύμμαχον καὶ στήριγμα, νὰ διστάζωμεν νὰ ὑπηρετήσωμεν τὴν διδασκαλίαν, ποὺ διετηρήθη μέχρις ἡμῶν ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῶν Πατέρων μὲ τὴν συνεχῆ πείραν τῆς μνημονεύσεως[12] (διδασκαλίας) τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἀκόμη ὅμως περισσότερον μοῦ προεκάλεσε τὴν διάθεσιν νὰ γράψω ὅλα αὐτὰ ἡ φλογερὰ καὶ ἀνυπόκριτος ἀγάπη σου καὶ ὁ ἤρεμος καὶ ἐμβριθὴς χαρακτήρ σου, ποὺ ἐγγυᾶται ὅτι δὲν θὰ ἀνακοινώσῃς τὰ λεχθέντα εἰς πολλούς. Ὄχι διότι τοὺς ἀξίζει νὰ τὰ κατακρύπτωμεν, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ρίπτωνται οἱ μαργαρῖται εἰς τοὺς χοίρους[13]. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ θέμα αὐτό, ἂς περιορισθῶμεν εἰς τὰ ἀνωτέρω. Ὅσον ὅμως διὰ σέ, ἂν μὲν αὐτὰ ποὺ ἐλέχθησαν θεωροῦνται ἀρκετά, ἂς εἶναι τὸ βιβλίον αὐτὸ τὸ τέλος τῆς διαπραγματεύσεως τῶν θεμάτων αὐτῶν. Ἂν ὅμως σοῦ φανῇ ὅτι ἔχει ἐλλείψεις, δὲν θὰ στενοχωρηθῶ καθόλου ὅταν ἐξετάζων ἐπιμελῶς τὸ νέον ἐρώτημά σου θὰ δυνηθῶ μὲ ἀφορμὴν τὴν ξένην πρὸς πᾶσαν διάθεσιν ἀντιλογίας ἐρώτησίν σου νὰ προσθέσω κάτι εἰς τὴν μέχρι τοῦδε κατανόησιν τοῦ ζητήματος. Καὶ πράγματι, εἴτε δι' ἐμοῦ, εἴτε δι' ἄλλου τινός, ὁ Κύριος θὰ δώσῃ νὰ συμπληρωθοῦν τὰ ἐλλιπῆ σημεῖα μὲ βάσιν τὴν κατανόησιν τῶν ζητημάτων αὐτῶν ποὺ ἐπιχορηγεῖται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἰς τοὺς ἀξίους Του.

---

11. Δανιήλ 3, 12 ἑξ.
12. Μνημονεύω σημαίνει: ὁμιλῶ περί τινος ἐνώπιόν τινος.
13. Ματθ. 7, 6.

ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΠΑΝΤΑ

ΤΟΜΟΣ 10

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Κείμενον: Benoit Pruche,

Basile de Cesaree Sur le Saint Esprit
«Sources Chretiennes» 17 bis Paris 1968

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

68 A **Προοίμιον ἐν ᾧ ὅτι ἀναγκαῖαι αἱ περὶ τῶν μικροτάτων μερῶν τῆς θεολογίας ἔρευναι.**

1. Ἐπῄνεσα τὸ φιλομαθές σου καὶ φιλόπονον τοῦ τρόπου
καὶ ἥσθην γε ὑπερφυῶς τῷ ἐπιστατικῷ καὶ νηφαλίῳ τῆς
διανοίας, δι' ἧς οὐδεμίαν ἀδιερεύνητον οἴει χρῆναι καταλιμ-
πάνειν φωνήν, τῶν ὅσαι περὶ Θεοῦ κατὰ πᾶσαν χρείαν τοῦ
λόγου προφέρονται, ὦ φίλη κεφαλὴ καὶ τιμιωτάτη μοι
πασῶν, ἀδελφὲ Ἀμφιλόχιε. Καλῶς γὰρ ἀκούσας τῆς
παραινέσεως τοῦ Κυρίου, ὅτι « Πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει καὶ
ὁ ζητῶν εὑρίσκει », τῇ περὶ τὸ αἰτεῖν ἐμμελείᾳ, καὶ τὸν
ὀκνηρότατόν μοι δοκεῖς ἂν διαναστῆσαι πρὸς τὴν μετάδοσιν.
Ἐκεῖνο δέ σου καὶ πλέον ἄγαμαι, ὅτι οὐ πεῖρας ἕνεκεν κατὰ
B τοὺς πολλοὺς τῶν νῦν τὰς ἐρωτήσεις προτείνῃ, ἀλλὰ τοῦθ'
ὅπερ ἐστὶν αὐτὸ τὸ ἀληθὲς ἐξευρεῖν. Τῶν μὲν γὰρ ὠτακουσ-
τούντων νῦν καὶ διερωτώντων ἡμᾶς εὐθηνία πολλή. Φιλο-
69 A μαθεῖ δὲ ψυχῇ, καὶ πρὸς ἀγνοίας ἴασιν τὴν ἀλήθειαν ἐκζη-
τούσῃ χαλεπώτατον ἐντυχεῖν. Ὡς γὰρ παγὶς θηρατῶν, καὶ
πολεμούντων ἐνέδρα, κεκρυμμένον τὸν δόλον καὶ ἐγκατά-
σκευον ἔχει τὰ τῶν πολλῶν ἐρωτήματα, οἳ προβάλλουσι
λόγους, οὐχ ἵνα τι χρήσιμον λάβωσιν ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ὅπως,
ἐὰν μὴ συμβαινούσας τῇ ἑαυτῶν ἐπιθυμίᾳ τὰς ἀποκρίσεις
εὕρωσι, ταύτην ἀφορμὴν δικαίαν ἔχειν δόξωσι τοῦ πολέμου.

2. Εἰ δὲ τῷ « ἀνοήτῳ ἐπερωτήσαντι σοφία λογισθή-
σεται », τὸν συνετὸν ἀκροατήν, τὸν ὑπὸ τοῦ προφήτου
« τῷ θαυμαστῷ συμβούλῳ » παραζευχθέντα, πόσου ἄξιον
λογισόμεθα. Ἦ που δίκαιον, πάσης μὲν ἀποδοχῆς ἀξιοῦν,

B προάγειν δὲ εἰς τὸ πρόσω, συνεφαπτομένους αὐτῷ τῆς σπουδῆς, καὶ πάντα συνεκπονοῦντας, ἐπειγομένῳ πρὸς τὴν τελείωσιν. Τὸ γὰρ μὴ παρέργως ἀκούειν τῶν θεολογικῶν φωνῶν, ἀλλὰ πειρᾶσθαι τὸν ἐν ἑκάστῃ λέξει καὶ ἐν ἑκάστῃ συλλαβῇ κεκρυμμένον νοῦν ἐξιχνεύειν, οὐκ ἀργῶν εἰς εὐσέβειαν, ἀλλὰ γνωριζόντων τὸν σκοπὸν τῆς κλήσεως ἡμῶν· ὅτι πρόκειται ἡμῖν ὁμοιωθῆναι Θεῷ, κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώπου φύσει. Ὁμοίωσις δὲ, οὐκ ἄνευ γνώσεως· ἡ δὲ γνῶσις, ἐκ διδαγμάτων. Λόγος δὲ, διδασκαλίας ἀρχή· λόγου δὲ μέρη, συλλαβαὶ καὶ λέξεις. Ὥστε οὐκ ἔξω σκοποῦ γέγονε τῶν συλλαβῶν ἡ ἐξέτασις.

Οὐ μὴν ὅτι μικρὰ, ὡς ἄν τῳ δόξαι, τὰ ἐρωτήματα, διὰ τοῦτο καὶ παροφθῆναι ἄξια· ἀλλ' ἐπειδὴ δυσθήρατος ἡ ἀλήθεια, πανταχόθεν ἡμῖν ἐξιχνευτέα. Εἰ γὰρ ὥσπερ αἱ
C τέχναι, οὕτω καὶ ἡ τῆς εὐσεβείας γνῶσις ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις αὔξεται, οὐδενὸς ὑπεροπτέον τοῖς εἰς τὴν γνῶσιν εἰσαγομένοις· ὡς εἴ τις τῶν πρώτων στοιχείων ὡς σμικρῶν ὑπερίδοι, οὐδέποτε τῶν τελείων τῆς σοφίας ἐφάψεται.

Τὸ ναὶ καὶ τὸ οὒ συλλαβαὶ δύο· ἀλλ' ὅμως τὸ κράτιστον τῶν ἀγαθῶν, ἡ ἀλήθεια, καὶ ὁ ἔσχατος ὅρος τῆς πονηρίας, τὸ ψεῦδος, τοῖς μικροῖς τούτοις ῥήμασι πολλάκις ἐμπεριέχεται. Καὶ τί ταῦτα λέγω; Ἤδη τις καὶ μόνον κατανεύσας τῇ κεφαλῇ ἐν τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίοις, πάσης πληρωτὴς εὐσεβείας ἐκρίθη. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί τῶν θεολογικῶν ῥημάτων οὕτω μικρὸν, ὡς ἢ καλῶς ἢ ἐναντίως ἔχον, μὴ μεγάλην παρέχειν τὴν ῥοπὴν ἐφ' ἑκάτερα; Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ νόμου ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ παρελεύσεται, πῶς ἂν ἡμῖν ἀσφαλὲς ὑπερβαίνειν καὶ τὰ σμικρότατα;

72 A Ἅ γε μὴν αὐτὸς διευκρινηθῆναι παρ' ἡμῶν ἐπεζήτησας, καὶ βραχέα ἐστὶ ταῦτα καὶ μεγάλα· τῷ μὲν συντόμῳ τῆς προφορᾶς βραχέα, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως εὐκαταφρόνητα· τῇ δὲ δυνάμει τῶν σημαινομένων μεγάλα, κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ σινάπεως· ὃ μικρότατον ὂν τῶν φρυγανικῶν σπερμάτων, τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας ἀξιωθὲν, εἰς ὕψος αὔταρκες διανίσταται, τῆς συνεσπαρμένης ἐν αὐτῷ δυνάμεως ἀπλωθείσης.

Εἰ δέ τις γελᾷ, βλέπων τὴν περὶ τὰς συλλαβὰς ἡμῶν, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἀδολεσχίαν, αὐτὸς μὲν ἴστω ἀνωφελῆ καρπὸν τοῦ γελοίου δρεπόμενος· ἡμεῖς δὲ μὴ τοῖς ὀνείδεσι

τῶν ἀνθρώπων ἐνδόντες, μηδὲ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν ἡττηθέντες, τὴν ἔρευναν καταλίπωμεν. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω ταύταις ὡς μικροῖς ἐπισυνέσθαι, ὥστε εἰ καὶ πολλοστῷ μέρει τῆς ἀξίας αὐτῶν ἐφικοίμην, ἑαυτῷ τε ἂν συγχαίρειν B ὡς μεγάλων ἀξιωθέντι, τῷ τε συνδιερευνῶντι ἡμῖν ἀδελφῷ οὐ μικρὸν ἂν φαίην ἐντεῦθεν ἀπενηνέχθαι τὸ κέρδος. Μέγιστον οὖν ὁρῶν ἐν μικροῖς ῥήμασι τὸ ἀγώνισμα, ἐπ' ἐλπίδι τῶν μισθῶν, τὸν πόνον οὐκ ἀναδύομαι, ἑαυτῷ τε πειθόμενος ἔγκαρπον τὸν λόγον ἔσεσθαι, τοῖς τε ἀκούουσι διαρκῆ τὴν ὠφέλειαν ὑπάρξειν.

Διόπερ ἤδη σὺν αὐτῷ γε φάναι τῷ ἁγίῳ Πνεύματι βαδιοῦμαι πρὸς τὴν ἐξήγησιν. Καί, εἰ βούλει, ὥστε με εἰς ὁδὸν καταστῆναι τοῦ λόγου, μικρὸν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ προβλήματος ὑποστρέψω.

3. Προσευχομένῳ μοι πρώην μετὰ τοῦ λαοῦ, καὶ ἀμφοτέρως τὴν δοξολογίαν ἀποπληροῦντι τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, νῦν C μὲν μετὰ τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, νῦν δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐπέσκηψάν τινες τῶν παρόντων, ξενιζούσαις ἡμᾶς φωναῖς κεχρῆσθαι λέγοντες, καὶ ἅμα πρὸς ἀλλήλας ὑπεναντίως ἐχούσαις. Σὺ δὲ μάλιστα μὲν τῆς αὐτῶν ἐκείνων ἕνεκεν ὠφελείας, εἰ δὲ ἀνιάτως ἔχουσι παντελῶς, διὰ τὸ τῶν ἐντυγχανόντων αὐτοῖς ἀσφαλές, ἠξίωσάς τινα εὐκρινῆ περὶ τῆς ἐν ταῖς συλλαβαῖς ταύταις δυνάμεως διδασκαλίαν ἐκφωνηθῆναι. Λεκτέον δὴ οὖν ἡμῖν διὰ βραχέων, ὡς οἷόν τε ἀρχήν τινα ὁμολογουμένην τῷ λόγῳ δόντας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

73 A **Ποίαν ἔσχεν ἀρχὴν ἡ περὶ τὰς συλλαβὰς τῶν αἱρετικῶν παρατήρησις.**

4. Ἡ περὶ τὰς συλλαβὰς καὶ τὰς λέξεις τῶν ἀνδρῶν τούτων μικρολογία οὐχ ἁπλῆ τίς ἐστιν, ὡς ἄν τῳ δόξαι, οὐδὲ εἰς μικρὸν τοῦ κακοῦ φέρουσα, ἀλλὰ βαθεῖαν ἔχει καὶ συνεσκιασμένην βουλὴν κατὰ τῆς εὐσεβείας. Φιλονεικοῦσι γὰρ ἀνόμοιον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιδεικνύναι τὴν προφοράν, ὡς ἐκ τούτου ῥᾳδίαν ἕξοντες καὶ τῆς κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγῆς τὴν ἀπόδειξιν.

Ἔστι γάρ τι αὐτοῖς παλαιὸν σόφισμα, ὑπὸ Ἀετίου τοῦ προστάτου τῆς αἱρέσεως ταύτης ἐξευρεθέν, ὃς ἔγραψέ που τῶν ἑαυτοῦ ἐπιστολῶν λέγων· τὰ ἀνόμοια κατὰ τὴν φύσιν, ἀνομοίως προφέρεσθαι, καὶ ἀνάπαλιν, τὰ ἀνομοίως
B προφερόμενα ἀνόμοια εἶναι κατὰ τὴν φύσιν. Καὶ εἰς μαρτυρίαν τοῦ λόγου τὸν ἀπόστολον ἐπεσπάσατο λέγοντα· «Εἷς Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα.» Ὡς οὖν ἔχουσιν αἱ φωναὶ πρὸς ἀλλήλας, οὕτως ἕξουσι, φησί, καὶ αἱ δι' αὐτῶν σημαινόμεναι φύσεις· ἀνόμοιον δὲ τῷ ἐξ οὗ τὸ δι' οὗ· ἀνόμοιος ἄρα καὶ τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός.

Ταύτης τοίνυν τῆς νόσου καὶ ἡ περὶ τὰς προκειμένας λέξεις ἀδολεσχία τῶν ἀνδρῶν τούτων ἤρτηται. Ὅθεν τῷ μὲν Θεῷ καὶ Πατρί, ὥσπερ τινὰ κλῆρον ἐξαίρετον, προσνέμουσι τὸ ἐξ οὗ· τῷ δὲ Υἱῷ καὶ Θεῷ ἀφώρισαν τὸ δι' οὗ· τῷ δὲ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ ἐν ᾧ· καί φασι μηδέποτε τὴν χρῆσιν
C ταύτην τῶν συλλαβῶν ἐπαμείβεσθαι, ἵνα, ὅπερ ἔφην, τῷ παρηλλαγμένῳ τῆς ἐκφωνήσεως καὶ ἡ τῆς φύσεως παραλλαγὴ συνεκφαίνηται. Ἀλλὰ γὰρ οὐ λελήθασιν, ἐν τῇ περὶ τὰς λέξεις λεπτολογίᾳ, τῷ ἀσεβεῖ λόγῳ τὴν ἰσχὺν διασῴζοντες. Τὸ μὲν γὰρ ἐξ οὗ, τὸν δημιουργὸν σημαίνειν βούλονται· τὸ δὲ δι' οὗ, τὸν ὑπουργὸν ἢ τὸ ὄργανον· τὸ δὲ ἐν ᾧ, τὸν χρόνον δηλοῦν ἢ τὸν τόπον· ἵνα μηδὲν μὲν ὀργάνου σεμνότερος ὁ δημιουργὸς τῶν ὅλων νοῆται, μηδὲν δὲ τῆς ἀπὸ τόπου ἢ χρόνου συνεισφορᾶς εἰς τὰ ὄντα, πλεῖον φαίνηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρεχόμενον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

76 A Ὅτι ἐκ τῆς ἔξωθεν σοφίας ἡ περὶ τῶν συλλαβῶν τεχνολογία.

5. Ὑπηγάγετο μέντοι αὐτοὺς πρὸς τὴν ἀπάτην ταύτην καὶ ἡ τῶν ἔξωθεν παρατήρησις, οἳ τὸ ἐξ οὗ καὶ τὸ δι' οὗ κεχωρισμένοις κατὰ τὴν φύσιν πράγμασι προσένειμαν. Ἐκεῖνοι γὰρ οἴονται τὸ μὲν ἐξ οὗ τὴν ὕλην δηλοῦν, τὸ δὲ δι' οὗ τὸ ὄργανον παριστᾶν, ἢ ὅλως τὴν ὑπουργίαν. Μᾶλλον δὲ — τί γὰρ κωλύει πάντα τὸν ἐκείνων λόγον ἀναλαβόντας, τό τε πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀσυνάρτητον καὶ τὸ πρὸς ἐκείνους αὐτοὺς ἀσύμφωνον τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐν βραχεῖ διελέγξαι; — οἱ περὶ τὴν ματαίαν φιλοσοφίαν ἐσχολακότες, τοῦ αἰτίου τὴν φύσιν πολλαχῶς ἐξηγούμενοι καὶ τοῦτο εἰς τὰ οἰκεῖα
B σημαινόμενα διαιροῦντες, τὰ μὲν προκαταρκτικὰ λέγουσι τῶν αἰτίων, τὰ δὲ συνεργὰ ἢ συναίτια, τὰ δὲ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ λόγον ἐπέχειν.

Ἑκάστῳ μέντοι τούτων ἰδιάζουσαν καὶ τὴν ἐκφώνησιν ἀφορίζουσιν, ὥστε ἄλλως τὸ δημιουργὸν σημαίνεσθαι καὶ τὸ ὀργανικὸν ἄλλως. Τὸ μὲν γὰρ δημιουργικὸν πρέπειν οἴονται τῷ ὑφ' οὗ· κυρίως γάρ φασι λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ τέκτονος κατεσκευάσθαι τὸ βάθρον· τῷ δὲ ὀργανικῷ τὸ δι' οὗ· διὰ γὰρ σκεπάρνου φασὶ καὶ τερέτρου καὶ τῶν λοιπῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐξ οὗ τῆς ὕλης ἴδιον τίθενται ἐκεῖνοι· ἐκ ξύλου γὰρ εἶναι τὸ δημιούργημα· τὸ δὲ καθ' ὃ τὸ εἶδος δηλοῦν ἢ τὸ ἐκκείμενον ὑπόδειγμα τῷ τεχνίτῃ. Ἢ γὰρ προαναζωγραφήσας τῇ διανοίᾳ τὸ κατασκεύασμα, οὕτως εἰς ἔργον τὴν φαντασίαν
C ἤγαγεν, ἢ πρὸς ἤδη ἐκκείμενον παράδειγμα ἀποβλέπων, καθ' ὁμοίωσιν ἐκείνου τὴν ἐνέργειαν κατευθύνει. Τὸ δὲ δι' ὃ τῷ τέλει προσήκειν βούλονται· διὰ γὰρ τὴν χρῆσιν τὴν τῶν ἀνθρώπων γεγονέναι τὸ βάθρον. Τὸ δὲ ἐν ᾧ τὸν χρόνον παριστᾶν ἢ τὸν τόπον. Πότε γὰρ γέγονεν; Ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ. Καὶ ποῦ; Ἐν τῷδε τῷ τόπῳ. Ταῦτα δὲ εἰ καὶ μηδὲν τῷ γινομένῳ συμβάλλεται, ἀλλ' οὖν οὐκ ἄνευ τούτων δυνατόν τι γενέσθαι. Χρεία γὰρ καὶ τόπου καὶ χρόνου τοῖς ἐνεργοῦσι.

Ταῦτα μαθόντες καὶ θαυμάσαντες οὗτοι τὰ ἐκ τῆς ματαιότητος καὶ κενῆς ἀπάτης παρατηρήματα, καὶ ἐπὶ τὴν ἁπλῆν καὶ ἀτεχνολόγητον τοῦ Πνεύματος διδασκαλίαν μετακομίζουσιν, εἰς ἐλάττωσιν μὲν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀθέτησιν δὲ τοῦ

D [illegible] Δεσπότην [illegible] τῆς κτίσεως φωνὴν ἀφορίζοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

77 A **Ὅτι ἀπαρατήρητος τῇ Γραφῇ τῶν συλλαβῶν τούτων ἡ χρῆσις.**

6. Ἡμεῖς δὲ κεχρῆσθαι μὲν πολλαχοῦ ταῖς φωναῖς ταύταις καὶ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον ὁμολογοῦμεν, οὐ μὴν τήν γε τοῦ Πνεύματος ἐλευθερίαν δουλεύειν πάντως φαμὲν τῇ σμικροπρεπείᾳ τῶν ἔξωθεν· ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀεὶ προστυγχάνον, οἰκείως ταῖς χρείαις μεταλλάττειν τὰς ἐκφωνήσεις. Οὐ γὰρ πάντως τὸ ἐξ οὗ τὴν ὕλην σημαίνει, καθὼς ἐκείνοις δοκεῖ· ἀλλὰ συνηθέστερον τῇ Γραφῇ ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω αἰτίας τὴν φωνὴν ταύτην παραλαμβάνειν. Ὡς, ἐπὶ τοῦ «Εἷς Θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα.» Καὶ πάλιν· «Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ.» Κέχρηται μέντοι καὶ ὁ τῆς ἀληθείας λόγος τῇ λέξει ταύτῃ καὶ ἐπὶ τῆς ὕλης πολλάκις, ὡς ὅταν λέγῃ·
B «Ποιήσεις τὴν κιβωτὸν ἐκ ξύλων ἀσήπτων.» Καί· «Ποιήσεις τὴν λυχνίαν ἐκ χρυσίου καθαροῦ.» Καί· «Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός.» Καί· «Ἐκ πηλοῦ διήρτισαι σύ, ὡς καὶ ἐγώ.»

Ἀλλ' οὗτοι ἵνα, ὡς ἔφαμεν, τῆς φύσεως τὴν διαφορὰν παραστήσωσι, τῷ Πατρὶ μόνῳ προσήκειν τὴν λέξιν ταύτην ἐνομοθέτησαν. Τὰς μὲν ἀρχὰς τῆς παρατηρήσεως λαβόντες παρὰ τῶν ἔξωθεν, οὐ πάντα δὲ ἐκείνοις δι' ἀκριβείας δουλεύσαντες· ἀλλὰ τῷ μὲν Υἱῷ, κατὰ τὴν ἐκείνων νομοθεσίαν, τὴν τοῦ ὀργάνου προσηγορίαν ἐπέθηκαν, τῷ δὲ Πνεύματι τὴν τοῦ τόπου. Ἐν Πνεύματι γὰρ λέγουσι· καὶ διὰ Υἱοῦ λέγουσι. Τῷ δὲ Θεῷ τὴν ἐξ οὗ, οὐκέτι ἐνταῦθα κατακολουθοῦντες τοῖς ἀλλοτρίοις, ἀλλ' ἐπὶ τὰς ἀποστολικάς, ὥς φασι,
C μεταβαίνοντες χρήσεις, καθὰ εἴρηται· «Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.» Καί· «Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ.»

Τί οὖν ἐκ τῆς τεχνολογίας ταύτης τὸ συναγόμενον; Ἄλλη φύσις αἰτίου, καὶ ἄλλη ὀργάνου, καὶ ἄλλη τόπου· ἀλλότριος

ἄρα κατὰ τὴν φύσιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί, ἐπειδὴ καὶ τὸ ὄργανον τῷ τεχνίτῃ· ἀλλότριον δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα, καθόσον κεχώρισται τόπος ἢ χρόνος τῆς τῶν ὀργάνων φύσεως ἢ τῆς τῶν μεταχειριζομένων αὐτά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ὅτι καὶ ἐπὶ Πατρὸς λέγεται τὸ δι' οὗ, καὶ ἐπὶ Υἱοῦ τὸ ἐξ οὗ, καὶ ἐπὶ Πνεύματος

7. Τὰ μὲν δὴ ἐκείνων, τοιαῦτα· ἡμεῖς δὲ δείξομεν ὃ προεθέμεθα, ὅτι οὔτε ὁ Πατὴρ τὸ ἐξ οὗ λαβὼν τῷ Υἱῷ
D προσέρριψε τὸ δι' οὗ, οὔτε ὁ Υἱὸς πάλιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὴν τούτων νομοθεσίαν, εἰς τὴν τοῦ ἐξ οὗ, ἢ τὴν δι' οὗ κοινωνίαν οὐ παραδέχεται· ὅπερ ἡ καινὴ τούτων κληροδοσία διώρισεν.
80 A «Εἷς Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα.» Αὗται οὐκ εἰσὶ νομοθετοῦντος φωναί, ἀλλὰ διευκρινουμένου τὰς ὑποστάσεις. Οὐ γὰρ ἵνα τὸ ἀλλότριον τῆς φύσεως εἰσαγάγῃ, ἀλλ' ἵνα ἀσύγχυτον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν ἔννοιαν παραστήσῃ, οὕτω προενήνοχεν ὁ ἀπόστολος. Ἴστε ὅτι γε αἱ φωναὶ ἀλλήλαις οὐκ ἀντιτάσσονται, οὐδ' ὥσπερ ἐν πολέμῳ πρὸς ἀντίπαλον τάξιν ἀποκριθεῖσαι συνεκπολεμοῦσι τὰς φύσεις, αἷς προσεχώρησαν, ἐκεῖθεν δῆλον. Συνάγει ἀμφοτέρας ἐπὶ ἑνός, καὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου ὁ μακάριος Παῦλος εἰπών· «Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.» Τοῦτο δὲ
B προδήλως εἰς τὸν Κύριον φέρειν τις ἂν εἴποι ὁ καὶ μικρὸν τῷ βουλήματι τῆς λέξεως ἐπιστήσας. Προτάξας γὰρ ὁ ἀπόστολος ἐκ τῆς προφητείας τοῦ Ἡσαΐου τό· «Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;» ἐπήγαγεν· «Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.» Ἅπερ ὅτι περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ δημιουργοῦ πάσης κτίσεως εἴρηται τῷ προφήτῃ, ἐκ τῶν κατόπιν ἂν μάθοις· «Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; Τίς ἔστησε τὰ ὄρη ἐν σταθμῷ καὶ τὰς νάπας ἐν ζυγῷ; Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;» Τὸ γὰρ τίς ἐνταῦθα οὐχὶ τὸ ἄπορον παντελῶς, ἀλλὰ τὸ σπάνιον δηλοῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ «Τίς ἀναστήσεταί μοι ἐπὶ πονηρευομένους;» Καί· «Τίς

ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωήν, » Καί « Τίς ἀναβήσεται
C εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, » Οὕτω δὴ οὖν καὶ ἐνταῦθα ἐστι « Τίς ὁ εἰδὼς τὸν νοῦν τοῦ Κυρίου, καὶ τῆς βουλῆς αὐτοῦ κοινωνός, » « Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ. » Οὗτος ἐστιν ὁ συνέχων τὴν γῆν καὶ περιδεδραγμένος αὐτῆς· ὁ εἰς τάξιν πάντα καὶ διακόσμησιν ἀγαγών· ὁ καὶ ὄρεσιν ἰσορροπίαν, καὶ ὕδασι μέτρα, καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ τὴν οἰκείαν τάξιν ἀποπληρώσας, ὁ τὸν οὐρανὸν ὅλον μικρῷ μέρει τῆς ὅλης ἑαυτοῦ δυνάμεως περιέχων, ἣν σπιθαμὴν τροπικῶς ὁ προφητικὸς ὠνόμασε λόγος. Ὅθεν οἰκείως ἐπήγαγεν ὁ ἀπόστολος τὸ « Ἐξ αὐτοῦ
81 A καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Ἐξ αὐτοῦ γὰρ τοῖς οὖσιν ἡ αἰτία τοῦ εἶναι κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γίνεται. Δι' αὐτοῦ τοῖς πᾶσιν ἡ διαμονὴ καὶ ἡ σύστασις τοῦ κτίσαντος τὰ πάντα καὶ τὰ πρὸς σωτηρίαν ἑκάστῳ τῶν γενομένων ἐπιμετροῦντος. Διὸ δὴ καὶ εἰς αὐτὸν ἐπέστραπται τὰ σύμπαντα, ἀσχέτῳ τινὶ πόθῳ καὶ ἀρρήτῳ στοργῇ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς καὶ χορηγὸν ἀποβλέποντα, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι. » Καὶ πάλιν· « Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι. » Καί· « Ἀνοίγεις σὺ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιπλᾷς πᾶν ζῶον εὐδοκίας. »

8. Εἰ δὲ πρὸς ταύτην ἡμῶν τὴν ἐκδοχὴν ἐνίστανται, τίς αὐτοὺς ἐξαιρήσεται λόγος τοῦ μὴ οὐχὶ φανερῶς ἑαυτοῖς
B περιπίπτειν, Εἰ γὰρ μὴ ἐπὶ τοῦ Κυρίου δώσουσι τὰς τρεῖς εἰρῆσθαι φωνάς, τήν τε ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτόν, ἀνάγκη πᾶσα προσοικειοῦν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Ἐκ δὲ τούτου προδήλως αὐτοῖς διαπεσεῖται τὸ παρατήρημα. Εὑρίσκεται γὰρ οὐ μόνον τὸ ἐξ οὗ, ἀλλὰ καὶ τὸ δι' οὗ τῷ Πατρὶ προσαγόμενον. Ὅπερ εἰ μὲν οὐδὲν ταπεινὸν ἐμφαίνει, τί δήποτε ὡς ὑποδεέστερον ἀφορίζουσι τῷ Υἱῷ; Εἰ δὲ πάντως ἐστὶ διακονίας δηλωτικόν, ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν ὁ Θεὸς τῆς δόξης καὶ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ, τίνος ἐστὶν ἄρχοντος ὑπηρέτης, Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως ὑφ' ἑαυτῶν περιτρέπονται, ἡμῖν δὲ ἑκατέρωθεν τὸ ἰσχυρὸν φυλαχθήσεται. Ἐάν τε γὰρ νικήσῃ περὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸν λόγον, εὑρεθή-
C σεται τὸ ἐξ οὗ τῷ Υἱῷ προσαρμόζον· ἐάν τέ τις φιλονεικῇ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρειν τοῦ προφήτου τὴν λέξιν, πάλιν τὴν δι' οὗ φωνὴν τῷ Θεῷ πρέπειν δώσει, καὶ τὴν ἴσην ἕξει ἀξίαν ἑκατέρα, τῷ κατὰ τὸν ἴσον λόγον ἐπὶ Θεοῦ παρειλῆφθαι. Καὶ οὕτω γε κἀκείνως ὁμότιμοι ἀλλήλαις ἀναφανήσονται,

ἐφ' ἑνὸς προσώπου καὶ τοῦ αὐτοῦ τεταγμένας. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν.

9. Γράφων ὁ ἀπόστολος πρὸς Ἐφεσίους, φησίν· «Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλή, Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορη- [D] γίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται.» Καὶ πάλιν ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς πρὸς τοὺς οὐκ ἔχοντας τοῦ Μονογενοῦς τὴν γνῶσιν εἴρηται ὅτι· «Ὁ κρατῶν τὴν κεφαλήν», τουτέστι [84 A] τὸν Χριστόν, «ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα, διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον, αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ.» Ὅτι γὰρ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἑτέρωθι μεμαθήκαμεν, τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· «Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ.» Καί· «Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν.» Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· «Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.» Καὶ ὅλως τῷ φιλοπόνως ἀναλεγομένῳ πολυτρόποι αἱ χρήσεις ἀναφανήσονται τοῦ ἐξ οὗ. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος· «Ἔγνων, φησί, δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἐξ ἐμοῦ.»

Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τετηρήκαμεν πολλαχοῦ τὸ ἐξ οὗ κείμενον· «Ὁ γὰρ σπείρων, φησίν, εἰς τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.» Καὶ ὁ Ἰωάννης· «Ἐκ τούτου γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ἐκ τοῦ Πνεύ- [B] ματος, οὗ ἡμῖν ἔδωκε.» Καὶ ὁ ἄγγελος· «Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθέν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου.» Καὶ ὁ Κύριός φησι· «Τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, Πνεῦμά ἐστι.» Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον.

10. Ὅτι δὲ τὴν δι' οὗ φωνὴν ὁμοίως ἐπί τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἡ Γραφὴ παραδέχεται, ἤδη δεικτέον. Ἐπὶ μὲν δὴ τοῦ Υἱοῦ περιττὸν ἂν εἴη μαρτυρίας κομίζειν, διά τε τὸ γνώριμον καὶ διὰ τὸ παρὰ τῶν ἐναντίων αὐτὸ τοῦτο κατασκευάζεσθαι. Ἡμεῖς δὲ δείκνυμεν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ δι' οὗ τέτακται. «Πιστός, φησίν, ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.» Καί· «Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ.» Καὶ πάλιν· «Ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ [C] υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ.» Καὶ τό· «Ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρός.» Καὶ ὁ Ἡσαΐας· «Οὐαί, φησίν, οἱ βαθέως βουλὴν ποιοῦντες, καὶ

οὐ διὰ Κυρίου». Πολλαὶ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τῆς φωνῆς ταύτης μαρτυρίαι ἔξεστι παραθέσθαι. «Ἡμῖν δέ, φησίν, ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος». Καὶ ἑτέρωθι· «Τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος ἁγίου». Καὶ πάλιν· «Ὧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας.»

11. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς ἐν συλλαβῆς εἰπεῖν ἔχομεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῆς ἡ Γραφὴ παραδέδεκται, ὡς ἐπὶ μὲν Παλαιᾶς· «Ἐν τῷ Θεῷ, φησί, ποιήσωμεν δύναμιν». Καί· «Ἐν σοὶ ἡ ὕμνησίς μου διαπαντός». Καὶ πάλιν· «Ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσομαι». Παρὰ δὲ Παύλῳ· «Ἐν τῷ Θεῷ, φησί, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι». Καί· «Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμό-
96 A θεος τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων ἐν Θεῷ Πατρί». Καί· «Εἴ πως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς». Καί· «Καυχᾶσαι, φησίν, ἐν Θεῷ». Καὶ ὅσα οὐδὲ ἀριθμῆσαι ῥᾴδιον. Ἔστι δὲ ἡμῖν οὐ πλήθους μαρτυριῶν ἐπίδειξις, ἀλλ' ἔλεγχος τοῦ μὴ ὑγιῶς αὐτοῖς τὰς παρατηρήσεις ἔχειν. Τὸ γὰρ περὶ τοῦ Κυρίου ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρειλημμένην τὴν χρῆσιν ταύτην ἐπιδεικνύναι, ὡς γνώριμον ὑπερβήσομαι. Ἐκεῖνο δὲ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ὅτι συνετῷ ἀκροατῇ ἱκανὸς ἔλεγχος τῶν προταθέντων, ὁ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου. Εἰ γὰρ τὸ διάφορον τῆς ἐκφωνήσεως παρηλλαγμένην ἐδείκνυ τὴν φύσιν κατὰ τὸν τούτων λόγον, ἡ τῶν φωνῶν ταυτότης ἀπαράλλακτον νῦν τὴν οὐσίαν αὐτοὺς ὁμολογεῖν δυσωπείτω.

12. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῆς θεολογίας αἱ χρήσεις τῶν φωνῶν
B ἐπαλλάττονται, ἀλλ' ἤδη καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίστανται, ὅταν ἑτέρα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ. Οἷον· «Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ», φησὶν ὁ Ἀδάμ, ἴσον λέγων τῷ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἑτέρωθι· «Ὅσα ἐνετείλατο Μωυσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ προστάγματος Κυρίου». Καὶ πάλιν· «Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστιν;» ὁ Ἰωσὴφ περὶ τῶν ἐνυπνίων τοῖς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ διαλεγόμενος, σαφῶς καὶ αὐτὸς ἀντὶ τοῦ ἐκ Θεοῦ εἰπεῖν διὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηκε. Καὶ ἀνάπαλιν τῇ ἐξ οὗ προθέσει, ἀντὶ τῆς δι' οὗ, κέχρηται Παῦλος· ὡς ὅταν λέγῃ· «Γενόμενος ἐκ γυναικός», ἀντὶ τοῦ διὰ γυναικός. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἑτέρωθι σαφῶς διεστείλατο,

γυναικὶ μὲν προσήκειν λέγων τὸ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς γεγεννῆσθαι,
C ἀνδρὶ δὲ τὸ διὰ τῆς γυναικός, ἐν οἷς φησιν ὅτι « Ὥσπερ γυνὴ ἐξ ἀνδρός, οὕτως ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. » Ἀλλ' ὅμως ἐνταῦθα, ὁμοῦ μὲν τὸ διάφορον τῆς χρήσεως ἐνδεικνύμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ σφάλμα τινῶν ἐν παρόδῳ διορθούμενος τῶν οἰομένων πνευματικὸν εἶναι τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα, ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκ τοῦ ἀνθρωπείου φυράματος ἡ θεοφόρος σὰρξ συνεπάγη, τὴν ἐμφατικωτέραν φωνὴν προετίμησε· τὸ μὲν γὰρ διὰ γυναικὸς παροδικὴν ἔμελλε τὴν ἔννοιαν τῆς γεννήσεως ὑποφαίνειν· τὸ δὲ ἐκ τῆς γυναικὸς ἱκανῶς παραδηλοῦν τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως τοῦ τικτομένου πρὸς τὴν γεννήσασαν, οὐχ ἑαυτῷ τοι μαχόμενος, ἀλλὰ δεικνὺς ὅτι ῥαδίως ἀλλήλαις ἀντεπιχωριάζουσιν αἱ φωναί.

Ὁπότε τοίνυν καὶ ἐφ' ὧν διωρίσθη τὸ δι' οὗ κυρίως λέγεσθαι, ἐπὶ τῶν αὐτῶν τούτων τὸ ἐξ οὗ μετελήφθη, τίνα λόγον ἔχει ἐπὶ συκοφαντίᾳ τῆς εὐσεβείας, πάντῃ ἀλλήλων ἀφορίζειν τὰς λέξεις;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'

88 A **Ἀπάντησις πρὸς τοὺς ἀποφαινομένους, μὴ μετὰ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱόν, ἀλλὰ μετὰ τὸν Πατέρα, ἐν ᾧ τὰ περὶ τῆς ὁμοτίμου δόξης.**

13. Καὶ μὴν οὐδὲ πρὸς τὴν ἐξ ἀγνοίας συγγνώμην δυνατὸν αὐτοὺς καταφυγεῖν, οὕτω τεχνικῶς καὶ κακοήθως τὸν λόγον ὑπολαμβάνοντας. Οἵγε προδήλως ἡμῖν χαλεπαίνουσιν, ὅτι μετὰ Πατρὸς ἀποπληροῦμεν τῷ Μονογενεῖ τὴν δοξολογίαν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὴ διιστῶμεν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ. Ὅθεν νεωτεροποιοὺς ἡμᾶς καὶ καινοτόμους καὶ ἐφευρετὰς ῥημάτων, καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν ἐπονειδίστων ἀποκαλοῦσιν; Ὧν τοσοῦτον ἀπέχω δυσχεραίνειν ταῖς λοιδορίαις, ὥστε εἰ μὴ λύπην ἡμῖν ἐνεποίει καὶ ἀδιάλειπτον ὀδύνην ἡ κατ' αὐτοὺς ζημία,
B μικροῦ ἂν εἶπον καὶ χάριν αὐτοῖς τῆς βλασφημίας ἔχειν ὡς μακαρισμοῦ προξένοις. « Μακάριοι γάρ ἐστε, φησίν, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς ἕνεκεν ἐμοῦ. »

Ἔστι δὲ ἐφ' οἷς ἀγανακτοῦσι ταῦτα. Οὐ μετὰ Πατρός, φασίν, Υἱός, ἀλλὰ μετὰ τὸν Πατέρα· διόπερ ἀκόλουθον, δι' αὐτοῦ τὴν δόξαν προσάγειν τῷ Πατρί, ἀλλ' οὐχὶ μετ' αὐτοῦ. Τὸ μὲν γὰρ μετ' αὐτοῦ τὴν ἰσοτιμίαν δηλοῖ

τὸ δὲ δι' οὗ τὴν ὑπουργίαν παρίστησιν. Οὔτε μὴν σὺν τῷ Πατρί, φασί, καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τακτέον, ἀλλ' ὑπὸ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα, οὐ συντεταγμένον, ἀλλ' ὑποτεταγμένον, οὐδὲ συναριθμούμενον, ἀλλ' ὑπαριθμούμενον. Καὶ τοιαύταις τισὶ τεχνολογίαις ῥημάτων τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀκατάσκευον τῆς πίστεως διαστρέφουσιν. Ὥστε τίνος ἂν δι' ἀπειρίαν συγγνώ-
C μης τύχοιεν οἱ μηδὲ τοῖς ἄλλοις ἀπείρως ἔχειν ἐκ τῆς αὐτῶν φιλοπραγμοσύνης ἐπιτρέποντες.

14. Ἡμεῖς δὲ ἐκεῖνο πρῶτον αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν· τὸ μετὰ τὸν Πατέρα πῶς τὸν Υἱὸν λέγουσιν· ὡς χρόνῳ νεώτερον, ἢ ὡς τάξει, ἢ ὡς ἀξίᾳ. Ἀλλὰ χρόνῳ μέν, οὐδεὶς οὕτως ἀνόητος ὡς δευτερεύειν λέγειν τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων, οὐδενὸς διαστήματος μεσιτεύοντος τῇ φυσικῇ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ συναφείᾳ. Ἀλλὰ μὴν οὔτε τῇ ἐννοίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων συμβαίνει νεώτερον λέγειν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, οὐ μόνον τῷ σὺν ἀλλήλοις νοεῖσθαι κατὰ τὴν σχέσιν, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνα λέγεται τῷ χρόνῳ δεύτερα, ὅσα τὴν πρὸς τὸ νῦν ἀπόστασιν ἐλάττονα ἔχει· καὶ πάλιν ἐκεῖνα πρότερα, ὅσα περισσότερον ἀπέχει τοῦ νῦν. Οἷον πρότερα τῶν Σοδομιτῶν, τὰ κατὰ Νῶε, ὅτι τοῦ νῦν ἐπὶ πλέον ἀπῴκισται· καὶ ὕστερα ταῦτα ἐκείνων, ὅτι μᾶλλόν πως δοκεῖ προσεγγίζειν τῷ νῦν.
89 A Τῆς δὲ πάντα χρόνον καὶ πάντας αἰῶνας ὑπερεχούσης ζωῆς τῇ πρὸς τὸ νῦν ἀποστάσει τὸ εἶναι καταμετρεῖν, πῶς οὐχὶ πρὸς τῇ ἀσεβείᾳ ἔτι καὶ πᾶσαν ὑπερβολὴν ἀνοίας ἔχει· εἴπερ καθ' ὃν τρόπον τὰ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πρότερα εἶναι ἀλλήλων λέγεται, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ τῷ ὑπάρχοντι πρὸ τῶν αἰώνων παραμετρούμενος ὑπερέχοι. Ἀλλὰ γὰρ ἡ πρὸς τὸ ἄνω ὑπεροχὴ τοῦ Πατρὸς ἀθεώρητος, τῷ ἁπαξαπλῶς μήτε ἐνθύμησιν μήτε τινὰ ἔννοιαν τὴν τοῦ Κυρίου γέννησιν ὑπεραίρειν, καλῶς τοῦ Ἰωάννου διὰ δύο φωνῶν εἴσω περιγραπτῶν ὅρων τὴν διάνοιαν ἀποκλείσαντος, ἐν τῷ εἰπεῖν· «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.» Ἀνέκβατον μὲν γὰρ διανοίαις τὸ ἦν· ἀνυπέρβατον δὲ φαντασίαις ἀρχή. Ὅσον γὰρ ἂν ἀναδράμῃς τῇ διανοίᾳ ἐπὶ τὸ ἄνω, οὐκ ἐκβαίνεις τὸ ἦν. Καὶ ὅσον ἂν διαταθῇς
B ἰδεῖν τοῦ Υἱοῦ τὰ ἐπέκεινα, ὑπεράνω γενέσθαι τῆς οὐ δυνήσῃ. Εὐσεβὲς οὖν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἅμα νοεῖν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί.

15. Εἰ δ' ὡς ἐν τόπῳ ὑποκειμένῳ ὑπόβασίν τινα τοῦ Υἱοῦ νοοῦσι πρὸς τὸν Πατέρα, ὥστε ὑπεράνω μὲν τὸν Πατέρα

καθῆσθαι, πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς εἰς τὸ κάτω τὸν Υἱὸν ἀπεῶσθαι, ὁμολογείτωσαν τοῦτο, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν, τῆς ἐναργείας αὐτόθεν τὸ ἀπεμφαῖνον ἐχούσης. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀκόλουθον διασῴζουσιν οἱ διὰ πάντων διήκειν τῷ Πατρὶ μὴ διδόντες, τῆς τῶν ὑγιαινόντων ἐννοίας τὰ πάντα τὸν Θεὸν πεπληρωκέναι πιστευούσης· οὐδὲ μέμνηνται τοῦ
C προφήτου λέγοντος· «Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει» οἱ τὸ ἄνω καὶ κάτω εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διαιροῦντες. Ἵνα δὲ τῆς ἀμαθείας τὸν ἔλεγχον σιωπήσω, τόπον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἀφοριζόντων, τί τὴν πρὸς τὰς Γραφὰς μάχην καὶ ἐναντίωσιν αὐτῶν οὕτως ἀναίσχυντον οὖσαν παραμυθήσεται, τό· «Κάθου ἐκ δεξιῶν μου», καὶ τό· «Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ»; Τὸ γὰρ δεξιὸν οὐ τὴν κάτω χώραν δηλοῖ — ὡς ὁ τούτων λόγος —, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸ ἴσον σχέσιν· οὐ σωματικῶς τοῦ δεξιοῦ λαμβανομένου — οὕτω γὰρ ἄν τι καὶ σκαιὸν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ εἴη —, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν τιμίων τῆς προσεδρείας ὀνομάτων τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς περὶ τὸν Υἱὸν τιμῆς παριστῶντος τοῦ λόγου.

98 A Λειπόμενον τοίνυν, αὐτοὺς τὸ τῆς ἀξίας ὑποδεὲς διὰ τῆς φωνῆς ταύτης δηλοῦσθαι λέγειν. Μανθανέτωσαν τοίνυν ὅτι Χριστὸς «Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία», καὶ ὅτι «εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου», καὶ «ἀπαύγασμα τῆς δόξης», καὶ ὅτι τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός, ὅλον αὐτῷ ἑαυτὸν ἐντυπώσας. Ταύτας τοίνυν, καὶ ὅσαι ταύταις συγγενεῖς κατὰ πᾶσαν εἰσὶ τὴν Γραφὴν μαρτυρίαι, πότερον ταπεινωτικὰς εἶναί φαμεν, ἢ ὥσπερ τινὰς ἀναρρήσεις, τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἴσον τῆς δόξης ἀνακηρύττειν; Ἀκουέτωσαν δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου σαφῶς ὁμότιμον ἑαυτοῦ τὴν δόξαν τῷ Πατρὶ παριστῶντος, ἐν τῷ λέγειν· «Ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα». Καὶ πάλιν· «Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός».
B Καὶ τό· «Ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα». Καὶ τό· «Ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός». Καὶ τό· «Ὁ μονογενὴς Θεός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός». Ὧν μηδὲν ἀπολογισάμενοι, τὴν τοῖς ἐχθροῖς ἀφωρισμένην χώραν προστιθέασι τῷ Υἱῷ. Κόλπος μὲν γὰρ πατρικός, Υἱῷ καθέδρα πρέπουσα· ἡ δὲ τοῦ ὑποποδίου χώρα, τοῖς ἐπιδεομένοις τῆς ὑποπτώσεως.

Ἡμεῖς μὲν οὖν ἐφ᾽ ἕτερα τὴν ὁρμὴν ἔχοντες, παρατρε-

χόντως τῶν μαρτυριῶν ἐφηψάμεθα· ἔξεστι δέ σοι κατὰ σχολὴν συναγαγόντι τὰς ἀποδείξεις, τό τε τῆς δόξης ὕψος καὶ τὸ τῆς δυνάμεως ὑπερέχον τοῦ Μονογενοῦς κατιδεῖν. Καίτοι εὐγνώμονι ἀκροατῇ οὐδὲ ταῦτα μικρά, εἰ μή τις σαρκίνως καὶ ταπεινῶς ἐξακούοι τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ κόλπου, ὥστε τόπῳ τε τὸν Θεὸν περιγράφειν καὶ ἀναπλάττειν σχήματα καὶ
C τύπον καὶ θέσιν σωματικήν· ἃ παρὰ πολὺ τῆς ἐννοίας τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀπείρου καὶ ἀσωμάτου διώρισται. Πλήν γε δὴ ὅτι τὸ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ ταπεινόν, ἐπί τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ παραπλήσιον. Ὥστε οὐ καθαιρεῖ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ προσλαμβάνει τὸ κρῖμα τῆς εἰς τὸν Θεὸν βλασφημίας ὁ τὰ τοιαῦτα διεξιών. Ἐν οἷς γὰρ ἂν κατατολμήσῃ τοῦ Υἱοῦ, ταῦτα ἀνάγκη αὐτῷ μετατιθέναι πρὸς τὸν Πατέρα. Ὁ γὰρ τῷ Πατρὶ τὴν ἄνω χώραν εἰς προεδρίαν ἀποδιδούς, τὸν δὲ μονογενῆ Υἱὸν ὑποκαθῆσθαι λέγων, πάντα ἀκολουθοῦντα ἕξει τὰ σωματικὰ συμπτώματα τῷ ἑαυτοῦ ἀναπλάσματι. Εἰ δὲ ταῦτα οἰνοπλήκτων καὶ ἐκ φρενίτιδος παραφορούντων τὸν νοῦν τὰ φαντάσματα, πῶς εὐσεβὲς τὸν τῇ φύσει τῇ δόξῃ,
D τῷ ἀξιώματι συνημμένον μὴ μετὰ Πατρὸς προσκυνεῖν καὶ δοξάζειν τοὺς παρ' αὐτοῦ διδαχθέντας ὅτι «Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα»;

93 A Τί γὰρ καὶ φήσομεν; τίνα ἕξομεν δικαίαν ἀπολογίαν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ καὶ κοινοῦ τῆς κτίσεως πάσης δικαστηρίου, εἰ τοῦ Κυρίου σαφῶς ἐπαγγελλομένου ἥξειν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός, καὶ Στεφάνου θεασαμένου «Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ», καὶ Παύλου ἐν Πνεύματι διαμαρτυρομένου περὶ Χριστοῦ, ὅτι «ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ», καὶ τοῦ Πατρὸς λέγοντος· «Κάθου ἐκ δεξιῶν μου», καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυροῦντος ὅτι ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, ἡμεῖς τὸν σύνθρονον καὶ ὁμότιμον ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ ἴσον σχέσεως ἐπὶ τὸ κάτω καταβιβάζομεν; Οἶμαι γὰρ τὴν μὲν στάσιν καὶ τὴν καθίδρυσιν τὸ πάγιον τῆς φύσεως καὶ πάντῃ στάσιμον ὑποφαίνειν, καθὸ καὶ ὁ Βαροὺχ τὸ ἀκίνητον καὶ ἀμετάθετον τῆς τοῦ Θεοῦ διεξαγωγῆς
B ἐνδεικνύμενος, ἔφη τό· «Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα»· τὴν δεξιὰν δὲ χώραν δηλοῦν τὸ τῆς ἀξίας ὁμότιμον. Πῶς οὖν οὐ τολμηρὸν τῆς κατὰ τὴν δοξολογίαν κοινωνίας ἀποστερεῖν τὸν Υἱόν, ὡς ἐν ἐλάττονι χώρᾳ τιμῆς τετάχθαι ἄξιον;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

[93] **Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ ἁρμόζειν ἐπὶ Υἱοῦ λέγεσθαι τὸ μεθ' οὗ, ἀλλὰ τὸ δι' οὗ.**

16. Ἀλλὰ τὸ μετ' αὐτοῦ λέγειν, φασίν, ἀπεξενωμένον παντελῶς καὶ ἀσυνήθες· τὸ δὲ δι' αὐτοῦ, τῷ τε λόγῳ τῆς Γραφῆς οἰκειότατον, καὶ ἐν τῇ χρήσει τῆς ἀδελφότητος τετριμμένον. Τί οὖν ἡμεῖς πρὸς ταῦτα; Ὅτι μακάρια τὰ ὦτα τὰ μὴ ἀκούσαντα ὑμῶν, καὶ καρδίαι ὅσαι ἄτρωτοι ἀπὸ τῶν ὑμετέρων
C λογίων διεφυλάχθησαν. Ἀλλ' ὑμῖν λέγω τοῖς φιλοχρίστοις ὅτι ἀμφοτέρας οἶδεν ἡ Ἐκκλησία τὰς χρήσεις, καὶ οὐδετέραν αὐτῶν παραιτεῖται ὡς ἀναιρετικὴν τῆς ἑτέρας. Ὅταν μὲν γὰρ τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν τῆς ἀξίας ὑπεροχὴν θεωρῶμεν, μετὰ Πατρὸς εἶναι αὐτῷ μαρτυροῦμεν τὴν δόξαν. Ὅταν δὲ τὴν εἰς ἡμᾶς χορηγίαν τῶν ἀγαθῶν ἐννοήσωμεν, ἢ τὴν ἡμῶν αὐτῶν προσαγωγὴν καὶ οἰκείωσιν πρὸς τὸν Θεόν, δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖσθαι ἡμῖν τὴν χάριν ταύτην ὁμολογοῦμεν. Ὥστε ἡ μὲν ἰδία τῶν δοξολογούντων ἐστὶν ἡ μεθ' οὗ, ἡ δὲ δι' οὗ τῶν εὐχαριστούντων ἐξαίρετος.

Ψεῦδος δὲ κἀκεῖνο, ὅτι ἡ μεθ' οὗ φωνὴ τῆς τῶν εὐλαβῶν χρήσεως ἀπεξένωται. Ὅσοι γὰρ δι' εὐστάθειαν τρόπων τὸ
D τῆς ἀρχαιότητος σεμνὸν τοῦ καινοπρεποῦς προετίμησαν, καὶ ἀπαραποίητον τῶν πατέρων διεφύλαξαν τὴν παράδοσιν, κατά τε χώραν καὶ πόλιν ταύτῃ κέχρηνται τῇ φωνῇ. Οἱ δὲ διακορεῖς τῶν συνήθων, καὶ τῶν παλαιῶν ὡς ἑώλων κατεπαιρόμενοι,
96 A οὗτοί εἰσιν οἱ τὰς νεωτεροποιίας παραδεχόμενοι· ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος οἱ φιλόκοσμοι τὴν ἐξηλλαγμένην ἀεὶ τῆς κοινῆς προτιμῶντες. Ἴδοις ἂν οὖν τῶν μὲν ἀγροίκων ἔτι καὶ νῦν ἀρχαιότροπον τὴν φωνήν· τῶν δὲ ἐντέχνων τούτων καὶ ταῖς λογομαχίαις ἐντετριμμένων, ἐκ τῆς νέας σοφίας κεκαυτηριασμένα τὰ ῥήματα. Ὅπερ ἔλεγον τοίνυν οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἡ δόξα κοινὴ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, διὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν δοξολογίαν προσάγομεν τῷ Πατρί.

Ἀλλ' οὐ τοῦτο ἡμῖν ἐξαρκεῖ, ὅτι τῶν πατέρων ἡ παράδοσις· κἀκεῖνοι γὰρ τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς ἠκολούθησαν, ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἃς μικρῷ πρόσθεν ὑμῖν ἐκ τῆς Γραφῆς παρεθέμεθα, τὰς ἀρχὰς λαβόντες. Τὸ γὰρ ἀπαύγασμα μετὰ

τῆς δόξης νοεῖται· καὶ ἡ εἰκὼν μετὰ τοῦ ἀρχετύπου· καὶ B ὁ Υἱὸς πάντως σὺν τῷ Πατρί· οὐδὲ τῆς τῶν ὀνομάτων ἀκολουθίας, μή τί γε τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, τὸν χωρισμὸν δεχομένης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

[96 **Ποσαχῶς τὸ δι' οὗ, καὶ ἐπὶ ποίας ἐννοίας ἁρμοδιώτερον τὸ μεθ' οὗ· ἐν ᾧ καὶ ἐξήγησις, πῶς ἐντολὴν λαμβάνει ὁ Υἱός καὶ πῶς ἀποστέλλεται.**

17. Ὅταν οὖν ὁ ἀπόστολος εὐχαριστῇ «τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ», καὶ πάλιν δι' αὐτοῦ λέγῃ τὴν χάριν εἰληφέναι «καὶ τὴν ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν», ἢ καὶ δι' αὐτοῦ τὴν προσαγωγὴν ἐσχηκέναι «εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ᾗ ἑστήκαμεν καὶ C καυχώμεθα», τὰς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας αὐτοῦ παρίστησι, νῦν μὲν ἀπὸ Πατρὸς εἰς ἡμᾶς τῶν ἀγαθῶν τὴν χάριν διαβιβάζοντος, νῦν δὲ ἡμᾶς δι' ἑαυτοῦ προσάγοντος τῷ Πατρί. Ἐν μὲν γὰρ τῷ λέγειν· «Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολήν», τὴν ἐκεῖθεν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν ἐμφαίνει· ἐν δὲ τῷ λέγειν· «Δι' οὗ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν», τὴν ἡμετέραν πρόσληψιν καὶ οἰκείωσιν διὰ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεὸν γινομένην παρίστησιν.

Ἆρ' οὖν ἡ ὁμολογία τῆς ἐνεργουμένης παρ' αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς χάριτος, ὑφαίρεσίς ἐστι τῆς δόξης; ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀληθέστερον, ὅτι πρέπουσα δοξολογίας ὑπόθεσις ἡ τῶν εὐεργετημάτων διήγησις. Διὰ τοῦτο εὕρομεν τὴν Γραφὴν οὐκ ἐξ ἑνὸς ὀνόματος τὸν Κύριον ἡμῖν παραδιδοῦσαν, οὐδὲ ἐκ τῶν ὅσα τῆς θεότητός ἐστιν αὐτοῦ μόνον καὶ τοῦ μεγέθους δηλωτικά, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῖς τῆς φύσεως χαρακτηριστικοῖς D κεχρημένην· οἶδε γὰρ «τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» τοῦ Υἱοῦ καὶ Υἱὸν ἀληθινὸν λέγειν, καὶ μονογενῆ Θεόν, καὶ δύναμιν Θεοῦ, καὶ σοφίαν, καὶ Λόγον. Καὶ πάλιν μέντοι διὰ τὸ πολύτροπον τῆς εἰς ἡμᾶς χάριτος, ἣν διὰ τὸν πλοῦτον τῆς ἀγαθότητος κατὰ τὴν πολυποίκιλον αὐτοῦ σοφίαν τοῖς δεομένοις 97 A παρέχεται, μυρίαις αὐτὸν ἑτέραις προσηγορίαις ἀποσημαίνει· ποτὲ μὲν ποιμένα λέγουσα, ποτὲ δὲ βασιλέα, καὶ πάλιν ἰατρόν, καὶ τὸν αὐτὸν νυμφίον, καὶ ὁδόν, καὶ θύραν, καὶ πηγήν, καὶ ἄρτον, καὶ ἀξίνην, καὶ πέτραν. Ταῦτα γὰρ οὐ

τὴν φύσιν παρίστησιν, ἀλλά, ὅπερ ἔφην, τὸ τῆς ἐνεργείας παντοδαπόν, ἣν ἐκ τῆς περὶ τὸ ἴδιον πλάσμα εὐσπλαγχνίας κατὰ τὸ τῆς χρείας ἰδίωμα τοῖς δεομένοις παρέχεται. Τοὺς μὲν γὰρ προσπεφευγότας τῇ ἐπιστασίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὸ εὐμετάδοτον δι' ἀνεξικακίας κατωρθωκότας, πρόβατα λέγει, καὶ ποιμὴν εἶναι τῶν τοιούτων ὁμολογεῖ, τῶν κατακουόντων αὐτοῦ τῆς φωνῆς καὶ μὴ προσεχόντων διδαχαῖς ξενιζούσαις. «Τὰ γὰρ ἐμὰ πρόβατα, φησί, τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει.» Βασιλεὺς δὲ τῶν ὑπεραναβεβηκότων ἤδη, καὶ τῆς ἐννόμου
B δεομένων ἐπιστασίας. Καὶ θύρα δέ, τῷ ἐπὶ τὰς σπουδαίας πράξεις διὰ τῆς ὀρθότητος τῶν προσταγμάτων ἐξάγειν, καὶ πάλιν ἀσφαλῶς αὐλίζειν τοὺς ἐπὶ τὸ τῆς γνώσεως ἀγαθὸν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καταφεύγοντας. Ὅθεν «Δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὑρήσει.» Πέτρα δὲ διὰ τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἄσειστον καὶ παντὸς ἐρύματος ἀρραγέστερον εἶναι φυλακτήριον τοῖς πιστοῖς.

Ἐν τούτοις τὸ διʼ αὐτοῦ ἁρμοδιωτάτην τὴν χρῆσιν καὶ εὔσημον ἀποδίδωσιν, ὅταν ὡς θύρα καὶ ὡς ὁδὸς λέγηται. Ὡς μέντοι Θεὸς καὶ Υἱός, μετὰ Πατρὸς καὶ σὺν Πατρὶ τὴν δόξαν ἔχει, ὅτι «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός.» Διόπερ ἀμφοτέραις κεχρήμεθα ταῖς φωναῖς, τῇ μὲν τὴν οἰκείαν αὐτοῦ ἀξίαν, τῇ δὲ τὴν χάριν τὴν πρὸς ἡμᾶς διαγγέλλοντες.

C **18.** Δι' αὐτοῦ γὰρ πᾶσα βοήθεια τῶν ψυχῶν, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος ἐπιμελείας ἰδιάζουσά τις προσηγορία ἐπινενόηται. Ὅταν μὲν γὰρ τὴν ἄμωμον ψυχήν, τὴν μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα, ὡς ἁγνὴν παρθένον ἑαυτῷ παραστήσηται, νυμφίος προσαγορεύεται· ὅταν δὲ κεκακωμένην ὑπὸ τῶν πονηρῶν πληγῶν τοῦ διαβόλου λάβῃ βαρέως ἐνασθενοῦσαν ταῖς ἁμαρτίαις, αὐτὴν ἐξιώμενος, ἰατρὸς ὀνομάζεται. Ἆρ' οὖν αἱ τοιαῦται ἡμῶν ἐπιμέλειαι εἰς τὸ ταπεινὸν τοὺς λογισμοὺς
100A κατάγουσιν, ἢ τὸ ἐναντίον ἔκπληξιν τῆς μεγάλης δυνάμεως ὁμοῦ καὶ φιλανθρωπίας τοῦ σώζοντος ἐμποιοῦσιν, ὅτι καὶ ἠνέσχετο συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, καὶ ἐδυνήθη πρὸς τὸ ἡμέτερον ἀσθενὲς καταβῆναι; Οὐ γὰρ τοσοῦτον οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ τὰ μεγέθη τῶν πελαγῶν, καὶ τὰ ἐν ὕδασι διαιτώμενα καὶ τὰ χερσαῖα τῶν ζώων, καὶ τὰ φυτὰ

καὶ [illegible] καὶ [illegible] καὶ ὥσπερ [illegible] ἡ πολλὴ τοῦ παν-δ[illegible] τὸ [illegible] τῆς [illegible] ὅσον [illegible] δυνηθεῖσα τοῦ Θεοῦ τὴν [illegible], διὰ σαρκὸς συμπλακεῖσα τῷ θανάτῳ [illegible] τῷ ἰδίῳ πάθει τὴν [illegible] χαρίσηται. Κἂν λέγῃ δὲ ὁ ἀπόστολος, ὅτι [illegible] τοῖς [illegible] πᾶσιν [illegible] διὰ τοῦ ἀναπαύσαντος ἡμᾶς, οὐχ ταπεινὴν καὶ [illegible] ἐκ τῆς τοιαύτης φωνῆς
B ὑποβάλλει, ἀλλὰ τὴν [illegible] τῆς [illegible] ἐνεργουμένην βοήθειαν. Αὐτὸς γὰρ ὄντας τοὺς [illegible] διήρπασεν [illegible] τὰ σκεύη, ἡμᾶς, οἷς εἰς πᾶσαν [illegible] πονηρίαν κατεκέχρητο, καὶ ἐποίησε σκεύη εὔχρηστα τῷ Δεσπότῃ, τοὺς κατηρτισμένους εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐκ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ ἐφ' ἡμῖν. Οὕτω τὴν δι' αὐτοῦ προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν πρὸς τὸν Πατέρα, μεταστάντες ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους «εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί». Μὴ τοίνυν ἐκ δουλικῆς ταπεινότητος ἠναγκασμένην ὑπηρεσίαν νοῶμεν, τὴν διὰ Υἱοῦ οἰκονομίαν, ἀλλὰ τὴν ἑκούσιον ἐπιμέλειαν ἀγαθότητι καὶ εὐσπλαγχνίᾳ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, περὶ τὸ ἴδιον πλάσμα ἐνεργουμένην. Οὕτω γὰρ εὐσεβήσομεν, ἐν πᾶσι τοῖς ἐπιτελουμένοις καὶ τελείαν αὐτῷ μαρτυροῦντες τὴν δύναμιν, καὶ οὐδαμοῦ τοῦ βουλήματος τοῦ πατρικοῦ διιστῶντες.

Ὥσπερ οὖν καὶ ὅταν ὁδὸς ὁ Κύριος λέγηται, πρὸς ὑψηλοτέραν ἔννοιαν, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ προχείρου λαμβανομένην ὑποφερόμεθα. Τὴν γὰρ εἱρμῷ καὶ τάξει διὰ τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ φωτισμοῦ τῆς γνώσεως ἐπὶ τὸ τέλειον προκοπὴν ὁδὸν ἐξακούομεν, ἀεὶ τοῦ πρόσω ἐπορεγόμενοι καὶ τοῖς λειπομένοις ἑαυτοὺς ἐπεκτείνοντες, ἕως ἂν φθάσωμεν ἐπὶ τὸ μακάριον τέλος, τὴν Θεοῦ κατανόησιν, ἣν ὁ Κύριος δι' ἑαυτοῦ τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι χαρίζεται. Ἀγαθὴ γὰρ ὄντως ὁδός, ἀπαρέξοδευτος καὶ ἀπλανής, ὁ Κύριος ἡμῶν, πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθόν, τὸν Πατέρα, φέρων. «Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται, φησί, πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ». Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ ἡμετέρα πρὸς Θεὸν ἄνοδος,
D διὰ τοῦ Υἱοῦ.

19. Ὁποία δὲ πάλιν καὶ ἡ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ χορηγία τῶν ἀγαθῶν, ἑξῆς ἂν εἴη λέγειν. Ὅτι πάσης τῆς φύσεως, τῆς ἐν τῇ κτίσει, τῇ τε ὁρωμένῃ ταύτῃ καὶ τῇ νοουμένῃ, ἐπιμελείας ἐκ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ συνέχεσθαι δεομένης, ὁ δημιουργὸς Λόγος ὁ μονογενὴς Θεός, κατὰ τὸ

101 A μέτρον τῆς ἑκάστου χρείας τὴν βοήθειαν ἐπινέμων, ποικίλας μὲν καὶ παντοδαπὰς διὰ τὸ τῶν εὐεργετουμένων πολυειδές, συμμέτρους γε μὴν ἑκάστῳ κατὰ τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον, τὰς χορηγίας ἐπιμετρεῖ. Τοὺς ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας κατεχομένους φωτίζει· διὰ τοῦτο φῶς τὸ ἀληθινόν. Κρίνει, κατὰ τὴν τῶν ἔργων ἀξίαν ἐπιμετρῶν τὴν ἀντίδοσιν· διὰ τοῦτο κριτὴς δίκαιος. «Ὁ γὰρ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ.» Ἀνίστησιν ἐκ τοῦ πτώματος τοὺς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ζωῆς πρὸς ἁμαρτίαν ὑπολισθήσαντας· διὰ τοῦτο ἀνάστασις. Πάντα δὲ ποιεῖ τῇ ἐπαφῇ τῆς δυνάμεως, καὶ τῷ βουλήματι ἀγαθότητος ἐνεργῶν.
B Ποιμαίνει, φωτίζει, τρέφει, ὁδηγεῖ, ἰατρεύει, ἀνίστησιν. Οὐσιοῖ τὰ μὴ ὄντα, τὰ κτισθέντα συνέχει.

Οὕτω τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀγαθὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀφικνεῖται, πλείονι τάχει τὰ καθ' ἕκαστον ἐνεργοῦντος ἢ ὡς ἂν λόγος ἐξείποι. Οὔτε γὰρ ἀστραπαὶ οὔτε φωτὸς ἐν ἀέρι οὕτω ταχεῖα διαδρομή, οὐκ ὀφθαλμῶν ὀξεῖαι ῥοπαί, οὐκ αὐτοῦ τοῦ ἡμετέρου νοήματος αἱ κινήσεις· ἀλλὰ πλέον τούτων ἕκαστον τῆς θείας ἐνεργείας κατὰ τὸ τάχος λείπεται, ἢ καθόσον τὰ νωθρότατα τῶν παρ' ἡμῖν ζώων οὐκ ἂν εἴποιμι, πτηνῶν, οὐδὲ ἀνέμων, ἢ τῆς τῶν οὐρανίων φορᾶς, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἡμετέρου νοῦ, κατὰ τὴν κίνησιν ὑστερεῖ. Τίνος γὰρ ἂν καὶ παρατάσεως δέοιτο χρονικῆς «ὁ φέρων τὰ σύμπαντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ», καὶ μὴ σωμα-
C τικῶς ἐνεργῶν, μηδὲ χειρουργίας εἰς τὴν δημιουργίαν ἐπιδεόμενος, ἀλλὰ βουλήματι ἀβιάστῳ, ἀκολουθοῦσαν ἔχων τὴν φύσιν τῶν γινομένων. Ὡς ἡ Ἰουδίθ· «Ἐνόησας, φησί, καὶ παρέστησάν σοι πάντα ὅσα ἐνόησας.»

Ὅμως μέντοι ἵνα μή ποτε ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν ἐνεργουμένων περισπασθῶμεν εἰς τὸ φαντασθῆναι ἄναρχον εἶναι τὸν Κύριον, τί φησιν ἡ αὐτοζωή. «Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα.» Καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις· «Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν.» Καὶ ἡ αὐτοτελὴς σοφία· «Ἐντολὴν ἔλαβον, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω»· διὰ πάντων τούτων πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἡμᾶς σύνεσιν ὁδηγῶν, καὶ τὸ θαῦμα τῶν γινομένων ἐπ' αὐτὸν ἀναφέρων, ἵνα δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα γνῶμεν. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς τῶν ἔργων διαφορᾶς ὁ Πατὴρ θεω-
D ρεῖται, τῷ ἰδιάζουσαν καὶ κατακεχωρισμένην ἐνέργειαν ἐπιδείκνυσθαι — ὅσα γὰρ βλέπει τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ —, ἀλλ' ἐκ τῆς προσαγομένης αὐτῷ

παρὰ τοῦ Μονογενοῦς δόξης τὸ θαῦμα τῶν γινομένων καὶ ταῦτα, πρὸς τῷ μεγέθει τῶν ποιημάτων, καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ ποιητῇ ἀγαλλόμενος καὶ ὑψούμενος παρὰ τῶν ἐπιγινωσκόν-
104A των αὐτὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ «δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' ὃν τὰ πάντα». Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Κύριος «Τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν», ὡς ἐπ' αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης· «Καὶ τὰ σὰ ἐμά», ὡς ἐκεῖθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης, οὐ βοηθείας χρωμένῳ πρὸς τὴν ἐνέργειαν, οὐδὲ ταῖς κατὰ μέρος ἐπιτροπαῖς τὴν ἑκάστου ἔργου διακονίαν πιστευομένῳ· λειτουργικὸν γὰρ τοῦτό γε, καὶ τῆς θείας ἀξίας παμπληθὲς ἀποδέον· ἀλλὰ γὰρ πλήρης ὁ Λόγος τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν, τοῦ Πατρὸς ἀπολάμψας, πάντα ποιεῖ κατὰ τὴν τοῦ γεννήσαντος ὁμοιότητα. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀπαραλλάκτως ἔχει, ἀπαραλλάκτως ἕξει καὶ κατὰ τὴν δύναμιν. Ὧν δὲ ἡ δύναμις ἴση, ἴση που πάντως καὶ ἡ ἐνέργεια. Χριστὸς γὰρ «Θεοῦ
B δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία». Καὶ οὕτω «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο», καὶ «πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται», οὐκ ὀργανικήν τινα οὐδὲ δουλικὴν ὑπηρεσίαν πληροῦντος, ἀλλὰ δημιουργικῶς τὸ πατρικὸν ἐπιτελοῦντος θέλημα.

20. Ὅταν οὖν λέγῃ· «Ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα», καὶ πάλιν· «Καθὼς εἴρηκέ μοι ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ», καὶ· «Ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμός, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με», καὶ ἑτέρωθι· «Καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ Πατήρ, οὕτω ποιῶ», οὐκ ἀπροαίρετος ὤν, οὐδὲ ἀνόρμητος, οὐδὲ τὸ ἐκ τῶν συνθημάτων ἐνδόσιμον ἀναμένων, ταῖς τοιαύταις χρῆται φωναῖς, ἀλλὰ δηλῶν τὴν οἰκείαν γνώμην ἡνωμένως καὶ ἀδιαστάτως τοῦ Πατρὸς ἐχομένην. Ἄρα οὖν
C καὶ τὴν λεγομένην ἐντολὴν μὴ λόγον προστακτικὸν διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐξαγγελλόμενον ἐκδεχώμεθα, περὶ τῶν ποιητέων τῷ Υἱῷ, ὡς ὑπηκόῳ, νομοθετοῦντα, ἀλλὰ θεοπρεπῶς νοῶμεν θελήματος διάδοσιν οἷον τινος μορφῆς ἔμφασιν ἐν κατόπτρῳ, ἐκ Πατρὸς εἰς Υἱὸν ἀχρόνως διικνουμένην. «Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ.» Ὥστε πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, οὐ κατὰ μικρὸν προσγινόμενα, ἀλλ' ἀθρόως παρόντα. Οὐ γὰρ δήπου ἐν μὲν ἀνθρώποις ὁ τὴν τέχνην ἐκδιδαχθεὶς καὶ παγίαν αὐτῆς διὰ τῆς χρονίας μελέτης ἔχων τὴν ἕξιν ἐνιδρυμένην, δύναται λοιπὸν κατὰ τοὺς ἐναποκειμένους αὐτῷ τῆς ἐπιστήμης λόγους καθ' ἑαυτὸν ἐνεργεῖν· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ σοφία, ἡ

δημιουργὸς πάσης κτίσεως, ὁ ἀεὶ τέλειος, ὁ ἀδίδακτο
D σοφός, ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις «ἐν ᾧ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς
σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι», τῆς κατὰ μέρος
ἐπιστασίας προσδεῖται, τὸν τρόπον αὐτῷ καὶ τὸ μέτρον τῶν
ἐνεργειῶν ὁριζούσης.

Ἤπου σύ γε καὶ παιδαγωγεῖον ἀνοίξεις ἐν τῇ ματαιότητι
σου τῶν λογισμῶν, καὶ τὸν μὲν προκαθῆσθαι ποιήσεις ἐν
105A διδασκάλου τάξει, τὸν δὲ παρεστάναι ἐν μαθητοῦ ἀπεμιμ
εἶτα ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις τῶν διδαγμάτων ἐκμαν-
θάνοντα τὴν σοφίαν καὶ προβιβαζόμενον εἰς τὸ τέλειον.
Ἐκ δὲ τούτου, ἐὰν ἄρα εἰδῇς τὸ ἐν λογισμοῖς ἀκόλουθον
διασώζειν, εὑρήσεις ἀεὶ μὲν τὸν Υἱὸν διδασκόμενον, οὐδέ
ποτε δὲ φθάσαι πρὸς τὸ τέλειον δυνάμενον διὰ τὸ ἄπειρον
μὲν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν σοφίαν, ἀπείρου δὲ τέλος κατα-
ληφθῆναι μὴ δύνασθαι. Ὥστε ὁ μὴ διδοὺς πάντα ἔχειν ἐξ
ἀρχῆς τὸν Υἱόν, οὐδέποτε δώσει πρὸς τὸ τέλειον ἥξειν.
Ἀλλὰ γὰρ αἰσχύνομαι τὸ ταπεινὸν τῆς ἐννοίας εἰς ἣν ἐκ
τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας ὑπηχθην. Ἐπὶ οὖν τὰ ὑψηλὰ τοῦ
λόγου πάλιν ἐπανέλθωμεν.

21. «Ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα», οὐ τὸν
B χαρακτῆρα, οὐδὲ τὴν μορφήν· καθαρὰ γὰρ συνθέσεως ἡ
θεία φύσις· ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ θελήματος, ὅπερ σύνδρομον
ὂν τῇ οὐσίᾳ, ὅμοιον καὶ ἴσον, μᾶλλον δὲ ταὐτὸν ἐν Πατρὶ
καὶ Υἱῷ θεωρεῖται. Τί οὖν τὸ «Γενόμενος ὑπήκοος»,
καὶ τὸ «Ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν»; Ὅτι ἐκ
τοῦ Πατρὸς τῷ Υἱῷ τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνεργῆσαι κατ' ἀγα-
θότητα. Σὺ δὲ κἀκείνων ἄκουε ὅτι «Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγό-
ρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου», καὶ ὅτι «Ἔτι ἁμαρτω-
λῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε». Πρόσεχε
δὲ ἀκριβῶς καὶ ταῖς φωναῖς τοῦ Κυρίου, ὅτι ὅταν ἡμᾶς περὶ
τοῦ Πατρὸς ἐκπαιδεύσῃ, οἶδε ταῖς αὐθεντικαῖς καὶ δεσπο-
τικαῖς κεχρῆσθαι φωναῖς, λέγων· «Θέλω, καθαρίσθητι»,
καὶ «Σιώπα, πεφίμωσο», καὶ «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν»,
C καὶ τὸ «Ἄλαλον καὶ κωφὸν δαιμόνιον, ἐγώ σοι ἐπιτάσσω»,
καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἵνα διὰ τούτων μὲν τὸν Δεσπότην ἡμῶν
καὶ ποιητὴν γνωρίσωμεν, δι' ἐκείνων δὲ τὸν Πατέρα τοῦ
Δεσπότου ἡμῶν καὶ ποιητοῦ διδαχθῶμεν.

Οὕτω πανταχόθεν ὁ λόγος ἀληθὴς ἐπιδείκνυται ὅτι τὸ
διὰ τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν Πατέρα, οὔτε ἀτελῆ τοῦ
Πατρὸς τὴν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἄτονον τοῦ

Υἱοῦ παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν· ἀλλὰ τὸ ἡνωμένον τοῦ θελήματος παριστᾷ. Ὥστε ἡ δι' οὗ φωνὴ ὁμολογίαν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

108 A **Ἀφοριστικαὶ ἔννοιαι περὶ τοῦ Πνεύματος τῇ τῶν Γραφῶν ἀκολουθοῦσαι διδασκαλίᾳ**

22. Ἤδη δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τὰς κοινὰς ἡμῶν ἐννοίας ὁποῖαί τινές εἰσιν ἐξετάσωμεν, τάς τε ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ αὐτοῦ συναχθείσας ἡμῖν καὶ ἃς ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως τῶν πατέρων διεδεξάμεθα.

Πρῶτον μὲν οὖν τίς ἀκούσας τῶν προσηγοριῶν τοῦ Πνεύματος, οὐ διανίσταται τὴν ψυχήν, καὶ πρὸς τὴν ἀνωτάτω φύσιν τὴν ἔννοιαν ὑπεραίρει; Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ εἴρηται, καὶ « Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται », « Πνεῦμα εὐθές », « Πνεῦμα ἡγεμονικόν ». « Πνεῦμα ἅγιον » ἡ κυρία αὐτοῦ καὶ ἰδιάζουσα κλῆσις· ὅπερ δὴ μάλιστα παντὸς τοῦ ἀσωμάτου καὶ καθαρῶς ἀΰλου τε καὶ
B ἀμεροῦς ὄνομά ἐστι. Διὸ καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐν τόπῳ προσκυνεῖσθαι τὸν Θεὸν ἡγουμένην διδάσκων, ὅτι ἀπερίληπτον τὸ ἀσώματον, « Πνεῦμα, φησίν, ὁ Θεός ». Οὐ τοίνυν δυνατὸν Πνεῦμα ἀκούσαντα, περιγεγραμμένην φύσιν ἐντυπῶσαι τῇ διανοίᾳ, ἢ τροπαῖς καὶ ἀλλοιώσεσιν ὑποκειμένην, ἢ ὅλως ὁμοίαν τῇ κτίσει· ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀνωτάτω ταῖς ἐννοίαις χωροῦντα, νοερὰν οὐσίαν ἐπάναγκες ἐννοεῖν, ἄπειρον κατὰ δύναμιν, μεγέθει ἀπεριόριστον, χρόνοις ἢ αἰῶσιν ἀμέτρητον, ἄφθονον ὧν ἔχει καλῶν. Πρὸς ὃ πάντα ἐπέστραπται τὰ ἁγιασμοῦ προσδεόμενα· οὗ πάντα ἐφίεται τὰ κατ' ἀρετὴν ζῶντα, οἷον ἐπαρδόμενα τῇ ἐπιπνοίᾳ καὶ βοηθούμενα πρὸς τὸ οἰκεῖον ἑαυτοῖς καὶ κατὰ φύσιν τέλος. Τελειωτικὸν τῶν ἄλλων, αὐτὸ δὲ οὐδαμοῦ ἐλλεῖπον· οὐκ ἐπισκευαστῶς ζῶν, ἀλλὰ ζωῆς χορηγόν· οὐ προσθήκαις αὐξανόμενον, ἀλλὰ πλῆρες εὐθύς, ἐν ἑαυτῷ ἱδρυμένον καὶ πανταχοῦ ὄν. Ἁγιασμοῦ γένεσις, φῶς νοητόν, πάσῃ δυνάμει λογικῇ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν οἷόν τινα καταφάνειαν δι' ἑαυτοῦ παρεχόμενον. Ἀπρόσιτον τῇ φύσει· χωρητὸν δι' ἀγαθότητα· πάντα μὲν πληροῦν τῇ δυνάμει, μόνοις δὲ ὂν μεθεκτὸν τοῖς

ἀξίοις, οὐχ ἑνὶ μέτρῳ μετεχόμενον, ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαιροῦν τὴν ἐνέργειαν. Ἁπλοῦν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον ταῖς δυνάμεσιν· ὅλον ἑκάστῳ παρὸν καὶ ὅλον
109 A ἁπανταχοῦ ὄν. Ἀπαθῶς μεριζόμενον, καὶ ὁλοσχερῶς μετεχόμενον· κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος, ἧς ἡ χάρις τῷ ἀπολαύοντι ὡς μόνῳ παροῦσα, καὶ γῆν ἐπιλάμπει καὶ θάλασσαν, καὶ τῷ ἀέρι ἐγκέκραται. Οὕτω δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα ἑκάστῳ τῶν δεκτικῶν, ὡς μόνῳ παρόν, διαρκῆ τοῖς πᾶσι τὴν χάριν ὁλόκληρον ἐπαφίησιν· οὗ ἀπολαύει τὰ μετέχοντα, ὅσον αὐτὰ πέφυκεν, οὐχ ὅσον ἐκεῖνο δύναται.

23. Οἰκείωσις δὲ Πνεύματος πρὸς ψυχὴν οὐχ ὁ διὰ τόπου προσεγγισμός — πῶς γὰρ ἂν πλησιάσαι τῷ ἀσωμάτῳ σωματικῶς; — ἀλλ' ὁ χωρισμὸς τῶν παθῶν, ἅπερ ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν σάρκα φιλίας ὕστερον ἐπιγινόμενα τῇ ψυχῇ τῆς ἀπὸ τοῦ
B Θεοῦ οἰκειότητος ἠλλοτρίωσε. Καθαρθέντα δὴ οὖν ἀπὸ τοῦ αἴσχους ὃ ἀνεμάξατο διὰ τῆς κακίας, καὶ πρὸς τὸ ἐκ φύσεως κάλλος ἐπανελθόντα, καὶ οἷον εἰκόνι βασιλικῇ τὴν ἀρχαίαν μορφὴν διὰ καθαρότητος ἀποδόντα, οὕτως ἔστι μόνως προσεγγίσαι τῷ Παρακλήτῳ. Ὁ δέ, ὥσπερ ἥλιος, κεκαθαρμένον ὄμμα παραλαβών, δείξει σοι ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου. Ἐν δὲ τῷ μακαρίῳ τῆς εἰκόνος θεάματι τὸ ἄρρητον ὄψει τοῦ ἀρχετύπου κάλλος. Διὰ τούτου, καρδιῶν ἀνάβασις, χειραγωγία τῶν ἀσθενούντων, τῶν προκοπτόντων τελείωσις. Τοῦτο τοὺς ἀπὸ πάσης κηλῖδος κεκαθαρμένους ἐλλάμπον, τῇ πρὸς ἑαυτὸ κοινωνίᾳ πνευματικοὺς ἀποδείκνυσι. Καὶ ὥσπερ τὰ λαμπρὰ καὶ διαφανῆ τῶν σωμάτων, ἀκτῖνος αὐτοῖς ἐμπεσούσης, αὐτά τε γίνεται περιλαμπῆ, καὶ ἑτέραν αὐγὴν
C ἀφ' ἑαυτῶν ἀποστίλβει· οὕτως αἱ πνευματοφόροι ψυχαὶ ἐλλαμφθεῖσαι παρὰ τοῦ Πνεύματος, αὐταί τε ἀποτελοῦνται πνευματικαὶ καὶ εἰς ἑτέρους τὴν χάριν ἐξαποστέλλουσιν. Ἐντεῦθεν, μελλόντων πρόγνωσις, μυστηρίων σύνεσις, κεκρυμμένων κατάληψις, χαρισμάτων διανομαί, τὸ οὐράνιον πολίτευμα, ἡ μετὰ ἀγγέλων χορεία, ἡ ἀτελεύτητος εὐφροσύνη, ἡ ἐν Θεῷ διαμονή, ἡ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις, τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν, θεὸν γενέσθαι.

Αἱ μὲν οὖν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔννοιαι ἡμῶν, ἃς περὶ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ καὶ τῆς ἀξίας καὶ τῶν ἐνεργημάτων ὑπ' αὐτῶν τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος φρονεῖν ἐδιδάχθημεν, ὡς ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν παραθέσθαι, τοιαῦται. Ἤδη δὲ πρὸς
D ἀντιλογικοὺς χωρητέον, πειρωμένους ἐλέγχειν τὰς ἀντιθέσεις, τὰς ἐκ « τῆς ψευδωνύμου γνώσεως » ἡμῖν προβαλλομένας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ χρῆναι συντάσσειν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

24. Οὐ χρή, φασί, Πατρὶ καὶ Υἱῷ συντετάχθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διά τε τὸ τῆς φύσεως ἀλλότριον καὶ τὸ τῆς ἀξίας καταδεές.

112 A Πρὸς οὓς δίκαιον τὴν τῶν ἀποστόλων φωνὴν ἀποκρίνασθαι, ὅτι «Πειθαρχεῖν Θεῷ δεῖ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις». Εἰ γὰρ ὁ μὲν Κύριος σαφῶς ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος προσέταξε τοῖς μαθηταῖς βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη «εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος», οὐκ ἀπαξιῶν τὴν πρὸς αὐτὸ κοινωνίαν, οὗτοι δὲ μὴ χρῆναι αὐτὸ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συντάσσειν λέγουσι· πῶς οὐχὶ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ προδήλως ἀνθίστανται;

Εἰ μὲν γὰρ οὐκ εἶναί φασι τὴν τοιαύτην σύνταξιν κοινωνίας τινὸς καὶ συναφείας δηλωτικήν, εἰπάτωσαν τί μὲν νομίζειν τοῦτο προσήκει, τίνα δὲ ἕτερον συναφείας τρόπον οἰκειότερον ἔχουσι. Καίτοιγε εἰ μὴ συνῆψεν ὁ Κύριος ἑαυτῷ καὶ τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸ βάπτισμα, μηδὲ ἡμῖν τὴν συνά-
B φειαν ἐγκαλείτωσαν. Οὐδὲν γὰρ ἡμεῖς ἀλλοιότερον οὔτε φρονοῦμεν, οὔτε φθεγγόμεθα. Εἰ δὲ συνῆπται ἐκεῖ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ οὐδεὶς οὕτως ἀναιδὴς ὥστε ἄλλο τι φῆσαι, μηδ' οὕτως ἡμῖν ἐγκαλείτωσαν, εἰ τοῖς γεγραμμένοις ἀκολουθοῦμεν.

25. Ἀλλ' ἡ μὲν παρασκευὴ τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου ἐξήρτυται καὶ πᾶσα διάνοια πρὸς ἡμᾶς τέταται, καὶ γλῶσσαι βλασφήμων ὧδε τοξεύουσι σφοδρότερον βάλλουσαι ἢ τὸν Στέφανον τότε τοῖς λίθοις οἱ χριστοφόνοι. Μὴ λανθανέτωσαν δὲ ὅτι πρόσχημα μὲν ἡμᾶς ὁ πόλεμος ἔχει, ἡ δὲ ἀλήθεια τῶν γινομένων πρὸς τὸ ὕψος βλέπει. Ὥστε ἐφ' ἡμᾶς μὲν δῆθεν τὰς μηχανὰς καὶ τὰς ἐνέδρας διασκευάζονται, καὶ
C ἀλλήλοις ἐγκελεύονται ἐπιβοηθεῖν, ὡς ἕκαστος ἔχει ἐμπειρίας ἢ ῥώμης. Πίστις δέ ἐστι τὸ πολεμούμενον καὶ κοινὸς σκοπὸς ἅπασι τοῖς ἐναντίοις καὶ ἐχθροῖς τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας, τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως κατασεῖσαι, ἐκ τοῦ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν ἐδαφισθεῖσαν ἀφανισθῆναι. Διὰ τοῦτο, ὡς τῶν χρεωφειλετῶν οἱ δῆθεν εὐγνώμονες, τὰς ἐκ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεις ἐπιβοῶνται, τὴν ἄγραφον τῶν

πατέρων μαρτυρίαν ὡς οὐδενὸς ἀξίαν ἀποπεμπόμενοι.

Ἀλλ' οὐ γὰρ ὑφησόμεθα τῆς ἀληθείας, οὐδὲ δειλίᾳ τὴν συμμαχίαν προδώσομεν. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Κύριος ὡς ἀναγκαῖον καὶ σωτήριον δόγμα τὴν μετὰ Πατρὸς σύνταξιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παραδέδωκε, τοῖς δὲ οὐχ οὕτω δοκεῖ, ἀλλὰ διαιρεῖν καὶ διιστᾶν καὶ ἔτι τὴν φύσιν τὴν λειτουργικὴν
D μετοικίζειν, πῶς οὐκ ἀληθὲς ὅτι τὴν ἑαυτῶν βλασφημίαν κυριωτέραν ποιοῦνται τῆς τοῦ Δεσπότου νομοθεσίας, Φέρε
113A δὴ οὖν πᾶσαν φιλονεικίαν καταβαλόντες, οὕτω περὶ τῶν ἐν χερσὶ πρὸς ἀλλήλους διασκεψώμεθα.

26. Χριστιανοὶ πόθεν ἡμεῖς; Διὰ τῆς πίστεως, πᾶς τις ἂν εἴποι. Σωζόμεθα δὲ τίνα τρόπον; Ἀναγεννηθέντες δηλονότι διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι χάριτος. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν, Εἶτα τὴν σωτηρίαν ταύτην διὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βεβαιουμένην γνωρίσαντες, ὃν παρελάβομεν «τύπον διδαχῆς» προησόμεθα. Ἦ μεγάλων ἂν εἴη στεναγμῶν ἄξιον, εἴπερ εὑρισκόμεθα νῦν μακρυνόμενοι μᾶλλον ἀπὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν, εἴπερ ἃ τότε προσεδεξάμεθα, νῦν ἀπαρνούμεθα. Ἴση ἐστὶν ἡ ζημία, ἢ ἄμοιρόν τινα τοῦ βαπτίσματος ἀπελθεῖν, ἢ ἕν τι
B τῶν ἐκ τῆς παραδόσεως ἐλλεῖπον δέξασθαι. Τήν τε ὁμολογίαν ἣν ἐπὶ τῆς πρώτης εἰσαγωγῆς κατεθέμεθα, ὅτε ῥυσθέντες ἀπὸ τῶν εἰδώλων προσετίθεμεν Θεῷ ζῶντι, ὁ μὴ ἐπὶ παντὸς φυλάσσων καιροῦ, καὶ διὰ πάσης ἑαυτοῦ τῆς ζωῆς ὡς ἀσφαλοῦς φυλακτηρίου περιεχόμενος, ξένον ἑαυτὸν καθίστησι τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ, τῷ ἰδίῳ χειρογράφῳ μαχόμενος, ὃ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν πίστιν ὁμολογίας κατέθετο. Εἰ γὰρ ἀρχή μοι ζωῆς τὸ βάπτισμα, καὶ πρώτη ἡμερῶν ἐκείνη ἡ τῆς παλιγγενεσίας ἡμέρα, δῆλον ὅτι καὶ φωνὴ τιμιωτάτη πασῶν ἡ ἐν τῇ χάριτι τῆς υἱοθεσίας ἐκφωνηθεῖσα. Τὴν οὖν εἰσαγαγοῦσάν με εἰς τὸ φῶς, τὴν γνῶσιν Θεοῦ μοι χαρισαμένην παράδοσιν, δι' ἧς τέκνον ἀπεδείχθην Θεοῦ, ὁ τέως διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐχθρός, ταύτην προδῶ, ταῖς τούτων πιθανολογίαις παρατραπείς, Ἀλλὰ καὶ ἐμαυτῷ συνεύχομαι μετὰ τῆς
C ὁμολογίας ταύτης ἀπελθεῖν πρὸς τὸν Κύριον, καὶ αὐτοῖς παραινῶ, ἄσυλον διατηρῆσαι τὴν πίστιν, εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, καὶ ἀχώριστον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φυλάξαι τὸ Πνεῦμα, τὴν ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος διδασκαλίαν ἔν τε τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως διατηροῦντας καὶ ἐν τῇ τῆς δόξης ἀποπληρώσει

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

[113] **Ὅτι παραβάται οἱ τὸ Πνεῦμα ἀρνούμενοι.**

27. Τίνι οὐαί; τίνι θλῖψις; τίνι ἀπορία καὶ σκότος; τίνι αἰωνία κατάκρισις; Οὐ τοῖς παραβάταις; οὐ τοῖς τὴν πίστιν ἀρνησαμένοις; Τίς δὲ τῆς ἀρνήσεως ἔλεγχος; Οὐχ ὅτι τὰς οἰκείας ὁμολογίας ἠθέτησαν; Ὡμολόγησαν δὲ τί, ἢ πότε; Πιστεύειν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα,
D ὅτε ἀποταξάμενοι τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, τὴν σωτήριον ἐκείνην ἀφῆκαν φωνήν. Τίς οὖν πρέπουσα τούτοις προσηγορία παρὰ τῶν τέκνων τοῦ φωτὸς ἐξευρέθη; Οὐχὶ
116 A παραβάται προσαγορεύονται, ὡς εἰς τὰς τῆς σωτηρίας αὐτῶν συνθήκας παρασπονδήσαντες; Τί οὖν εἴπω τὸν ἀρνησίθεον; τί δὲ τὸν ἀρνησίχριστον; Τί ἄλλο γε ἢ παραβάτην; Τῷ δὲ τὸ Πνεῦμα ἀρνησαμένῳ τίνα με βούλει προσηγορίαν θέσθαι; Οὐ τὴν αὐτὴν ταύτην, ὡς τὰς πρὸς Θεὸν παραβάντι συνθήκας;

Οὐκοῦν ὁπότε καὶ ἡ ὁμολογία τῆς εἰς αὐτὸ πίστεως τὸν τῆς εὐσεβείας μακαρισμὸν προξενεῖ, καὶ ἡ ἄρνησις τῇ κατακρίσει τῆς ἀθεότητος ὑποβάλλει· πῶς οὐ φοβερὸν τοῦτο νῦν ἀθετῆσαι, οὐ πῦρ, οὐ ξίφος, οὐ σταυρόν, οὐ μάστιγας, οὐ τροχόν, οὐ στρεβλωτήρια φοβηθέντας, ἀλλὰ σοφίσμασι μόνοις καὶ παραγωγαῖς τῶν πνευματομάχων παρακρουσθέντας; Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ ὁμολογοῦντι Χριστὸν καὶ τὸν Θεὸν ἀρνουμένῳ, ὅτι Χριστὸς αὐτὸν οὐδὲν ὠφελήσει· ἢ Θεὸν ἐπικαλουμένῳ, τὸν δὲ Υἱὸν ἀθετοῦντι, ὅτι ματαία
B ἐστὶν ἡ πίστις αὐτοῦ· καὶ τῷ τὸ Πνεῦμα παραιτουμένῳ, ὅτι ἡ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστις αὐτῷ εἰς κενὸν ἀποβήσεται, ἣν οὐδὲ ἔχειν δύναται, μὴ συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος. Οὐ πιστεύει μὲν γὰρ εἰς Υἱὸν ὁ μὴ πιστεύων τῷ Πνεύματι· οὐ πιστεύει δὲ εἰς Πατέρα ὁ μὴ πιστεύσας τῷ Υἱῷ. « Οὔτε γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Καί· « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ἀλλ' ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός, οὗτος ἡμῖν ἐξηγήσατο. » Ἄμοιρός ἐστι καὶ τῆς ἀληθινῆς προσκυνήσεως ὁ τοιοῦτος. Οὔτε γὰρ Υἱὸν προσκυνῆσαι δυνατόν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, οὔτε ἐπικαλέσασθαι δυνατὸν τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ἐν τῷ τῆς υἱοθεσίας Πνεύματι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Πρὸς τοὺς λέγοντας ἐξαρκεῖν καὶ μόνον τὸ εἰς τὸν Κύριον βάπτισμα.

28. Καὶ μηδένα παρακρουέσθω τὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὡς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τῆς τοῦ βαπτίσματος μνήμης πολλάκις παραλιμπάνοντος, μηδὲ διὰ τοῦτο ἀπαρατήρητον οἰέσθω τὴν ἐπίκλησιν εἶναι τῶν ὀνομάτων. «Ὅσοι, φησίν, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε.» Καὶ πάλιν· «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθητε.» Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ προσηγορία τοῦ παντός ἐστιν ὁμολογία· δηλοῖ γὰρ τόν τε χρίσαντα Θεὸν καὶ τὸν χρισθέντα Υἱὸν καὶ τὸ χρῖσμα τὸ Πνεῦμα, ὡς παρὰ Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσι μεμαθήκαμεν· «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύ-
117A ματι τῷ ἁγίῳ.» Καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με.» Καὶ ὁ ψαλμῳδός· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως.»

Φαίνεται μέντοι ποτὲ καὶ μόνου τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος μνημονεύσας· «Πάντες γάρ, φησίν, ἐν ἑνὶ σώματι εἰς ἓν Πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν.» Συμφωνεῖ δὲ τούτῳ καὶ τό· «Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ», καὶ τό· «Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.» Ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο τέλειον ἄν τις εἴποι βάπτισμα, ᾧ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πνεύματος ἐπεκλήθη. Χρὴ γὰρ ἀπαράβατον μένειν ἀεὶ τὴν ἐν τῇ ζωοποιῷ χάριτι δεδομένην παράδοσιν. Ὁ γὰρ λυτρωσάμενος ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν, ἔδωκε δύναμιν ἡμῖν ἀνακαινώσεως, ἄρρητον μὲν ἔχουσαν τὴν αἰτίαν καὶ ἐν μυστηρίῳ κατεχομένην, μεγάλην δὲ ταῖς ψυχαῖς τὴν
B σωτηρίαν φέρουσαν· ὥστε τὸ προσθεῖναί τι ἢ ἀφελεῖν, ζωῆς ἐστι τῆς ἀϊδίου προδήλως ἔκπτωσις.

Εἰ τοίνυν ἐν τῷ βαπτίσματι ὁ χωρισμὸς τοῦ Πνεύματος ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπικίνδυνος μὲν τῷ βαπτίζοντι, ἀνωφελὴς δὲ τῷ δεχομένῳ, πῶς ἡμῖν ἀσφαλὲς ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διασπᾶν τὸ Πνεῦμα; Πίστις δὲ καὶ βάπτισμα, δύο τρόποι τῆς σωτηρίας, συμφυεῖς ἀλλήλοις καὶ ἀδιαίρετοι. Πίστις μὲν γὰρ τελειοῦται διὰ βαπτίσματος, βάπτισμα δὲ θεμελιοῦται διὰ τῆς πίστεως, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων

ἑκάτερα πληροῦται. Ὡς γὰρ πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὕτω καὶ βαπτιζόμεθα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ C προάγει μὲν ἡ ὁμολογία πρὸς τὴν σωτηρίαν εἰσάγουσα· ἐπακολουθεῖ δὲ τὸ βάπτισμα ἐπισφραγίζον ἡμῶν τὴν συγκατάθεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

[117] **Αἰτίας ἀπόδοσις διὰ τί οἱ ἄγγελοι Πατρὶ καὶ Υἱῷ παρὰ τῷ Παύλῳ συμπαρελήφθησαν.**

29. Ἀλλὰ καὶ ἕτερα, φησί, συναριθμούμενα Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐχὶ καὶ συνδοξάζεται πάντως. Ὡς ὁ ἀπόστολος ἀγγέλους συμπαρέλαβεν εἰς τὴν διαμαρτυρίαν τὴν ἐπὶ Τιμοθέου λέγων· «Διαμαρτύρομαί σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἀγγέλων»· οὓς οὔτε ἀλλοτριοῦμεν τῆς λοιπῆς κτίσεως, οὔτε Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναριθμεῖν ἀνεχόμεθα.

Ἐγὼ δὲ εἰ καὶ μηδεμιᾶς ἀποκρίσεως ἄξιος ὁ λόγος, οὕτω D πρόχειρον τὴν ἀτοπίαν ἔχων, ὅμως ἐκεῖνο λέγω, ὅτι μάρτυρα μὲν καὶ ὁμόδουλον ἄν τις τυχὸν παραστήσαιτο πράῳ κριτῇ καὶ ἡμέρῳ, καὶ μάλιστα δὴ ἐν τῇ πρὸς τοὺς κρινομένους ἐπιεικείᾳ τὸ ἀναντίρρητον τῆς τῶν κριμάτων δικαιοσύνης ἐπιδεικνύντι. Ἐλεύθερος δὲ εἶναι ἀπὸ δούλου καὶ Υἱὸς κληθῆναι Θεοῦ καὶ ζωοποιηθῆναι ἀπὸ θανάτου, παρ' οὐδενὸς ἑτέρου δύναται, ἢ παρὰ τοῦ τὴν κατὰ φύσιν οἰκειότητα κεκτημένου, 120A καὶ τῆς δουλικῆς ἀξίας ἀπηλλαγμένου. Πῶς γὰρ οἰκειώσει Θεῷ ὁ ἀλλότριος; πῶς δὲ ἐλευθερώσει, αὐτὸς ἔνοχος ὢν τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας; Ὥστε οὐκ ἐφ' ὁμοίοις Πνεύματός ἐστι καὶ ἀγγέλων ἡ μνήμη· ἀλλὰ τὸ μὲν Πνεῦμα, ὡς ζωῆς κύριον, οἱ δ' ἄγγελοι ὡς βοηθοὶ τῶν ὁμοδούλων καὶ πιστοὶ μάρτυρες τῆς ἀληθείας παραλαμβάνονται. Ἔθος γὰρ τοῖς ἁγίοις τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ μαρτύρων διδόναι· ὡς καὶ αὐτὸς οὗτός φησι Τιμοθέῳ· «Ἃ παρέλαβες παρ' ἐμοῦ ἐπὶ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις». Καὶ νῦν τοὺς ἀγγέλους ἐπιμαρτύρεται· οἶδε γὰρ ὅτι συμπαρέσονται ἄγγελοι τῷ κριτῇ, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ. «Ὃς γὰρ ἄν, φησίν, ὁμολο- B γήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ

ἀνθρώπων ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ
Θεοῦ· ὁ δὲ ἀπαρνησάμενός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων,
ἀπαρνηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ.» Καὶ
Παῦλος ἑτέρωθί φησιν· «Ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου
Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων.» Τούτου χάριν ἐντεῦθεν
ἤδη διαμαρτύρεται ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, εἰς τὸ μέγα κριτήριον
εὐπρεπεῖς ἑαυτῷ τὰς ἀποδείξεις παρασκευάζων.

30. Καὶ οὐχ οὗτος μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες ἁπλῶς οἱ
λόγου τινὰ διακονίαν πεπιστευμένοι, οὐδένα χρόνον διαμαρ-
τυρόμενοι παύονται, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν
ἐπιβοῶνται· ὡς καὶ νῦν πάσης πράξεως εἴσω αὐτῶν τελου-
μένης καὶ ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν βεβιωμένων συνεσομένων τοῖς
κρινομένοις. «Προσκαλέσεται γάρ, φησί, τὸν οὐρανὸν ἄνω,
C καὶ τὴν γῆν, τοῦ διακρῖναι τὸν λαὸν αὐτοῦ.» Ὅθεν Μωϋσῆς
παρατίθεσθαι μέλλων τὰ λόγια τῷ λαῷ, «διαμαρτύρομαι
ὑμῖν, φησί, σήμερον τόν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.» Καὶ πάλιν
τὴν ᾠδὴν λέγων· «Πρόσεχε, οὐρανέ, καὶ λαλήσω, καὶ
ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου.» Καὶ Ἡσαΐας·
«Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ.» Ἱερεμίας δὲ καὶ
ἔκστασίν τινα τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῇ ἀκοῇ τῶν ἀνοσίων ἔργων
τοῦ λαοῦ διηγεῖται· «Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ
ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ
λαός μου.» Καὶ ὁ ἀπόστολος τοίνυν ὥσπερ παιδαγωγούς
τινας ἢ παιδονόμους ἐπιτεταγμένους τοῖς ἀνθρώποις τοὺς
D ἀγγέλους εἰδὼς εἰς μαρτυρίαν ἐπεκαλέσατο. Ἰησοῦς δὲ ὁ
τοῦ Ναυῆ καὶ λίθον μάρτυρα τῶν λόγων ἔστησεν — ἤδη δέ
που καὶ βουνὸς μάρτυς παρὰ τοῦ Ἰακὼβ ὠνομάσθη —
«Ἔσται γάρ, φησίν, ὁ λίθος ἐν ὑμῖν σήμερον εἰς μαρτύριον
121A ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ἡνίκα ἂν ψεύσησθε Κυρίῳ τῷ
Θεῷ ἡμῶν.» τάχα μέν που πιστεύων τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ
καὶ τοὺς λίθους φωνὴν ἀφήσειν εἰς ἔλεγχον τῶν παραβεβη-
κότων· εἰ δὲ μή, ἀλλὰ τό γε ἑκάστου συνειδὸς τῇ ἐνεργείᾳ
τῆς ὑπομνήσεως πάντως κατατρωθήσεσθαι.

Οὕτω μὲν οὖν τοὺς μάρτυρας, οἵτινες ποτ' ἂν ὦσιν, ὥστε εἰς ὕστερον αὐτοὺς παραστήσεσθαι, οἱ τὴν οἰκονομίαν τῶν ψυχῶν πεπιστευμένοι προετοιμάζονται. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ διὰ τὴν ἐπὶ καιροῦ χρείαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκ φύσεως κοινωνίαν συντέτακται τῷ Θεῷ, οὐχ ὑφ' ἡμῶν ἑλκυσθέν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ **Κυρίου παραληφθέν.**

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

[121] Ἔνστασις, ὅτι καὶ εἰς Μωυσῆν τινες ἐβαπτίσθησαν, καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, καὶ πρὸς ταύτην ἀπάντησις, ἐν οἷς καὶ τὰ περὶ τύπων.

B **31.** Ἀλλ' οὐδὲ εἰ βαπτιζόμεθα, φησίν, εἰς αὐτό, οὐδ' οὕτω δίκαιον μετὰ Θεοῦ τετάχθαι. Καὶ γὰρ «καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν τινες ἐβαπτίσθησαν ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ». Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πίστις ὁμολογεῖται ἤδη καὶ εἰς ἀνθρώπους γεγενῆσθαι· «Ἐπίστευσε γὰρ ὁ λαὸς τῷ Θεῷ καὶ Μωυσεῖ τῷ θεράποντι αὐτοῦ». Τί οὖν, φησίν, ἐκ τῆς πίστεως καὶ τοῦ βαπτίσματος τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοσοῦτον ἀνυψοῖς καὶ μεγαλύνεις ὑπὲρ τὴν κτίσιν, ὁπότε τὰ αὐτὰ καὶ ἀνθρώποις ἤδη προσμεμαρτύρηται;

Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι εἰς μὲν τὸ Πνεῦμα ἡ πίστις, ὡς εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸν Υἱόν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ βάπτισμα. Ἡ δὲ εἰς τὸν Μωυσῆν καὶ τὴν νεφέλην, ὡς εἰς σκιὰν καὶ
C τύπον. Οὐ δήπου δέ, ἐπειδὴ μικροῖς καὶ ἀνθρωπίνοις προδιαμορφοῦται τὰ θεῖα, μικρά τις ἐστὶ καὶ ἡ τῶν θείων φύσις, ἣν ἡ τῶν τύπων σκιαγραφία πολλάκις προαπεσήμηνεν. Ἔστι γὰρ ὁ τύπος προσδοκωμένων δήλωσις διὰ μιμήσεως, ἐνδεικτικῶς τὸ μέλλον προϋποφαίνων. Ὡς ὁ Ἀδὰμ τύπος τοῦ μέλλοντος, καὶ ἡ πέτρα τυπικῶς ὁ Χριστός· καὶ τὸ τῆς πέτρας ὕδωρ, τῆς ζωτικῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως. «Εἴ τις γάρ, φησί, διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω». Καὶ τὸ μάννα τοῦ ζῶντος ἄρτου, τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντος· καὶ ὁ ἐπὶ σημείου κείμενος ὄφις, τοῦ σωτηρίου πάθους τοῦ διὰ τοῦ σταυροῦ τελεσθέντος· διὸ καὶ οἱ ἀποβλέποντες εἰς
124A αὐτὸν διεσῴζοντο. Οὕτω δὴ καὶ τὰ περὶ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς ἔνδειξιν τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος σῳζομένων ἱστόρηται. Διεσώθη γὰρ τῶν Ἰσραηλιτῶν τὰ πρωτότοκα, ὡς καὶ τῶν βαπτιζομένων τὰ σώματα, διδομένης τῆς χάριτος τοῖς σημειωθεῖσιν ὑπὸ τοῦ αἵματος. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα τοῦ προβάτου, τύπος τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· τὰ δὲ πρωτότοκα, τύπος τοῦ πρωτοπλάστου· ὃς ἐπειδὴ ἀναγκαίως ἡμῖν ἐνυπάρχει τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς διαδοχῆς μέχρι τέλους παραπεμπόμενος, διὰ τοῦτο ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν, καὶ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος μέχρι τῆς τοῦ νόμου πληρώσεως καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Διετηρήθη δὲ

ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὰ πρωτότοκα, τοῦ μὴ θιγεῖν τὸν ὀλοθρεύοντα·
B εἰς ἔνδειξιν τοῦ μηκέτι ἡμᾶς ἀποθνήσκειν ἐν τῷ Ἀδάμ, ἀλλὰ ζωοποιηθέντας ἐν τῷ Χριστῷ. Ἡ δὲ θάλασσα καὶ ἡ νεφέλη, πρὸς μὲν τὸ παρὸν εἰς πίστιν ἐνῆγε διὰ τῆς καταπλήξεως, πρὸς δὲ τὸ μέλλον, ὡς τύπος, τὴν ἐσομένην χάριν προϋπεσήμαινε. «Τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα;» πῶς ἡ θάλασσα βάπτισμα τυπικῶς, χωρισμὸν ποιοῦσα τοῦ Φαραώ, ὡς καὶ τὸ λουτρὸν τοῦτο τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου. Ἀπέκτεινεν ἐκείνη ἐν ἑαυτῇ τὸν ἐχθρόν· ἀποθνήσκει καὶ ὧδε ἡ ἔχθρα ἡμῶν ἡ εἰς Θεόν. Ἐξῆλθεν ἀπ' ἐκείνης ἀπαθὴς ὁ λαός· ἀναδυόμεθα καὶ ἡμεῖς ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντες ἀπὸ τοῦ ὕδατος, χάριτι σωθέντες τῇ τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς. Ἡ δὲ νεφέλη σκιὰ τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος δωρεᾶς, τοῦ τὴν φλόγα τῶν παθῶν διὰ τῆς νεκρώσεως τῶν μελῶν καταψύχοντος.

C **32.** Τί οὖν; ἐπειδὴ τυπικῶς εἰς Μωϋσῆν ἐβαπτίσθησαν, διὰ τοῦτο μικρὰ ἡ τοῦ βαπτίσματος χάρις; Οὕτω μὲν οὖν οὐδ' ἂν ἄλλο τι μέγα εἴη τῶν ἡμετέρων, εἴπερ τὸ ἐν ἑκάστῳ σεμνὸν τοῖς τύποις προδιαβάλλοιμεν. Οὔτε γὰρ ἡ εἰς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ ἀγάπη μέγα τι καὶ ὑπερφυές, ὃς τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἔδωκεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἐπειδὴ καὶ Ἀβραὰμ τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο· οὐδὲ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἔνδοξον, ἐπειδὴ πρόβατον ἀντὶ Ἰσαὰκ τὸν τύπον ἐπλήρου τῆς προσφορᾶς· οὔτε ἡ εἰς ᾅδου φοβερὰ κάθοδος, ἐπειδὴ Ἰωνᾶς ἐν τρισὶν ἡμέραις καὶ τοσαύταις νυξὶ τοῦ θανάτου τὸν τύπον προεξεπλήρου. Ταὐτὸν τοίνυν ποιεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος ὁ τῇ σκιᾷ συγκρίνων τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοῖς
D τύποις παραβάλλων τὰ παρ' αὐτῶν σημαινόμενα, καὶ διὰ Μωϋσέως καὶ τῆς θαλάσσης πᾶσαν ὁμοῦ διασύρειν τὴν εὐαγγελικὴν οἰκονομίαν ἐπιχειρῶν. Ποία γὰρ ἄφεσις παρα-
125 A πτωμάτων, ποία ζωῆς ἀνανέωσις ἐν θαλάσσῃ, ποῖον χάρισμα πνευματικὸν διὰ Μωϋσέως, ποία νέκρωσις ἁμαρτημάτων ἐκεῖ; Οὐ συναπέθανον ἐκεῖνοι Χριστῷ· διόπερ οὐδὲ συνηγέρθησαν. Οὐκ ἐφόρεσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου· οὐ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιήνεγκαν, οὐκ ἀπεδύσαντο τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἐνεδύσαντο τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Τί οὖν συγκρίνεις τὰ βαπτίσματα, ὧν ἡ προσηγορία μόνη κοινή, ἡ δὲ τῶν πραγμάτων διαφορὰ τοσαύτη, ὅση ἂν γένοιτο ὀνείρου πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ σκιᾶς καὶ εἰκόνων πρὸς τὰ κατ' οὐσίαν ὑφεστηκότα;

33. Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὸν Μωυσέα πίστις οὐ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα πίστιν ὀλίγου τινὸς ἀξίαν δείκνυσιν· ἀλλὰ κατὰ
B τὸν τούτων λόγον, μᾶλλον τὴν εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὅλων ὁμολογίαν κατασμικρύνει. «Ἐπίστευσε γάρ, φησιν, ὁ λαὸς τῷ Θεῷ καὶ Μωυσεῖ τῷ θεράποντι αὐτοῦ». Θεῷ τοίνυν συνέζευκται, οὐχὶ τῷ Πνεύματι· καὶ τύπος ἦν οὐχὶ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Τὸν γὰρ μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων δι' ἑαυτοῦ τότε προαπετύπου ἐν τῇ τοῦ νόμου διακονίᾳ. Οὐ γὰρ τοῦ Πνεύματος τύπος ἦν Μωυσῆς, τὰ πρὸς τὸν Θεὸν τῷ λαῷ μεσιτεύων. Ἐδόθη γὰρ νόμος «διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου» — δηλαδὴ τοῦ Μωυσέως —, κατὰ τὴν πρόκλησιν τοῦ λαοῦ λέγοντος· «Λάλησον σύ, φησι, πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ λαλείτω πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός». Ὥστε ἡ εἰς αὐτὸν πίστις ἐπὶ τὸν Κύριον ἀναφέρεται, τὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὸν εἰπόντα· «Εἰ ἐπιστεύετε Μωυσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί».

C Ἆρα οὖν μικρὸν ἡ εἰς τὸν Κύριον πίστις, ἐπειδὴ διὰ Μωυσέως προεσημάνθη; Οὕτως οὐδὲ εἴ τις εἰς Μωυσῆν ἐβαπτίσθη, μικρὰ ἡ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὸ βάπτισμα χάρις. Καίτοιγε ἔχω λέγειν, ὅτι Μωυσῆν καὶ τὸν νόμον τῇ Γραφῇ λέγειν συνηθες, ὡς τὸ «Ἔχουσι Μωυσέα καὶ τοὺς προφήτας». Τὸ οὖν νομικὸν βάπτισμα λέγων, «ἐβαπτίσθησαν, εἶπεν, εἰς τὸν Μωυσῆν». Τί οὖν τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, καὶ τὴν πλουσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν δωρεάν, τοῦ διὰ τῆς παλιγγενεσίας ἀνακαινίζοντος ἡμῶν, ὡς ἀετοῦ, τὴν νεότητα, εὐκαταφρόνητον δεικνύουσιν οἱ ἀπὸ τῆς σκιᾶς καὶ τῶν τύπων τὴν ἀλήθειαν διαβάλλοντες;

Ἤπου νηπίας φρενὸς παντελῶς τοῦτο, καὶ παιδός τινος, ὡς ἀληθῶς γάλακτος δεομένου, ἀγνοεῖν τὸ μέγα τῆς σωτηρίας
D ἡμῶν μυστήριον, ὅτι κατὰ τὸν εἰσαγωγικὸν τῆς διδασκαλίας τρόπον, ἐν τῇ κατὰ τὴν εὐσέβειαν γυμνασίᾳ πρὸς τὴν τελείωσιν ἐναγόμενοι, τοῖς εὐληπτοτέροις πρῶτον καὶ συμμέτροις ἡμῖν
128A κατὰ τὴν γνῶσιν ἐστοιχειώθημεν, τοῦ οἰκονομοῦντος τὰ ἡμέτερα, ὥσπερ ὀφθαλμοὺς ἐν σκότῳ τραφέντας, τῷ κατ' ὀλίγον ἐθισμῷ πρὸς τὸ μέγα φῶς τῆς ἀληθείας ἀνάγοντος. Φειδοῖ γὰρ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν, ἐν τῷ βάθει τοῦ πλούτου τῆς σοφίας αὐτοῦ καὶ τοῖς ἀνεξιχνιάστοις κρίμασι τῆς συνέσεως τὴν προσηνῆ ταύτην καὶ εὐάρμοστον ἡμῖν ὑπέδειξεν ἀγωγήν, τὰς σκιὰς πρότερον ὁρᾶν τῶν σωμάτων καὶ ἐν ὕδατι βλέπειν τὸν ἥλιον προεθίζων, ὡς μὴ εὐθὺς τῇ

θέᾳ τοῦ ἀκράτου φωτὸς προσβάλοντας ἀμαυρωθῆναι. Κατὰ γὰρ τὸν ἴσον λόγον ὅ τε νόμος, «σκιὰν ἔχων τῶν μελλόντων», καὶ ἡ διὰ τῶν προφητῶν προτύπωσις, αἴνιγμα οὖσα τῆς ἀληθείας, γυμναστήρια τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καρδίας ἐπινε-
B νόηται· ὡς ἀπὸ τούτων ῥᾳδίας τῆς μεταβάσεως ἡμῖν πρὸς τὴν ἀποκεκρυμμένην ἐν μυστηρίῳ σοφίαν ἐσομένης.

Τὰ μὲν οὖν περὶ τύπων, ἐπὶ τοσοῦτον. Καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατὸν ἐπὶ πλέον προσδιατρῖψαι τῷ τόπῳ· ἢ οὕτω γ' ἂν τὸ ἐπεισόδιον πολλαπλάσιον εἴη τοῦ κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

[128] **Ἀπάντησις πρὸς ἀνθυποφορὰν ὅτι καὶ εἰς ὕδωρ βαπτιζόμεθα· ἐν ᾧ καὶ τὰ περὶ βαπτίσματος.**

34. Τί οὖν πρὸς τούτοις ἔτι; Πολλῶν γὰρ διαλύσεων εὐποροῦσιν. Καὶ εἰς ὕδωρ, φασί, βαπτιζόμεθα, καὶ οὐ δήπου τὸ ὕδωρ πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως προτιμήσομεν, ἢ καὶ αὐτῷ τῆς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τιμῆς μεταδώσομεν. Οἱ μὲν οὖν ἐκείνων λόγοι τοιοῦτοι, ὁποῖοι ἂν γένοιντο ἀνθρώπων ὠργισμένων, καὶ διὰ τὴν ἐκ τοῦ πάθους τῶν λογισμῶν
C ἐπισκότησιν, μηδενὸς φειδομένων πρὸς τὴν τοῦ λελυπηκότος ἄμυναν. Ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὸν περὶ τούτων κατοκνήσομεν λόγον. Ἢ γὰρ ἀγνοοῦντας διδάξομεν, ἢ κακουργοῦσιν οὐκ ἐπιτρέψομεν. Μικρὸν δὲ ἄνωθεν.

35. Ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομία ἀνάκλησίς ἐστιν ἀπὸ τῆς ἐκπτώσεως, καὶ ἐπάνοδος εἰς οἰκείωσιν Θεοῦ ἀπὸ τῆς διὰ τὴν παρακοὴν γενομένης ἀλλοτριώσεως. Διὰ τοῦτο ἡ μετὰ σαρκὸς ἐπιδημία Χριστοῦ αἱ τῶν εὐαγγελικῶν πολιτευμάτων ὑποτυπώσεις, τὰ πάθη, ὁ σταυρός, ἡ ταφή, ἡ ἀνάστασις, ὥστε τὸν σῳζόμενον ἄνθρωπον διὰ μιμήσεως Χριστοῦ, τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην υἱοθεσίαν ἀπολαβεῖν. Ἀναγκαία τοίνυν ἐστὶ πρὸς τελείωσιν ζωῆς, ἡ Χριστοῦ μίμησις, οὐ μόνον ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον
D ὑποδείγμασιν ἀοργησίας καὶ ταπεινοφροσύνης καὶ μακρο-
129A θυμίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου, ὡς Παῦλός φησιν ὁ μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ· «Συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν.»

Πῶς οὖν γινόμεθα ἐν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ; Συνταφέντες αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Τίς οὖν ὁ τρόπος

τῆς ταφῆς; καὶ τί τὸ ἐκ τῆς μιμήσεως χρήσιμον; Πρῶτον μὲν ἀναγκαῖον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ προτέρου βίου διακοπῆναι. Τοῦτο δὲ ἀδύνατον, μὴ «ἄνωθεν γεννηθέντα», κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Ἡ γὰρ παλιγγενεσία, ὡς καὶ αὐτὸ δηλοῖ τὸ ὄνομα, δευτέρου βίου ἐστὶν ἀρχή. Ὥστε δὲ ἄρξασθαι τοῦ δευτέρου, πέρας χρὴ δοῦναι τῷ προλαβόντι. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν τὸν δίαυλον ἀνακαμπτόντων στάσις τις καὶ ἠρέμησις τὰς ἐναντίας κινήσεις διαλαμβάνει, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τῶν
B βίων μεταβολῆς, ἀναγκαῖον ἐφάνη θάνατον ἀμφοτέροις μεσιτεῦσαι τοῖς βίοις, περατοῦντα μὲν τὰ προάγοντα, ἀρχὴν δὲ διδόντα τοῖς ἐφεξῆς. Πῶς οὖν κατορθοῦμεν τὴν εἰς ᾅδου κατάβασιν; Μιμούμενοι τὴν ταφὴν τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Οἱονεὶ γὰρ ἐνθάπτεται τῷ ὕδατι τῶν βαπτιζομένων τὰ σώματα. Ἀπόθεσιν οὖν τῶν ἔργων τῆς σαρκὸς συμβολικῶς ὑποφαίνει τὸ βάπτισμα, κατὰ τὸν ἀπόστολον λέγοντα ὅτι «Περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι.» Καὶ οἱονεὶ καθάρσιόν ἐστι ψυχῆς τοῦ ἀπὸ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος αὐτῇ προσγενομένου ῥύπου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι
C «Πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι.» Διὰ τοῦτο οὐχὶ Ἰουδαϊκῶς ἐφ' ἑκάστῳ μολύσματι ἀπολουόμεθα, ἀλλ' ἓν οἴδαμεν τὸ σωτήριον βάπτισμα· ἐπειδὴ εἷς ἐστιν ὁ ὑπὲρ τοῦ κόσμου θάνατος, καὶ μία ἡ ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις, ὧν τύπος ἐστὶ τὸ βάπτισμα. Τούτου χάριν ὁ τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονομῶν Κύριος τὴν τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν ἔθετο διαθήκην, θανάτου τύπον καὶ ζωῆς περιέχουσαν· τὴν μὲν τοῦ θανάτου εἰκόνα τοῦ ὕδατος ἐκπληροῦντος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος.

Ὥστε σαφὲς ἡμῖν ἐντεῦθεν γέγονε τὸ ζητούμενον, διὰ τί τῷ Πνεύματι τὸ ὕδωρ συμπαρελήφθη. Ὅτι δύο σκοπῶν ἐν τῷ βαπτίσματι προκειμένων, καταργῆσαι μὲν τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι αὐτὸ καρποφορεῖν τῷ θανάτῳ, ζῆν δὲ τῷ Πνεύματι, καὶ τὸν καρπὸν ἔχειν ἐν ἁγιασμῷ· τὸ μὲν
D ὕδωρ, τοῦ θανάτου τὴν εἰκόνα παρέχει, ὥσπερ ἐν ταφῇ τὸ σῶμα παραδεχόμενον· τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ζωοποιὸν ἐνίησι δύναμιν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρότητος εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀνακαινίζον. Τοῦτο οὖν ἐστι

132 A τὸ ἄνωθεν γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος· ὡς, τῆς μὲν νεκρώσεως ἐν τῷ ὕδατι τελουμένης, τῆς δὲ ζωῆς ἡμῶν ἐνεργουμένης διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐν τρισὶν οὖν καταδύσεσι καὶ ἰσαρίθμοις ταῖς ἐπικλήσεσι, τὸ μέγα μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τελειοῦται, ἵνα καὶ ὁ τοῦ θανάτου τύπος ἐξεικονισθῇ καὶ τῇ παραδόσει τῆς θεογνωσίας τὰς ψυχὰς φωτισθῶσιν οἱ βαπτιζόμενοι. Ὥστε εἴ τις ἐστὶν ἐν τῷ ὕδατι χάρις, οὐκ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστι τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας. Οὐ γάρ ἐστι τὸ βάπτισμα ῥύπου σαρκὸς ἀπόθεσις, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν. Πρὸς οὖν τὸν ἐξ ἀναστάσεως βίον καταρτίζων ἡμᾶς ὁ Κύριος, τὴν εὐαγγελικὴν πᾶσαν ἐκτίθεται πολιτείαν, τὸ ἀόργητον, τὸ ἀνεξίκακον, τὸ φιληδονίας ἀρρύπωτον, τὸ ἀφιλάργυρον τοῦ τρόπου νομοθετῶν· ὥστε ἅπερ ὁ αἰὼν
B ἐκεῖνος κατὰ τὴν φύσιν κέκτηται, ταῦτα προλαβόντας ἡμᾶς ἐκ προαιρέσεως κατορθοῦν. Εἰ τοίνυν τις ὁριζόμενος εἴποι τὸ εὐαγγέλιον εἶναι τοῦ ἐξ ἀναστάσεως βίου προδιατύπωσιν, οὐκ ἄν μοι δοκῇ τοῦ προσήκοντος ἁμαρτεῖν. Ἐπὶ οὖν τὸν σκοπὸν ἐπανέλθωμεν.

36. Διὰ Πνεύματος ἁγίου ἡ εἰς παράδεισον ἀποκατάστασις· ἡ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἄνοδος· ἡ εἰς υἱοθεσίαν ἐπάνοδος· ἡ παρρησία τοῦ καλεῖν ἑαυτῶν Πατέρα τὸν Θεόν, κοινωνὸν γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τέκνον φωτὸς χρηματίζειν, δόξης ἀϊδίου μετέχειν, καὶ ἁπαξαπλῶς ἐν παντὶ πληρώματι εὐλογίας γενέσθαι, ἔν τε τῷ αἰῶνι τούτῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, τῶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκειμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, ὧν διὰ πίστεως ἀπεκδεχόμεθα τὴν ἀπόλαυσιν, ὡς ἤδη παρόντων, τὴν χάριν ἐνοπτριζόμενοι. Εἰ γὰρ ὁ ἀρραβὼν τοιοῦτος, ἡλίκον τὸ τέλειον, καὶ εἰ ἡ ἀπαρχὴ
C τοσαύτη, τίς ἡ τοῦ ὅλου πλήρωσις.

Ἔτι κἀκεῖθεν τῆς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος χάριτος πρὸς τὸ ἐν ὕδατι βάπτισμα, γνώριμον τὸ διάφορον· ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ἐν ὕδατι, ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. « Ἐγὼ μὲν γὰρ ὑμᾶς, φησί, βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστίν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί »· τὸ τοῦ πυρὸς βάπτισμα τὴν ἐν τῇ κρίσει δοκιμασίαν λέγων, καθά φησιν ὁ ἀπόστολος· « Ἑκάστου τὸ ἔργον

ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει.» Καὶ πάλιν· «Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται.»

Ἤδη δέ τινες ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσιν, ἀληθείᾳ καὶ
D οὐ μιμήσει τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον ὑποστάντες, οὐδὲν τῶν ἐκ τοῦ ὕδατος συμβόλων εἰς τὴν σωτηρίαν ἐπεδεήθησαν, ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι βαπτισθέντες. Καὶ οὐκ ἀθετῶν τὸ ἐν τῷ ὕδατι βάπτισμα, ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τοὺς λογισμοὺς καθαιρῶν
133A τῶν ἐπαιρομένων κατὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ μιγνύντων τὰ ἄμικτα, καὶ παρισαζόντων τὰ ἀσυνείκαστα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ΄

[133 **Ὅτι ἀχώριστον ἐπὶ πάσης ἐννοίας, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπί τε τῆς τῶν νοητῶν δημιουργίας καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίας καὶ ἐπὶ τῆς προσδοκωμένης κρίσεως.**

37. Ἐπὶ οὖν τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανίωμεν, ὅπως ἐν πᾶσιν ἀχώριστόν ἐστι καὶ ἀδιάστατον παντελῶς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐν τῷ περὶ τοῦ χαρίσματος τῶν γλωσσῶν τόπῳ, Κορινθίοις ἐπιστέλλων ὁ Παῦλος, «Ἐὰν πάντες, φησί, προφητεύητε, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης,
B ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται· καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστιν.» Εἰ τοίνυν ἐκ τῆς προφητείας, τῆς κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος ἐνεργουμένης, ἐπιγινώσκεται ὁ Θεὸς ἐν τοῖς προφήταις εἶναι, βουλευσάσθωσαν οὗτοι ποίαν χώραν ἀποδώσουσι τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ· πότερον μετὰ Θεοῦ τάσσειν ἢ πρὸς τὴν κτίσιν ἐξωθεῖν δικαιότερον. Καὶ τὸ πρὸς Σάπφειραν ὑπὸ Πέτρου «Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον;» «οὐκ ἐψεύσασθε ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ,» δείκνυσιν ὅτι τὰ αὐτὰ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ εἰς Θεόν ἐστιν τὰ ἁμαρτήματα. Καὶ οὕτω δ' ἂν τὸ συναφὲς καὶ ἀδιαίρετον κατὰ
C πᾶσαν ἐνέργειαν, ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τοῦ Πνεύματος διδαχθείης. Ἐνεργοῦντος τοῦ Θεοῦ τὰς διαιρέσεις τῶν

ἐνεργημάτων καὶ τοῦ Κυρίου τὰς διαιρέσεις τῶν διακονιῶν, συμπάρεστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν διανομὴν τῶν χαρισμάτων πρὸς τὴν ἀξίαν ἑκάστου αὐτεξουσίως οἰκονομοῦν. « Διαιρέσεις γάρ, φησί, χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » « Ταῦτα δὲ πάντα, φησίν, ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. » Οὐ μὴν ἐπειδὴ πρῶτον ἐνταῦθα τοῦ Πνεύματος ὁ ἀπόστολος ἐπεμνήσθη, καὶ δεύτερον τοῦ Υἱοῦ, καὶ τρίτον τοῦ Θεοῦ καὶ
D Πατρός, ἤδη χρὴ καθόλου νομίζειν ἀντεστράφθαι τὴν τάξιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας σχέσεως τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν· ἐπειδὴ ὑποδεχόμενοι τὰ δῶρα, πρῶτον ἐντυγχάνομεν τῷ διανέμοντι· εἶτα ἐννοοῦμεν τὸν ἀποστείλαντα· εἶτα ἀνάγομεν τὴν ἐνθύμησιν ἐπὶ τὴν πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν.

136 A **38.** Μάθοις δ' ἂν τὴν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τοῦ Πνεύματος κοινωνίαν καὶ ἐκ τῶν δημιουργημάτων τῶν ἐξ ἀρχῆς. Αἱ γὰρ καθαραὶ καὶ νοεραὶ καὶ ὑπερκόσμιοι δυνάμεις, ἅγιαι καὶ εἰσι καὶ ὀνομάζονται, ἐκ τῆς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνδοθείσης χάριτος τὸν ἁγιασμὸν κεκτημέναι. Ὥστε ἀποσεσιώπηται μὲν ὁ τρόπος τῆς κτίσεως τῶν οὐρανίων δυνάμεων· ἀπὸ γὰρ τῶν αἰσθητῶν μόνον τὸν δημιουργὸν ἡμῖν ὁ τὴν κοσμογονίαν συγγραψάμενος ἀπεκάλυψε. Σὺ δέ, ἔχων δύναμιν ἐκ τῶν ὁρατῶν ἀναλογίζεσθαι τὰ ἀόρατα, δόξαζε τὸν ποιητὴν ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε ὁρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, εἴτε δυνάμεις, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, καὶ εἴ τινές εἰσιν ἕτεραι λογικαὶ φύσεις, ἀκατονόμα-
B στοι. Ἐν δὲ τῇ τούτων κτίσει ἐννόησόν μοι τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν τῶν γινομένων, τὸν Πατέρα· τὴν δημιουργικήν, τὸν Υἱόν· τὴν τελειωτικήν, τὸ Πνεῦμα· ὥστε βουλήματι μὲν τοῦ Πατρὸς τὰ λειτουργικὰ πνεύματα ὑπάρχειν, ἐνεργείᾳ δὲ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸ εἶναι παράγεσθαι, παρουσίᾳ δὲ τοῦ Πνεύματος τελειοῦσθαι. Τελείωσις δὲ ἀγγέλων, ἁγιασμός, καὶ ἡ ἐν τούτῳ διαμονή.

Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με ἢ τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελῆ φάσκειν τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, δι' Υἱοῦ δημιουργοῦσα, καὶ τελειοῦσα ἐν Πνεύματι. Καὶ οὔτε Πατήρ, « ὁ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργῶν », ἀτελῆ ἔχει τὴν ἐνέργειαν· οὔτε Υἱὸς ἐλλιπῆ τὴν δημιουργίαν, μὴ τελειουμένην παρὰ τοῦ Πνεύματος. Οὔτω γὰρ ἂν οὔτε

Πατὴρ προσδεηθείς, Υἱοῦ μόνῳ τῷ θέλειν δημιουργῶν· C ἀλλ' ὅμως θέλει διὰ Υἱοῦ· οὔτ' ἂν Υἱὸς συνεργίας προσδεηθείη, καθ' ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς ἐνεργῶν· ἀλλὰ καὶ Υἱὸς θέλει διὰ τοῦ Πνεύματος τελειοῦν. «Τῷ λόγῳ γὰρ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν». Οὔτε οὖν λόγος, ἀέρος τύπωσις σημαντική, διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκφερομένη· οὔτε πνεῦμα, στόματος ἀτμός, ἐκ τῶν ἀναπνευστικῶν μερῶν ἐξωθούμενος· ἀλλὰ Λόγος μὲν ὁ πρὸς Θεὸν ὢν ἐν ἀρχῇ καὶ Θεὸς ὤν· Πνεῦμα δὲ στόματος Θεοῦ, «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται».

Τρία τοίνυν νοεῖς, τὸν προστάσσοντα Κύριον, τὸν δημιουργοῦντα Λόγον, τὸ στερεοῦν τὸ Πνεῦμα. Τί δ' ἂν ἄλλο εἴη στερέωσις, ἢ ἡ κατὰ τὸν ἁγιασμὸν τελείωσις, τὸ ἀνένδοτον καὶ ἄτρεπτον καὶ παγίως ἐρηρεισμένον ἐν ἀγαθῷ τῆς D στερεώσεως ἐμφαινούσης; Ἁγιασμὸς δέ, οὐκ ἄνευ Πνεύματος. Οὐ γὰρ φύσει ἅγιαι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις· 137A ἢ οὕτω γ' ἂν οὐδεμίαν πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν διαφορὰν ἔχοιεν· ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πρὸς ἀλλήλας ὑπεροχῆς, τοῦ ἁγιασμοῦ τὸ μέτρον παρὰ τοῦ Πνεύματος ἔχουσαι. Ὡς γὰρ ἡ καυτὴρ μετὰ τοῦ πυρὸς νοεῖται, καὶ ἄλλο μέντοι ἡ ὑποκειμένη ὕλη, καὶ ἄλλο τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ἡ μὲν οὐσία αὐτῶν, ἀέριον πνεῦμα, εἰ τύχοι, ἢ πῦρ ἄϋλον, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα»· διὸ καὶ ἐν τόπῳ εἰσί, καὶ ὁρατοὶ γίνονται, ἐν τῷ εἴδει τῶν οἰκείων αὐτῶν σωμάτων τοῖς ἀξίοις ἐμφανιζόμενοι.

Ὁ μέντοι ἁγιασμός, ἔξωθεν ὢν τῆς οὐσίας, τὴν τελείωσιν αὐτοῖς ἐπάγει διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Πνεύματος. Φυλάσσουσι B δὲ τὴν ἀξίαν τῇ ἐπιμονῇ τοῦ καλοῦ, ἔχουσαι μὲν ἐν προαιρέσει τὸ αὐτεξούσιον, οὐδέποτε δὲ ἐκ τῆς τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ προσεδρείας ἐκπίπτουσαι. Ὡς ἐὰν ὑφέλῃς τῷ λόγῳ τὸ Πνεῦμα, λέλυνται μὲν ἀγγέλων χορεῖαι, ἀνῄρηνται δὲ ἀρχαγγέλων ἐπιστασίαι, συγκέχυται δὲ τὰ πάντα, ἀνομοθέτητος, ἄτακτος, ἀόριστος αὐτῶν ἡ ζωή.

Πῶς μὲν γὰρ εἴπωσιν ἄγγελοι «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ», μὴ δυναμωθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος; «Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν»· ὅπερ εἴποι ἂν τὰ πονηρὰ καὶ ἀντικείμενα

πνεύματα, ὧν ἡ ἀπόπτωσις πιστοτέρα τοῦ λόγου τοῦ αὐτεξουσίους εἶναι καὶ χωρητικὰς δυνάμεις ἰσορρόπως ἐχούσας πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, καὶ διὰ τοῦτο δεομένας
C τῆς τοῦ Πνεύματος βοηθείας. Ἐγὼ καὶ τὸν Γαβριὴλ προλέγειν τὰ μέλλοντα οὐδαμῶς ἄλλως φημὶ ἢ τῇ προγνώσει τοῦ Πνεύματος· διότι ἓν τῶν ἐν τῇ διαιρέσει τῶν τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων ἐστὶν ἡ προφητεία. Ὁ δὲ τὰ μυστήρια τῆς ὀπτασίας τῷ ἀνδρὶ τῶν ἐπιθυμιῶν ἐπιταχθεὶς διαγγεῖλαι, πόθεν σοφισθεὶς εἶχε διδάσκειν τὰ κεκρυμμένα, εἰ μὴ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ; τῆς ἀποκαλύψεως τῶν μυστηρίων ἰδίως τῷ Πνεύματι προσηκούσης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι «Ἡμῖν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος.»

Θρόνοι δὲ καὶ κυριότητες, καὶ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, πῶς ἂν τὴν μακαρίαν διεξῆγον ζωήν, εἰ μὴ διὰ παντὸς ἔβλεπον τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς; Τὸ δὲ βλέπειν, οὐκ ἄνευ τοῦ Πνεύματος. Ὥσπερ γὰρ ἐν νυκτί, ἐὰν ὑφέλῃς
D τὸ φῶς ἀπὸ τῆς οἰκίας, τυφλαὶ μὲν αἱ ὄψεις, ἀνενέργητοι δὲ καταλείπονται αἱ δυνάμεις, ἀνεπίγνωστοι δὲ αἱ ἀξίαι, καὶ χρυσοῦ καὶ σιδήρου ὁμοίως πατουμένων διὰ τὴν ἄγνοιαν· οὕτως ἐπὶ τῆς νοητῆς διακοσμήσεως, ἀμήχανον τὴν ἔνθεσμον
140 A ἐκείνην διαμεῖναι ζωὴν ἄνευ τοῦ Πνεύματος· οὐ μᾶλλον γε ἢ στρατοπέδου τὴν εὐταξίαν, τοῦ ταξιάρχου μὴ παρόντος· ἢ χοροῦ τὴν συμφωνίαν, τοῦ κορυφαίου μὴ συναρμόζοντος. Πῶς εἴπῃ τὰ Σεραφὶμ «Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος» μὴ διδαχθέντα παρὰ τοῦ Πνεύματος ποσάκις ἐστὶν εὐσεβὲς τὴν δοξολογίαν ταύτην ἀναφωνεῖν; Εἴτε οὖν αἰνοῦσι τὸν Θεὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ καὶ αἰνοῦσιν αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργείας. Εἴτε παρεστήκασι χίλιαι χιλιάδες ἀγγέλων, καὶ μύριαι μυριάδες λειτουργούντων, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀμέμπτως ἐπιτελοῦσι. Πᾶσαν οὖν τὴν ὑπερουράνιον ἐκείνην καὶ ἄρρητον ἁρμονίαν ἔν τε τῇ λειτουργίᾳ Θεοῦ καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλας
B τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων συμφωνίᾳ, ἀδύνατον φυλαχθῆναι μὴ τῇ ἐπιστασίᾳ τοῦ Πνεύματος. Οὕτω μὲν οὖν ἐν δημιουργίᾳ πάρεστι τὸ Πνεῦμα τοῖς οὐκ ἐκ προκοπῆς τελειουμένοις, ἀλλ᾽ ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς κτίσεως εὐθὺς τελείοις, εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν καὶ συμπλήρωσιν τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν τὴν παρ᾽ ἑαυτοῦ χάριν συνεισφερόμενον.

39. Τὰς δὲ περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίας, τὰς ὑπὸ «τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» κατὰ

τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ γενομένας, τίς ἀντερεῖ μὴ οὐχὶ διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος πεπληρῶσθαι; Εἴτε βούλει τὰ παλαιὰ σκοπεῖν, τὰς τῶν πατριαρχῶν εὐλογίας, τὴν ἐκ τῆς νομοθεσίας δεδομένην βοήθειαν, τοὺς τύπους, τὰς προφητείας, τὰ ἐν πολέμοις ἀνδραγαθήματα, τὰ διὰ τῶν
C δικαίων σημεῖα· εἴτε τὰ περὶ τὴν ἔνσαρκον τοῦ Κυρίου παρουσίαν οἰκονομηθέντα· διὰ τοῦ Πνεύματος.

Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῇ τῇ σαρκὶ τοῦ Κυρίου συνῆν, χρίσμα γενόμενον, καὶ ἀχωρίστως παρὸν κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός.» Καὶ «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ.» Ἔπειτα πᾶσα ἐνέργεια συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος ἐνηργεῖτο. Τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου πειραζομένῳ παρῆν· «Ἀνήχθη γάρ, φησιν, ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον, πειρασθῆναι.» Καὶ ἐνεργοῦντι τὰς δυνάμεις ἀχωρίστως συνῆν· «Εἰ γὰρ ἐγώ, φησιν, ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.» Καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος
D οὐκ ἀπελείπετο. Ἀνακαινίζων γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὁ Κύριος, καὶ ἣν ἀπώλεσε χάριν ἐκ τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ Θεοῦ, ταύτην πάλιν ἀποδιδούς, ἐμφυσήσας εἰς τὸ πρόσωπον τῶν μαθητῶν, τί φησι; «Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται· καὶ ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται.»
141 A Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας διακόσμησις οὐχὶ σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖται; Αὐτὸς γὰρ ἔδωκε, φησί, τῇ Ἐκκλησίᾳ «πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν.» Αὕτη γὰρ ἡ τάξις κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν ἐκ τοῦ Πνεύματος δωρεῶν διατέτακται.

40. Εὕροι δὲ ἄν τις ἀκριβῶς λογιζόμενος, καὶ ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῆς προσδοκωμένης ἐπιφανείας τῆς ἐξ οὐρανῶν τοῦ Κυρίου, μὴ ἀσυντελὲς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥς τινες οἴονται· ἀλλὰ συμπαρέσται καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ, καθ' ἣν κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης. Τίς γὰρ οὕτως ἀνήκοος τῶν ἡτοιμασμένων
B παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν τοῖς ἀξίοις, ὡς ἀγνοεῖν ὅτι καὶ τῶν δικαίων ὁ στέφανος ἡ τοῦ Πνεύματός ἐστι χάρις, δαψιλεστέρα τότε καὶ τελειοτέρα παρεχομένη, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν

ἀνδραγαθημάτων τῆς πνευματικῆς δόξης διανεμομένης ἑκάστῳ. Ἐν γὰρ ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων μοναὶ πολλαὶ παρὰ τῷ Πατρί, τουτέστιν ἀξιωμάτων διαφοραί. «Ὡς γὰρ ἀστὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ, οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν.» Οἱ τοίνυν σφραγισθέντες τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως, καὶ ἣν ἔλαβον ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἀκέραιον καὶ ἀμείωτον διασώσαντες, οὗτοι εἰσιν οἱ ἀκούσοντες· «Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω.» Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ λυπήσαντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῇ πονηρίᾳ τῶν ἐπιτηδευ-
C μάτων αὐτῶν, ἢ οἱ μὴ ἐπεργασάμενοι τῷ δοθέντι, ἀφαιρεθήσονται ὃ εἰλήφασιν, εἰς ἑτέρους μετατιθεμένης τῆς χάριτος· ἤ, κατά τινα τῶν εὐαγγελιστῶν, καὶ διχοτομηθήσονται παντελῶς· τῆς διχοτομίας νοουμένης κατὰ τὴν εἰς τὸ παντελὲς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἀλλοτρίωσιν. Οὔτε γὰρ σῶμα διαιρεῖται, ὡς τὸ μὲν παραδίδοσθαι τῇ κολάσει, τὸ δὲ ἀφίεσθαι· μυθικὸν γὰρ τοῦτό γε, καὶ οὐ κατὰ δίκαιον κριτήν, ὅλου ἡμαρτηκότος ἐξ ἡμισείας εἶναι τὴν κόλασιν. Οὔτε ψυχὴ διχῇ τέμνεται, ὅλη δι' ὅλου τὸ ἁμαρτωλὸν φρόνημα κεκτημένη καὶ συγκατεργαζομένη τῷ σώματι τὸ κακόν. Ἀλλὰ διχοτομία, ὥσπερ ἔφην, ἡ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὸ διηνεκὲς τῆς ψυχῆς ἀλλοτρίωσις. Νῦν μὲν γάρ, εἰ καὶ μὴ ἀνακέκραται τοῖς ἀναξίοις, ἀλλ' οὖν παρεῖναι δοκεῖ πως
D τοῖς ἅπαξ ἐσφραγισμένοις, τὴν ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς σωτηρίαν
144 A αὐτῶν ἀναμένον· τότε δὲ ἐξ ὅλου τῆς βεβηλωσάσης αὐτοῦ τὴν χάριν ψυχῆς ἀποτμηθήσεται. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐν τῷ ᾅδῃ ὁ ἐξομολογούμενος, οὐδὲ ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων Θεοῦ, οὐκέτι τῆς βοηθείας τοῦ Πνεύματος συμπαρούσης. Πῶς οὖν δυνατὸν νοῆσαι χωρὶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιτελεῖσθαι τὴν κρίσιν, ὅπου γε ὁ λόγος δείκνυσιν, ὅτι αὐτό ἐστι καὶ τὸ τῶν δικαίων βραβεῖον, ὅταν ἀντὶ τοῦ ἀρραβῶνος παρασχεθῇ τὸ τέλειον, καὶ ἡ πρώτη τῶν ἁμαρτωλῶν καταδίκη, ὅταν καὶ ὃ δοκοῦσιν ἔχειν ἀφαιρεθῶσι;

Τὸ δὲ μέγιστον τεκμήριον τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τοῦ Πνεύματος συναφείας, ὅτι οὕτως ἔχειν λέγεται πρὸς Θεόν, ὡς πρὸς ἕκαστον ἔχει τὸ πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν· «Τίς γὰρ οἶδε, φησίν, ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ.»

B Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ´

[144] **Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ συναριθμεῖσθαι Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ᾽ ὑπαριθμεῖσθαι· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς εὐσεβοῦς συναριθμήσεως κεφαλαιώδης ἐπιδρομὴ τῆς πίστεως**

41. Τὴν δὲ ὑπαρίθμησιν ὃ καὶ λέγουσι, καὶ κατὰ τίνος σημαινομένου τὴν φωνὴν ταύτην ἄγουσιν, οὐδὲ ἐπινοῆσαι ῥᾴδιον. Ὅτι μὲν γὰρ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας καὶ αὕτη ἡμῖν ἐπεισήχθη, παντὶ γνώριμον. Εἰ δὲ ἔχει τινὰ οἰκεῖον λόγον πρὸς τὰ προκείμενα, τοῦτο ἐπισκεψώμεθα.

Φασὶ τοίνυν οἱ δεινοὶ τὰ μάταια, τὰ μὲν κοινὰ εἶναι τῶν ὀνομάτων, καὶ ἐπὶ πολὺ διήκειν ταῖς σημασίαις· τὰ δὲ ἰδικώτερα· καὶ ἄλλα ἄλλων μερικωτέραν ἔχειν τὴν δύναμιν.
C Οἷον, κοινὸν μὲν ὄνομα ἡ οὐσία, πᾶσιν ἐπιλεγομένη καὶ ἀψύχοις καὶ ἐμψύχοις ὁμοίως· ἰδικώτερον δὲ τὸ ζῶον, ἐπ᾽ ἐλαττόνων μὲν τοῦ προτέρου λεγόμενον, ἐπὶ πλειόνων δὲ τῶν μετ᾽ αὐτὸ θεωρουμένων. Καὶ γὰρ καὶ λογικῶν αὕτη καὶ ἀλόγων φύσις ἐμπεριέχεται. Πάλιν ἰδικώτερόν ἐστι τοῦ ζῴου ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἀνὴρ, καὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ καθ᾽ ἕκαστον, Πέτρος ἢ Παῦλος, ἢ Ἰωάννης.

Ἆρα οὖν τοῦτο νοοῦσι τὴν ὑπαρίθμησιν, τὴν τοῦ κοινοῦ εἰς τὰ ὑπεσταλμένα διαίρεσιν; Ἀλλ᾽ οὐκ ἂν πιστεύσαιμι εἰς τοσοῦτον αὐτοὺς παραπληξίας ἐλαύνειν, ὥστε φάναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων, ὥσπερ κοινότητά τινα, λόγῳ μόνῳ θεωρητὴν, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ ὑποστάσει τὸ εἶναι ἔχουσαν, εἰς τὰ ὑποκείμενα διαιρεῖσθαι· εἶτα τὴν ὑποδιαίρεσιν ταύτην καὶ ὑπαρίθμησιν
D λέγεσθαι. Ἢ τοῦτο μὲν οὐδ᾽ ἂν μελαγχολῶντες εἴποιεν. Πρὸς γὰρ τῇ ἀσεβείᾳ, καὶ τὸν ἐναντίον λόγον τῆς οἰκείας ἑαυτῶν προαιρέσεως κατασκευάζουσι. Τὰ γὰρ ὑποδιαιρούμενα τῆς αὐτῆς ἐστιν ἐκείνοις οὐσίας ἀφ᾽ ὧν διῄρηνται. Ἀλλ᾽ ἐοίκαμεν διὰ πολλὴν τῆς ἀτοπίας ἐνάργειαν ἀπορεῖν
145A λόγων, καὶ οὐκ ἔχειν πῶς τῆς ἀλογίας αὐτῶν καθαψόμεθα· ὥστε δοκοῦσί μοι τι κερδαίνειν παρὰ τὴν ἄνοιαν. Ὡς γὰρ πρὸς τὰ μαλακὰ καὶ ὑπείκοντα τῶν σωμάτων, τῷ μὴ ἔχειν ἀντέρεισιν, οὐκ ἔστι γενναίαν τὴν πληγὴν ἐνεγκεῖν· οὕτως, οὐδὲ τῶν προδήλων εἰς ἄνοιαν δυνατὸν ἐλέγχῳ νεανικῷ καθικέσθαι. Λείπεται οὖν σιωπῇ τὸ βδελυκτὸν αὐτῶν τῆς

ἀσεβείας παραδραμεῖν. Ἀλλ' οὐκ ἐᾷ τὴν ἡσυχίαν τῶν ἀδελφῶν ἡ ἀγάπη, καὶ ἡ βαρύτης τῶν ἐναντίων.

42. Τί γὰρ λέγουσιν; Ὁρᾶτε αὐτῶν τῆς ἀλαζονείας τὰ ῥήματα. Ἡμεῖς τοῖς μὲν ὁμοτίμοις φαμὲν τὴν συναρίθμησιν B πρέπειν, τοῖς δὲ πρὸς τὸ χεῖρον παρηλλαγμένοις τὴν ὑπαρίθμησιν. Καὶ τοῦτο τί ποτε λέγετε; Οὐ γὰρ συνίημι ὑμῶν τῆς ἀλλοκότου σοφίας. Πότερον ὅτι χρυσὸς μὲν χρυσῷ συναριθμεῖται, ὁ δὲ μόλυβδος οὐκέτι τῆς συναριθμήσεως ἄξιος, ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς ὕλης εὔωνον ὑπαριθμηθήσεται τῷ χρυσῷ; Καὶ τοσαύτην δύναμιν τῷ ἀριθμῷ μαρτυρεῖτε, ὡς ἢ τῶν εὐτελῶν τὴν ἀξίαν ὑπεραίρειν, ἢ τῶν πολυτιμήτων τὸ σεμνὸν καταβάλλειν; Οὐκοῦν πάλιν καὶ τὸν χρυσὸν τοῖς βαρυτίμοις τῶν λίθων ὑπαριθμήσεις, κἀκείνων τοῖς εὐανθεστέροις καὶ μείζοσι τοὺς ἀλαμπεστέρους καὶ μικροτέρους. Ἀλλὰ τί οὐκ ἂν εἴποιεν οἱ εἰς μηδὲν ἄλλο εὐκαιροῦντες ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον; Ὀνομαζέσθωσαν λοιπὸν μετὰ Στωικῶν καὶ Ἐπικουρείων οἱ διαψηφισταὶ τῆς ἀσεβείας. C Τίς γὰρ ἂν καὶ γένοιτο πρὸς τὰ πολύτιμα τῶν ἀτιμοτέρων ἡ ὑπαρίθμησις; Ὁ χαλκοῦς ὀβολὸς τῷ χρυσῷ στατῆρι πῶς ὑπαριθμηθήσεται; Ὅτι οὐ λέγομεν, φησι, δύο κεκτῆσθαι νομίσματα, ἀλλ' ἓν καὶ ἕν. Πότερον οὖν τούτων ποτέρῳ ὑπαριθμεῖται; Ἐκφωνεῖται μὲν γὰρ ὁμοίως ἑκάτερον. Ἐὰν μὲν οὖν καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον ἀριθμήσῃς, ὁμοτιμίαν ποιεῖς ἐν τῷ ὁμοίῳ τρόπῳ τῆς ἀριθμήσεως· ἐὰν δὲ συνάψῃς αὐτά, πάλιν ἑνοῖς τὴν ἀξίαν συναριθμῶν ἀλλήλοις ἀμφότερα. Εἰ δὲ ὅπερ ἂν δεύτερον ἀριθμηθῇ, τοῦτο ἕξει τὴν ὑπαρίθμησιν, ἐν τῷ ἀριθμοῦντί ἐστιν ἀπὸ τοῦ χαλκοῦ νομίσματος τῆς ἀριθμήσεως ἄρξασθαι. Ἀλλὰ τῆς ἀμαθίας τὸν ἔλεγχον ὑπερθέμενοι, ἐπὶ τὰ συνέχοντα τὸν λόγον τρέψωμεν.

D 43. Καὶ τὸν Υἱὸν ὑπαριθμεῖσθαι τῷ Πατρὶ λέγετε, καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, ἢ τῷ Πνεύματι μόνῳ τὴν ὑπαρίθμησιν ἀφορίζετε; Εἰ μὲν γὰρ καὶ τὸν Υἱὸν ὑπαριθμεῖτε, πάλιν τὸν αὐτὸν λόγον τῆς ἀσεβείας ἀνακαινίζετε, τὸ ἀνόμοιον τῆς οὐσίας, τὴν τοῦ ἀξιώματος ταπεινότητα, τὴν ἐν ὑστέρῳ γένεσιν, καὶ ἁπαξαπλῶς πάσας ὁμοῦ τὰς εἰς τὸν Μονογενῆ βλασφημίας, δι' ἑνὸς τούτου ῥήματος ἀνακυκλοῦντες ἐπιδειχθήσεσθε· οἷς ἀντιλέγειν μακρότερον ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν 148A ὁρμήν, ἄλλως τε καὶ ἐν ἄλλοις κατὰ δύναμιν ὑφ' ἡμῶν τῆς ἀσεβείας διελεγχθείσης. Εἰ δὲ τῷ Πνεύματι πρέπειν οἴονται μόνῳ τὴν ὑπαρίθμησιν, μανθανέτωσαν ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν

τρόπον συνεκφωνεῖται τῷ Κυρίῳ τὸ Πνεῦμα, καθ' ὃν καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Τὸ γὰρ ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὁμοίως ἐκδέδοται. Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτω πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντέτακται, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρί, δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρί. Τίνα οὖν ἔχει χώραν, τὸ μὲν συναριθμεῖσθαι, τὸ δὲ ὑπαριθμεῖσθαι λέγειν, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ συστοιχίᾳ κατατεταγμένων τῶν ὀνομάτων;

B Ὅλως δέ, τί τῶν πάντων ἐξέστη ποτὲ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἀριθμούμενον; Ἀλλ' οὐχὶ τὰ μὲν ἀριθμητὰ διαμένει οἷα πέφυκεν ἐξ ἀρχῆς, ὁ δὲ ἀριθμὸς σημεῖον γνωριστικὸν τοῦ πλήθους τῶν ὑποκειμένων παρ' ἡμῶν ἐφαρμόζεται. Τῶν γὰρ σωμάτων τὰ μὲν ἀριθμοῦμεν, τὰ δὲ μετροῦμεν, τὰ δὲ σταθμώμεθα· καὶ ὧν μὲν συνεχὴς ἡ φύσις, μέτρῳ καταλαμβάνομεν· ὧν δὲ διωρισμένη, τῷ ἀριθμῷ ὑποβάλλομεν, πλὴν ὅσα διὰ λεπτότητα καὶ αὐτὰ πάλιν μετρητὰ γίνεται· τὰ δὲ βάρη ταῖς ἐπὶ τοῦ ζυγοῦ ῥοπαῖς διακρίνομεν. Οὐ τοίνυν ἐπειδὴ ἑαυτοῖς σημεῖα πρὸς τὴν τοῦ ποσοῦ γνῶσιν ἐπενοήσαμεν, ἤδη καὶ τὴν φύσιν τῶν σημειωθέντων ἠλλάξαμεν. Ὥσπερ οὖν οὐχ ὑποσταθμώμεθα ἀλλήλοις τὰ σταθμητά, κἂν τὸ μὲν χρυσός, τὸ δὲ κασσίτερος ᾖ, οὐδὲ ὑπομετροῦμεν τὰ μετρητά· οὕτως οὐδὲ τὰ ἀριθμητὰ πάντως ὑπαριθμήσομεν.

C Εἰ δὲ οὐδὲν τῶν ἄλλων τὴν ὑπαρίθμησιν δέχεται, πῶς τῷ Πνεύματι φασι προσήκειν ὑπαριθμεῖσθαι; Ἀλλὰ τὰ Ἑλληνικὰ νοσοῦντες οἴονται τὰ κατὰ βαθμὸν ἀξιωμάτων ἢ κατὰ οὐσίας ὕφεσιν ὑποβαίνοντα, ταῦτα προσήκειν ὑπαριθμεῖσθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

[148] **Πῶς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὸ εὐσεβὲς τῆς μοναρχίας δόγμα διατηροῦμεν, ἐν ᾧ καὶ ὁ κατὰ τῶν τὸ Πνεῦμα ὑπαριθμεῖσθαι φασκόντων ἔλεγχος.**

44. Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα παραδιδοὺς ὁ Κύριος, οὐ μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ συνεξέδωκεν. Οὐ γὰρ εἶπεν
D ὅτι εἰς πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον· οὐδὲ εἰς ἓν καὶ δύο καὶ τρία· ἀλλὰ δι' ὀνομάτων ἁγίων τὴν γνῶσιν τῆς πρὸς σωτηρίαν ἀγούσης πίστεως ἐχαρίσατο. Ὥστε τὸ μὲν σῷζον

ἡμᾶς ἡ πίστις ἐστίν. Ὁ δὲ ἀριθμὸς σημεῖον γνωριστικὸν τοῦ ποσοῦ τῶν ὑποκειμένων ἐπινενόηται. Ἀλλ' οἱ πανταχόθεν ἑαυτοῖς τὰς βλάβας ἐπισυνάγοντες, καὶ τῇ τοῦ ἀριθμεῖν
149 A δυνάμει κατὰ τῆς πίστεως κέχρηνται· οἵγε οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἐκ τῆς τοῦ ἀριθμοῦ προσθήκης ἀλλοιουμένου, οὗτοι ἐπὶ τῆς θείας φύσεως εὐλαβοῦνται τὸν ἀριθμόν, μὴ δι' αὐτοῦ τῆς ὀφειλομένης τῷ Παρακλήτῳ τιμῆς ὑπερβῶσι τὸ μέτρον. Ἀλλ' ὦ σοφώτατοι, μάλιστα μὲν ὑπὲρ ἀριθμὸν ἔστω τὰ ἀνέφικτα· ὡς ἡ παλαιὰ τῶν Ἑβραίων εὐλάβεια ἰδίοις σημείοις τὸ ἀνεκφώνητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ διεχάρασσε, καὶ ἐκ τούτου τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν παριστῶσα. Εἰ δὲ ἄρα δεῖ καὶ ἀριθμεῖν, μήτοιγε καὶ ἐν τούτῳ κακουργεῖν τὴν ἀλήθειαν. Ἢ γὰρ σιωπῇ τιμάσθω τὰ ἄρρητα, ἢ εὐσεβῶς ἀριθμείσθω τὰ ἅγια.

Εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ εἷς μονογενὴς Υἱὸς καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον. Ἑκάστην τῶν ὑποστάσεων μοναχῶς ἐξαγγέλλομεν· ἐπειδὰν δὲ συναριθμῆσαι δέῃ, οὐχὶ ἀπαιδεύτῳ
B ἀριθμήσει πρὸς πολυθεΐας ἔννοιαν ἐκφερόμεθα.

45. Οὐ γὰρ κατὰ σύνθεσιν ἀριθμοῦμεν, ἀφ' ἑνὸς εἰς πλῆθος ποιούμενοι τὴν παραύξησιν, ἓν καὶ δύο καὶ τρία λέγοντες, οὐδὲ πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον. « Ἐγὼ γὰρ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. » Δεύτερον δὲ Θεὸν οὐδέπω καὶ τήμερον ἀκηκόαμεν· Θεὸν γὰρ ἐκ Θεοῦ προσκυνοῦντες, καὶ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων ὁμολογοῦμεν, καὶ μένομεν ἐπὶ τῆς μοναρχίας, εἰς πλῆθος ἀπεσχισμένον τὴν θεολογίαν μὴ σκεδαννύντες· διὰ τὸ μίαν ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ Μονογενεῖ τὴν οἱονεὶ μορφὴν θεωρεῖσθαι, τῷ ἀπαραλλάκτῳ τῆς θεότητος ἐνεικονιζομένην. Υἱὸς γὰρ ἐν τῷ Πατρί, καὶ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ· ἐπειδὴ καὶ οὗτος τοιοῦτος, οἷος ἐκεῖνος, κἀκεῖνος οἷόσπερ οὗτος· καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἕν. Ὥστε κατὰ
C μὲν τὴν ἰδιότητα τῶν προσώπων, εἷς καὶ εἷς· κατὰ δὲ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως, ἓν οἱ ἀμφότεροι. Πῶς οὖν, εἴπερ εἷς καὶ εἷς, οὐχὶ δύο θεοί ; Ὅτι βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκών, καὶ οὐ δύο βασιλεῖς. Οὔτε γὰρ τὸ κράτος σχίζεται, οὔτε ἡ δόξα διαμερίζεται. Ὡς γὰρ ἡ κρατοῦσα ἡμῶν ἀρχὴ καὶ ἡ ἐξουσία μία, οὕτω καὶ ἡ παρ' ἡμῶν δοξολογία μία, καὶ οὐ πολλαί· διότι ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ὃ οὖν ἐστιν ἐνταῦθα μιμητικῶς ἡ εἰκών, τοῦτο ἐκεῖ φυσικῶς ὁ Υἱός. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν τεχνικῶν κατὰ

τὴν μορφὴν ἡ ὁμοίωσις, οὕτως ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀσυνθέτου φύσεως, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς θεότητός ἐστιν ἡ ἕνωσις.

Ἓν δὲ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ αὐτὸ μοναδικῶς ἐξαγγελλόμενον, δι' ἑνὸς Υἱοῦ τῷ ἑνὶ Πατρὶ συναπτόμενον, καὶ
152A δι' ἑαυτοῦ συμπληροῦν τὴν πολυύμνητον καὶ μακαρίαν Τριάδα· οὗ τὴν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν οἰκείωσιν ἱκανῶς ἐμφαίνει τὸ μὴ ἐν τῷ πλήθει τῆς κτίσεως τετάχθαι, ἀλλὰ μοναχῶς ἐκφωνεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἓν τῶν πολλῶν ἐστιν· ἀλλ' ἕν ἐστιν. Ὡς γὰρ εἷς Πατὴρ καὶ εἷς Υἱός, οὕτω καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον. Τῆς μὲν οὖν κτιστῆς φύσεως τοσοῦτον ἀποκεχώρηκεν, ὅσον εἰκὸς τὸ μοναδικὸν τῶν συστηματικῶν καὶ πληθυσμὸν ἐχόντων· Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ κατὰ τοσοῦτον ἥνωται, καθόσον ἔχει μονὰς πρὸς μονάδα τὴν οἰκειότητα.

B 46. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας αἱ ἀποδείξεις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται· οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθὸν οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. Πάντως δὲ οὔτε τὸ στόμα μέλος, οὔτε πνοὴ λυομένη τὸ Πνεῦμα· ἀλλὰ καὶ τὸ στόμα θεοπρεπῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐσία ζῶσα, ἁγιασμοῦ κυρία· τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης ἐντεῦθεν, τοῦ [illegible] τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένου.

Ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται, ὡς ᾠκειωμένον κατὰ τὴν φύσιν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο «Εἴ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ». Ὅθεν μόνον ἀξίως δοξάζει τὸν Κύριον· «Ἐκεῖνος γὰρ ἐμὲ δοξάσει», φησίν, οὐχ ὡς ἡ κτίσις, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τρανῶς ἐκφαῖνον ἐν
C ἑαυτῷ τὴν ἀλήθειαν· καὶ ὡς Πνεῦμα σοφίας, τὸν Χριστόν, τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν ἐν τῷ ἑαυτοῦ μεγέθει ἀποκάλυπτον. Καὶ ὡς Παράκλητος δὲ ἐν ἑαυτῷ χαρακτηρίζει τοῦ ἀποστείλαντος αὐτὸν Παρακλήτου τὴν ἀγαθότητα· καὶ ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἀξιώματι τὴν μεγαλωσύνην ἐμφαίνει τὴν τοῦ ὅθεν προῆλθεν. Ἔστιν οὖν δόξα ἡ μέν τις φυσική· ὡς δόξα ἡλίου τὸ φῶς· ἡ δέ τις ἔξωθεν, ἡ ἐκ προαιρέσεως, κεκριμένως τοῖς ἀξίοις προσαγομένη. Διπλῆ δὲ καὶ αὕτη· «Υἱὸς γάρ, φησί, δοξάζει Πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν Κύριον αὐτοῦ». Τούτων τοίνυν ἡ μὲν δουλικὴ παρὰ τῆς κτίσεως προσάγεται· ἡ δέ, ἵν' οὕτως εἴπω, οἰκειακὴ παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐκπληροῦται. Ὡς γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν· «Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ

ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω » οὕτω καὶ
D περὶ τοῦ Παρακλήτου « Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν » Καὶ ὡς δοξάζεται Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς λέγοντος « Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν
158A δοξάσω » οὕτω δοξάζεται τὸ Πνεῦμα διὰ τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν κοινωνίας καὶ διὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς μαρτυρίας, λέγοντος « Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται. »

47. Ἐπειδὴ δὲ διὰ δυνάμεως φωτιστικῆς τῷ κάλλει τῆς τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου εἰκόνος ἐνατενίζομεν, καὶ δι' αὐτῆς ἀναγόμεθα ἐπὶ τὸ ὑπέρκαλον τοῦ ἀρχετύπου θέαμα, αὐτοῦ που πάρεστιν ἀχωρίστως τὸ τῆς γνώσεως Πνεῦμα, τὴν ἐποπτικὴν τῆς εἰκόνος δύναμιν ἐν ἑαυτῷ παρεχόμενον τοῖς τῆς ἀληθείας φιλοθεάμοσιν, οὐκ ἔξωθεν τὴν δεῖξιν ποιούμενον, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ εἰσάγον πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν Ὡς γὰρ « οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός », οὕτως « οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ». Οὐ γὰρ διὰ Πνεύματος εἴρηται, ἀλλ' ἐν Πνεύματι Καὶ « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν » καθὼς γέγραπται « Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς », τουτέστιν ἐν τῷ φωτισμῷ τοῦ Πνεύματος, « φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον ». Ὥστε ἐν ἑαυτῷ δείκνυσι τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τοῖς ἀληθινοῖς προσκυνηταῖς ἐν ἑαυτῷ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν παρέχεται. Ἡ τοίνυν ὁδὸς τῆς θεογνωσίας ἐστὶν ἀπὸ ἑνὸς Πνεύματος, διὰ τοῦ ἑνὸς Υἱοῦ, ἐπὶ τὸν ἕνα Πατέρα Καὶ ἀνάπαλιν, ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμός, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἐκ Πατρός, διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει Οὕτω καὶ αἱ ὑποστάσεις ὁμολογοῦνται, καὶ τὸ εὐσεβὲς δόγμα τῆς μοναρχίας οὐ διαπίπτει.

Οἱ δὲ τὴν ὑπαρίθμησιν ἐν τῷ πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον λέγειν τιθέμενοι γνωριζέσθωσαν τὸ πολύθεον τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης τῇ ἀχράντῳ θεολογίᾳ τῶν Χριστιανῶν ἐπεισάγοντες. Εἰς οὐδὲν γὰρ ἕτερον φέρει τῆς ὑπαριθμήσεως τὸ κακούργημα, ἢ ὥστε πρῶτον καὶ δεύτερον Θεὸν καὶ τρίτον ὁμολογεῖν. Ἀλλ' ἡμῖν ἀρκοῦσα ἡ παρὰ τοῦ Κυρίου ἐπιτεθεῖσα ἀκολουθία, ἣν ὁ συγχέων οὐκ ἔλαττον τῆς τούτων ἀσεβείας παρανομήσει. Ὅτι μὲν οὖν οὐδέν, ὡς

οὕτοι πεπλάνηνται, ἡ κατὰ τὴν φύσιν κοινωνία τῷ τρόπῳ τῆς ὑπαριθμήσεως παραλύεται, ἱκανῶς εἴρηται. Ἀλλὰ συνέλθωμεν τῷ φιλονείκῳ καὶ ματαιόφρονι, καὶ δῶμεν τὸ D δεύτερον τινος καθ' ὑπαρίθμησιν ἐκείνου λέγεσθαι. Ἴδωμεν τοίνυν τί τὸ ἐκβαῖνον ἀπὸ τοῦ λόγου. « Ὁ πρῶτος, φησιν, ἄνθρωπος, ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος, ἐξ οὐρανοῦ ». Καὶ ἐν ἄλλοις· « Οὐ πρῶτον, φησί, τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν ». Εἰ τοίνυν τῷ πρώτῳ ὑπαριθμεῖται τὸ δεύτερον, τὸ δὲ ὑπαριθμούμενον ἀτιμότερόν ἐστι τοῦ πρὸς ὃ ἔχει τὴν ὑπαρίθμησιν· ἀτιμότερος οὖν καθ' ὑμᾶς τοῦ ψυχικοῦ ὁ πνευματικός, καὶ τοῦ χοϊκοῦ ἀνθρώπου ὁ ἐπουράνιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

156 A Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ εἶναι δοξαστὸν τὸ Πνεῦμα.

48. Ἔστω ταῦτα, φησίν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δόξα πάντως ὀφειλομένη ἐστὶ τῷ Πνεύματι, ὥστε δοξολογίαις ἀνυψοῦσθαι παρ' ἡμῶν. Πόθεν ἂν οὖν τῆς ὑπερεχούσης πάντα νοῦν ἀξίας τοῦ Πνεύματος τὰς ἀποδείξεις λάβοιμεν, εἴπερ ἡ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κοινωνία μὴ ἀξιόπιστος αὐτοῖς πρὸς μαρτυρίαν ἀξιώματος ἐνομίσθη; Ἔξεστί γε μὴν πρός τε τὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων ἀποβλέψαντας σημαινόμενα, καὶ πρὸς τὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ μεγέθη, καὶ πρὸς τὰς εἰς ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ εἰς πᾶσαν τὴν κτίσιν χορηγουμένας εὐεργεσίας, τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνεφίκτου δυνάμεως ἐπὶ ποσὸν γοῦν ἐν περινοίᾳ γενέσθαι.

B Πνεῦμα ὠνόμασται· ὡς « Πνεῦμα ὁ Θεός » καὶ « Πνεῦμα τοῦ προσώπου ἡμῶν, Χριστὸς Κύριος ». Ἅγιον· ὡς ἅγιος ὁ Πατὴρ καὶ ἅγιος ὁ Υἱός. Τῇ μὲν γὰρ κτίσει ἑτέρωθεν ἐπεισήχθη ὁ ἁγιασμός· τῷ δὲ Πνεύματι συμπληρωτικὴ τῆς φύσεως ἐστιν ἡ ἁγιότης. Διόπερ οὐχὶ ἁγιαζόμενόν ἐστιν, ἀλλ' ἁγιάζον. Ἀγαθόν· ὡς ἀγαθὸς ὁ Πατὴρ καὶ ἀγαθὸς ὁ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γεννηθείς· οὐσίαν ἔχον τὴν ἀγαθότητα. Εὐθές· ὡς « εὐθὴς Κύριος ὁ Θεός »· τῷ αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια καὶ αὐτὸ εἶναι δικαιοσύνη, παρεκτροπὰς ἐπὶ θάτερα

καὶ ἐκκλίσεως οὐκ ἔχον, διὰ τὸ ἄτρεπτον τῆς οὐσίας. Παράκλητος, ὡς ὁ Μονογενής, καθὼς αὐτός φησιν ὅτι «Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, καὶ δώσει ὑμῖν ἄλλον Παράκλητον». Οὕτω κοινὰ τὰ ὀνόματα πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν [C] τῷ Πνεύματι, ἐκ τῆς κατὰ τὴν φύσιν οἰκειότητος τῶν προσηγοριῶν τούτων τυχόντι. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν; Πάλιν ἡγεμονικόν, καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ Πνεῦμα σοφίας ὠνόμασται. «Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσαν με». Καὶ «Τὸν Βεσελεὴλ δέ, φησίν, ἐνέπλησεν ὁ Θεὸς Πνεῦμα θεῖον σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἐπιστήμης». Τὰ μὲν οὖν ὀνόματα τοιαῦτα, ὑπερφυῆ καὶ μεγάλα, οὐμενοῦν ἔχοντα τινα εἰς δόξαν ὑπερβολήν.

49. Αἱ δὲ ἐνέργειαι τίνες; Ἄρρητοι μὲν διὰ τὸ μέγεθος, ἀνεξαρίθμητοι δὲ διὰ τὸ πλῆθος. Πῶς μὲν γὰρ νοήσομεν τὰ τῶν αἰώνων ἐπέκεινα, τίνες ἦσαν αὐτοῦ πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως αἱ ἐνέργειαι, πόσαι δ' ἀπ' αὐτοῦ περὶ τὴν κτίσιν χάριτες, τίς δὲ ἡ πρὸς τοὺς αἰῶνας τοὺς ἐπερχομένους [D] δύναμις. Ἦν μὲν γὰρ καὶ προῆν, καὶ συμπαρῆν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ πρὸ τῶν αἰώνων. Ὥστε κἄν τι νοήσῃς τῶν αἰώνων ἐπέκεινα, τοῦτο εὑρήσεις τοῦ Πνεύματος κατωτέρω. [157A] Ἐάν τε τὴν κτίσιν ἐνθυμηθῇς, ἐστερεώθησαν αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις παρὰ τοῦ Πνεύματος, τῆς στερεώσεως δηλονότι ἐπὶ τὸ δυσμετάπτωτον τῆς ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἕξεως νοουμένης. Ἡ γὰρ πρὸς Θεὸν οἰκείωσις, καὶ τὸ πρὸς κακίαν ἄτρεπτον, καὶ τὸ ἐν μακαριότητι διαρκές, παρὰ τοῦ Πνεύματος ταῖς δυνάμεσι. Χριστοῦ ἐπιδημία· καὶ τὸ Πνεῦμα προτρέχει. Ἔνσαρκος παρουσία· καὶ τὸ Πνεῦμα ἀχώριστον. Ἐνεργήματα δυνάμεων, χαρίσματα ἰαμάτων, διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Δαίμονες ἀπηλαύνοντο ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ. Διάβολος κατηργεῖτο συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος. Ἁμαρτιῶν ἀπολύτρωσις ἐν τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος. «Ἀπελούσασθε γὰρ καὶ ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν [B] Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ».

Οἰκείωσις πρὸς Θεόν, διὰ τοῦ Πνεύματος. «Ἐξαπέστειλε γὰρ ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, κρᾶζον· Ἀββᾶ ὁ Πατήρ». Ἡ ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος. «Ἐξαποστελεῖς γὰρ τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς». Εἴτε τὴν κτίσιν τις ἐκλαμβάνοι ἐπὶ τῆς τῶν διαλυθέντων ἀναβιώσεως, πῶς οὐ μεγάλη τοῦ Πνεύματος ἡ

ἐνέργεια, τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῖν τὸν ἐξ ἀναστάσεως βίον καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν μεταρρυθμίζοντος. Εἴτε λέγοιτο κτίσις ἡ ἐνταῦθα τῶν ἐξ ἁμαρτίας διαπεπτωκότων ἐπὶ τὸ βέλτιον μετακόσμησις — λέγεται γὰρ καὶ οὕτω κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς,
C ὡς ὅταν Παῦλος λέγῃ «Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις» —, καὶ ὁ ἐνταῦθα τοίνυν ἀνακαινισμός, καὶ ἡ ἀπὸ τῆς γηΐνης καὶ ἐμπαθοῦς ζωῆς ἐπὶ τὴν οὐράνιον πολιτείαν μεταβολή, διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν γινομένη, ἐπὶ πᾶσαν ὑπερβολὴν θαύματος τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀνάγει. Ἐπὶ τούτοις πότερον φοβηθῶμεν μὴ τὴν ἀξίαν ὑπερβῶμεν ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν τιμῶν, ἢ τὸ ἐναντίον, μὴ εἰς ταπεινότητα καταγάγωμεν τὴν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν, κἂν τὰ μέγιστα δόξωμεν ἐπ' αὐτῷ τῶν ἐξ ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ γλώττης προφερομένων φθέγγεσθαι. Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τάδε λέγει Κύριος «Κατάβηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος, διότι ἐγὼ αὐτοὺς ἀπέσταλκα». Μὴ ταπεινοῦ ταῦτα καὶ κατεπτηχότος τὰ ῥήματα, «Ἀφορίσατε δή μοι
D τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς». Μὴ δοῦλος οὕτω φθέγγεται. Καὶ ὁ Ἡσαΐας «Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ». Καὶ «Κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὡδήγησεν αὐτούς».
160 A Καὶ μή μοι τὴν ὁδηγίαν πάλιν εἰς ταπεινὴν διακονίαν ἐκλάβῃς. Τοῦτο γὰρ καὶ Θεοῦ ἔργον εἶναι ὁ λόγος διαμαρτύρεται. «Ὡδήγησας, φησίν, ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου». Καὶ «Ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ». Καὶ «Ὡδήγησεν αὐτοὺς ἐπ' ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἐδειλίασαν». Ὥστε ὅταν ἀκούσῃς ὅτι «Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἐκεῖνος ὑμᾶς ἀναμνήσει καὶ ὁδηγήσει πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν», τὴν ὁδηγίαν ὡς ἐδιδάχθης νόει, μὴ συκοφάντει τὴν ἔννοιαν.

60. Ἀλλὰ «καὶ ἐντυγχάνει, φησίν, ὑπὲρ ἡμῶν». Ὥστε ὅσον ἱκέτης τοῦ εὐεργέτου λείπεται, τοσοῦτον τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν ἀξίαν ἀποπέπτωκε τοῦ Θεοῦ. Σὺ δὲ οὔπω ἤκουσας περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι «ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν»; Μὴ οὖν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐν σοί — εἴπερ δὴ ὅλως ἐν σοί —, μηδ' ὅτι ἀποτυφλωθέντας ἡμᾶς πρὸς
B τὴν ἐκλογὴν τοῦ συμφέροντος διδάσκει, καὶ ὁδηγεῖ, τούτου ἕνεκεν τὴν εὐσεβῆ καὶ ὁσίαν περὶ αὐτοῦ δόξαν ζημιωθῇς. Ὑπερβολὴ γὰρ ἀγνωμοσύνης τοῦτό γε, τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ εὐεργέτου ἀφορμὴν ἀχαριστίας ποιεῖσθαι. «Μὴ οὖν

λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον » Ἀκούσατε τί φησιν ἡ ἀπαρχὴ τῶν μαρτύρων Στέφανος, τὸ δυσπειθὲς καὶ ἀνυπότακτον τῷ λαῷ ὀνειδίζων « Ὑμεῖς, φησίν, ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε. » Καὶ πάλιν ὁ Ἡσαΐας « Παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν » Καὶ ἑτέρωθι « Ὁ οἶκος τοῦ Ἰακὼβ παρώργισε τὸ Πνεῦμα Κυρίου » εἰ μὴ ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως παραστατικὰ τὰ τοιαῦτα. Τῇ τῶν ἐντυγχανόντων κρίσει παρίημι, ταῦτα ἀκούοντας ὁποίας τινὰς χρὴ τὰς ὑπολήψεις ἔχειν ὡς περὶ
C ὀργάνου, καὶ ὑπηκόου, καὶ ὁμοτίμου τῇ κτίσει καὶ ἡμῖν ὁμοδούλου, ἢ βαρύτατον καὶ ῥήματι μόνῳ τὴν βλασφημίαν ταύτην ὑποδῦναι τοῖς εὐσεβέσι. Δοῦλον λέγεις τὸ Πνεῦμα. Ἀλλ' « ὁ δοῦλος, φησίν, οὐκ οἶδε τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ », τὸ δὲ Πνεῦμα οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἐν αὐτῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

[160] **Πρὸς τοὺς λέγοντας μήτε ἐν δουλικῇ τάξει μήτε ἐν δεσποτικῇ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ἐλευθέρων.**

51. Οὔτε δοῦλόν φησιν, οὔτε δεσπότην, ἀλλ' ἐλεύθερον. Ὢ τῆς δεινῆς ἀναλγησίας, ὢ τῆς ἐλεεινῆς ἀφοβίας τῶν
D ταῦτα λεγόντων Τί πλέον αὐτῶν ὀδύρωμαι, τὸ ἀμαθές, ἢ τὸ βλάσφημον; οἵ γε τὰ τῆς θεολογίας δόγματα ἀνθρωπίνοις παραδείγμασι καθυβρίζουσι, καὶ τὴν ὧδε συνήθειαν, παρηλλαγμένην ἔχουσαν τῶν ἀξιωμάτων τὴν διαφοράν, τῇ θείᾳ καὶ ἀρρήτῳ φύσει προσαρμόζειν ἐπιχειροῦσιν οὐκ ἐννοοῦντες, ὅτι παρὰ μὲν ἀνθρώποις τῇ φύσει δοῦλος οὐδείς
161 A Ἢ γὰρ καταδυναστευθέντες ὑπὸ ζυγὸν δουλείας ἤχθησαν, ὡς ἐν αἰχμαλωσίαις ἢ διὰ πενίαν κατεδουλώθησαν, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι τῷ Φαραώ ἢ κατά τινα σοφὴν καὶ ἀπόρρητον οἰκονομίαν, οἱ χείρους τῶν παίδων, ἐκ τῆς τῶν πατέρων φωνῆς, τοῖς φρονιμωτέροις καὶ βελτίοσι δουλεύειν κατεδικάσθησαν ἣν οὐδὲ καταδίκην, ἀλλ' εὐεργεσίαν εἴποι τις ἂν δίκαιος τῶν γινομένων ἐξεταστής. Τὸν γάρ, δι' ἔνδειαν τοῦ φρονεῖν, οὐκ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ κατὰ φύσιν ἄρχον, τοῦτον ἑτέρου κτῆμα γενέσθαι λυσιτελέστερον, ἵνα τῷ τοῦ κρατοῦντος λογισμῷ διευθυνόμενος, ὅμοιος ᾖ ἅρματι ἡνίοχον

ἀναλαβόντι, καὶ πλοίῳ κυβερνήτην ἔχοντι ἐπὶ οἰάκων καθήμενον. Διὰ τοῦτο Ἰακὼβ κύριος τοῦ Ἡσαῦ ἐκ τῆς εὐλογίας τοῦ πατρός, ἵνα καὶ μὴ βουλόμενος παρὰ τοῦ φρονίμου εὐεργετῆται ὁ ἄφρων, οὐκ ἔχων τὸν οἰκεῖον
B κηδεμόνα τὸν νοῦν. Καὶ « Χαναὰν παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς », ἐπειδὴ ἀδίδακτος ἦν τῆς ἀρετῆς, ἀσύνετον ἔχων τὸν ἑαυτοῦ πατέρα τὸν Χάμ. Ὧδε μὲν οὖν οὕτως οἱ δοῦλοι· ἐλεύθεροι δέ, οἱ διαφυγόντες πενίαν, ἢ πόλεμον, ἢ τῆς ἑτέρων κηδεμονίας ἀπροσδεεῖς. Ὥστε κἂν ὁ μὲν δεσπότης, ὁ δὲ οἰκέτης λέγηται, ἀλλ' οὖν πάντες καὶ κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ὁμοτιμίαν, καὶ ὡς κτήματα τοῦ πεποιηκότος ἡμᾶς, ὁμόδουλοι. Ἐκεῖ δέ, τί δύνασαι τῆς δουλείας ὑπεξαγαγεῖν; Ὁμοῦ τε γὰρ ἐκτίσθη, καὶ τὸ δοῦλον εἶναι συγκατεσκεύασται. Ἀλλήλων μὲν γὰρ οὐ κατάρχουσιν, ἐπειδὴ πλεονεξίας ἄμοιρα τὰ οὐράνια, Θεῷ δὲ πάντα ὑποκύπτει, καὶ ὡς δεσπότῃ τὸν ὀφειλόμενον φόβον, καὶ ὡς δημιουργῷ τὴν ἐπιβάλλουσαν δόξαν ἀποδιδόντα. « υἱὸς γὰρ δοξάζει πατέρα, καὶ δοῦλος
C τὸν κύριον αὐτοῦ. » Καὶ ἀπαιτεῖ πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον ὁ Θεός. « Εἰ γὰρ Πατήρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστι, φησίν, ἡ δόξα μου » , καὶ εἰ Κύριός εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστιν ὁ φόβος μου; Ἢ πάντων ἂν εἴη ἐλεεινοτάτη ζωή, μὴ ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Δεσπότου κειμένη. Ὁποῖαί εἰσιν αἱ ἀποστατικαὶ δυνάμεις, αἱ διὰ τὸ τραχηλιάσαι κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος, ἀφηνιάζουσαι τῆς δουλείας· οὐ τῷ ἑτέρως πεφυκέναι, ἀλλὰ τῷ ἀνυποτάκτως ἔχειν πρὸς τὸν ποιήσαντα. Τίνα οὖν λέγεις ἐλεύθερον; Τὸν ἀβασίλευτον; τὸν μήτε ἄρχειν ἑτέρου δύναμιν ἔχοντα, μήτε ἄρχεσθαι καταδεχόμενον; Ἀλλ' οὔτε ἔστι τις τοιαύτη φύσις ἐν τοῖς οὖσι, καὶ τοῦτο ἐννοῆσαι κατὰ τοῦ Πνεύματος, ἀσέβεια περιφανής.

Ὥστε εἰ μὲν ἔκτισται, δουλεύει δηλαδὴ μετὰ πάντων. « Τὰ γὰρ σύμπαντα, φησί, δοῦλα σά »· εἰ δὲ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστί, τῆς βασιλείας ἐστὶ κοινωνόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'

164 A Μαρτυρίαι ἐκ τῶν Γραφῶν τοῦ κυριολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα.

52. Καὶ τί δεῖ ἐκ τῶν ταπεινῶν ἀπομαχομένους, αἰσχρῶς τὴν νίκην κατακτᾶσθαι τῷ λόγῳ, ἐξὸν τῇ παραθέσει τῶν σεμνοτέρων ἀναντίρρητον τὴν ὑπερβολὴν τῆς δόξης ἐπιδεικνύναι; Εἰ δὲ λέγοιμεν ἃ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐδιδάχθημεν, τάχα που μέγα καὶ σφοδρὸν ἀνακράξονται, καὶ συσχόντες τὰ ὦτα, ἀράμενοι λίθους, ἢ ὅ τι ἂν τύχοι παραφανέν, τοῦτο τῶν Πνευματομάχων ἕκαστος ὅπλον ποιησάμενος, ἐφ' ἡμᾶς ἥξουσιν. Οὐ μὴν πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέα ἡμῖν ἡ ἀσφάλεια.

Εὕρομεν τοίνυν παρὰ τῷ ἀποστόλῳ· «Ὁ δὲ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ
B εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν θλίψεων.» Τίς ὁ κατευθύνων Κύριος εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ὑπομονήν; Ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν οἱ τὸ Πνεῦμα καταδουλούμενοι. Εἴτε γὰρ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ λόγος, πάντως ἂν εἴρητο· Ὁ δὲ Κύριος ὑμᾶς κατευθύναι εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην· εἴτε περὶ τοῦ Υἱοῦ, προσέκειτο ἂν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὑπομονήν. Ζητείτωσαν οὖν τί ἐστιν ἄλλο πρόσωπον, ὃ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Κυρίου τιμᾶσθαι ἄξιον.

Παραπλήσιον δὲ τούτῳ καὶ τὸ ἑτέρωθι κείμενον, τό· «Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι ἐν ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἁγιασμῷ, ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ
C Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ.» Ποῖον Κύριον εὔχεται ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἀμέμπτους τὰς καρδίας ἐστηριγμένας ἐν ἁγιωσύνῃ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ πιστῶν στηρίξαι; Ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν οἱ μετὰ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων τῶν πρὸς διακονίαν ἀποστελλομένων τὸ ἅγιον Πνεῦμα τιθέντες. Ἀλλ' οὐκ ἔχουσι.

Διόπερ ἀκουέτωσαν καὶ ἑτέρας μαρτυρίας διαρρήδην καὶ αὐτῆς κυριολογούσης τὸ Πνεῦμα. «Ὁ δὲ Κύριος, φησι, τὸ Πνεῦμά ἐστι.» Καὶ πάλιν· «Καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.» Ὥστε δὲ μηδεμίαν ἀντιλογίας ἀφορμὴν καταλιπεῖν,

αὐτὴν παραθήσομαι τοῦ ἀποστόλου τὴν λέξιν· « Ἄχρι γὰρ D τῆς σήμερον, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ὅταν δὲ ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, 165A περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. » Τί τοῦτο λέγων; Ὅτι ὁ ψιλῇ τῇ διανοίᾳ τοῦ γράμματος προσκαθήμενος καὶ αὐτοῦ που περὶ τὰ νομικὰ παρατηρήματα διατρίβων, οἷόν τινι παραπετάσματι τῇ Ἰουδαϊκῇ τοῦ γράμματος ἐκδοχῇ τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ συγκεκάλυπται· καὶ τοῦτο πάσχει παρὰ τὸ ἀγνοεῖν ὅτι ἡ σωματικὴ τοῦ νόμου τήρησις ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται, τῶν τύπων λοιπὸν μεταληφθέντων εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἀργοῦσι γὰρ λύχνοι τῇ τοῦ ἡλίου παρουσίᾳ· καὶ σχολάζει ὁ νόμος καὶ προφητεῖαι κατασιγάζονται, τῆς ἀληθείας ἀναφανείσης. Ὁ μέντοι δυνηθεὶς ἐπὶ τὸ βάθος διακύψαι τῆς νομικῆς ἐννοίας, καὶ τὴν ἐκ τοῦ γράμματος ἀσάφειαν, οἷόν τι καταπέτασμα, διασχών, εἴσω γενέσθαι τῶν ἀπορρήτων, οὗτος B ἐμιμήσατο τὸν Μωσῆν ἐν τῷ διαλέγεσθαι τῷ Θεῷ, περιαιροῦντα τὸ κάλυμμα, ἐπιστρέφων καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ γράμματος πρὸς τὸ πνεῦμα. Ὥστε ἀναλογεῖν τῷ μὲν ἐπὶ τοῦ προσώπου Μωϋσέως καλύμματι τὴν τῶν νομικῶν διδαγμάτων ἀσάφειαν· τῇ δὲ ἐπιστροφῇ, τῇ πρὸς τὸν Κύριον, τὴν πνευματικὴν θεωρίαν. Ὁ οὖν ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ νόμου περιελὼν τὸ γράμμα, ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Κύριον — ὁ δὲ Κύριος νῦν τὸ Πνεῦμα λέγεται —, καὶ ὅμοιος γίνεται Μωϋσεῖ ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπον δεδοξασμένον ἔχοντι. Ὡς γὰρ τὰ τοῖς ἀνθηροῖς χρώμασι παρακείμενα, ἐκ τῆς περιρρεούσης αὐγῆς καὶ αὐτὰ καταχρώννυται· οὕτως ὁ ἐναργῶς ἐνατενίσας τῷ Πνεύματι, ἐκ τῆς ἐκείνου δόξης μεταμορφοῦταί πως πρὸς τὸ φανότερον, οἷόν τινι φωτί, τῇ C ἐκ τοῦ Πνεύματος ἀληθείᾳ τὴν καρδίαν καταλαμπόμενος. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ 'μεταμορφοῦσθαι ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν', οὐ μικρολόγως, οὐδὲ ἀμυδρῶς, ἀλλ' ἐπὶ τοσοῦτον ἐφ' ὅσον ἐστὶν εἰκὸς τὸν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φωτιζόμενον. Οὐ δυσωπῇ, ἄνθρωπε, τὸν ἀπόστολον λέγοντα ὅτι « Ναὸς Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν »; Ἆρα τὸ δουλικὸν οἰκητήριον κατεδέξατο ἄν ποτε τῇ τοῦ ναοῦ προσηγορίᾳ τιμῆσαι; Τί δὲ ὁ « θεόπνευστον » τὴν Γραφὴν ὀνομάζων, διὰ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος συγγραφεῖσαν, μὴ τοῖς τοῦ

καθυβρίζοντος καὶ κατασμικρύνοντος αὐτὸ προσρήμασι κέχρηται;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

165] **Σύστασις τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας τοῦ Πνεύματος, ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον.**

53. Οὐ μόνον δὲ ἐξ ὧν τὰς αὐτὰς προσηγορίας ἔχει καὶ κοινωνόν ἐστι τῶν ἐνεργειῶν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, τὸ ὑπερέχον αὐτοῦ τῆς φύσεως γνώριμον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν ὁμοίως ἐστὶ πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον.

Ἃ γὰρ περὶ τοῦ Πατρός φησιν, ὡς ἐπέκεινα ὄντος ἀνθρωπίνης ἐννοίας, καὶ ἃ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ταῦτα ὁ Κύριος καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγει· «Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος
168A σε οὐκ ἔγνω», τὸν κόσμον λέγων νῦν, οὐχὶ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς σύστημα, ἀλλὰ τὴν ἐπίκηρον ταύτην καὶ μυρίαις μεταβολαῖς ὑποκειμένην ζωήν. Καὶ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενος «Ἔτι μικρόν, φησί, καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ· ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με.» Πάλιν ἐνταῦθα τοὺς τῇ ὑλικῇ καὶ σαρκικῇ προσδεδεμένους ζωῇ, καὶ μόνοις ὀφθαλμοῖς τὴν ἀλήθειαν ἐπιτρέποντας κόσμον προσαγορεύων, οἳ τῇ ἀπιστίᾳ τῆς ἀναστάσεως οὐκέτι ἔμελλον τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας τὸν Κύριον ἡμῶν ὄψεσθαι.

Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπε· «Τὸ Πνεῦμα, φησί, τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτό, οὐδὲ γινώσκει αὐτό. Ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ ὅτι παρ' ὑμῖν μένει.» Ὁ μὲν γὰρ σάρκινος ἄνθρωπος,
B ἀγύμναστον ἔχων πρὸς θεωρίαν τὸν νοῦν, μᾶλλον δὲ ὅλον, ὥσπερ ἐν βορβόρῳ, τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς κατορωρυγμένον φέρων, ἀδυνατεῖ πρὸς τὸ πνευματικὸν φῶς τῆς ἀληθείας ἀναβλέψαι. Διὸ ὁ κόσμος, τουτέστιν ἡ τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς δεδουλωμένη ζωή, οἷον ὀφθαλμὸς ἀσθενὴς φῶς ἡλιακῆς ἀκτῖνος, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν οὐχ ὑποδέχεται. Τοῖς μέντοι μαθηταῖς ἑαυτοῦ καθαρότητα ζωῆς ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτοῦ μαρτυρήσας ὁ Κύριος, τὸ καὶ ἐποπτικοῖς ἤδη εἶναι καὶ θεωρητικοῖς τοῦ Πνεύματος ἀποδίδωσιν· «Ἤδη γάρ, φησίν, ὑμεῖς καθαροί ἐστε, διὰ τὸν λόγον ὃν

λελάληκα ὑμῖν.» Ὅθεν ὁ μὲν κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν· οὐ γὰρ θεωρεῖ αὐτό. «Ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει.» Ταῦτα λέγει καὶ Ἡσαΐας· «Ὁ στερεώσας τὴν γῆν
C καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ δοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ Πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν.» Οἱ γὰρ καταπατοῦντες τὰ γήϊνα καὶ ὑπεράνω αὐτῶν γενόμενοι, ἄξιοι τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεμαρτύρηνται. Τὸ οὖν ἀχώρητον μὲν τῷ κόσμῳ, τοῖς ἁγίοις δὲ μόνοις διὰ καθαρότητα τῆς καρδίας θεωρητόν, τί χρὴ νομίζεσθαι, ἢ τὰς ποταπὰς τιμὰς συμμέτρους ὑπάρχειν αὐτῷ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

[168] **Ὅτι δοξολογία Πνεύματός ἐστιν ἡ τῶν προσόντων αὐτῷ ἀπαρίθμησις.**

54. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων ἑκάστη δυνάμεων ἐν περιγραπτῷ τόπῳ τυγχάνειν πεπίστευται. Ὁ γὰρ τῷ Κορνηλίῳ ἐπιστὰς ἄγγελος, οὐκ ἦν ἐν ταὐτῷ καὶ παρὰ τῷ Φιλίππῳ, οὐδὲ ὁ
D ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῷ Ζαχαρίᾳ διαλεγόμενος, κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ ἐν οὐρανῷ τὴν οἰκείαν στάσιν ἐπλήρου. Τὸ μέντοι Πνεῦμα ὁμοῦ τε ἐν Ἀββακοὺμ ἐνεργεῖν καὶ ἐν
169 A Δανιὴλ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας πεπίστευται, καὶ ἐν τῷ καταρράκτῃ εἶναι μετὰ Ἱερεμίου καὶ μετὰ Ἰεζεκιὴλ ἐπὶ τοῦ Χοβάρ. «Πνεῦμα γὰρ Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην.» Καί· «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;» Καὶ ὁ προφήτης· «Διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, λέγει Κύριος· καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν.» Τὸ δὲ πανταχοῦ ὂν καὶ Θεῷ συμπαρόν, τῆς ποίας προσήκει νομίζειν φύσεως; τῆς πάντα περιεχούσης, ἢ τῆς μερικοῖς ἐμπεριειλημμένης χωρίοις, ὁποίαν τὴν τῶν ἀγγέλων ὁ λόγος ἔδειξεν; Ἀλλ' οὐκ ἄν τις εἴποι. Τὸ οὖν θεῖον τῇ φύσει, τὸ ἀχώρητον τῷ μεγέθει, τὸ δυνατὸν ἐν ταῖς ἐνεργείαις, τὸ ἀγαθὸν ἐν ταῖς εὐεργεσίαις μὴ ὑπερυψώσομεν; μὴ δοξάσομεν;

B Ἐγὼ δὲ οὐδὲ ἄλλο τι τὴν δόξαν τίθεμαι, ἢ τῶν προσόντων αὐτῷ θαυμάτων τὴν ἐξαρίθμησιν. Ὥστε ἢ οὐδὲ μεμνῆσθαι ἡμᾶς τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν ἐπιτάξουσιν οὗτοι, ἢ πάντως ἡ τῶν προσόντων διέξοδος τῆς μεγίστης δοξολογίας ἐστί

πλήρωσις. Οὐδὲ γὰρ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἄλλως δοξάζειν ἔχομεν, ἢ τῷ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν διεξιέναι αὐτοῦ τὰ θαύματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ΄

[169] **Ἔλεγχος τῆς ἀτοπίας τῶν μὴ δοξαζόντων τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς πρὸς τὰ ἐν τῇ κτίσει δοξαστὰ παραθέσεως.**

55 Εἶτα «δόξῃ μὲν καὶ τιμῇ ἐστεφάνωται» ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, καὶ «δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ποιοῦντι
C τὸ ἀγαθὸν» ἐν ἐπαγγελίαις ἀπόκειται. Ἔστι δέ τις καὶ ἰδίως τοῦ Ἰσραὴλ δόξα· «ὧν ἡ υἱοθεσία, φησί, καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ λατρεία». Καὶ ἑαυτοῦ τινα δόξαν ὁ ψαλμῳδὸς λέγει· «Ὅταν ψάλῃ σοι ἡ δόξα μου». Καὶ πάλιν· «Ἐξεγέρθητι ἡ δόξα μου». Ἔστι δέ τις δόξα ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων· κατὰ δὲ τὸν ἀπόστολον καὶ «ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως διὰ δόξης».

Τοσούτων οὖν δοξαζομένων, τὸ Πνεῦμα μόνον τῶν πάντων ἀδόξαστον εἶναι βούλει; Καίτοιγε «ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος, φησίν, ἐστὶν ἐν δόξῃ». Πῶς οὖν αὐτὸ ἀνάξιον τοῦ δοξάζεσθαι; Καὶ μεγάλη μὲν ἡ δόξα τοῦ
172A δικαίου, κατὰ τὸν ψαλμῳδόν· δόξα δὲ τοῦ Πνεύματος κατὰ σέ, οὐδεμία. Πῶς οὖν οὐ πρόδηλος ὁ κίνδυνος ἐκ τῶν τοιούτων λόγων τὴν ἄφυκτον ἁμαρτίαν ἐφ' ἑαυτοὺς ἐπισπᾶσθαι; Εἰ ὁ σωζόμενος ἐκ τῶν τῆς δικαιοσύνης ἔργων ἄνθρωπος καὶ τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον δοξάζει, τοσούτου ἂν δέοι τὸ Πνεῦμα τῆς ὀφειλομένης δόξης ἀποστερεῖν.

Ἔστω, φασί, δοξαστόν, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ τίνα ἔχει λόγον ἑτέραν χώραν ἐπινοεῖν τῷ Πνεύματι, τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου τεταγμένην καταλιπόντας, καὶ τῆς κατὰ τὴν δόξαν κοινωνίας ἀποστερεῖν τὸ πανταχοῦ συναναληφθὲν τῇ θεότητι, ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως, ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἀπολυτρώσεως, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῶν δυνάμεων, ἐν τῇ ἐνοικήσει τῶν ἁγίων, ἐν ταῖς εἰς τὸ ὑπήκοον χάρισιν;
B Οὐδὲ γάρ ἐστιν ὅλως δωρεά τις ἄνευ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν κτίσιν ἀφικνουμένη· ὅπου γε οὐδὲ ῥῆμα ψιλὸν ἐν ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀπολογίαις δυνατὸν λαλῆσαι μὴ συνεργουμένους παρὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις παρὰ τοῦ

Κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν μεμαθήκαμεν. Ἅπαντα δὲ ταῦτα παριδόντας καὶ τῆς ἐν πᾶσι κοινωνίας ἐπιλαθομένους, ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διασπᾶν, οὐκ οἶδα εἴ τις μέτοχος Πνεύματος ἁγίου συνθήσεται. Ποῦ τοίνυν φέροντες αὐτὸ τάξομεν, μετὰ τῆς κτίσεως; Ἀλλ' ἡ κτίσις πᾶσα δουλεύει· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθεροῖ· «Οὗ γὰρ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία.»

Καὶ πολλῶν ἐνόντων εἰπεῖν, ὅπως οὐ προσήκει τῇ κτιστῇ φύσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συγκαταριθμεῖν, τὸν περὶ τούτων C νῦν ὑπερθήσομαι λόγον. Εἰ γὰρ μέλλοιμεν πρὸς ἀξίαν τοῦ προβλήματος τάς τε παρ' ἑαυτῶν κατασκευὰς ἐπάγειν, καὶ τὰ παρὰ τῶν ἐναντίων προβαλλόμενα διαλύειν, πολλῶν ἡμῖν δεήσει λόγων, καὶ ἀποκναίσαιμεν τῇ πολυφωνίᾳ τῆς βίβλου τοὺς ἐντυγχάνοντας. Διόπερ ἰδίᾳ πραγματείᾳ ἐκεῖνο ταμιευσάμενοι, τῶν προκειμένων ἐχώμεθα.

56. Σκεψώμεθα οὖν τὰ καθέκαστον. Φύσει ἐστὶν ἀγαθόν, ὡς ἀγαθὸς ὁ Πατὴρ καὶ ἀγαθὸς ὁ Υἱός. Ἡ κτίσις δὲ ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ ἀγαθοῦ μέτοχός ἐστι τῆς ἀγαθότητος. Οἶδε τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· ἡ κτίσις δὲ λαμβάνει τὴν φανέρωσιν τῶν ἀπορρήτων διὰ τοῦ Πνεύματος. Ζωοποιεῖ μετὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα ζωογονοῦντος, μετὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ διδόντος D ζωήν. «Ὁ γὰρ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει, 173A φησί, καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.» Καὶ πάλιν· «Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς.» Ἀλλὰ καὶ «τὸ Πνεῦμα, φησί, ζωοποιεῖ». Καὶ πάλιν· «Τὸ δὲ Πνεῦμα, φησί, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην.» Καὶ ὁ Κύριος μαρτυρεῖ τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ ζωοποιοῦν· «Ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν.» Πῶς οὖν τῆς ζωοποιοῦ δυνάμεως ἀποξενώσαντες τὸ Πνεῦμα, τῇ ἐπιδεομένῃ τῆς ζωῆς φύσει προσοικειώσομεν; Τίς οὕτω δύσερις, τίς οὕτω δωρεᾶς ἐπουρανίου ἀμέτοχος, καὶ τῶν καλῶν τοῦ Θεοῦ ῥημάτων ἄγευστος, τίς οὕτως ἐλπίδων αἰωνίων ἄμοιρος, ὡς τῇ κτίσει συντάξαι τὸ Πνεῦμα, τῆς θεότητος ἀποστήσας;

57. Ἐν ἡμῖν, φησί, τὸ Πνεῦμα ὡς δῶρόν ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐ δήπου δὲ τὸ δῶρον ταῖς ἴσαις τιμαῖς τῷ δεδωκότι B σεμνύνεται. Δῶρον μὲν οὖν Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ δῶρον ζωῆς. «Ὁ γὰρ νόμος, φησί, τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς.» Καὶ δῶρον δυνάμεως· «Λήψεσθε γὰρ δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς.»

Ἆρ' οὖν διὰ τοῦτο εὐκαταφρόνητον, ἢ οὐχὶ καὶ τὸν Υἱὸν ἐχαρίσατο τοῖς ἀνθρώποις, «Ὅς γε, φησί, τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται;» Καὶ ἑτέρωθι «Ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν», περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγων.

Ὥστε πῶς οἱ ταῦτα λέγοντες οὐχὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀγνωμοσύνην παρεληλύθασι, τῇ ὑπερβολῇ τῆς χρηστότητος ἐφόδιον εἰς βλασφημίαν κεχρημένοι; Ἐγκαλοῦσι γὰρ τῷ Πνεύματι ὅτι παρρησίαν ἡμῖν δίδωσι καλεῖν Πατέρα ἑαυτῶν τὸν Θεόν. «Ἐξαπέστειλε γὰρ ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον· Ἀββᾶ ὁ Πατήρ», ἵνα ἡ ἐκείνου φωνὴ τῶν δεξαμένων ἰδία γένηται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'

[173] **Ὅτι τῇ ἐν συλλαβῇ ἀντὶ τῆς σὺν ἡ Γραφὴ κέχρηται, ἐν ᾧ καὶ ὅτι ἡ καὶ ἰσοδυναμεῖ τῇ σύν.**

58. Πῶς οὖν, φησίν, ἡ Γραφὴ οὐδαμοῦ συνδοξαζόμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα παρέδωκεν, ἀλλὰ πεφυλαγμένως ἐξέκλινε τὸ 'σὺν τῷ Πνεύματι' εἰπεῖν; πανταχοῦ δὲ τὸ ἐν αὐτῷ δοξάζειν ὡς ἁρμοδιώτερον προετίμησεν;

Ἐγὼ δὲ οὐδ' ἂν αὐτὸς φαίην ἀτιμοτέρας εἶναι διανοίας
D παραστατικὴν τὴν ἐν συλλαβήν, ἀλλ' ὑγιῶς ἐκλαμβανομένην πρὸς τὸ μέγιστον ὕψος ἀνάγειν τὰς διανοίας ὅπου γε καὶ ἀντὶ τῆς σύν, πολλαχοῦ κειμένην αὐτὴν τετηρήκαμεν. Ὡς τό· «Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὁλοκαυτώμασιν», ἀντὶ τοῦ μετὰ ὁλοκαυτωμάτων. Καὶ «ἐξήγαγεν
176 A αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ», τουτέστι μετὰ ἀργυρίου καὶ χρυσίου. Καὶ τό· «Οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν», ἀντὶ τοῦ σὺν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν, καὶ μυρία τοιαῦτα. Ὅλως δὲ ἡδέως ἂν μάθοιμι παρὰ τῆς νέας σοφίας, ποίαν δοξολογίαν ὁ ἀπόστολος διὰ τοῦ ἐν ῥήματος ἀπεπλήρωσε, κατὰ τὸν τύπον ὃν οὗτοι νῦν ὡς ἐκ τῆς Γραφῆς ἀναφέρουσιν. Οὐδαμοῦ γὰρ εὗρον λεγόμενον τό· 'σοὶ τῷ Πατρὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι', ὅπερ τούτοις ἐστὶ νῦν καὶ αὐτῆς, ὡς εἰπεῖν, τῆς ἀναπνοῆς συνηθέστερον. Διεσπασμένως μὲν γὰρ

τούτων ἕκαστόν ἐστιν εὑρεῖν· συνημμένως δὲ ἐν τῇ συντάξει
B ταύτῃ οὐδαμοῦ δεικνύειν ἕξουσιν. Ὥστε εἰ μὲν ἀκριβολογοῦνται περὶ τὰ ἔγγραφα, δειξάτωσαν πόθεν λέγουσιν. Εἰ δὲ συγχωροῦσι τῇ συνηθείᾳ, μηδὲ ἡμᾶς ἐξειργέτωσαν.

59. Ἡμεῖς γὰρ ἀμφοτέρας ἐν τῇ τῶν πιστῶν χρήσει καταλαμβάνοντες τὰς ῥήσεις, ἀμφοτέραις κεχρήμεθα· τὴν μὲν δόξαν τῷ Πνεύματι ὁμοίως ἀφ' ἑκατέρας πληροῦσθαι πεπιστευκότες· τοὺς δὲ κακουργοῦντας τὴν ἀλήθειαν ἐπιστομίζεσθαι μᾶλλον διὰ τῆς προκειμένης λέξεως, ἥτις τὴν δύναμιν τῶν Γραφῶν παραπλησίαν ἔχουσα, οὐκέτι ἐστὶν ὁμοίως τοῖς ἐναντίοις εὐεπιχείρητος· ἔστι δὲ αὕτη ἡ ἀντιλεγομένη νῦν παρὰ τούτων — ἀντὶ τοῦ καὶ συνδέσμου παρειλημμένη. Ἴσον γάρ ἐστιν εἰπεῖν ‛Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος', καὶ ‛Παῦλος σὺν Τιμοθέῳ καὶ Σιλουανῷ'.
C Ἡ γὰρ συμπλοκὴ τῶν ὀνομάτων δι' ἑκατέρας ὁμοίως τῆς ἐκφωνήσεως σῴζεται. Εἰ τοίνυν, τοῦ Κυρίου εἰπόντος Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, αὐτὸς εἴποιμι Πατέρα καὶ Υἱὸν σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἄλλο τι εἰρηκὼς κατὰ τὴν δύναμιν ἔσομαι; Τῆς δὲ διὰ τοῦ καὶ συνδέσμου συμπλοκῆς τῶν ὀνομάτων, πολλὰ τὰ μαρτύρια. «Ἡ χάρις γάρ, φησί, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος.» Καὶ πάλιν· «Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος.» Εἰ τοίνυν ἀντὶ τῆς καὶ τῇ σὺν ἐθελήσαιμεν χρήσασθαι, τί διάφορον πεποιηκότες ἐσόμεθα; Ἐγὼ μὲν οὐχ ὁρῶ, πλὴν εἰ μὴ ψυχραῖς γραμματικαῖς τις τὸν μὲν σύνδεσμον ὡς συμπλεκτικὸν καὶ πλείονα ποιοῦντα τὴν ἕνωσιν προτιμῴη, τὴν δὲ πρόθεσιν, ὡς οὐκ ἔχουσαν τὴν ἴσην δύναμιν, ἀποπέμποιτο. Ἀλλ' εἴ γε περὶ τούτων τὰς εὐθύνας ὑπείχομεν, ἴσως οὐκ ἂν πολλοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀπολογίαν ἐπεδεήθημεν.
177A Νῦν δέ, οὐ περὶ συλλαβῶν οὐδὲ περὶ τοιοῦδε ἢ τοιοῦδε φωνῆς ἤχου ὁ λόγος αὐτοῖς, ἀλλὰ περὶ πραγμάτων ἐν δυνάμει καὶ ἀληθείᾳ μεγίστην ἐχόντων διαφοράν. Ὧν ἕνεκεν, ἀπαρατηρήτου τῆς χρήσεως τῶν συλλαβῶν οὔσης, οὗτοι τὰς μὲν ἐγγράφειν, τὰς δὲ ἀποδιώκειν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιχειροῦσιν. Ἐγὼ δέ, εἰ καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἀκοῆς ἐναργὲς ἔχει τὸ χρήσιμον, ἀλλ' οὖν καὶ τὸν λόγον παρέξομαι καθ' ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν οὐκ ἀργῶς συμπαρέλαβον τὴν χρῆσιν τῆς προθέσεως ταύτης. Πρὸς γὰρ τῷ τὸ τοῦ Σαβελλίου κακὸν

ἰσοσθενῶς τῇ καὶ συλλαβῇ διελέγχειν, καὶ παραπλησίως ἐκείνῃ τὸ τῶν ὑποστάσεων ἴδιον παριστᾶν, ὡς τό « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα », καὶ τό « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν », ἐξαίρετον ἔχει τῆς ἀϊδίου κοινωνίας καὶ ἀπαύστου
B συναφείας τὸ μαρτύριον. Ὁ γὰρ εἰπὼν σὺν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι, ὁμοῦ τήν τε τῶν ὑποστάσεων ἰδιότητα καὶ τὸ ἀχώριστον τῆς κοινωνίας ἔδειξεν. Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶν ἰδεῖν· ὁ μὲν καὶ σύνδεσμος τὸ κοινὸν τῆς ἐνεργείας παρίστησιν· ἡ δὲ σὺν πρόθεσις τὴν κοινωνίαν πως συνενδείκνυται. Οἷον, ἔπλευσαν εἰς Μακεδονίαν Παῦλος καὶ Τιμόθεος· ἀλλὰ καὶ Τυχικὸς καὶ Ὀνήσιμος ἀπεστάλησαν Κολοσσαεῦσιν· ἐκ τούτων, ὅτι μὲν ταὐτὸν ἐνήργησαν, μεμαθήκαμεν. Ἐὰν δὲ ἀκούσωμεν ὅτι συνέπλευσαν καὶ συναπεστάλησαν, ὅτι καὶ μετ᾽ ἀλλήλων τὴν πρᾶξιν ἐπλήρωσαν προσεδιδάχθημεν. Οὕτω τὸ τοῦ Σαβελλίου κακόν, ὡς οὐδεμία τῶν ἄλλων φωνῶν καταλύουσα, προστίθησιν ἐκείνοις
C καὶ τοὺς κατὰ διάμετρον ἀσεβοῦντας. Λέγω δὴ τούτους οἳ χρονικοῖς διαστήμασι τοῦ μὲν Πατρὸς τὸν Υἱόν, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διαιροῦσι.

60. Πρὸς δὲ τὴν ἐν συλλαβὴν ἐκεῖνο μάλιστα τὸ διάφορον ἔχει, ὅτι ἡ μὲν σὺν τὴν πρὸς ἀλλήλους συνάφειαν τῶν κοινωνούντων παρίστησιν, οἷον τῶν συμπλεόντων, ἢ συνοικούντων, ἢ ὁτιοῦν τῶν πάντων κοινῶς ἐκτελούντων· ἡ δὲ ἐν τὴν σχέσιν τὴν πρὸς τὸ ἐν ᾧ τυγχάνουσιν ἐνεργοῦντες δηλοῖ. Ἐμπλέουσι γὰρ καὶ ἐνοικοῦσιν ἀκούσαντες, τὸ σκάφος καὶ τὴν οἰκίαν εὐθὺς ἐννοήσαμεν.

Κατὰ μὲν οὖν τὴν κοινὴν χρῆσιν, ἡ πρὸς ἀλλήλας αὐτῶν διαφορὰ τοιαύτη, καὶ ἐπὶ πλεῖον ἂν εὑρεθείη παρὰ τῶν φιλοπόνων. Οὐ γὰρ ἐμοὶ σχολὴ τὰ περὶ τῶν συλλαβῶν
D ἐξετάζειν. Ἐπεὶ οὖν δέδεικται ἡ σὺν εὐσημότατα ἀποδιδοῦσα τῆς συναφείας τὴν ἔννοιαν, γενέσθω ὑμῖν ἔνσπονδος, εἰ δοκεῖ, καὶ παύσασθε τοῦ χαλεποῦ πρὸς αὐτὴν καὶ ἀκηρύκτου πολέ-
180A μου. Ὅμως μέντοι οὕτως εὐφήμου τῆς φωνῆς ὑπαρχούσης, εἴ τῳ φίλον ἐν δοξολογίαις τῇ καὶ συλλαβῇ συνδεῖν τὰ ὀνόματα καὶ δοξάζειν, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος μεμαθήκαμεν, Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὕτω γινέσθω, οὐδεὶς ἀντερεῖ. Ἐπὶ τούτοις, εἰ δοκεῖ, καταθώμεθα. Ἀλλὰ τὰς γλώσσας ἂν προοῖντο μᾶλλον, ἢ τὴν φωνὴν ταύτην δέξαιντο.

Τοῦτο μὲν οὖν ἐστιν, ὃ τὸν ἀκήρυκτον ἡμῖν καὶ ἄσπονδον πόλεμον ἐπεγείρει. Ἐν τῷ Πνεύματι, φησί, τῷ ἁγίῳ τὴν δοξολογίαν ἀποδοτέον τῷ Θεῷ, οὐχὶ δὲ καὶ τῷ Πνεύματι· καὶ ἐκθυμότατα τῆς φωνῆς ταύτης, ὡς ταπεινωτικῆς τοῦ Πνεύματος, περιέχονται. Περὶ ἧς οὐκ ἄχρηστον καὶ διὰ μακροτέρων εἰπεῖν· Ὧν ἀκούσαντες οὕτω θαυμάσαιμεν ἄν, εἰ μὴ ὡς προδότιν αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος
B δόξαν αὐτομολοῦσαν ἀποκηρύξωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ΄

[180] **Ὅτι ὁσαχῶς λέγεται τὸ ἐν, τοσαυταχῶς καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος λαμβάνεται.**

61. Ἐμοὶ τοίνυν σκοπουμένῳ δοκεῖ, ἁπλῆς καὶ συντόμου τῆς ἐκφωνήσεως οὔσης, πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι τὰ δι' αὐτῆς σημαινόμενα. Ὁσαχῶς γὰρ λέγεται τὸ ἐν, τοσαυταχῶς εὑρίσκομεν ταῖς περὶ τοῦ Πνεύματος ἐννοίαις ὑπηρετούμενον. Λέγεται μὲν οὖν τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ εἶναι, καὶ ἡ δύναμις ἐν τῷ δεκτικῷ, καὶ ἡ ἕξις ἐν τῷ κατ' αὐτὴν διακειμένῳ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Οὐκοῦν καθὸ μὲν τελειωτικὸν τὸ ἅγιον
C Πνεῦμα τῶν λογικῶν, ἀπαρτίζον αὐτῶν τὴν ἀκρότητα, τὸν τοῦ εἴδους λόγον ἐπέχει. Ὁ γὰρ μηκέτι κατὰ σάρκα ζῶν, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ἀγόμενος, καὶ υἱὸς Θεοῦ χρηματίζων καὶ σύμμορφος τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γενόμενος, πνευματικὸς ὀνομάζεται.

Καὶ ὡς ἡ δύναμις τοῦ ὁρᾶν ἐν τῷ ὑγιαίνοντι ὀφθαλμῷ, οὕτως ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ κεκαθαρμένῃ ψυχῇ. Διὸ καὶ Παῦλος εὔχεται Ἐφεσίοις, πεφωτισμένους ὀφθαλμοὺς αὐτῶν εἶναι ἐν τῷ Πνεύματι τῆς σοφίας. Καὶ ὡς ἡ τέχνη ἐν τῷ ἀναλαβόντι αὐτήν, οὕτως ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ὑποδεξαμένῳ, ἀεὶ μὲν συμπαροῦσα, οὐχὶ δὲ καὶ ἐνεργοῦσα διηνεκῶς. Ἐπεὶ καὶ ἡ τέχνη, δυνάμει μὲν ἐν τῷ τεχνίτῃ ἐστίν, ἐνεργείᾳ δὲ τότε, ὅταν κατ' αὐτὴν ἐνεργῇ. Οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀεὶ μὲν συμπάρεστι τοῖς ἀξίοις,
D ἐνεργεῖ δὲ κατὰ τὴν χρείαν, ἢ ἐν προφητείαις, ἢ ἐν ἰάμασιν, ἢ ἐν ἄλλοις τισὶ δυνάμεων ἐνεργήμασιν.

Ἔτι ὡς ἐν σώμασιν ὑγίεια, ἢ θερμότης, ἢ ὅλως αἱ εὐκίνητοι διαθέσεις, οὕτω καὶ ἐν ψυχῇ πολλάκις ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα,

τοῖς διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀνίδρυτον εὐκόλως ἣν ἔλαβον χάριν ἀπωθουμένοις [illegible], ὡς ἦν ὁ Σαοὺλ
181 A καὶ οἱ ἑβδομήκοντα πρεσβύτεροι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ πλὴν μόνων Ἐλδὰδ καὶ Μωδάδ (τούτοις γὰρ μόνοις ἐκ πάντων φαίνεται παραμεῖναι τὸ Πνεῦμα), καὶ ὅλως εἴ τις τούτοις τὴν προαίρεσιν παραπλήσιος. Καὶ ὡς λόγος δὲ ἐν ψυχῇ, ποτὲ μὲν ὢν τὸ ἐγκάρδιον νόημα, ποτὲ δὲ ὡς ὁ προφερόμενος διὰ γλώσσης, οὕτω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, νῦν μὲν ὅταν συμμαρτυρῇ τῷ πνεύματι ἡμῶν καὶ ὅταν κράζῃ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· «Ἀββᾶ ὁ Πατήρ», νῦν δὲ ὅταν ὑπὲρ ἡμῶν λαλῇ, κατὰ τὸ εἰρημένον· «Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν».

Ἤδη δὲ καὶ ὡς ὅλον ἐν μέρεσι νοεῖται τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν τῶν χαρισμάτων διαίρεσιν. Πάντες γὰρ ἀλλήλων ἐσμὲν μέλη, ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν
B δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα. Διὰ τοῦτο οὐ δύναται ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί· «Χρείαν σου οὐκ ἔχω»· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί· «Χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω». Ἀλλὰ πάντα μὲν ὁμοῦ συμπληροῖ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ Πνεύματος, ἀλλήλοις δὲ ἀναγκαίαν τὴν ἐκ τῶν χαρισμάτων ἀντιδίδωσιν ὠφέλειαν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἐν τῷ σώματι, ἓν ἕκαστον αὐτῶν, καθὼς ἠθέλησε. Τὰ μέντοι μέλη τὸ αὐτὸ μεριμνῶσιν ὑπὲρ ἀλλήλων κατὰ τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν τῆς συμπαθείας αὐτοῖς ὑπαρχούσης. Διόπερ «εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη». Καὶ ὡς μέρη δὲ ἐν ὅλῳ οἱ καθ' ἕνα ἐσμὲν ἐν τῷ Πνεύματι, ὅτι οἱ πάντες
C ἐν ἑνὶ σώματι εἰς ἓν Πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν.

62 Ὃ δὲ παράδοξον μὲν εἰπεῖν, ἀληθὲς δὲ οὐδενὸς ἔλαττον, ὅτι καὶ ὡς χώρα τῶν ἁγιαζομένων πολλάκις τὸ Πνεῦμα λέγεται. Καὶ φανήσεται οὐδὲ οὗτος ὁ τρόπος κατασμικρύνων τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μᾶλλον δοξάζων. Τὰ γάρ τοι σωματικὰ τῶν ὀνομάτων καὶ ἐπὶ τὰς πνευματικὰς ἐννοίας ἐναργείας ἕνεκεν πολλάκις ὁ λόγος μετακομίζει. Τετηρήκαμεν οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸν ψαλμῳδὸν λέγοντα· «Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς τόπον ὀχυρὸν τοῦ σῶσαί με». Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος· «Ἰδοὺ τόπος, φησί, παρ' ἐμοί, καὶ στῆθι ἐπὶ τῆς πέτρας», τί ἄλλο λέγων τὸν τόπον, ἢ τὴν
D ἐν Πνεύματι θεωρίαν, ἐν ᾗ γενόμενος, ἐδύνατο ἰδεῖν γνωστῶς ἐμφανιζόμενον αὐτῷ τὸν Θεὸν ὁ Μωϋσῆς; Οὗτός ἐστιν ὁ

τόπος ὁ τῆς ἀληθινῆς λατρείας ἴδιος. «Πρόσεχε γάρ, φησι, μὴ ἀνενέγκῃς τὰ ὁλοκαυτώματά σου ἐν παντὶ τόπῳ· ἀλλ' ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου.» Ποῖον οὖν ἐστιν ὁλοκαύτωμα πνευματικόν; Ἡ θυσία τῆς αἰνέσεως.
184A Ἐν ποίῳ δὲ τόπῳ ταύτην προσφέρομεν; ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ποῦ τοῦτο μεμαθήκαμεν; Παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος ὅτι «οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσουσι τῷ Πατρί». Τοῦτον τὸν τόπον ἰδὼν ὁ Ἰακὼβ ἔφη ὅτι «Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ». Ὥστε τὸ Πνεῦμα, τόπος ἀληθῶς τῶν ἁγίων. Καὶ ὁ ἅγιος, τόπος οἰκεῖος τῷ Πνεύματι, ἐμπαρέχων ἑαυτὸν πρὸς ἐνοίκησιν τὴν μετὰ Θεοῦ, καὶ ναὸς αὐτοῦ χρηματίζων. Ὡς γὰρ ἐν Χριστῷ λαλεῖ Παῦλος· «Κατενώπιον γάρ, φησί, Θεοῦ, ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν»· καὶ Χριστὸς ἐν Παύλῳ, ὡς αὐτὸς λέγει· «Ἢ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ», οὕτω καὶ «ἐν Πνεύματι λαλεῖ τὰ μυστήρια», καὶ τὸ Πνεῦμα πάλιν λαλεῖ ἐν αὐτῷ.

63. Ἐν μὲν οὖν τοῖς γεννητοῖς οὕτω πολυμερῶς καὶ
B πολυτρόπως ἐνεῖναι λέγεται τὸ Πνεῦμα. Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ οὐχὶ ἐνεῖναι μᾶλλον, ἀλλὰ συνεῖναι εἰπεῖν εὐσεβέστερον. Ἡ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῦ χάρις οἰκοῦντος ἐν τοῖς ἀξίοις καὶ ἐνεργοῦντος τὰ ἑαυτοῦ, καλῶς ἐνυπάρχειν τοῖς δεκτικοῖς αὐτοῦ λέγεται. Ἡ δὲ προαιώνιος ὕπαρξις, καὶ ἄπαυστος διαμονὴ μεθ' Υἱοῦ καὶ Πατρὸς θεωρουμένη, τὰς τῆς ἀιδίου συναφείας προσηγορίας ἐπιζητεῖ. Τὸ γὰρ κυρίως καὶ ἀληθῶς συνυπάρχειν ἐπὶ τῶν ἀχωρίστως ἀλλήλοις συνόντων λέγεται. Τὴν γὰρ θερμότητα τῷ μὲν πυρακτωθέντι σιδήρῳ ἐνυπάρχειν φαμέν· αὐτῷ δὲ τῷ πυρὶ συνυπάρχειν. Καὶ τὴν μὲν ὑγίειαν τῷ σώματι ἐνυπάρχειν, τὴν δὲ ζωὴν τῇ ψυχῇ συνυπάρχειν. Ὥστε ὅπου μὲν οἰκεία καὶ συμφυὴς καὶ ἀχώριστος ἡ κοινωνία, σημαντικωτέρα φωνὴ ἡ σύν, τῆς
C ἀχωρίστου κοινωνίας τὴν διάνοιαν ὑποβάλλουσα. Ὅπου δὲ προσγίνεσθαι ἡ ἀπ' αὐτοῦ χάρις καὶ πάλιν ἀπογίνεσθαι πέφυκεν, οἰκείως καὶ ἀληθῶς τὸ ἐνυπάρχειν λέγεται, κἂν τοῖς δεξαμένοις πολλάκις διὰ τὸ ἑδραῖον τῆς περὶ τὸ καλὸν διαθέσεως, ἡ ἀπ' αὐτοῦ χάρις διαρκὴς παραμένῃ.

Ὥστε ὅταν μὲν τὴν οἰκείαν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος ἐννοῶμεν, μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτὸ θεωροῦμεν. Ὅταν δὲ τὴν εἰς τοὺς μετόχους ἐνεργουμένην χάριν ἐνθυμηθῶμεν, ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα λέγομεν. Καὶ ἥ γε προσαγομένη δοξολογία

παρ' ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι, οὐχὶ τῆς ἐκείνου ἀξίας ὁμολογίαν ἔχει, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας αὐτῶν ἀσθενείας ἐξομολόγησιν δεικνύντων ὅτι οὔτε δοξάσαι ἀφ' ἑαυτῶν ἱκανοί ἐσμεν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἐν ᾧ D δυναμωθέντες, τὴν ὑπὲρ ὧν εὐεργετήθημεν, τῷ Θεῷ ἡμῶν εὐχαριστίαν ἀποπληροῦμεν κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀπὸ κακίας καθαρότητος, ἕτερος ἑτέρου πλέον ἢ ἔλαττον τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος βοηθείας μεταλαμβάνοντες, εἰς τὸ προσφέρειν τὰς θυσίας τῆς αἰνέσεως τῷ Θεῷ. Καθ' ἕνα μὲν οὖν τρόπον 185 A οὕτως εὐσεβῶς ἐν Πνεύματι τὴν εὐχαριστίαν ἀποπληροῦμεν. Καίτοι καὶ τοῦτο οὐκ ἀβαρές, αὐτόν τινα ἑαυτῷ μαρτυρεῖν, ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ ἐν ἐμοί, καὶ διὰ τῆς ἀπ' αὐτοῦ χάριτος σοφισθεὶς ἀναφέρω τὴν δόξαν. Παύλῳ γὰρ πρέπουσα ἡ φωνή «Δοκῶ γὰρ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν.» Καὶ πάλιν «Τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον, διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν» καὶ περὶ τοῦ Δανιὴλ ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον ἐν αὐτῷ καὶ εἴ τις ἐκείνοις τὴν ἀρετὴν παραπλήσιος.

64. Δεύτερος δὲ νοῦς, οὐδὲ αὐτὸς ἀπόβλητος ὅτι ὥσπερ ἐν τῷ Υἱῷ ὁρᾶται ὁ Πατήρ, οὕτως ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι. Ἡ τοίνυν ἐν τῷ Πνεύματι προσκύνησις, τὴν ὡς ἐν φωτὶ γινομένην τῆς διανοίας ἡμῶν ἐνέργειαν ὑποβάλλει, ὡς ἐκ B τῶν πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν εἰρημένων ἂν μάθοις. Ἐν τόπῳ γὰρ εἶναι τὴν προσκύνησιν ἐκ τῆς ἐγχωρίου συνηθείας ἠπατημένην ὁ Κύριος ἡμῶν μεταδιδάσκων, ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ χρῆναι προσκυνεῖν ἔφησεν, ἑαυτὸν λέγων δηλαδὴ τὴν ἀλήθειαν. Ὥσπερ οὖν ἐν τῷ Υἱῷ προσκύνησιν λέγομεν, τὴν ὡς ἐν εἰκόνι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, οὕτω καὶ ἐν τῷ Πνεύματι, ὡς ἐν ἑαυτῷ δεικνύντι τὴν τοῦ Κυρίου θεότητα. Διὸ καὶ ἐν τῇ προσκυνήσει ἀχώριστον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἔξω μὲν γὰρ ὑπάρχων αὐτοῦ, οὐδὲ προσκυνήσεις τὸ παράπαν ἐν αὐτῷ δὲ γενόμενος οὐδενὶ τρόπῳ ἀποχωρίσεις ἀπὸ Θεοῦ οὐ μᾶλλόν γε, ἢ τῶν ὁρατῶν ἀποστήσεις τὸ φῶς. Ἀδύνατον γὰρ ἰδεῖν τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, μὴ ἐν τῷ φωτισμῷ τοῦ Πνεύματος. C Καὶ τὸν ἐνατενίζοντα τῇ εἰκόνι, ἀμήχανον τῆς εἰκόνος ἀποχωρίσαι τὸ φῶς. Τὸ γὰρ τοῦ ὁρᾶν αἴτιον, ἐξ ἀνάγκης συγκαθορᾶται τοῖς ὁρατοῖς. Ὥστε οἰκείως καὶ ἀκολούθως διὰ μὲν τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Πνεύματος, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καθορῶμεν διὰ δὲ τοῦ χαρακτῆρος, ἐπὶ τὸν οὗ ἐστιν ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ ἰσότυπος σφραγὶς ἀναγόμεθα.

[185] Πόθεν ἡ σὺν ἤρξατο συλλαβὴ καὶ ποίαν δύναμιν ἔχει· ἐν ᾧ καὶ τὰ περὶ τῶν ἀγράφων τῆς Ἐκκλησίας νομίμων

65 Τίνος οὖν ἕνεκεν, φασίν, ἰδίως προσηκούσης τῷ Πνεύματι τῆς ἐν συλλαβῆς, καὶ εἰς πᾶσαν ἡμῖν τὴν περὶ D αὐτοῦ ἔννοιαν ἐξαρκούσης, τὴν καινὴν ταύτην ὑμεῖς συλλαβὴν ἐπεισηγάγετε, σὺν τῷ Πνεύματι λέγοντες, καὶ οὐκ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, οὔτε ἄλλως ἀναγκαίαν, οὔτε νενομισμένα ταῖς Ἐκκλησίαις φθεγγόμενοι;

Ὡς μὲν οὖν οὐχὶ ἀποκληρωτικῶς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ ἐν συλλαβὴ διακεκλήρωται, ἀλλὰ κοινὴ Πατρός ἐστι καὶ Υἱοῦ, ἐν τοῖς κατόπιν εἴρηται. Οἶμαι δὲ κἀκεῖνο ἀρκούντως εἰρῆσθαι, ὅτι οὐ μόνον οὐχ ὑφαιρεῖταί τι τῆς ἀξίας τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μέγιστον ὕψος τῶν μὴ πάντη 188A ἐνδιαστρεφομένων τοὺς λογισμοὺς ἐπανάγει. Λειπόμενον δέ ἐστι περὶ τῆς σὺν ὁπόθεν ἤρξατο, καὶ τίνα δύναμιν ἔχει, καὶ ὅπως σύμφωνός ἐστι τῇ Γραφῇ, διηγήσασθαι.

66 Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα· ἅπερ ἀμφότερα τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ· οὔκουν ὅστις γε κατὰ μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπείραται. Εἰ γὰρ ἐπιχειρήσαιμεν τὰ ἄγραφα τῶν ἐθῶν ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα τὴν δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καίρια ζημιοῦντες τὸ Εὐαγγέλιον· μᾶλλον δὲ B εἰς ὄνομα ψιλὸν περιιστῶντες τὸ κήρυγμα. Οἷον — ἵνα τοῦ πρώτου καὶ κοινοτάτου μνησθῶ — τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλπικότας κατασημαίνεσθαι τίς ὁ διὰ γράμματος διδάξας; Τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετράφθαι κατὰ τὴν προσευχήν, ποῖον ἐδίδαξεν ἡμᾶς γράμμα; Τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς Εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς εὐλογίας, τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν; Οὐ γὰρ δὴ τούτοις ἀρκούμεθα, ὧν ὁ ἀπόστολος ἢ τὸ εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ καὶ προλέγομεν καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχύν, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες. Εὐλογοῦμεν δὲ τό τε ὕδωρ τοῦ

βαπτίσματος καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως καὶ προσέτι αὐτὸν
C τὸν βαπτιζόμενον. Ἀπὸ ποίων ἐγγράφων; Οὐκ ἀπὸ τῆς σιωπωμένης καὶ μυστικῆς παραδόσεως; Τί δέ; αὐτὴν τοῦ ἐλαίου τὴν χρίσιν τίς λόγος γεγραμμένος ἐδίδαξε; Τὸ δὲ τρὶς βαπτίζεσθαι τὸν ἄνθρωπον πόθεν; Ἄλλα δὲ ὅσα περὶ τὸ βάπτισμα, ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ἐκ ποίας ἐστὶ γραφῆς; Οὐκ ἐκ τῆς ἀδημοσιεύτου ταύτης καὶ ἀπορρήτου διδασκαλίας, ἣν ἐν ἀπολυπραγμονήτῳ καὶ ἀπεριεργάστῳ σιγῇ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐφύλαξαν, καλῶς
189 A ἐκεῖνο δεδιδαγμένοι, τῶν μυστηρίων τὸ σεμνὸν σιωπῇ διασώζεσθαι; Ἃ γὰρ οὐδὲ ἐποπτεύειν ἔξεστι τοῖς ἀμυήτοις, τούτων πῶς ἂν ἦν εἰκὸς τὴν διδασκαλίαν ἐκθριαμβεύειν ἐν γράμμασιν;

Ἢ τί ποτε βουλόμενος ὁ μέγας Μωϋσῆς οὐ πάντα βατὰ εἶναι τὰ τοῦ ἱεροῦ πᾶσι πεποίηκεν, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀβεβήλους ἔξω τῶν ἱερῶν περιβόλων ἔστησε, τὰς δὲ πρώτας αὐλὰς τοῖς καθαρωτέροις ἀνείς, μόνους Λευΐτας ἀξίους ἔκρινεν εἶναι τοῦ Θείου θεραπευτάς, σφαγὰς δὲ καὶ ὁλοκαυτώσεις καὶ τὴν λοιπὴν ἱερουργίαν τοῖς ἱερεῦσιν ἀποκληρώσας, ἕνα τῶν πάντων ἔκκριτον εἰς τὰ ἄδυτα παραχωρήσας, καὶ οὐδὲ τοῦτον διὰ παντός, ἀλλὰ κατὰ μίαν ἐν ἐνιαυτῷ ἡμέραν καὶ [illegible]
B τὰ ἅγια τῶν ἁγίων [illegible] μένα καὶ αὐτόθεν [illegible] νητον· τὸ δὲ [illegible] παρεζευγμένον τὸ περισπούδαστον.

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον, καὶ οἱ τὰ περὶ τὰς Ἐκκλησίας ἐξ ἀρχῆς διαθεσμοθετήσαντες ἀπόστολοι καὶ πατέρες ἐν τῷ κεκρυμμένῳ καὶ ἀφθέγκτῳ τὸ σεμνὸν τοῖς μυστηρίοις ἐφύλασσον. Οὐδὲ γὰρ ὅλως μυστήριον τὸ εἰς δημώδη καὶ εἰκαίαν ἀκοὴν ἐκφοροῦν. Οὗτος ὁ λόγος τῆς τῶν ἀγράφων παραδόσεως, ὡς μὴ καταμελετηθεῖσαν τῶν δογμάτων τὴν γνῶσιν εὐκαταφρόνητον τοῖς πολλοῖς γενέσθαι διὰ συνήθειαν. Ἄλλο γὰρ δόγμα, καὶ ἄλλο κήρυγμα. Τὸ μὲν γὰρ σιωπᾶται, τὰ δὲ κηρύγματα δημοσιεύεται. Σιωπῆς δὲ εἶδος καὶ ἡ
C ἀσάφεια, ᾗ κέχρηται ἡ Γραφή, δυσθεώρητον κατασκευάζουσα τῶν δογμάτων τὸν νοῦν πρὸς τὸ τῶν ἐντυγχανόντων λυσιτελές. Τούτου χάριν πάντες μὲν ὁρῶμεν κατὰ ἀνατολὰς ἐπὶ τῶν προσευχῶν· ὀλίγοι δὲ ἴσμεν ὅτι τὴν ἀρχαίαν ἐπιζητοῦμεν

192 A πατρίδα, τὸν παράδεισον, ὃν ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς. Ὀρθοὶ μὲν πληροῦμεν τὰς εὐχὰς ἐν τῇ μιᾷ τοῦ σαββάτου· τὸν δὲ λόγον οὐ πάντες οἴδαμεν. Οὐ γὰρ μόνον ὡς συναναστάντες Χριστῷ καὶ τὰ ἄνω ζητεῖν ὀφείλοντες, ἐν τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ τῆς δεδομένης ἡμῖν χάριτος διὰ τῆς κατὰ τὴν προσευχὴν στάσεως ἑαυτοὺς ὑπομιμνήσκομεν· ἀλλ' ὅτι δοκεῖ πως τοῦ προσδοκωμένου αἰῶνος εἶναι εἰκών. Διὸ καὶ ἀρχὴ οὖσα ἡμερῶν, οὐχὶ πρώτη παρὰ Μωυσέως, ἀλλὰ μία ὠνόμασται. «Ἐγένετο γάρ, φησίν, ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία»· ὡς τῆς αὐτῆς ἀνακυκλουμένης πολλάκις. Καὶ μία τοίνυν ἡ αὐτὴ καὶ ὀγδόη, τὴν μίαν ὄντως ἐκείνην καὶ ἀληθινὴν ὀγδόην, ἧς καὶ ὁ ψαλμῳδὸς ἔν τισιν ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν ἐπεμνήσθη, B δι' ἑαυτῆς ἐμφανίζουσα, τὴν μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατάστασιν, τὴν ἄπαυστον ἡμέραν, τὴν ἀνέσπερον, τὴν ἀδιάδοχον, τὸν ἄληκτον ἐκεῖνον καὶ ἀγήρω αἰῶνα. Ἀναγκαίως οὖν τὰς ἐν αὐτῇ προσευχὰς ἑστῶτας ἀποπληροῦν τοὺς ἑαυτῆς τροφίμους ἡ Ἐκκλησία παιδεύει, ἵνα τῇ συνεχεῖ ὑπομνήσει τῆς ἀτελευτήτου ζωῆς, τῶν πρὸς τὴν μετάστασιν ἐκείνην ἐφοδίων μὴ ἀμελῶμεν. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ πεντηκοστὴ τῆς ἐν τῷ αἰῶνι προσδοκωμένης ἀναστάσεώς ἐστιν ὑπόμνημα. Ἡ γὰρ μία ἐκείνη καὶ πρώτη ἡμέρα, ἑπτάκις ἑπταπλασιασθεῖσα, τὰς ἑπτὰ τῆς ἱερᾶς πεντηκοστῆς ἑβδομάδας ἀποτελεῖ. Ἐκ πρώτης γὰρ ἀρχομένη, εἰς τὴν αὐτὴν καταλήγει, δι' ὁμοίων τῶν ἐν τῷ μέσῳ ἐξελιττομένη πεντηκοντάκις. C Διὸ καὶ αἰῶνα μιμεῖται τῇ ὁμοιότητι, ὥσπερ ἐν κυκλικῇ κινήσει ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχομένη σημείων, καὶ εἰς τὰ αὐτὰ καταλήγουσα. Ἐν ᾗ τὸ ὄρθιον σχῆμα τῆς προσευχῆς προτιμᾶν οἱ θεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς ἐξεπαίδευσαν, ἐκ τῆς ἐναργοῦς ὑπομνήσεως οἱονεὶ μετοικίζοντες ἡμῶν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν παρόντων ἐπὶ τὰ μέλλοντα. Καὶ καθ' ἑκάστην δὲ γονυκλισίαν καὶ διανάστασιν, ἔργῳ δείκνυμεν, ὅτι διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰς γῆν κατερρυήκαμεν, καὶ διὰ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν ἀνεκλήθημεν.

67. Ἐπιλείψει με ἡ ἡμέρα, τὰ ἄγραφα τῆς Ἐκκλησίας 193 A μυστήρια διηγούμενον. Ἐῶ τἆλλα· αὐτὴν δὲ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐκ ποίων γραμμάτων ἔχομεν; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς τοῦ βαπτίσματος παραδόσεως, κατὰ τὸ τῆς εὐσεβείας ἀκόλουθον, ὡς βαπτιζόμεθα οὕτω καὶ πιστεύειν ὀφείλοντες, ὁμοίαν τῷ

βαπτίσματι τὴν ὁμολογίαν κατατιθέμεθα, συγχωρησάτωσαν καὶ ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας ὁμοίαν τῇ πίστει τὴν δόξαν ἀποδιδόναι. Εἰ δὲ τὸν τρόπον τῆς δοξολογίας ὡς ἄγραφον παραιτοῦνται, δότωσαν ἡμῖν τῆς τε κατὰ τὴν πίστιν ὁμολογίας καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἀπηριθμησάμεθα, ἐγγράφους τὰς ἀποδείξεις.

Εἶτα τοσούτων ὄντων ἀγράφων καὶ τοσαύτην ἐχόντων τὴν ἰσχὺν εἰς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, μίαν λέξιν ἡμῖν ἐκ πατέρων εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν οὐ συγχωρήσουσιν, ἣν ἡμεῖς
B ἐκ τῆς ἀνεπιτηδεύτου συνηθείας ταῖς ἀδιαστρόφοις τῶν ἐκκλησιῶν ἐναπομείνασαν εὕρομεν, οὐ μικρὸν τὸν λόγον ἔχουσαν, οὐδὲ βραχεῖαν συντέλειαν εἰς τὴν τοῦ μυστηρίου δύναμιν εἰσφερομένην;

68. Εἴρηται μὲν οὖν τίς ἡ δύναμις ἑκατέρας τῆς ἐκφωνήσεως. Εἰρήσεται δὲ καὶ πάλιν, ὅπη τε συμφωνοῦσιν ἀλλήλαις καὶ ὅπη διεστᾶσιν· οὐκ ἀπομαχόμεναι πρὸς ἐναντίωσιν, ἀλλ' ἴδιον ἑκατέρα τὸν νοῦν εἰσφερομένη πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Ἡ μὲν γὰρ ἐν τὰ πρὸς ἡμᾶς παρίστησι μᾶλλον· ἡ δὲ σὺν τὴν πρὸς Θεὸν κοινωνίαν τοῦ Πνεύματος ἐξαγγέλλει. Διόπερ ἀμφοτέραις κεχρήμεθα ταῖς φωναῖς· τῇ μὲν τὸ ἀξίωμα τοῦ Πνεύματος παριστῶντες· τῇ δὲ τὴν χάριν τὴν
C παρ' ἡμῖν διαγγέλλοντες. Οὕτω καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τὴν δόξαν προσάγομεν τῷ Θεῷ καὶ σὺν τῷ Πνεύματι· οὐδὲν ἡμέτερον λέγοντες, ἀλλ' ὥσπερ ἀπὸ κανόνος, τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας, ἐπὶ τὰ προσεχῆ καὶ ἀλλήλων ἐχόμενα καὶ ἀναγκαίαν ἐν τοῖς μυστηρίοις τὴν συνάφειαν ἔχοντα, τὴν φωνὴν μεταφέροντες. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος συναριθμηθὲν ἀναγκαίως ᾠήθημεν δεῖν καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως συναρμόσαι. Τὴν δὲ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, οἷον ἀρχήν τινα καὶ μητέρα τῆς δοξολογίας ἐποιησάμεθα. Ἀλλὰ τί χρὴ ποιεῖν; Νῦν γὰρ ἡμᾶς διδασκέτωσαν μὴ βαπτίζειν ὡς παρελάβομεν· ἢ μὴ πιστεύειν ὡς ἐβαπτίσθημεν· ἢ μὴ δοξάζειν ὡς πεπιστεύκαμεν. Δεικνύτω γάρ τις ἢ ὡς οὐκ ἀναγκαία καὶ ἄρρηκτος ἡ πρὸς ἄλληλα τούτων ἀκολουθία,
D ἢ ὡς οὐχὶ ἡ ἐν τούτοις καινοτομία τοῦ παντός ἐστι κατάλυσις.

Ἀλλ' οὐ παύονται ἄνω καὶ κάτω θρυλλοῦντες τὴν ἀμάρ-
196A τυρον καὶ ἄγραφον, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τὴν σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ δοξολογίαν. Εἴρηται μὲν οὖν ὅτι ταὐτόν ἐστι πρὸς διάνοιαν εἰπεῖν 'δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι' καὶ 'δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι'.

Ὥσπερ οὖν τὴν καὶ συλλαβὴν ἐξ αὐτῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς προελθοῦσαν, ἀθετῆσαι τὴν τῷ διαφέρειν δοκοῦσάν τι, καὶ τὴν ἰσοδυναμοῦσαν αὐτῇ οὐδέν τι κοινὸν καταδέχεσθαι. Ὅπως ἔχει πρὸς ἐκείνην διαφορᾶς τε καὶ ὁμοιότητος, ἐν οἷς κατόπιν ἐδείξαμεν. Ἰσχυροῖ δὲ ἡμῖν τὸν λόγον καὶ ὁ ἀπόστολος ἀδιαφόρως ἑκατέρᾳ τῇ φωνῇ κεχρημένος, νῦν μὲν λέγων· «Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν», πάλιν δέ· «Συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ Πνεύματος σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου
B Ἰησοῦ», οὐδὲν διαφέρειν οἰόμενος τῷ συνδέσμῳ ἢ τῇ προθέσει πρὸς τὴν τῶν ὀνομάτων συμπλοκὴν ἀποχρήσασθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ΄

[109] **Ὅτι ἃ περὶ τῶν ἀνθρώπων λέγει ἡ Γραφὴ ὡς συμβασιλευόντων Χριστῷ, ταῦτα περὶ τοῦ Πνεύματος οὐ συγχωροῦσιν οἱ ἀντιλέγοντες.**

69. Ἴδωμεν δὲ καὶ εἴ τινα ἀπολογίαν τοῖς πατράσιν ἡμῶν τῆς χρήσεως ταύτης ἐπινοήσομεν. Οἱ γὰρ τὴν ἀρχὴν παρασχόντες τῷ λόγῳ, μᾶλλον ἡμῶν ὑπόκεινται τοῖς ἐγκλήμασι.

Παῦλος τοίνυν Κολοσσαεῦσι γράφων· «Καὶ ὑμᾶς, φησί, νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ». Ἆρα οὖν λαῷ μὲν ὅλῳ καὶ
C Ἐκκλησίᾳ ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τὴν σὺν Χριστῷ ζωήν, τῷ δὲ ἁγίῳ Πνεύματι οὐχὶ τὴν σὺν Χριστῷ ἡ ζωή; Εἰ δὲ τοῦτο καὶ διανοίᾳ λαβεῖν ἀσεβές, πῶς οὐχ ὅσιον ὡς ἔχει φύσεως, οὕτω καὶ τὴν ὁμολογίαν συνημμένως ἀποδιδόναι; Εἶτα, πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης ἀναλγησίας, τοὺς μὲν ἁγίους ὁμολογεῖν σὺν Χριστῷ εἶναι — εἴπερ δὴ Παῦλος ἐκδημήσας ἀπὸ τοῦ σώματος ἐνδημεῖ πρὸς τὸν Κύριον καὶ ἀναλύσας σὺν Χριστῷ ἐστιν ἤδη —, τῷ δὲ Πνεύματι τούτους, μηδὲ τοῖς ἀνθρώποις ἐξ ἴσου, μετὰ Χριστοῦ εἶναι, τόγε εἰς αὐτοὺς ἧκον, μεταδιδόναι; Καὶ Παῦλος Θεοῦ μὲν συνεργὸν ἑαυτὸν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ εὐαγγελίου καλεῖ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι᾽ οὗ ἐν πάσῃ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καρποφορεῖται τὸ εὐαγγέλιον, ἐὰν συνεργὸν εἴπωμεν, κἂν ἀσεβείας γραφὴν
D καθ᾽ ἡμῶν ἀπενέγκαιντο. Καὶ ὡς ἔοικεν, ἡ μὲν ζωὴ τῶν ἠλπικότων ἐπὶ Κύριον «κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ

Θεῷ », καὶ « ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ αὐτοὶ σὺν αὐτῷ φανερωθησόμεθα ἐν δόξῃ », αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς, τὸ ἐλευθερῶσαν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, οὐδαμῶς ἐστι σὺν Χριστῷ, οὔτε ἐν λανθανούσῃ
197A καὶ κεκρυμμένῃ σὺν αὐτῷ ζωῇ, οὔτε ἐν τῇ φανερώσει τῆς δόξης, ἣν ἡμεῖς ἐπὶ τοῖς ἁγίοις ἐκκαλυφθήσεσθαι προσδοκῶμεν. « Κληρονόμοι Θεοῦ καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ » ἡμεῖς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἀπόκληρον καὶ ἄμοιρον τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Καὶ « αὐτὸ μὲν τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ », ἡμεῖς δὲ τῷ Πνεύματι οὐδὲ ἣν παρὰ τοῦ Κυρίου μεμαθήκαμεν τῆς πρὸς Θεὸν κοινωνίας τὴν μαρτυρίαν καταθησόμεθα.

Τὸ δὲ κεφάλαιον τῆς ἀνοίας, ἡμεῖς μὲν διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τῆς ἐν Πνεύματι συνεγερθήσεσθαι αὐτῷ καὶ συγκαθεδεῖσθαι ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐλπίζομεν, ὅταν μετασχηματίσῃ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ἀπὸ τοῦ ψυχικοῦ πρὸς τὸ πνευματικόν· τῷ δὲ Πνεύματι οὐ συνεδρίας, οὐ
B δόξης, οὐκ ἄλλου τινός, ὧν ἔχομεν παρ' αὐτοῦ, μεταδίδομεν, ἀλλ' ὧν ἑαυτοὺς ἀξίους εἶναι, κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ ἐπηγγελμένου δωρεὰν πεπιστεύκαμεν, τούτων οὐδενὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὡς ὑπερβαίνοντος αὐτοῦ τὴν ἀξίαν παραχωροῦμεν. Καὶ σοὶ μὲν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐστί, πάντοτε εἶναι σὺν τῷ Κυρίῳ, καὶ προσδοκᾷς, ἁρπαγεὶς ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν εἰς ἀέρα, πάντοτε συνέσεσθαι τῷ Κυρίῳ· τὸ δὲ Πνεῦμα νῦν ἀντιλέγεις εἶναι σὺν τῷ Χριστῷ, ὅς γε τὸν συναριθμοῦντα αὐτὸ καὶ συντάσσοντα Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐξόριστον τίθεσαι, ὡς ἀφόρητα δυσσεβοῦντα ;

70. Αἰσχύνομαι ἐπαγαγεῖν τὰ λειπόμενα, ὅτι σὺ μὲν συνδοξασθήσεσθαι Χριστῷ προσδοκᾷς — « εἴπερ γὰρ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν » —, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἁγιωσύνης οὐ συνδοξάζεις Χριστῷ, ὡς οὐδὲ σοὶ τῶν
C ἴσων τυγχάνειν ἄξιον. Καὶ σὺ μὲν ἐλπίζεις συμβασιλεύειν, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίζεις, τὴν δούλου αὐτῷ καὶ ὑπηρέτου τάξιν ἀποκληρῶν. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα τοσοῦτον δείξω ὀφειλόμενον εἶναι εἰς δοξολογίαν τῷ Πνεύματι, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀγνωμοσύνην ἐλέγξω τῶν μηδὲ τοσοῦτον διδόντων, ἀλλ' ὡς ἀσέβειαν φευγόντων τὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς Υἱὸν καὶ Πατέρα κοινωνίαν τῆς δόξης. Τίς δύναται ταῦτα ἀστενακτὶ παρελθεῖν ; Ἢ γὰρ οὐχὶ πρόδηλος, ὥστε κἂν παιδὶ γενέσθαι γνώριμον, τὴν ἀπειληθεῖσαν τῆς πίστεως

ἔκλειψιν προοιμιάζονται τὰ παρόντα; Ἀμφίβολα γέγονε τὰ ἀναντίρρητα. Πιστεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα, καὶ ταῖς ἡμετέραις αὐτῶν ὁμολογίαις ζυγομαχοῦμεν. Βαπτιζόμεθα, καὶ πάλιν μαχόμεθα. Ὡς ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἐπικαλούμεθα, καὶ ὡς
D ὁμοδούλου καταφρονοῦμεν. Μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ παρελάβομεν, καὶ ὡς μέρος τῆς κτίσεως ἀτιμάζομεν.

Οἱ δὲ τι προσεύξονται μὴ εἰδότες, ἐάν τι καὶ φθέγξασθαι
200A σεμνὸν περὶ τοῦ Πνεύματος προαχθῶσιν, ὡς ἐφικνούμενοι τῆς ἀξίας, κολάζουσι τοῦ λόγου τὸ ὑπερπίπτον τὴν συμμετρίαν. Οὓς ἐχρῆν ὀδύρεσθαι τὴν ἀσθένειαν, ὅτι ὧν ἔργῳ πάσχομεν, λόγοις ἀντιπληροῦν τὴν χάριν οὐκ ἐξαρκοῦμεν. Ὑπερέχει γὰρ πάντα νοῦν, καὶ λόγου φύσιν ἐλέγχει, οὐδὲ πολλοστῷ μέρει τῆς ἀξίας παρισουμένην, κατὰ τὸν λόγον τῆς ἐπιγραφομένης Σοφίας. « Ὑψώσατε γάρ, φησι, καθόσον ἂν δύνησθε· ὑπερέχει γὰρ καὶ ἔτι· καὶ ὑψοῦντες αὐτὸν πληθύνατε. Μὴ κοπιᾶτε· οὐ γὰρ μὴ ἐφίκησθε. »

Ἡ που φοβεραὶ ὑμῖν αἱ ὑπὲρ τῶν τοιούτων λόγων εὔθυναι τοῖς παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς ἀκηκοόσι Θεοῦ, ἀσυγχώρητον εἶναι τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'

[200] **Ἀναρίθμησις τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαφανῶν, ὅσοι ἐχρήσαντο ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἑαυτῶν τῇ φωνῇ σύν.**

B **71.** Πρός γε μὴν τὸ ἀμάρτυρον καὶ ἄγραφον εἶναι τὴν σὺν τῷ Πνεύματι δοξολογίαν, ἐκεῖνο λέγομεν· ὅτι εἰ μὲν μηδὲν ἕτερον ἄγραφον, μηδὲ τοῦτο παραδεχθήτω· εἰ δὲ τὰ πλεῖστα τῶν μυστικῶν ἀγράφως ἡμῖν ἐμπολιτεύεται, μετὰ πολλῶν τῶν ἑτέρων καὶ τοῦτο παραδεξόμεθα. Ἀποστολικὸν δὲ οἶμαι καὶ τὸ ταῖς ἀγράφοις παραδόσεσι παραμένειν. « Ἐπαινῶ γάρ, φησίν, ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε. » Καὶ τό « Κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς παρελάβετε, εἴτε διὰ λόγου,
C εἴτε δι' ἐπιστολῆς »· ὧν μία ἐστὶ καὶ ἡ παροῦσα αὐτη, ἣν οἱ ἐξ ἀρχῆς διαταξάμενοι παραδιδόντες τοῖς ἐφεξῆς, συμπροϊούσης ἀεὶ τῷ χρόνῳ τῆς χρήσεως, διὰ μακρᾶς τῆς συνηθείας ταῖς ἐκκλησίαις ἐγκατερρίζωσαν.

Ἆρ' οὖν εἰ ὡς ἐν δικαστηρίῳ τῆς διὰ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεως ἀποροῦντες, μαρτύρων ὑμῖν πλῆθος παραστησαίμεθα, οὐκ ἂν τῆς ἀφιείσης παρ' ὑμῶν ψήφου τύχοιμεν; Ἐγὼ μὲν οὕτως οἶμαι· «Ἐπὶ στόματος γὰρ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα.» Εἰ δὲ καὶ τὸν πολὺν χρόνον πρὸς ἡμῶν ὄντα ἐναργῶς ὑμῖν ἐπεδεικνύμεν, οὐκ ἂν ἐδόξαμεν ὑμῖν εἰκότα λέγειν, μὴ εἶναι καθ' ἡμῶν τὴν δίκην εἰσαγώγιμον ταύτην; Δυσωπητικὰ γάρ πως τὰ παλαιὰ τῶν δογμάτων, οἱονεὶ πολιᾷ τινι τῇ ἀρχαιότητι τὸ αἰδέσιμον ἔχοντα. Ἀπαριθμήσομαι οὖν ὑμῖν τοὺς προστάτας τοῦ λόγου
D (συμπαραμετρεῖται δὲ πάντως κατὰ τὸ σιωπώμενον καὶ ὁ χρόνος)· οὐ γὰρ ἐξ ἡμῶν ὥρμηται πρῶτον. Πόθεν; χθιζοί τινες ὄντως ἡμεῖς, κατὰ τὸν τοῦ Ἰὼβ λόγον, πρός γε τοσοῦτον χρόνον, τὸν τῆς συνηθείας ταύτης ἡλικιώτην.

201A Ἐγὼ μὲν οὖν αὐτός, εἰ χρή με τοὐμὸν ἴδιον εἰπεῖν, ὥσπερ τινὰ κλῆρον πατρῷον τὴν φωνὴν ταύτην διαφυλάττω, παραλαβὼν παρὰ ἀνδρὸς μακρὸν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Θεοῦ διαζήσαντος χρόνον, δι' οὗ καὶ ἐβαπτίσθην, καὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας προσήχθην. Ἀναζητῶν δὲ κατ' ἐμαυτὸν εἴ τις ἄρα τῶν παλαιῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν ἐχρήσατο ταύταις ταῖς νῦν ἀντιλεγομέναις φωναῖς, πολλοὺς εὗρον καὶ τῇ ἀρχαιότητι τὸ ἀξιόπιστον ἔχοντας, καὶ τῇ τῆς γνώσεως ἀκριβείᾳ οὐ κατὰ τοὺς νῦν ὄντας· ὧν οἱ μὲν τῇ προθέσει, οἱ δὲ τῷ συνδέσμῳ κατὰ τὴν δοξολογίαν τὸν λόγον ἑνώσαντες, οὐδὲν διάφορον δρᾶν, ὥς γε πρὸς τὴν ὀρθὴν τῆς εὐσεβείας ἔννοιαν, ἐνομίσθησαν.

B **72** Εἰρηναῖος ἐκεῖνος, καὶ Κλήμης ὁ Ῥωμαῖος, καὶ Διονύσιος ὁ Ῥωμαῖος, καὶ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Διονύσιος, ὃ καὶ παράδοξον ἀκοῦσαι, ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἑαυτοῦ ἐπιστολῇ περὶ ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας οὕτω τὸν λόγον ἀνέπαυσε. Γράψω δὲ ὑμῖν αὐτὰ τοῦ ἀνδρὸς τὰ ῥήματα· «Τούτοις, φησί, πᾶσιν ἀκολούθως καὶ ἡμεῖς, καὶ δὴ παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν πρεσβυτέρων τύπον καὶ κανόνα παρειληφότες, ὁμοφώνως αὐτοῖς προσευχαριστοῦντες, καὶ δὴ καὶ νῦν ὑμῖν ἐπιστέλλοντες καταπαύομεν. Τῷ δὲ Θεῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.» Καὶ ταῦτα οὐκ ἄν τις εἴποι μεταγεγράφθαι. Οὐ γὰρ ἂν οὕτω διετείνατο,
C τύπον καὶ κανόνα παρειληφέναι λέγων, εἴπερ ἐν τῷ Πνεύματι εἰρηκὼς ἦν· ταύτης γὰρ τῆς φωνῆς ἡ χρῆσις πολλή

Ἀλλ' ἐκεῖνο ἦν τὸ τῆς ἀπορίας, διόπερ νοεῖν. Ὅς γε καὶ κατὰ μέσον που τῆς γραφῆς οὕτως ἔγραψε πρὸς τοὺς Σαβελλιανούς· «Εἰ τῷ τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις μεμερισμένας εἶναι λέγουσι, τρεῖς εἰσι, κἂν μὴ θέλωσιν· ἢ τὴν θείαν Τριάδα παντελῶς ἀνελέτωσαν.» Καὶ πάλιν· «Θειοτάτη γὰρ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν μονάδα καὶ ἡ Τριάς.»

Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης ἀρχαϊκώτερον· «Ζῇ, φησὶν, ὁ Θεὸς καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.» Εἰρηναῖος δὲ ὁ ἐγγὺς τῶν ἀποστόλων γενόμενος, πῶς ἐμνήσθη τοῦ Πνεύματος ἐν τοῖς πρὸς τὰς αἱρέσεις λόγοις ἀκούσωμεν· «Τοὺς δὲ ἀχαλινώτους, φησὶ, καὶ καταφερομένους εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας, μηδεμίαν ἔχοντας
204 A ἐπιθυμίαν θείου Πνεύματος, δικαίως ὁ Ἀπόστολος σαρκικοὺς καλεῖ.» Καὶ ἐν ἄλλοις αὐτός φησιν· «Ἵνα μὴ ἄμοιροι θείου Πνεύματος γενόμενοι ἀποτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐβόησεν ὁ Ἀπόστολος, μὴ δύνασθαι τὴν σάρκα βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομῆσαι.»

Εἰ δέ τῳ καὶ ὁ Παλαιστῖνος Εὐσέβιος ἀξιόπιστος διὰ πολυπειρίαν, κἀκείνου τὰς αὐτὰς φωνὰς ἐπιδείκνυμεν ἐν τοῖς ἀπορήμασι περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων πολυγαμίας. Λέγει γὰρ οὕτω παρορμῶν ἑαυτὸν ἐπὶ τὸν λόγον· «Τὸν τῶν προφητῶν ἅγιον Θεὸν φωταγωγὸν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι καλέσαντες.»

73. Ἤδη δὲ καὶ Ὠριγένην ἐν πολλαῖς τῶν εἰς τοὺς ψαλμοὺς διαλέξεων εὕρομεν, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν
B δόξαν ἀποδιδόντα, ἄνδρα οὐδὲ πάνυ τι ὑγιεῖς περὶ τοῦ Πνεύματος τὰς ὑπολήψεις ἐν πᾶσιν ἔχοντα· πλὴν ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ αὐτὸς τῆς συνηθείας τὸ ἰσχυρὸν δυσωπούμενος, τὰς εὐσεβεῖς φωνὰς ἀφῆκε περὶ τοῦ Πνεύματος. Ὅς γε κατὰ τὸ ἕκτον οἶμαι τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἐξηγητικῶν, καὶ προσκυνητὸν αὐτὸ φανερῶς ἀπεφήνατο, οὑτωσὶ γράφων κατὰ λέξιν· «Ὅτι τὸ τοῦ ὕδατος λουτρὸν σύμβολον τυγχάνει καθαρσίου ψυχῆς, πάντα ῥύπον τὸν ἀπὸ κακίας ἀποπλυνομένης· οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ καθ' ἑαυτὸ τῷ ἐμπαρέχοντι ἑαυτὸν τῇ θειότητι τῆς προσκυνητῆς Τριάδος διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἐπικλήσεων χαρισμάτων ἀρχὴν ἔχει καὶ πηγήν.» Καὶ πάλιν ἐν τοῖς εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν ἐξηγητικοῖς· «Αἱ ἱεραί, φησι, δυνάμεις χωρη-
C τικαὶ τοῦ Μονογενοῦς καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος

θεότητος.» Οὕτως, οἶμαι, τὸ τῆς παραδόσεως ἰσχυρὸν ἐνῆγε πολλάκις τοὺς ἄνδρας καὶ τοῖς οἰκείοις αὐτῶν δόγμασιν ἀντιλέγειν.

Ἀλλ' οὐδὲ Ἀφρικανὸν τὸν ἱστοριογράφον τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς δοξολογίας παρέλαθε. Φαίνεται γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς τῶν χρόνων Ἐπιτομῆς, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγων· «Ἡμεῖς γὰρ οἱ κἀκείνων τῶν ῥημάτων τὸ μέτρον ἐπιστάμενοι καὶ τῆς πίστεως οὐκ ἀγνοοῦντες τὴν χάριν εὐχαριστοῦμεν τῷ παρασχομένῳ τοῖς ἰδίοις ἡμῖν Πατρὶ τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ᾧ ἡ δόξα, μεγαλωσύνη σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας.»

Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τυχὸν καὶ ἀπιστηθῆναι δύναται, ἢ καὶ μεταγραφέντα δυσφώρατον ἔχειν τὴν κακουργίαν, ἐν μιᾷ
D συλλαβῇ τῆς διαφορᾶς ὑπαρχούσης· ἃ δὲ διὰ μακροτέρας τῆς λέξεως παρεθέμεθα, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν διαφεύγει, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἀπ' αὐτῶν τῶν συγγραμμάτων εὐαπόδεικτον ἔχει.

205A Ὃ δὲ ἄλλως μὲν ἴσως μικροπρεπὲς ἦν εἰς μέσον ἄγεσθαι, τῷ δὲ καινοτομίαν ἐγκαλουμένῳ ἀναγκαῖον εἰς μαρτυρίαν διὰ τοῦ χρόνου τὴν ἀρχαιότητα, τοῦτο δὴ καὶ προσθήσω· Ἔδοξε τοῖς πατράσιν ἡμῶν μὴ σιωπῇ τὴν χάριν τοῦ ἑσπερινοῦ φωτὸς δέχεσθαι, ἀλλ' εὐθὺς φανέντος εὐχαριστεῖν. Καὶ ὅστις μὲν ὁ πατὴρ τῶν ῥημάτων ἐκείνων τῆς ἐπιλυχνίου εὐχαριστίας, εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν· ὁ μέντοι λαὸς ἀρχαίαν ἀφίησι τὴν φωνήν, καὶ οὐδενὶ πώποτε ἀσεβεῖν ἐνομίσθησαν οἱ λέγοντες· «Αἰνοῦμεν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεοῦ.»

Εἰ δέ τις καὶ τὸν ὕμνον Ἀθηνογένους ἔγνω, ὃν ὥσπερ ἄλλο τι ἐξιτήριον τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ καταλέλοιπεν, ὁρμῶν ἤδη πρὸς τὴν διὰ πυρὸς τελείωσιν, οἶδε καὶ τὴν τῶν μαρτύρων γνώμην ὅπως εἶχον περὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

B **74** Γρηγόριον δὲ τὸν μέγαν καὶ τὰς ἐκείνου φωνὰς ποῦ θήσομεν; ἆρ' οὐχὶ μετὰ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ἄνδρα τῷ αὐτῷ πνεύματι ἐκείνοις περιπατήσαντα, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων ἴχνεσι διὰ παντὸς τοῦ βίου στοιχήσαντα, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὸ ἀκριβὲς διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς

ζωῆς κατορθώσαντα. Ἐγὼ μὲν τοῦτό φημι, ἢ ἀδικήσομεν τὴν ἀλήθειαν, μὴ τοῖς ᾠκειωμένοις Θεῷ τὴν ψυχὴν ἐκείνην συναριθμοῦντες, οἷόν τινα λαμπτῆρα περιφανῆ μέγαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διαλάμψαντα· ὃς φοβερὸν μὲν εἶχεν ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργίας κατὰ δαιμόνων τὸ κράτος· τοσαύτην δὲ ἔλαβε τοῦ λόγου τὴν χάριν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὥστε ἑπτακαίδεκα μόνους Χριστιανοὺς παραλαβών, ὅλον τὸν λαὸν τόν τε ἀστικὸν καὶ τὸν χωριτικὸν C διὰ τῆς ἐπιγνώσεως προσήγαγε τῷ Θεῷ. Ἐκεῖνος καὶ ποταμῶν ῥεῖθρα μετέστησεν, ἐπιτάξας αὐτοῖς ἐν τῷ ὀνόματι τῷ μεγάλῳ τοῦ Χριστοῦ· καὶ λίμνην ἐξήρανεν ὑπόθεσιν πολέμου φέρουσαν ἀδελφοῖς πλεονέκταις. Αἱ δὲ τῶν μελλόντων προαγορεύσεις τοιαῦται, ὡς μηδὲν τῶν μεγάλων προφητῶν ἀποδεῖν. Καὶ ὅλως μακρὸν ἂν εἴη τοῦ ἀνδρὸς διηγεῖσθαι τὰ θαύματα, ὃς τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων, τῶν ἐνεργουμένων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι, δεύτερος Μωσῆς παρ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνηγορεύετο. Οὕτως αὐτῷ ἐν 208A παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τῶν ἐπιτελουμένων διὰ τῆς χάριτος οἷόν τι φῶς ἐπέλαμπε, μήνυμα τῆς οὐρανίου δυνάμεως, τῆς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς παρεπομένης αὐτῷ. Τούτου μέγα ἔτι καὶ νῦν τοῖς ἐγχωρίοις τὸ θαῦμα, καὶ νεαρὰ καὶ ἀεὶ πρόσφατος ἡ μνήμη ταῖς ἐκκλησίαις ἐνίδρυται, οὐδενὶ χρόνῳ ἀμαυρουμένη. Οὐκοῦν οὐ πρᾶξίν τινα, οὐ λόγον, οὐ τύπον τινὰ μυστικόν, παρ' ὃν ἐκεῖνος κατέλιπε τῇ ἐκκλησίᾳ, προσέθηκαν. Ταύτῃ τοι καὶ πολλὰ τῶν παρ' αὐτοῖς τελουμένων ἐλλειπῶς ἔχειν δοκεῖ, διὰ τὸ τῆς καταστάσεως ἀρχαιότροπον. Οὐδὲν γὰρ ἠνέσχοντο οἱ κατὰ διαδοχὴν τὰς ἐκκλησίας οἰκονομήσαντες τῶν μετ' ἐκεῖνον ἐφευρεθέντων παραδέξασθαι εἰς προσθήκην. Ἐν τοίνυν τῶν Γρηγορίου καὶ ὁ νῦν ἀντιλεγό- B μενος τρόπος τῆς δοξολογίας ἐστίν, ἐκ τῆς ἐκείνου παραδόσεως τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένος. Καὶ οὐ πολὺς ὁ πόνος μικρὸν κινηθέντι τὴν ἐπὶ τούτοις πληροφορίαν λαβεῖν.

Ταύτην καὶ Φιρμιλιανῷ τῷ ἡμετέρῳ μαρτυροῦσι τὴν πίστιν οἱ λόγοι οὓς καταλέλοιπε. Καὶ Μελέτιον τὸν πάνυ ἐπὶ ταύτης εἶναι τῆς γνώμης οἱ συγγεγονότες φασί.

Και τί δεῖ τὰ παλαια λέγειν, ἀλλὰ νῦν ἐπὶ τῆς ἑώας οὐχ ἑνὶ μάλιστα τουτω τους εὐσεβουντας γνωρίζουσιν, οἷόν τινι σημείῳ τῇ φωνῇ ταύτῃ φιλοκρινοῦντες. Ὡς δε ἐγώ τινος τῶν ἐκ Μεσοποταμιας ἤκουσα, ανδρος και τῆς γλώσσης ἐμπειρως ἔχοντος, και ἀδιαστρόφου τὴν γνωμην, οὐδὲ δυνατον ἑτέρως ειπεῖν τῇ ἐγχωριῳ φωνῇ, κἂν εθέλωσιν ἀλλὰ διὰ της και συλλαβῆς, μαλλον δὲ τῶν ἰσοδυναμουσῶν αὐτῇ φωνῶν, κατα τι ἰδιωμα πάτριον ἀναγκην αὐτοῖς
C εἶναι τὴν δοξολογιαν προφέρειν. Και Καππαδόκαι δὲ οὕτω λέγομεν ἐγχωρίως, ἔτι τῷ [illegible] ἡ τῶν γλωσσῶν διαιρέσει τὸ ἐκ τῆς λέξεως χρήσιμον [illegible] τοῦ Πνευματος. Τί δὲ ἡ δύσις ἅπασα, μικροῦ δεῖν ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι τῶν ὅρων τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης οὐχὶ τὴν φωνὴν ταύτην πρεσβεύει.

75. Πῶς οὖν καινοτόμος ἐγώ, καὶ νεωτέρων ῥηματων δημιουργός, ἔθνη ὅλα και πόλεις, καὶ ἔθος πάσης μνήμης ἀνθρωπίνης πρεσβυτερον, καὶ ἄνδρας στυλους τῆς Ἐκκλησίας, ἐν πάσῃ γνώσει καὶ δυνάμει Πνευματος διαπρεπεῖς, ἀρχηγοὺς καὶ προστάτας τῆς φωνῆς παρεχόμενος.

Ἐπι τουτοις τὸ πολεμικὸν τοῦτο καθ' ἡμῶν συγκεκίνηται στῖφος. Πᾶσα δὲ πόλις καὶ κώμη, και ἐσχατιαι πᾶσαι, πλήρεις τῶν ἡμετέρων διαβολῶν. Λυπηρὰ μὲν οὖν ταῦτα και ὀδυνηρὰ ταῖς καρδίαις τῶν ζητούντων τὴν εἰρήνην
D ἀλλ' ἐπειδὴ μεγάλοι τῆς ὑπομονῆς οἱ μισθοὶ τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως παθηματων εἰσί, πρὸς τούτοις καὶ ξίφος στιλβούσθω, καὶ πέλεκυς ἀκονάσθω, καὶ πῦρ καιέσθω τοῦ Βαβυλωνίου σφοδρότερον, καὶ πᾶν κινείσθω ἐφ' ἡμᾶς ὄργανον κολασ-
209A τήριον· ὡς ἔμοιγε οὐδὲν φοβερώτερον, τοῦ μὴ φοβεῖσθαι τὰς ἀπειλάς, ἃς ὁ Κύριος τοῖς τὸ Πνεῦμα βλασφημοῦσιν ἐπανετείνατο.

Πρὸς μὲν οὖν τοὺς εὐγνώμονας τῶν ἀνθρώπων ἱκανὴ ἀπολογία τὰ εἰρημένα, ὅτι δεχόμεθα φωνήν, οὕτω μὲν φίλην καὶ προσήγορον τοῖς ἁγίοις, τοσούτῳ δὲ ἔθει βεβαιωθεῖσαν διότι ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ εὐαγγέλιον μέχρι τοῦ νῦν, ἐμπολιτευομένη ταῖς ἐκκλησίαις δείκνυται καὶ τὸ μέγιστον, εὐσεβῶς καὶ ὁσίως κατὰ τὴν ἔννοιαν ἔχουσα. Πρὸς δὲ τὸ

μέγα κριτήριον, τίνα τὴν ἀπολογίαν ἑαυτοῖς εὐτρεπίσαμεν. Ὅτι ἐνῆγεν ἡμᾶς πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος πρῶτον μὲν ἡ παρὰ τοῦ Κυρίου τιμή, συμπαραλαβόντος ἑαυτῷ καὶ τῷ Πατρὶ πρὸς τὸ βάπτισμα· ἔπειτα, ἡ ἑκάστου ἡμῶν διὰ B τῆς τοιαύτης μυσταγωγίας πρὸς τὴν θεογνωσίαν εἰσαγωγή· ἐφ' ἅπασι δέ, ὁ φόβος τῶν ἀπειληθέντων, ἀπείργων τὴν ἔννοιαν πάσης ἀναξίας καὶ ταπεινῆς ὑπολήψεως.

Οἱ δὲ ἐναντίοι τί καὶ ἐροῦσι; ποίαν ἀπολογίαν τῆς βλασφημίας ἕξουσι, μήτε τὰς τιμὰς τοῦ Κυρίου καταιδεσθέντες, μήτε τὰς ἀπειλὰς αὐτοῦ φοβηθέντες; Οὗτοι μὲν οὖν κύριοι βουλεύσασθαι περὶ τῶν κατ' αὐτούς, ἢ καὶ μεταβουλεύσασθαι ἤδη. Αὐτὸς δ' ἂν εὐξαίμην, μάλιστα μὲν δοῦναι τὸν ἀγαθὸν Θεὸν τὴν ἑαυτοῦ εἰρήνην βραβεύουσαν ἐν ταῖς καρδίαις ἁπάντων· ὥστε τοὺς σφριγῶντας καθ' ἡμῶν τούτους, καὶ συντεταγμένους σφοδρῶς, ἐν Πνεύματι πραότητος καὶ ἀγάπης κατασταλῆναι· εἰ δ' ἄρα παντελῶς ἐξηγρίωνται καὶ ἀτιθασσεύτως ἔχουσιν, ἀλλ' ἡμῖν γε δοῦναι μακροθύμως C φέρειν τὰ παρ' αὐτῶν. Πάντως δέ, τοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσιν, οὐ τὸ παθεῖν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀλγεινόν, ἀλλὰ τὸ μὴ ἐναθλῆσαι αὐτῇ δυσφορώτατον· ἐπεὶ καὶ τοῖς ἀθληταῖς οὐ τοσοῦτον πληγὰς λαβεῖν ἀγωνιζομένοις βαρύ, ὅσον μηδὲ παραδεχθῆναι τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ στάδιον. Ἢ τάχα οὗτος ἦν «ὁ καιρὸς τοῦ σιγᾶν», κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα. Τί γὰρ ὄφελος τῷ ὄντι κεκραγέναι πρὸς ἄνεμον, οὕτω βιαίας ζάλης κατεχούσης τὸν βίον, ὑφ' ἧς πᾶσα μὲν διάνοια τῶν τὸν λόγον κατηχουμένων, οἷον ὀφθαλμὸς κονιορτοῦ τινος, τῆς ἐκ τῶν παραλογισμῶν ἀπάτης ἀναπλησθεῖσα συγκέχυται· πᾶσα δὲ ἀκοὴ βαρυτάτοις καὶ ἀήθεσι ψόφοις καταχτυπεῖται· δονεῖται δὲ πάντα καὶ ἐν κινδύνῳ D ἐστὶ τοῦ πτώματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λʹ

[209] Διήγησις τῆς παρούσης τῶν ἐκκλησιῶν καταστάσεως

76. Τίνι οὖν ὁμοιώσομεν τὴν παροῦσαν κατάστασιν;
212A Ἢ πού ὁμοία ἐστὶ πολέμῳ τινὶ ναυτικῷ, ὃν ἐκ παλαιῶν προσκρουσμάτων, πολὺν κατ' ἀλλήλων τὸν θυμὸν θρέψαντες, ναύμαχοί τινες ἄνδρες καὶ φιλοπόλεμοι συνεστήσαντο. Ὅρα δὴ οὖν μοι ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ φοβερῶς ἑκατέρωθεν ἀντεφορμῶντα τὸν στόλον, εἶτα εἰς τὸ ἀνήκεστον τῆς ὀργῆς ἐκραγείσης, συμπεσόντας διαγωνίζεσθαι. Ὑπόθου, εἰ βούλει, καὶ λαίλαπι βιαίᾳ κλονεῖσθαι τὸ ναυτικόν, καὶ ζόφον ἀθρόως ἐκ νεφῶν ἐπισχόντα μελαίνειν πᾶν τὸ ὁρώμενον, ὡς μηδεμίαν ἔτι εἶναι φίλων καὶ πολεμίων διάκρισιν, τῶν συμβόλων αὐτοῖς ἀγνοηθέντων διὰ τὴν σύγχυσιν. Ἔτι προσθήσωμεν δι' ἐνάργειαν τῇ εἰκόνι καὶ θάλασσαν οἰδοῦσαν καὶ ἄνω στρεφομένην ἐκ τῶν βυθῶν, καὶ λάβρον ἐκ νεφῶν ὕδωρ
B καταρρηγνύμενον, καὶ φοβερὸν ἐπανιστάμενον ἐκ τρικυμίας τὸν κλύδωνα· εἶτα πανταχόθεν τῶν πνευμάτων εἰς ταὐτὸν συμπεσόντων, πάντα τὸν στόλον συναρασσόμενον, καὶ τῶν ἐπὶ παρατάξεως τοὺς μὲν καταπροδιδόντας, καὶ παρ' αὐτὴν τὴν ἀγωνίαν αὐτομολοῦντας· τοὺς δὲ ἀνάγκην ἔχειν, ὁμοῦ τε διωθεῖσθαι τὰ σκάφη ἐκ τῶν ἀνέμων ἐπιφερόμενα, καὶ ἀντεπιέναι τοῖς ἐφορμῶσι, καὶ ἀλλήλους καταφονεύειν ὑπὸ τῆς στάσεως, ἣν ὁ πρὸς τὸ ὑπερέχον φθόνος καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ αὐτὸν ἕκαστον κρατεῖν ἐνεποίησεν.

Ἐνθυμήθητι ἐπὶ τούτοις συμμιγῆ τινα καὶ ἄσημον ἦχον πᾶσαν ἐπέχοντα τὴν ἐκεῖ θάλασσαν, ἐκ τῶν περιηχούντων ἀνέμων, καὶ τοῦ πατάγου τῶν πλοίων, καὶ τοῦ ῥοθίου ζέοντος, καὶ ἐκ τῆς βοῆς τῶν πολεμούντων, παντοδαπὰς
C φωνὰς ἐπὶ τοῖς πάθεσιν ἀφιέντων· ὡς μήτε ναυάρχου μήτε κυβερνήτου φωνὴν εἰσακούεσθαι, ἀλλὰ δεινήν τινα

εἶναι ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν, τῆς τῶν κακῶν ὑπερβολῆς, διὰ τὴν πρὸς τὸ ζῆν ἀπόγνωσιν, ἅπασαν αὐτοῖς τοῦ ἁμαρτάνειν ἄδειαν ἐμποιούσης. Πρόσθες αὐτοῖς καὶ ἀμήχανόν τινα νόσον δοξομανίας· ὥστε τῆς νεὼς ἤδη εἰς βυθὸν φερομένης, τοὺς ἐπιβάτας ἀλλήλοις τῆς τῶν πρωτείων ἔριδος μὴ ὑφίεσθαι.

77. Μετάβα δή μοι ἀπὸ τῆς εἰκόνος ἐπ' αὐτὸ τοῦ κακοῦ τὸ ἀρχέτυπον. Οὐχὶ πάλαι μέν πως ἐδόκει τὸ Ἀρειανὸν σχίσμα εἰς ἀντίπαλον μοῖραν ἀποκριθὲν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἐν πολεμίων τάξει αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μόνον ἀντικαθέζεσθαι; Ὅτε δὲ ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ χαλεπῆς ἔριδος εἰς D προφανῆ ἡμῖν ἀγῶνα ἀντικατέστησαν, τότε δὴ εἰς πολλὰ μέρη κατὰ μυρίους τρόπους ὁ πόλεμος διεσχίσθη· ὥστε καὶ διὰ τὸ κοινὸν ἔχθος, καὶ διὰ τὸ ἰδίως ὕποπτον, ἀδιάλλακτον 213 A πᾶσιν ὑπάρχειν τὸ μῖσος. Ὁ δὲ σάλος οὗτος τῶν ἐκκλησιῶν τίνος οὐκ ἔστι θαλασσίου κλύδωνος ἀγριώτερος; ἐν ᾧ πᾶν μὲν ὅριον πατέρων κεκίνηται· πᾶς δὲ θεμέλιος, καὶ εἴ τι ὀχύρωμα δογμάτων διασεσάλευται. Κλονεῖται δὲ πάντα καὶ κατασείεται σαθρᾷ τῇ βάσει ἐπαιωρούμενα· ἀλλήλοις δὲ ἐμπίπτοντες, ὑπ' ἀλλήλων ἀνατρεπόμεθα. Κἂν μὴ φθάσῃ βαλὼν ὁ πολέμιος, ὁ παραστάτης ἔτρωσε. Κἂν πέσῃ βληθείς, ὁ συνασπιστὴς ἐπενέβη.

Τοσοῦτον ἀλλήλοις κοινωνοῦμεν, ὅσον κοινῇ τοὺς ἐναντίους μισεῖν. Ἐπειδὰν δὲ παρέλθωσιν οἱ πολέμιοι, ἀλλήλους ἤδη βλέπομεν πολεμίους. Ἐπὶ τούτοις, τῶν ναυαγίων τὸ πλῆθος τίς ἂν ἐξαριθμήσαιτο; τῶν μὲν ἐκ τῆς τῶν πολεμίων προσβολῆς καταδύντων, τῶν δὲ ἐκ τῆς λαθραίας τῶν συμμαχούντων ἐπιβουλῆς, ἄλλων ἐκ τῆς ἀπειρίας τῶν εὐθυνόντων· ὅπου γε αὔτανδροι ἐκκλησίαι, οἷον ὑφάλοις τισὶ τοῖς αἱρε- B τικοῖς δόλοις προσαραχθεῖσαι διεφθάρησαν, ἄλλοι δὲ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σωτηρίου πάθους, παραλαβόντες τοὺς οἴακας, περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν.

Αἱ δὲ ἐκ τῶν ἀρχόντων τοῦ κόσμου τούτου ἐπαγόμεναι ταραχαὶ ποίας οὐχὶ θυέλλης καὶ καταιγίδος σφοδρότερον τοὺς λαοὺς ἀνατρέπουσι; Κατηφὴς δέ τις ὄντως καὶ στυγνὴ σκοτόμαινα τὰς ἐκκλησίας ἐπέχει, τῶν λαμπτήρων τοῦ κόσμου, οὓς ἔθετο ὁ Θεὸς τὰς ψυχὰς τῶν λαῶν φωτίζειν, ἐξοικισθέντων. Τὸ δὲ ὑπερβάλλον αὐτοῖς τῆς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίας, ἐπικρεμαμένου ἤδη τοῦ φόβου τῆς τοῦ παντὸς

διαλύσεως, παραιτεῖται τὴν αἴσθησιν. Τοῦ γὰρ κοινοῦ καὶ δημοσίου πολέμου πλεῖόν ἐστι τὸ ἴδιον δυσμενές, τῆς ἐκ τοῦ κρατῆσαι τῶν ἐναντίων δόξης τοῦ κοινῶς πᾶσι λυσιτελοῦντος C προτιθεμένης, οἷς τὸ παραυτίκα τῆς φιλοτιμίας τερπνὸν τῶν εἰς ὕστερον ἀποκειμένων μισθῶν προτιμότερον. Διόπερ πάντες ὁμοίως, καθ' ὃν ἂν ἕκαστος δύνηται τρόπον, τὰς φονικὰς χεῖρας ἀλλήλοις ἀντεπιφέρουσι.

Τραχεῖα δέ τις κραυγὴ τῶν ἐξ ἀντιλογίας παρατριβομένων ἀλλήλοις, καὶ βοὴ ἄσημος, καὶ δύσκριτος ἦχος ἐκ τῶν ἀσιγήτων θορύβων, πᾶσαν ἤδη σχεδὸν Ἐκκλησίαν πεπλήρωκεν, ἐπὶ ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις τὸ εὐθὲς δόγμα τῆς εὐσεβείας παρατρεπόντων. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ Ἰουδαϊσμὸν διὰ τῆς συγχύσεως τῶν προσώπων, οἱ δὲ ἐπὶ Ἑλληνισμὸν διὰ τῆς τῶν φύσεων ἐναντιότητος παραφέρονται· οὔτε τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς μεσιτεύειν αὐτοῖς ἐξαρκούσης, οὔτε τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων τὰς πρὸς ἀλλήλους αὐτοῖς D διαλλαγὰς βραβευουσῶν. Εἷς δὲ ὅρος φιλίας, τὸ καθ' ἡδονὴν εἰπεῖν· καὶ ἔχθρας ἀρκοῦσα πρόφασις, τὸ μὴ συμβῆναι ταῖς δόξαις. Πάσης δὲ συνωμοσίας πιστότερον πρὸς κοινωνίαν στάσεως ἡ τοῦ σφάλματος ὁμοιότης. Θεολόγος δὲ πᾶς, καὶ ὁ μυρίαις κηλῖσι τὴν ψυχὴν στιγματίας. Ἐντεῦθεν τοῖς νεωτεροποιοῖς εὐπορία τῶν συστασιαζόντων πολλή. Τοιγα-216A ροῦν αὐτοχειροτόνητοι καὶ σπουδαρχίδαι τῶν ἐκκλησιῶν τὰς προστασίας διαλαγχάνουσι, τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρωσάμενοι. Καὶ παντελῶς ἤδη τῶν εὐαγγελικῶν θεσμῶν ἐξ ἀκοσμίας συγκεχυμένων, ἀμύθητος ὠθισμὸς ἐπὶ τὰς προεδρίας ἐστί, τῶν φανητιώντων ἑκάστου ἑαυτὸν εἰσποιεῖν τῇ προστασίᾳ βιαζομένου. Ἀναρχία δέ τις δεινὴ ἀπὸ τῆς φιλαρχίας ταύτης τοῖς λαοῖς ἐπεκώμασεν· ὅθεν ἄπρακτοι παντελῶς καὶ ἀργαὶ τῶν ἐπιστατούντων αἱ παρακλήσεις, οὐ μᾶλλον ἀκούειν τινὸς ἢ αὐτῷ ἄρχειν ἑτέρων ὀφειλόμενον εἶναι ἑκάστου διὰ τὸν ἐξ ἀμαθίας τῦφον λογιζομένου.

78. Διὰ ταῦτα λυσιτελεστέραν τοῦ λόγου τὴν σιωπὴν ἐπιθέμην, ὡς οὐ δυναμένης φωνῆς ἀνθρώπου διὰ τοσούτων B θορύβων εἰσακουσθῆναι. Εἰ γὰρ ἀληθῆ τὰ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ ῥήματα, ὅτι « Λόγοι σοφῶν ἐν ἀναπαύσει ἀκούονται »,

πολλοῦ ἂν δέοι πρέπειν τῇ νῦν καταστάσει τὸ περὶ τούτων λέγειν. Ἐμὲ δὲ καὶ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο κατέχει λόγιον, ὅτι « Ὁ συνιὼν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σιωπήσεται, διότι ὁ καιρὸς πονηρός ἐστιν », ἐν ᾧ οἱ μὲν ὑποσκελίζουσι νῦν, οἱ δὲ ἐνάλλονται τῷ πεσόντι, ἄλλοι δὲ ἐπικροτοῦσιν· ὁ δὲ τῷ ὀκλάσαντι χεῖρα ὀρέγων ἐκ συμπαθείας οὐκ ἔστι· καίτοιγε, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον, οὐδ' ὁ τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ πεπτωκὸς ὑπὸ τὸν γόμον παραδραμών, ἀκατάγνωστος. Ἀλλ' οὐχὶ τανῦν τοιαῦτα. Πόθεν; ὅπου γε διὰ πάντων τῆς ἀγάπης ψυγείσης, ἀνῄρηται μὲν ἀδελφῶν σύμπνοια· ὁμονοίας
C δὲ ἀγνοεῖται καὶ τοὔνομα· ἀνῄρηνται δὲ ἀγαπητικαὶ νουθεσίαι· οὐδαμοῦ σπλάγχνον χριστιανόν, οὐδαμοῦ δάκρυον συμπαθές. Οὐκ ἔστιν ὁ τὸν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβανόμενος, ἀλλὰ τοσοῦτον μῖσος τοῖς ὁμοφύλοις πρὸς ἀλλήλους ἐκκέκαυται, ὥστε μᾶλλον τοῖς πλησίον πτώμασιν, ἢ τοῖς οἰκείοις ἕκαστος κατορθώμασιν ἐπαγάλλονται. Ὥσπερ δὲ ἐν ταῖς λοιμικαῖς συμπαθείαις καὶ οἱ κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν διαιτώμενοι τὰ ἴσα τοῖς ἄλλοις κάμνουσιν, ἐκ τῆς πρὸς τοὺς διεφθαρμένους ὁμιλίας τῆς ἀρρωστίας ἀναπιμπλάμενοι· οὕτω καὶ νῦν πάντες ἀλλήλοις γεγόναμεν ὅμοιοι, ὑπὸ τῆς κατασχούσης τὰς ψυχὰς ἡμῶν φιλονεικίας πρὸς τὸν τῶν κακῶν ζῆλον ὑπενεχθέντες. Ἐντεῦθεν ἀσύγγνωστοι μὲν καὶ πικροὶ κάθηνται τῶν ἀποτυγχανομένων ἐξετασταί· ἀγνώ-
D μονες δὲ καὶ δυσμενεῖς τῶν κατορθουμένων κριταί· καὶ τοσοῦτον, ὡς ἔοικε, τὸ κακὸν ἡμῖν ἐνίδρυται, ὥστε καὶ τῶν ἀλόγων γεγόναμεν ἀλογώτεροι· εἴ γε ἐκεῖνα μὲν τὰ ὁμόφυλα ἀλλήλοις συναγελάζεται· ἡμῖν δὲ ὁ χαλεπώτατος πόλεμος πρὸς τοὺς οἰκείους ἐστί.

217A **79.** Τούτων μὲν οὖν πάντων ἕνεκεν σιωπᾶν ἔδει, ἀλλ' ἀνθεῖλκε γὰρ ἑτέρωθεν ἡ ἀγάπη, οὐ ζητοῦσα τὸ ἑαυτῆς, καὶ νικᾶν ἀξιοῦσα πᾶσαν καιρῶν καὶ πραγμάτων δυσχέρειαν. Ἐδίδαξαν δὲ ἡμᾶς καὶ οἱ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας παῖδες, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ συντιθεμένου τῇ εὐσεβείᾳ, καθ' ἑαυτοὺς τὸ ἐπιβάλλον ἐκτελεῖν· οἵ γε ἐκ μέσης τῆς φλογὸς τὸν Θεὸν ἀνύμνουν, μὴ λογιζόμενοι τὸ πλῆθος τῶν τὴν ἀλήθειαν ἀθετούντων, ἀλλ' ἀλλήλοις ἀρκούμενοι, τρεῖς ὄντες. Διόπερ οὐδὲ ἡμῖν ὄκνον ἐνεποίησε τῶν πολεμίων τὸ νέφος, ἀλλὰ τὴν ἐλπίδα θέμενοι ἐπὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Πνεύματος, ἐν πάσῃ

παρρησίᾳ κατηγγείλαμεν τὴν ἀλήθειαν. Ἢ πάντων ἂν ἦν σχετλιώτατον, τοὺς μὲν βλασφημοῦντας τὸ Πνεῦμα, οὕτως
B εὐκόλως πρὸς τὸν εὐσεβῆ λόγον ἀποθρασύνεσθαι · ἡμᾶς δὲ τηλικοῦτον ἔχοντας συνασπιστὴν καὶ συνήγορον, ὀκνεῖν τὸν λόγον διακονεῖν, τὸν ἐκ τῆς τῶν πατέρων παραδόσεως πρὸς ἡμᾶς ἀκολουθίᾳ μνήμης διασωθέντα.

Ἐπὶ πλεῖον δὲ ἡμῶν ἐπήγειρε τὴν ὁρμὴν τῆς τε ἀνυποκρίτου σου ἀγάπης τὸ διάπυρον, καὶ τὸ τοῦ τρόπου ἐμβριθὲς καὶ ἡσύχιον, ἐγγυώμενον μὴ εἰς πολλοὺς ἐξοίσειν τὰ ῥηθησόμενα · οὐχ ὡς ἄξια κατακρύπτεσθαι · ἀλλ' ὥστε μὴ ῥίπτεσθαι τοῖς χοίροις τοὺς μαργαρίτας. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Σοὶ δέ, εἰ μὲν ἀρκούντως ἔχει τὰ εἰρημένα, τοῦτο πέρας ἔστω τοῦ περὶ τούτων λόγου. Εἰ δὲ ἐλλιπῶς ἔχειν δόξει, φθόνος οὐδεὶς φιλοπόνως προσεδρεύοντα τῇ ζητήσει, δι' ἐρωτήσεως ἀφιλονείκου προστιθέναι τῇ γνώσει. Δώσει γὰρ ὁ Κύριος ἢ δι' ἡμῶν, ἢ δι' ἑτέρων, τῶν λειπόντων τὴν
C πλήρωσιν κατὰ τὴν ἐπιχορηγουμένην τοῖς ἀξίοις αὐτοῦ γνῶσιν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος.